Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

Presa Universitară Clujeană

Zidirea mănăstirilor, lucru atât de venerabil și de cinstit, și din vechime bine chibzuit de fericiții și cuvioșii noștri Părinți, astăzi se vede rău făcându-se...

Deci pentru aceasta Sfântul Sinod a hotărât ca nimănui să nu-i fie iertat a zidi mănăstire fără știrea și învoirea episcopului. Și după ce acela a luat cunoștință, și și-a dat învoirea și a săvârșit rugăciunea trebuincioasă, precum cei din vechime cu iubire de Dumnezeu s-a legiuit, să se zidească mănăstirea, apoi toate cele ce se cuvin ei împreună cu ea însăși să se scrie la condică și să se așeze în arhivele episcopești; dar cel ce le-a afierosit nicidecum să nu aibă voie, fără învoirea episcopului, a se așeza egumen pe sine, sau pe altul în locul său. Căci dacă cineva nu poate fi stăpân peste cele ce le-a dăruit unui om, cum se va admite a se răpi stăpânirea asupra celor ce cineva le consfințește și le dedică lui Dumnezeu.

Canonul 1 al Sinodului Întâi-Al Doilea, de la Constantinopol

Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

ADRIAN ANDREI RUSU,
NICOLAE SABĂU, ILEANA BURNICHIOIU,
IOAN VASILE LEB, MÁRIA MAKÓ LUPESCU

DICȚIONARUL MĂNĂSTIRILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ

COORDONATOR:
ADRIAN ANDREI RUSU

PRESA UNIVERSITARĂ
CLUJ-NAPOCA
2000

Acest volum a apărut prin finanțarea, aproape integrală, a Ministerului Culturii

ADRIAN ANDREI RUSU, NICOLAE SABĂU,
ILEANA BURNICHIOIU, IOAN VASILE LEB,
MÁRIA MAKÓ LUPESCU

DICȚIONARUL MĂNĂSTIRILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ

COORDONATOR:
ADRIAN ANDREI RUSU

Tehnoredactare: Liliana Oneț
Desene și ilustrații: Adrian Andrei Rusu,
Ileana Burnichioiu, Eleonora Drăgan

Presa Universitară Clujeană
Director: Horia Cosma
Str. Bilașcu nr. 24
3400 CLUJ-NAPOCA, ROMÂNIA
Tel.: +40-064-405352
Fax: +40-064-191906

ISBN 973-8095-70-0

Cuprins

Mănăstirile din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș 5
Problemele dicționarului 32
Bibliografia și abrevierile bibliografice 36
Abrevieri de periodice 42
Alte abrevieri 43
Mănăstirile 44

MĂNĂSTIRILE
DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ

Monasteriologia este o subdisciplină a istoriei ecleziastice care se ocupă cu studiul devenirii și funcționării mănăstirilor. Pentru spațiul de care ne ocupăm, el a fost utilizat încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea[1]. Ca preocupare specială, fără a fi definită ca atare, ea nu a fost niciodată o constantă, cel puțin în istoriografia română provincială. Însuși termenul nu a făcut nici un fel de carieră în interiorul aceleiași istoriografii.

Pentru ce un astfel de dicționar ? Ar fi mult prea frust să începem prin a afirma că motivația de plecare este dată de inexistența sa ! Am putea totuși să ne oprim deja la acest presupus și simplist imbold primar, socotindu-l strict necesar pe calea realizărilor de bănci de date, - în cazul de față, al monumentelor istorice -, indispensabile instrumente ale rigorii și maturității unei istoriografii. Privindu-i grosimea, am putea să mai adăugăm repede că, ele, mănăstirile, sunt ori au fost într-atât de prezente în spațiul pe care îl avem în vedere, încât să reunească pagini sintetice suficient de consistente. Totul s-ar fi rezumat altfel doar la împlinirea operației de înmănunchere ...

Oricine știe apoi că o mănăstire s-a vrut și chiar a fost, o mică lume aparte. Dar insularitatea monastică era, totdeauna, statuată social și legal, astfel încât trebuie să vorbim mereu despre arhipelaguri monastice care s-au supus unor deveniri istorice. De ce despre mai multe grupuri de insularitate ? Foarte simplu, căci, sciziunea lumii creștine medievale, transferată până în veacurile moderne, era firesc să se oglindească și între călugări, fiecare cult creștin major promovând câte un monahism polimorf.

Indiferent de realitatea trecutului, lângă noi, acuitatea prezentului ne relevă o ***reînsuflețire*** fără precedent ***a vieții monastice.*** Un calcul făcut de curând indică clar acest lucru[2]. Ca istorici, am putea să o înțelegem primordial ca o consecință a fenomenologiei socio-religioase a ultimei jumătăți de secol XX, dar, totodată pătrunși de ideea de a încerca să nu rămânem numai părtași pasivi la carențele ori chiar degringolada resurecției. Drept urmare, a ști ceva mai multe despre

---

[1] D. Fuxhoffer, *Monasteriologiae regni Hungariae.* I-II. Pesta, 1860.

[2] Vezi doar pentru mănăstirile și viețuitorii ortodocși, Ela Cosma, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească.* Cluj-Napoca, 2000, p.196.

mănăstirile vechi sau mai apropiate de noi, este totuna cu a sugera modelajul corect al celor recente. Este clasica formulă de întoarcere la modele, la comparatismul dătător de jaloane valorice.

În sfârșit, aceleași mănăstiri despre care se va citi până la exces în aceste pagini, fac parte din ***patrimoniul*** imobiliar general al României. Mai simplu exprimat, ele formează o "avere" de care deținătorii ori vecinii apropiați se pot prevala maximal. Înnobilarea peisajului se produce prin ele, la fel cum și sufletele se regăsesc tot acolo. Turismul monastic, care în timpurile moderne a dublat preexistentul pelerinaj, a construit drumuri, a ridicat așezări, a înflorit comerțul și industriile, a vulgarizat, prin undele de propagare (muzee, publicații), performanțele culturale (arhitectura, pictura, muzica, artele minore, dogma sau literatura liturgică și exegetică, istoria și altele).

*

Orice cutezanță istoriografică se raportează mereu la izvoare. Este aproape de necrezut, știind că unele mănăstiri au fost prolifice creatoare de acte juridice, dar arhive specifice, pentru epoca medievală, aproape că nu există. Dintre ordinele catolice, doar paulinii au conservat registre cu rezumate ale actelor privilegiale. Situația s-a modificat radical din secolul al XVIII-lea. Însă, aproape toate arhivele adunate după acel prag au fost spulberate de prostia proletcultistă, dezlănțuită de la mijlocul veacului XX. Efectele ei s-au prelungit apoi în cenzura declarată ori insidioasă a vremurilor de socialism "relaxat". Ceea ce s-a mai păstrat, zace acum în unghere tăcute și puțin umblate.

Ar fi oare de mirare dacă lipsesc actele fundaționale, cele privitoare la marile șantiere care le-au modificat, la inventare, la ordinea interioară și activitățile nespecifice, la originea călugărilor, la donatori, marii înhumați, la lichidarea lor ? În lipsa altor izvoare, printre altele, cercetarea operează cu modalități de identificare după prețurile care sunt date pentru unele dintre obiective (clădiri) catolice. Dar, și aici, prudența trebuie conservată, căci, chiar izvoarele povestesc despre biserici ridicate "după felul mănăstirilor". Probabil că o astfel de formulă de valoare clasificatoare ar fi posibil de aplicat și unora dintre mănăstirile românești a căror avere o găsim descrisă. Desigur, nimic nu este de comparat, în acest sens, între mănăstirea medievală și cea a secolului al XVIII-lea, spre exemplu. Dacă ceva ne poate consola este doar aceea că nedreapta risipire a paginilor scrise nu este specifică doar mănăstirilor.

Nu mai operăm de mult doar cu litere așternute pe documente. Raritatea și, adesea, subiectivitatea, le fac concurate de alte categorii de informații.

Aspectele constructive au fost mereu luate în calcul pentru a înțelege ori a identifica mănăstirile. Să luăm câteva exemple. Iată cazul Șimleului Silvaniei, unde aranjamentele insolite ale interiorului nu au găsit alte soluții de interpretare decât o folosință mănăstirească, cu toate

că, din punct de vedere metodologic, argumentația este, evident, deficitară. În altă situație, o descoperire făcută în 1861, pe amplasamentul casei parohiale din Sânmărghita (jud. Cluj), care a scos la iveală un șir de nouă încăperi, cu laturile de 1,5 stânjeni, a fost socotită suficientă pentru a se vorbi despre chiliile unei mănăstiri. Abia în anii din urmă, arhitectura monastică face obiectul unor cercetări sistematice, care, în câțiva ani vor scoate la lumină cel puțin câteva lucrări privitoare la dominicani, franciscani, augustini și premonstratensi.

O altă modalitate de abordare, care produce izvoare incomparabile, este cea arheologică. Progresele ei nu au fost prea vizibile, atât timp cât nimeni nu recunoștea în România, arheologiei medievale și premoderne, calitatea de *arheologie națională*, împreună cu o altă acceptare, care ar fi fost aceea a calității primordial *arheologice* a realităților istorice românești, - deci inclusiv monastice, - din teritoriile intracarpatice. Nu este posibil însă nici un exclusivism: nici istoriile mănăstirilor catolice nu vor putea vreodată să se limiteze la datele oferite numai de către izvoarele scrise. Pe lângă scriitura contemporană, pe care dicționarul o adună, demonstrarea utilității căii de cercetare arheologică este înfăptuită în fiecare loc unde ea s-a interferat.

Onomastica legată de mănăstiri, la români a început să fie sistematizată destul de târziu. Ea intervine atunci când timpul le-a estompat existențele reale, sub incidența aglomerării colective a proprietăților agrare. Are implicații multiple, căci așa precum puțin istorici o știu, istoria unor termeni ascunde parțial istoria realităților pe care le acoperă. Unii sunt evident împrumutați din maghiară sau germană (ex. cloașter = Kloster, germ.). Despre alții abia dacă s-a făcut vreo mențiune (de exemplu, "mănăstirea paterilor", folosită în Făgăraș pentru identificarea unui lăcaș catolic). Și istoriografia maghiară a parcurs etape de interpretare a toponimiei pe care o întâlnim în provinciile analizate. De pildă, până la începutul secolului al XX-lea, un toponim ca *Veresegyhaz* (= biserica roșie), era socotit ca ținând fie de un nume de persoană, fie de "călugării roșii", respectiv de templieri. Prezența unui radical de tipul *monostor* (de origine slavă) este, în dese cazuri, singura mărturie a funcționării unui lăcaș, inclusiv ortodox.

Preocuparea pentru toponimia specifică, din păcate fără urmărirea ei în teren, este prezentă relativ frecvent. Vom cita, spre exemplu, situațiile consemnate de către Márki Sándor pentru fostul comitat Arad ori I. B. Mureșianu, pentru zona bănățeană, la Bocșa Montană, Moceriș-Almăj, Sasca Montană. Alte date toponimice, pentru mănăstiri și schituri dispărute, posedăm din Banatul de est, Făgăraș ori multe alte locuri (Năsăud, Maramureș, Mureș, Solnoc-Dăbâca). Tabloul nu este nici exhaustiv, nici critic. Verificarea arheologică a unor toponime a adus numai confirmarea existenței unor biserici, nu a unor mănăstiri. Dar oare știm cu adevărat să facem diferențierile dintre bisericile și mănăstirile românești ? Cazul cel mai evident, pe care îl putem cita este acela al toponimului "Mănăstire" din Bogdan Vodă (jud. Maramureș), care s-a dovedit a fi vechea biserică parohială. În alte

cazuri, urmele sunt atât de restrânse, încât nici un expert nu ar reuși să le înțeleagă foarte bine.

*

O chestiune care stârnește mereu interesul de moment al oricărui subiect de studiu este acela al ***numărului***. Ordinul de mărime este un indicator al gradului în care cercetarea ar trebui să se acomodeze și să se justifice. Chestiunea numărului i-a frământat pe istoricii români, la fel ca și alte date de natură să facă demonstrația aporturilor cantitative românești la istoria sau cultura provincială. Zenovie Pâclișanu, care se limitează doar la Transilvania propriu-zisă, listează un număr de 107 mănăstiri românești. Deja la Ștefan Meteș numărul este aproape dublu (peste 180)[3], pentru ca ultima estimare să o descoperim la Mircea Păcurariu, unde vom constata din nou un număr impresionant[4], dar deja fără creștere spectaculară. El va spori constant, dar lent, numai în condițiile în care critica surselor nu este reluată. În istoriografia românească, se pare că doar Vasile Drăguț a simțit tentația numărării mănăstirilor catolice medievale. Până la același reper cronologic, mai sus indicat, el a socotit că am avea 21 mănăstiri catolice[5]. Dintre ele, unele nu vor fi aici văzute, pur și simplu pentru că existența lor este îndoielnică sau de-a dreptul falsă. Cât de aproape se aflase însă de cifrele reale, se poate constata prin comparare cu obiectivele descrise în *Dicționarul* nostru. După Drăguț, nu cunoaștem nici un fel de socotire, fie ea românească ori de altă limbă, care să aprecieze cantitativ existentul de mănăstiri catolice pe suprafața din România care a aparținut, anterior anului 1918, altor structuri politice. Lucrul este cel puțin nedrept, pentru că avem de-a face cu o realitate izbitoare. Pentru mulți, același adevăr, va fi egal cu o mare surpriză.

Lipsa estimărilor corecte nu este doar o carență specifică pentru lăcașurile românești (ortodoxe și greco-catolice). Se știe, de pildă, că în întreaga Ungarie medievală, anterior anului 1300, existau circa 170-180 mănăstiri, dintre care doar 11 au documente de întemeiere, despre alte 60-70 nu se știe nici măcar ordinul care le popula, fiind posibil ca acelea să conțină și mănăstiri ortodoxe. Geografia necunoașterii se întinde mult, către vectori de direcție din jurul nostru; peste tot, aceleași regăsite cauze sau scuze (lipsa izvoarelor, dezinteresul societăților totalitare etc.).

Oricum, cifrele pe care le extragem din termenii dicționarului nostru sunt deja foarte apropiate de dimensiunile reale. Cel puțin un lucru mai rămâne de socotit a fi câștigat, în afara aceluia care mobiliza primele calcule: avem adică, marcat spațiul de acțiune; știm ce și cât

[3] *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*. Sibiu, 1936.
[4] *Mănăstirile și bisericile ortodoxe române din Transilvania și Banat în sec. XVIII*, în *BOR*, XCIII, nr.1-2, 1975, p.208-213.
[5] V. Drăguț, *Iconografia picturilor murale gotice din Transilvania*, în *Pagini de veche artă românească*, II, București, 1972, p.10, 12, n. 12.

trebuie studiat. Și din acest punct de vedere, *Dicționarul* poate constitui un reper solid, care va avea puține șanse de a se modifica esențial, în viitor.

Vom da aici referințe pentru aproape 500 de mănăstiri. Dintre acestea, istorice au fost în jur de 370; 180 dintre ele au fost medievale, restul aparțin perioadelor premoderne și moderne. Pentru secolele XVII-XVIII, raportul este de circa 70 de mănăstiri catolice, raportate la peste 150 de mănăstiri românești (ortodoxe și greco-catolice). Cifra mănăstirilor noi, adică întemeiate în secolul XX, este apreciată în jur de 130. Toate cifrele au un anume grad de aproximare, rezultat firesc al multor incertitudini care planează în dreptul unor obiective, cu privire la cronologia ori apartenența lor.

*

Ceea ce s-a scris despre mănăstirile din Transilvania, Maramureș, Crișana sau Banat, în primele perioade de istoriografie, a fost predominant rezultat din istoriografiile maghiare și germane. Cauzele sunt multiple. Dacă ne-am apleca asupra bibliografiei monumentelor istorice, publicate la începutul secolului XX, vom constata că, în afara unor șematisme ale cultelor greco-catolice și ortodoxe, acolo nu există nici un fel de autori sau lucrări românești citate. Cât privește monumentele în sine, ele sunt prea rar amintite ca biserici de lemn, dar aproape niciodată ca foste, ori încă funcționale, mănăstiri. Singura disculpare pe care am găsi-o acestui mod de abordare, ar fi poate numai aceea privind optica rezervată de privire a unor tipuri de biserici, construite din lemn, ca intrând în categoria însăși a monumentelor. Nu greșim dacă vom scrie aici că toate istoriile bisericești românești, publicate până la 1918, incluzându-l la urmă pe Ioan Lupaș, nu au avut capitole special dedicate mănăstirilor. Va trebui să ajungem în perioada interbelică pentru a avea realizate, numai din partea istoricilor români, ceea ce am putea denumi a fi, un fel de catagrafii primare. Realizatorii lor, Zenovie Pâclișanu și Ștefan Meteș, nu au perseverat dincolo de lucrările lor. S-au mulțumit adică să înregistreze ceea ce aveau la îndemână și să ofere, în fapt, un lucru pe care puțini l-au înțeles la vremea respectivă: adică temelia ***începuturilor***, nicidecum o definitivare a capitolelor care priveau mănăstirile românești. Asupra considerațiilor generale care au rezultat, vom avea prilejul să revenim ceva mai jos. Semnalăm și o singulară preocupare a lui Iulian Marțian. El a fost nu numai cel dintâi care a propus o abordare globală, dincolo de servirea prioritară a istoriografiei naționale, ci s-a interesat și de transferul unor termeni și acoperirea lor în limba română uzuală (*claustru*, *convent*). Este foarte adevărat că, în afară de intenție, realizarea lui Marțian a fost și poate fi trecută ușor cu vederea prin lipsa ei de substanțialitate perenă.

În plină perioadă interbelică, Ștefan Lupșa scria: "istoria mănăstirilor catolice din Ardeal și Ungaria e încă un haos"[6]. Aprecierea era făcută de către unul dintre cei mai reputați specialiști ai istoriei bisericii provinciale, în perioadele evului mediu sau ale perioadei premoderne. "Haosul" despre care era vorba se contura, mai concret, din lipsa de investigații documentare speciale, din absența repertoriilor de monumente dispărute ori aflate într-o oarecare stare de conservare sau funcțiune, din însăși neperceperea ideii că, din foarte multe puncte de vedere, ***mănăstirea*** a avut o istorie instituțională, culturală și arhitectonică aparte, care obliga la o specializare de cercetare. Exegetul a pronunțat însă corect delimitarea geografică, deoarece istoriile mănăstirilor catolice nu au fost și nici vor putea fi, cel puțin până la 1918, rupte de contextul regatului ungar. În perimetrul său au obținut autonomie ori compartimentări administrative suplimentare.

Este adevărat, nici istoriografia catolică nu cunoaște monasteriologi pentru același teritoriu. Adesea se pot face, aici mai mult ca în cazul mănăstirilor ortodoxe, trimiteri către personalități care au avut o predilecție pentru un anume ordin mănăstiresc. Cele mai bune performanțe nu au fost, nici în acest compartiment, lucrări aglomerate, de toate tipurile și realizate cu întregul instrumentar de analiză posibil, ci mari monografii provinciale. Câteva lucrări ies în evidență din serie: monografia dedicată fostului comitat Solnoc-Dăbâca, cea a Aradului, în sfârșit, aceea a diecezei Oradiei. Cu alte cuvinte, mănăstirile erau contextualizate, pe ordine sau pe teritorii mai restrânse, dar nu erau supuse analizei săvârșite cu un arsenal adecvat.

De la o astfel de bază precară, nimeni nu s-ar justifica dacă ar susține că ceea ce a urmat a însemnat, cu adevărat, o cădere. Perioada postbelică, majoritar colată pe regimul comunist, a pornit prin a nega radical atât instituțiile, cât și preocuparea istorică pentru ele. Deschiderea care s-a produs în anii '70 era consecința schimbării opticii regimului, pe două coordonate fundamentale: aprecierea "cuminteniei" bisericilor clasice, în raport cu radicalismul cultelor neoprotestante, apoi imposibilitatea de a reface, în spațiul odinioară dominat de către state diferite și dispărute, o istorie ***naționalistă*** fără aportul aproape singurei instituții proprii tuturor românilor (Biserica). Pe acest fundal au renăscut mănăstiri ortodoxe (chiar și acolo unde fuseseră greco-catolice) și s-a reluat scrisul tematic. Realizările au fost majoritar punctuale. Unele dintre ele au obținut noi date arhivistice sau descrieri de monumente. Au fost acum reluate clișee care păreau uitate ori depășite: prioritatea lăcașurilor ortodoxe față de cele catolice, preluarea primelor de către următoarele. Marile semne de întrebare continuau să persiste: care era regimul juridic al mănăstirilor ortodoxe în regatul Ungariei, care erau raporturile mănăstirilor cu lumea ctitorilor, ce semnificație europeană

---

[6] ***Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la anul 1556***. Cernăuți, 1929, p.14.

aveau lăcașurile provinciale, cum funcționau în peisajul specific transilvan, care fuseseră, în fapt, aporturile lor culturale și naționale etc.

O cale "neutră", aparent detașată de implicații religioase, a fost îngăduită pentru istoria de artă. Numai astfel s-au "strecurat" în limba română câteva pagini scrise despre lăcașuri medievale catolice ori despre altele, ceva mai multe, mai ales de lemn, ortodoxe, dar evident mai târzii. Cel mai notabil progres al vremurilor a fost întrevăzut în măsura în care arheologia medievală și premodernă s-a implicat în monasteriologie. S-au văzut astfel urmele clare ale mănăstirilor complet dispărute, s-au modificat cronologiile etc.

De la acest stadiu, a fost produs ***ghidul*** mănăstirilor și al schiturilor, adică instrumentul care să orienteze primordial geografic, dar însoțit și cu câteva date istorice.

Precum se observă, punctul de reînnodare a istoriografiei științifice se găsea tot la Pâclișanu sau Meteș, cât privește mănăstirile românești (ortodoxe și greco-catolice), iar pentru mănăstirile catolice, punctele de vedere românești trebuiau, pur și simplu, să înceapă a fi serios scrise.

*

Cum s-a scris despre mănăstiri până la această dată ? Este greu de apreciat, în lipsa unei cercetări bibliografice, care au fost începuturile reale ale monasteriologiei ardelene. Ele s-au diluat în multe alte preocupări, repartizabile fie în cadrele istoriografiei instituțiilor, fie într-aceea a monumentelor, fie au servit doar ca decor pentru relatarea evenimențialului ori a actelor de cultură.

Ceea ce folosește, ca precedente, ***Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria***, este de o modestie sugestivă. Ștefan Meteș își suplinește discursul tematic la obiect cu multe pagini care țin de istoria bisericească generală a secolelor mai noi, fără să se poată detașa de partizanatul ortodox în care îl așeza preoția sa. Temele, aproape numai enunțate de către el, au fost acelea ale ctitorilor, contribuția mănăstirilor la viața spirituală, raporturile cu Țările Române de peste munți, activitatea lor culturală, viața lor internă. Încadrat în stilul istoriografic al vremii sale, Meteș leagă istoria mănăstirilor de problematica națională. Spre meritul său, nu există o polemică directă cu predecesorul său, Pâclișanu, istoric greco-catolic, față de care volumul său venise, în fapt, ca replică. Uneori, furat de informația însăși a secolelor naționale (XVIII-XIX), prelungește afirmațiile celor subiectivați de restricționări, în concluzii generalizatoare. Dacă acțiunea lui Buccow pare să fie înțeleasă și ca o consecință a intoleranței dintre cele două biserici românești, în schimb, asupra reformismului luminat, care avea, în general, atitudini antimonastice dure, îndreptate nu numai împotriva mănăstirilor românești și metamorfozate în politici de stat, păstrează o tăcere care poate fi și rezultatul dezinformării sale. Dincolo de aceste observații, se adaugă acelea care l-au așezat pe autor numai în linia a doua a

istoriografiei provinciale. Așa cum s-a întâmplat adesea cu istoria teritoriului, sinteza privitoare la mănăstiri a apărut înaintea analizelor, producând asupra lor o reacție nestimulativă.

Ceea ce ar putea fi socotit ca un fel de recenzie-răspuns a lui Pâclișanu, a fost destul de frust. El s-a mărginit să-și laude continuatorul, adăugând câteva date noi și mici corecții. Dialogul părea doar că se înfiripă. Reafirma totodată corect necesitatea perseverării în cercetare, mai ales prin recursul la informații noi.

Evaluarea noastră critică nu constată, în continuare, progrese substanțiale. Urmând precaritatea surselor, este deja o performanță dacă o mănăstire a fost vreodată semnalată. Apoi, multe dintre obiective abia dacă au unele detalii sugerate de frânturi de izvoare. Și mai rar s-a făcut asocierea dintre relicvele scrise și materialitatea construcțiilor. Numeroase obiective au numai câteva indicii de poziționare în teren. Nedreptatea situației este cu atât mai revoltătoare, cu cât, *majoritatea* mănăstirilor catolice au fost amplasate în perimetre urbane, acolo unde, de obicei, informațiile, ca și interpretările istoriografice, sunt mai numeroase decât în peisajul rural.

Istoria celor mai multe dintre mănăstirile și schiturile românești (ortodoxe și greco-catolice) este în acest moment încă, o chestiune de ***identificare***. Relativismul și precaritatea surselor scrise a fost, de cele mai multe ori, așa cum am notat, disociată realităților terenului. De aici a rezultat și continuă să rezulte o sumă întreagă de ambiguități, unele de natură să crească la cifre ireale numărul mănăstirilor de pe un perimetru foarte restrâns, aflat la granița mai multor așezări. Vom cita doar exemplul Chiuieștilor. A fost mereu tentantă abordarea *generală* a istoriei mănăstirilor, formă prin care se reuneau idei diferite și prea puțin cenzurate de posibilitatea verificărilor. Din acestea se pot culege doar elemente care, cel mult, ar intra în categoria unor preliminarii, cadre generale, supoziții, presupuneri intuitive ori de bun simț.

Capitole substanțiale de istorie mănăstirească au rămas nescrise. Pentru a nu fi suspectați de criticism simplist, să încercăm o listare. Istoria cea mai veche a mănăstirilor, zace în neguri. De la creștinismul timpuriu și axiomatic al poporului român, nu avem nici un fel de instituții ecleziastice clare. Or, dacă el a fost într-adevăr așa, atunci și mănăstirile trebuie să fi fost prezente. Altă chestiune ar fi aceea a regimului juridic aplicabil mănăstirilor românești medievale. Aceasta presupune, pe de-o parte, detectarea împrumuturilor din jurisprudența bizantino-slavă, iar pe de altă parte, raportarea la cea catolică. Este clar vorba despre o mixare legislativă (canonică ?) pe care ar trebui să o descâlcim, fie și numai pentru a explica fracturarea existenței lungi a mănăstirilor necatolice, dar și reluarea, din veac în veac, a altor și altor mănăstiri de aceeași factură, în conjunctura aparent paradoxală, ori prea forțat prezentată ca atare, de viață în limitele unui stat intolerant. Raporturile de ctitorire sunt următoarele aspecte de cercetat. Niciodată mănăstirile nu s-au rupt de laicat. Dacă pentru unele ordine călugărești catolice, independența de autoritățile laice, implicit a ctitorilor, era

garantată de bule papale, existența mănăstirilor ortodoxe a depins esențial de atitudinile structurilor laice. Secolul al XVIII-lea, pare să fi proliferat, ca și în arhitectura ori pictura bisericească, mănăstirea populară. Diferențele dintre mănăstirea de această factură și cea "clasică", cu ctitori individuali ori restrânși, nu s-au marcat, așa cum nu s-au marcat nici în celelalte compartimente artistice arătate. Arta și arhitectura mănăstirilor catolice a fost creată de școli și meșteri proprii. S-a discutat la noi, într-un mod exagerat, despre cistercienii care dețineau doar două mănăstiri; aproape nimic însă despre franciscani și doar incipient despre dominicani. Pentru secolul al XVIII-lea, barocul nu pare a fi diferențiat încă cu prestanță, în dreptul arhitecturii ordinelor călugărești revenite. Secolele vremurilor premoderne și moderne au însemnat noi forme de exprimare a vieții monastice. Ce știm însă despre ele ? Dacă nici măcar în textura istoriei învățământului rosturile călugărilor nu au fost puse în lumină decât acolo unde s-a reușit scoaterea informației din legăturile ei religioase, atunci trebuie să așteptăm încă, probabil destulă vreme, pentru a vedea o istorie reală a separației statului de instituțiile bisericești în general și monastice în special, istoria rescrisă a conexiunilor dintre naționalismul specific timpurilor și culoarea religioasă, de sorginte medievală sau modernă (reformată sau greco-catolică), o altă istorie a sentimentului religios modern și, desigur, încă multe alte teme.

Carențele lasă istoricilor sau amatorilor, posibilitățile unor fantezii interpretative. Iată, spre exemplu, o variantă de identificare, fără nici o legătură cu cerințele moderne: faptul că unele mănăstiri nu aveau acte fundaționale, a fost considerat ca argument pentru anterioritatea lor în rit ortodox. Juridicul *dubito*, este uitat prea des în istoriografie, probabil datorită conștiinței faptului că, neglijându-l, efectele nu ar fi atât de reprobabile. Dar, a face noi istorii este totuna cu a citi și modifica istorii vechi, iar primii care sunt supuși lupei critice sunt tocmai predecesorii în ale istoriografei.

În studiul aplicat vieții monahale, este mereu de făcut o disociere între mănăstire și călugări. Chiar dacă toate reglementările canonice restricționează activitatea în afara mănăstirii, fenomenul nu a fost, niciodată absent din ambele biserici care îi dețineau. Călugării "girovagi", sunt totuna cu cei "vagabonzi". Respingând autoritatea, pe care o considerau nu doar stânjenitoare în sine, ci și îndepărtată de normele vieții monastice, expusă în litera părinților monahismului, aceia erau mereu expresia radicalismului, sămânța și ideologia revoltei împotriva *statu quo*-ului. În lumea catolică ei vor triumfa, cu sprijin papal, iar mai departe chiar cu riscul de a nu mai fi recunoscuți călugări, ci simpli predicatori. Ideile s-au prelungit în violențe. În Transilvania, manifestările lor se recunosc în Războiul țărănesc condus de către Gheorghe Doja secuiul (1514-1515). Tocmai această confruntare face demonstrația stărilor de fapt din structurile bisericii catolice provinciale și prefigura succesul atât de rapid al Reformei, în mod sincron cu alte teritorii ale Europei.

Dacă am amintit despre această categorie de călugări neinstituționalizați am făcut-o pentru a sublinia, în fapt, doar una dintre problemele pe care le-au creat *în afara lor*. Dintre celelalte, mai importante, care merită un tratament sistematic, care nu încape în termenii pe care acest dicționar și i-a propus să-i dezvolte, sunt aspectele legislației laice care li se aplica, a raporturilor cu episcopatul ori papalitatea, a interferențelor cu rețeaua parohială, a ctitorilor, a rosturilor lor ca factori de civilizație (liante și surse de difuziune ale tehnologiilor, cuceririlor științifice, modului de viață curentă a lumii creștine), postura de stăpânitore de pământuri, de focare de bunuri artistice și literare.

*

Monahismul ortodox își bazează esențele dogmatice în principiile formulate, sub forma unor recomandări (Regula baziliană, circa 361), de către Sf. Vasile cel Mare (circa 331-379). Regulile lui Vasile cel Mare au fost create cu scopul de a pune ordine în viața monastică, predominant anahoretică până la acea dată. Se referă la vestimentație, jurământ, slujbă religioasă, acordând un statut special călugărului. A dat, de fapt, reguli pentru un mod de viață comunitar practicat deja de Sf. Pahomie, de exemplu; acesta din urmă a fost considerat, în mod tradițional, și întemeietorul monahismului cenobitic. Influențele reglementării s-au resimțit și în Occident. Pentru Răsărit, o importanță hotărâtoare o va avea și hotărârea sinodului din Calcedon (451), care punea călugării sub jurisdicția episcopului; noile mănăstiri se puteau înființa doar cu acordul episcopului din teritoriu. Hotărârea a fost probabil eludată în multe cazuri, dar aici se vede diferența față de Occident, unde ordinele religioase se bucurau de alt statut. După o perioadă de căutări ale formelor celor mai potrivite de instituționalizare, s-au conturat două curente fundamentale: monahismul eremitic (anahoretic) și monahismul chinovial (grec). Cel dintâi se baza pe formule individuale, cu majoritar accent pus pe viața reflexivă, contemplativă. Cel de-al doilea, dimpotrivă, agrea viața activă, inclusiv cu munci manuale, dusă în comunități largi, ierarhizate și supuse unor reguli de conviețuire reglementate în scris. A fost forma cea mai răspândită în regiunile europene ale geografiei ortodoxe. Organizatorul monahismului primar a fost Sf. Antonie cel Mare (251-356), apoi urmat de Sf. Pahomie (276-349), iar cel care l-a structurat definitiv a fost Sf. Vasile cel Mare. Mai trebuie remarcat un lucru care a fost vital pentru viața monastică. Împăratul Iustinian (527-565) a elaborat așa-numita lege a "fundațiilor" care prevedea necesitățile minime pentru întemeierea unei mănăstiri: condiții materiale asigurate pe o lungă perioadă de timp sau perene, cifra minimă de călugări era trei și încă altele.

Ultimele secole de istorie bizantină, s-au derulat în paralel cu ascensiunea viguroasă a isihasmului. Implicarea monahismului a fost semnificativă. Curentul, ajuns la apogeu în secolul al XIV-lea, punea

accent pe revelație în credință, concurând forma raționalistă a aceleiași credințe. Ecourile lui au revenit mereu, uneori cu mare putere, așa cum s-a întâmplat în secolul al XVIII-lea.

Monahismul occidental s-a dezvoltat în paralel cu cel oriental, influențat sau nu de acela. În creștinătatea răsăriteană, spiritul anahoretismului promovat de Sf. Antonie cel Mare a continuat să persiste ca modelul ideal original, dar Occidentul s-a atașat mai mult de modelul monastic oferit de Sf. Pahomie și de regulile Sf. Vasile cel Mare. Definitorie pentru monahismul apusean a fost alegerea Sf. Benedict. S-au elaborat mai multe principii monastice, printre care cea mai răspândită a fost aceea a lui Augustin (354-430). Unificarea lor a avut ca punct de pornire *Regula* pe care Sf. Benedict de Nursia (480-547) a instituit-o (529) pentru colectivitatea sa de confrați din Monte Cassino (Italia). Inspirația sa a fost, în bună parte, în scrierile Sf. Vasile cel Mare. Dar, spre deosebire de acelea, cele noi, ale viitorilor ***benedictini***, au primit forma unor statute ferme, cu norme de activitate și comportament rigide, juridic recunoscute și cerute a fi aplicate prin hotărârea papei. Mănăstirile lor erau complet independente unele de altele. Vestimentația le era neagră. Benedictinii s-au răspândit în toată Europa catolică, inclusiv în teritoriile noastre. În 1336, erau în ființă 36 de *provincii*. Cu trecerea timpului, s-au îndepărtat destul de mult de formele austere ale vieții, acumulând averi care au stârnit atât invidii, cât și firești indignări ori reacții remodelatoare. Problemele s-au rezolvat parțial printr-o reformă internă a ordinului, care a condus la formarea unui șir întreg de alte ordine, care, în principiu, pretindeau călugărilor lor o mai strânsă raportare la cerințele inițial formulate ale vieții monahale. Inițiativa s-a materializat la Cluny (Franța) (909). Dintre ordinele noi ne vom opri doar la cele pe care le vom întâlni și în teritoriile actuale ale României.

Și în teritoriile Ungariei medievale lăcașurile benedictine au apărut atât cu sprijin regal, cât și nobiliar. Mănăstirile benedictine au fost afectate puternic de invazia tătară (1241); unele dispar până la sfârșitul secolului al XIV-lea; altele sunt redistribuite altor ordine. Dimensiunile lor erau foarte variabile. În anul 1501 s-a realizat reforma vieții religioase din Ungaria, aprobată de papalitate, ulterior, în anul 1514. Ea a fost legată de Matia de Tolna, devenit abate la Pannonhalma. La acea dată ordinul era lipsit de o organizare bine închegată, ca și a altor ordine monastice. De la începutul secolului al XVI-lea toate abațiile și prioratele benedictine au devenit membre ale Congregației benedictinilor din Ungaria; delegații lor se întâlneau o dată la trei ani în Marele Capitlu. După dezastrul militar de la Mohács (1526) se constată un declin: 40 mănăstiri sunt golite de călugări. Revenirea benedictinilor s-a produs, la fel ca a celorlalte ordine călugărești, după începutul secolului al XVIII-lea. Ordinul a fost dizolvat în 23 octombrie 1786.

Cistercienii se leagă de mănăstirea din localitatea Cîteaux (Burgundia). În anul 1098, un mic grup de călugări din abația de la Molesme, în frunte cu Robert, încercând să ducă o viață în strictă conformitate cu *Regula* Sf. Benedict, a fondat, într-o zonă împădurită

din Burgundia, o mănăstire pe care au numit-o *Novum Monasterium*. Întemeietorii sunt sfinții Robert, Alberic și Bernard de Clairvaux, în deceniul al doilea al secolului al XII-lea. Ei au accentuat respectarea regulilor de viață monastică, refuzând să se instaleze în interiorul unor comunități umane, în paralel cu păstrarea relației de subordonare la mănăstirea-mamă, în care, anual, se țineau congregații. În secolul al XII-lea, a fost elaborată *Charta caritatis* (1118), prin care fiecare casă era autonomă, dar fidelitatea față de abația-mamă era asigurată de întâlnirile anuale din Capitlul General și de vizitațiuni în teritoriu. De la început s-au preocupat de o largă autonomie față de autoritățile ecleziastice teritoriale. Fondarea unor mănăstiri noi era supusă unor reguli stricte, ce țineau de contracte cu ctitorii, construcția obligatorie a unui patrimoniu (oratoriu, refectoriu, dormitor, casa oaspeților și a portarului), cu decorații austere (fără fresce și sculpturi în cor), un număr de cărți liturgice și numărul fix de 12 călugări conduși de un abate. Toate mănăstirile ridicate de către ei sunt dedicate Sf. Fecioare. Vestimentația lor specifică era realizată prin combinarea alb-negru. Au ținut la asigurarea traiului lor prin muncă proprie. După un avânt remarcabil, realizat la numai câteva decenii de la întemeiere (la sfârșitul secolului al XII-lea funcționau deja 340 de lăcașuri), către începutul secolului al XIII-lea aveau peste 500 de case în toată Europa, dar după acest secol ordinul intra în declin.

Apar în Ungaria pentru prima oară în anul 1142, datorită motivelor politice și diplomatice pe care regalitatea le avea la acea vreme. După o primă fundație, mult mai târziu au apărut alte cinci abații fondate cu sprijin regal. Multe au fost ridicate de ei, puține fiind preluate de la alte ordine (benedictini). Spre deosebire de situația din alte zone, în Ungaria, cistercienii s-au așezat în regiuni populate deja, aproape de principalele rute comerciale. În Transilvania, o situație doar întru-câtva similară a avut-o mănăstirea de la Igriș, în timp ce aceea de la Cârța a ales un amplasament de-a dreptul contrar. Ascensiunea ordinului s-a petrecut în mai puțin de 100 de ani, dar a pierdut teren în favoarea altor ordine devenite mai populare. Faptul nu pare să fie străin de preferința marilor familii pentru anumite ordine monastice. Au venit în Ungaria la inițiativa casei regale și au beneficiat de susținerea monarhiei și pe parcursul existenței lor. Între așezămintele cisterciene din Ungaria medievală s-au găsit puține (trei ?) mănăstiri de familie. Pentru un fondator, alegerea ordinului depindea de posibilitățile sale materiale; cistercienii par mult prea costisitori din acest punct de vedere. Au fost preferați cei care puteau prelua asupra lor și îndatoririle unui paroh: augustini, premonstratensi.

Dominicanii (***Ordo Fratrum Predicatorum***), sunt constituiți în Franța de sud, de către Sf. Dominic (castilianul Domingo de Guzmán, 1170-1221), în anul 1216 pentru a lupta misionar împotriva ereticilor albigensi, aflați mai ales în Franța sudică. Regula lor se baza pe misionarism și viață ascetică moderată. Ei țineau la proprietate întrucât accentuau rolul studiului și diaconiei, (care nu se putea face fără bani),

dar respingeau proprietatea funciară și structura agrară acceptată de alte ordine. Din acest motiv, au fost numiți, alături de alți călugări apăruți în aceleași vremuri, călugări cerșetori. Numele lor, derivat, așa cum am menționat, de la un onomasticon, a provocat însă și un joc de cuvinte, agreat (*Dominicus* > *Domini canes* = "câinii Domnului"). Erau recunoscuți prin rasa lor albă. Condiția lor de existență i-a obligat să se așeze în localități importante, orașe sau târguri. Ordinul și-a elaborat treptat propriile sale reglementări privitoare la construcții, artă, activități, atitudini față de viața socială etc. Acestea au fost, mai mult sau mai puțin sincrone ori similare cu altele, aparținătoare unor ordine paralele. La începutul secolului al XIV-lea erau organizați în 21 de provincii. În Ungaria au ajuns în anul 1221, fiind atrași de avantajul dat de poziția geografică pentru misiunea lor către păgâni. Transilvania făcea parte dintr-o *natio* sau *contracta* separată, întemeiată în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Pentru ea, *studium generale* (instituția de școlarizare superioară) era la Buda. Înaintea invaziei tătare (1241) ei erau deja prezenți în Transilvania și în teritoriile cumane din viitoarea Moldovă. Invazia nu le-a afectat evoluția, dar au pierdut considerația inițială de care au beneficiat la curtea regală prin intrarea în ordin a Margaretei, fiica regelui Bela al IV-lea (1261). Ca atare, în secolul al XIV-lea se manifesta cu mai puțin dinamism. Ordinul a fost reformat la sfârșitul secolului al XIV-lea, dată după care, mișcarea s-a extins în cursul secolului următor. Privitor la activitatea lor din întregul regat, există studii consistente.

Franciscanii sau *minoriții* (*Ordo Fratrum Minorum*) au luat ființă datorită strădaniilor Sf. Francisc de Assisi, în urma reglementărilor papale din anii 1210 și 1223. Deviza și principalele norme de conduită se rezumau la sărăcie și umilință. Se îmbrăcau inițial în pânză nevopsită, de culoare gri (ulterior brună sau neagră), sandale fără ciorapi și erau încinși cu o frânghie; tonsura le dădea, de asemenea, un aspect aparte. Călugărițele ordinului, erau numite *clarise*, după întemeietoarea lor, Sf. Clara (1215). A fost primul ordin care a instituit grupa terțiară a membrilor, compusă din laici care se asociau ideilor sale. În secolul al XIV-lea, franciscanii s-au împărțit în *conventuali*, care s-au aliniat normelor mai puțin drastice ale existenței monastice, practicate de celelalte ordine, și *observanți*, care au pus în continuare misionarismul pe primul loc. În secolul al XVI-lea (1528) se desprind din același ordin *capucinii*, ca o ramură cu o orientare mai riguroasă, a observanților. În Ungaria sosesc în anul 1229. Puține locuri le ofereau însă o viață urbană ca în Occident, astfel că multe din mănăstirile lor s-au ridicat în târguri aflate sub autoritate seniorială. În 1238 era deja constituită *provincia Ungaria*. Față de dominicanii, cu care au ajuns aproximativ în aceeași vreme, franciscanii și-au dezvoltat reședințe mult mai numeroase în următoarele secole. În secolul al XIV-lea, cu ajutorul regilor Angevini, a fost înființată o altă provincie franciscană, Bosnia. În hotarele ei au fost arondate părți importante ale Banatului actual. Avea drept scop

convertirea ortodocșilor și ereticilor la catolicism. După împărțirea franciscanilor după principii doctrinare, Bosnia devine centrul franciscanilor ***observanți***. De aici vor veni numeroși călugări spre Transilvania și vecinătățile ei. O altă cale târzie de pătrundere a fost cea pe filiera polono-moldavă. Pe capucini îi întâlnim la noi doar în secolul al XVIII-lea. În același veac, împăratul Iosif al II-lea, a desființat mănăstirile clariselor.

După Reformă au fost printre puținele ordine care au supraviețuit în zonă; de fapt, în secolul al XVI-lea, mulți dintre ei au fost nevoiți să părăsească mănăstirile. Doar în Secuime au reușit să se mențină, în anumite enclave teritoriale rămase catolice, uneori în condiții foarte dificile. Ulterior, în secolul al XVII-lea, au revenit treptat, întemeind chiar și mănăstiri noi. Alte forme s-au dezvoltat în cursul secolelor următore, până astăzi. Un rol important l-a avut misionarismul pe care l-au practicat la sudul Carpaților.

Franciscanii au fost, alături de dominicani, cel mai răspândit ordin monahal catolic medieval din Transilvania și vecinătățile ei. În vremurile premoderne însă, raportul s-a schimbat net în favoarea franciscanilor. Monahismul catolic general a fost reprezentat mai ales prin ei. Succesul s-a datorat felului în care au reușit să se adapteze la înnoirile sociale, menținându-și totodată reguli cât mai conforme cu statutul lor primar. Formele de administrate, deși pornite de scheme medievale, s-au modificat și adaptat timpurilor.

Beghinele, au format și ele instituții monahale, începând din secolul al XIII-lea. Ele erau compuse din femei laice care trăiau doar după principii călugărești. Date despre funcționarea lor avem destul de puține. Sunt cel mai des întâlnite în spațiul urban. De obicei se întemeiau alături de mănăstirile altor ordine care le asigurau asistența religioasă. Nici construcțiilor lor nu s-au particularizat, asemănându-se mai mult cu formele arhitecturii civile, la care se adăuga, obligatoriu, câte o capelă. Beghinele nu au mai reapărut după Reformă. Bărbații, organizați după aceleași principii, se numeau ***begarzi***. Spre deosebire de beghine, despre ei nu avem date în spațiul nostru.

Augustinii și-au ghidat viața comunitară, ca și paulinii, după regula Sf. Augustin. S-au constituit în ordin în anii 1255-1256. Sunt precedați în Ungaria de ***wilhelmiți***, cu care sunt tratați împreună, dar de care, din punct de vedere organizatoric, s-au despărțit în anul 1266. ***Provincia Ungaria*** se cunoaște din anul 1278. Din 1289 au ieșit de sub autoritatea episcopatelor, subordonându-se direct papei. În secolul al XV-lea se aflau în declin. Comparativ cu alte ordine nu au avut o evoluție spectaculoasă; conventurile lor nu au fost foarte numeroase. În general, ne lipsesc sursele privitoare la ele, din acest punct de vedere sursele de informații fiind dintre cele mai deficitare privitoare la un ordin călugăresc catolic.

Paulinii, au format singurul ordin constituit pe teritoriul regatului ungar, în jurul anului 1225, prin construcția primei mănăstiri în jurul localității Patacs. Sunt recunoscuți cu statut aparte în anul 1262.

Autonomizarea lor începe după anul 1308, prin despărțirea de augustini. Centrul lor a devenit mănăstirea Sf. Laurențiu de lângă Buda. Din 1341, în locul rasei gri, au adoptat rasa albă. Au preferat locuri mai izolate pentru instalarea reședințelor, adunându-și veniturile din donații diverse. Se aflau deja în declin de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Se confundă uneori cu augustinii, membri ai celor două ordine apărând în documente uneori ca *fratres heremitate Sancti Augustini*. În vremea regelui Matia Corvin, ordinul s-a bucurat de o considerație deosebită. Reveniți după cucerirea habsburgică, au fost desființați de către împăratul Iosif al II-lea în anul 1786.

Ordinul ***premonstratensilor*** s-a format la inițiativa lui Norbert de Xanten (1080-1134), arhiepiscopul (ulterior canonizat) de Magdenburg. Au fost recunoscuți din 1126. Activitatea le-a fost centralizată în jurul mănăstirii de la care și-a luat numele. Profesau după Regulamentul Sf. Augustin; deși orientați în activități de predicare și pastorale, aveau un mod de viață deosebit de auster, apropiat modelului cistercian. Costumația lor a fost în întregime albă. În Ungaria primii au ajuns în anul 1130, dar fundațiile s-au înmulțit mai târziu, după anul 1170. S-au organizat într-o așa-numită *circaria* separată. Într-o *circaria* separată erau organizate și călugărițele ordinului. Ei concurează sistemul parohial, au conflicte cu clerul diocezan. Cu toate acestea preferința fondatorilor se îndrepta către ei. Cea dintâi mănăstire a lor în Ungaria medievală a fost clădită pe Dealul Orăzii (mijlocul secolului al XII-lea). Din acest motiv, ea va deține un rol de primă importanță în istoria locală a ordinului. Un document de la 1234-1235, ne indică deja o rețea constituită, care era compartimentată pe două "filii" provinciale care acopereau teritoriile noastre. Puternic loviți de tătari, premonstratensii nu și-au refăcut toate lăcașurile, menținând doar unele dintre ele. Aproximativ aceeași proporție dintre ei și celelalte ordine, s-a menținut și în cursul secolului al XVIII-lea.

Ioaniții sau cavalerii Sf. Ioan, sunt un ordin dedicat funcționării spitalelor. S-au format la Ierusalim, în anul 1070. Au devenit ordin cavaleresc în anul 1120, compus din trei categorii de membri: cavaleri, preoți și slujitori. Ca semne distinctive aveau rase negre pe care era brodată o cruce albă, în timp ce cavalerii aveau mantii roșii cu cruce albă. În Ungaria au venit în vremea regelui Geza al II-lea (1141-1162). Centrul administrației lor din regat a fost la Vrana, în Croația. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, era deja în decădere, domeniul lor fiind administrat de către laici numiți de rege. Semnalăm, ca o curiozitate semnificativă, că printre acești laici s-a numărat și un membru al familiei nobiliare românești din Râu de Mori. Au agreat forme arhitectonice de plan central pentru construcțiile lor ecleziastice. Pentru rosturile lor medicale, o parte dintre ei au reușit să se mai mențină și după lichidarea altor mănăstiri. Nu-i vom mai reîntâlni după anul 1700.

Templierii au ales ca model Regula Sf. Benedict, influențată mult de versiunea reformată a cistercienilor, dar adaptată în funcție de propriile nevoi ale vieții lor militare, spirituale și cotidiene. Când nu

erau implicați în campanii militare, Cavalerii Templului se conduceau după o tipică viața monastică ce includea devoțiunea divină. Au deținut un rol important în timpul cruciadelor și în politica mediteraneană și europeană. Oficial recunoscuți la Conciliul de la Troyes, după ce, cu un deceniu mai devreme, un grup de treisprezece cavaleri au jurat să respecte sărăcia și castitatea, și să protejeze pe creștinii pelerini în Țara Sfântă. Lăcașurile ordinului de la noi sunt puse, în cea mai mare parte, sub semnul întrebării.

Carmeliții s-au constituit ca ordin religios în 1229, fiind și ei incluși în rândurile cerșetorilor. Numele li s-a dat de la o comunitate de emigranți, stabiliți în a doua jumătate a secolul al XII-lea pe Carmel, muntele profetului Ilie; în ordin monastic, pe teritoriul european, se transformă în anul 1247. Ordinul s-a desființat la sfârșitul secolului al XVI-lea. În Transilvania au rezidat doar la Oradea și au avut o perioadă relativ scurtă de funcționare. Erau cunoscuți ca ordinul Fraților Sf. Fecioare Maria a Muntelui Carmel sau călugării albi. Carmelitele au fost recunoscute oficial mai târziu, în anul 1452 și reformate prin Sf. Tereza de Avila, în Spania, la conventul Sf. Iosif (1562). Distinctiv, aveau sandalele. Acolo se restabilește regula carmelită, cu o adăugire observantă, împreună cu Sf. Ioan al Crucii (1568). În anul 1579 carmeliții strictei observanțe (asceza) s-au unit într-o asociație distinctă. În anul 1593 ordinul a fost recunoscut ca ordin separat. Vechiul ordin s-a specializat în educație și predicare; carmeliții desculți - mai mult în munca din parohii și misiuni străine. Ordinul s-a desființat la sfârșitul secolului al XVI-lea. Revenirea după 1700 s-a produs în forme reînnoite. Ca și în evul mediu, mănăstirile lor au fost puține la număr.

Cartuzienii au fost întemeiați de Sf. Bruno de Reims, în mănăstirea Grande Chartreuse (Chartusium, Franța), în anul 1086. Regulile de viețuire au fost extrem de dure (niciodată carne, muțenie cât mai adâncă, haine cât mai aspre). Erau obligați la munca grădinii, îngrijirea bolnavilor și copierea de cărți. Recomandau lupta continuă contra luxului, a lenei și a lăcomiei, fiind socotit cel mai auster ordin monahal, cu cel mai restrâns număr de membri, dar cu mari merite în viața culturală. De asemenea, cartuzienii încurajau viața meditativă și activitatea școlară. Ajung în Ungaria în anul 1238, sub regele Bela al IV-lea. Țineau de provincia sud-germană. Până la 1400 nu au existat pe teritoriul nostru. La 1494 înregistrăm o încercare a episcopului local de a-i instala în fosta mănăstire premonstratrensă din Dealul Orăzii.

Călugărițele *ursuline* au început să se organizeze în Brescia, în anul 1535, sub îndrumarea unei foste terțiare franciscane, Angela Merici (1474-1540), pentru îngrijirea bolnavilor și educația fetelor sărace. Noua lor concepție, de a se organiza fără a depune un jurământ, fără a fi dependente de vreo mănăstire, cu păstrarea dreptului de a circula liber și de a păstra veșmintele laice, a determinat autoritățile ecleziastice să nu le aprobe de la început. Abia în anul 1565, congregația lor a fost recunoscută oficial. Din 1612 li s-a permis să aibă și propriile mănăstiri.

În anul 1900 variatele convente ale ursulinelor au fost unite de papalitate în Uniunea Romană a Ordinului Sf. Ursula.

Sub imperiul Contrareformei, papalitatea a sprijinit nașterea și ascensiunea ordinului ***iezuit***. Creatorul ordinului a fost spaniolul Inigo (Ignatius) de Loyola. Scopul manifest al întemeierii sale a fost acela al sprijinirii Contrareformei. Erau deja extrem de activi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Persuasiunea și celelalte metode cu care își urmăreau scopurile, au provocat reacții dintre cele mai radicale, nu numai din partea reformaților, ci și a unora dintre membri comunității catolice. Au revenit oficial în Ungaria și Transilvania odată cu înstăpânirea Habsburgilor. Au format unul dintre principalele instrumente religioase cu care s-a încercat refacerea structurilor bisericii catolice, pe seama celorlalte culte protestante. Acuzațiile numeroase care i-au însoțit, legate mai ales de felul de folosire a mijloacelor în atingerea scopurilor lor (conspirația, moralitatea politică îndoielnică), au fost motivele pentru care au fost interziși printre primii. În Imperiul habsburgic au dispărut la 1773. Ordinul a fost, mult mai târziu, revigorat și își face din nou simțită prezența.

Piariștii (***Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum***) își datorează apariția lui Iosif (José) de Calasanz (+ 1648), călugăr franciscan care a luat hotărârea de a înființa un ordin dedicat educației copiilor săraci (mijlocul secolului al XVI-lea). Sunt ridicați la rang de ordin în anul 1625; din cauza unor disfuncții în organizare, ordinul este retrogradat apoi, pentru o scurtă perioadă, între anii 1646–1669, devenind congregație. Din anul 1669, papalitatea le acorda din nou statutul de ordin. Activitatea lor este legată mai ales de educație. În Ungaria pătrund în anul 1642, dar în Transilvania numai din al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea. Sunt, după anul 1773, beneficiarii unei mari părți din bunurile deținute de către ordinul iezuit. La sfârșitul secolului al XVIII-lea aveau în Ungaria, 33 de rezidențe, din cele 231 aflate în 16 provincii, pe care le avea în total. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Austro-Ungaria, erau organizați în trei provincii, cu 46 mănăstiri. Erau structurați pe provincii autonome, dar care respectau autoritatea unui ***generalis*** rezident la Roma. Până în anul 1918, piariștii din țările Române țineau de provincia ungară. Rezidența lor cuprindea mănăstirea, folosită drept locuință pentru membrii ordinului, o capelă, în care oficiau serviciul divin – adeseori și pentru o parohie și câte o clădire destinată activității educaționale. Vestimentația specifică era reverenda lungă și neagră, dotată cu o cingătoare tot neagră, lată de o palmă.

Lazariștii sau ordinul Sf. Vincențiu de Paul (după unii Vincent de Paul, + 1660), s-a dezvoltat dintr-o congregație de preoți (1625) deciși să trăiască dintr-un fond comun, să refuze avansările pe linie ecleziastică și să se dedice credincioșilor din comunitățile aflate în orașe mici și din sate. În anul 1632 sunt dotați cu biserica Saint-Lazare, de unde și numele de lazariști. Din același an este întemeiată și societatea Surorilor de Caritate. Din același ordin fac parte și frății laice, precum

Societatea Sf. Vincent de Paul, înfiinţată în 1833, de Frederick Ozanam. În anul 1873 au fost persecutaţi ca ordin înrudit cu iezuiţii.

Monahismul catolic, din secolele premoderne şi moderne, până la zi, a adus cu el mereu elemente noi. Grupuri şi grupuscule monahale se modelează mereu, cu viaţă mai mult sau mai puţin efemeră. Este suficient dacă privim doar către formele adoptate de cultele unite, în care descoperim, spre pildă, călugări *mehitariani, augustinieni asumpţionişti*, călugăriţe *carmelite greco-catolice* etc.

*

Monahismul oriental a fost adus în teritoriul nostru dintr-o vreme care pare să graviteze în jurul anului 1000. Cauzele acestei întârzieri, inexplicabile în situaţia în care se acreditează ideea creştinismului ancestral, antic, al populaţiei daco-romane, ar trebui să dea de gândit istoricilor bisericii. Precum se ştie, peste tot, în provinciile cucerite de creştinism, reţeaua de mănăstiri s-a clădit *posterior* episcopatelor şi *anterior* reţelei aparţinătoare bisericilor de mir. Între aceste două repere obligatorii, începuturile medievale ale mănăstirilor româneşti nu pot fi aşezate în continuarea celor întrerupte în secolul al VI-lea, după Hristos.

Despre cele dintâi mănăstiri orientale care au existat la noi, pe linia Dunării şi în Banat, ni se spune că ar fi fost *greceşti*. Termenul nu este, neapărat un etnonim, sau cel puţin nu aşa a fost el considerat în perioadele istorice mai noi. Altfel spus, nimic nu ne împiedică să acceptăm ideea că ele erau populate de elemente eterogene, care îi includeau *şi* pe români. Felul cum arătaseră unele dintre aceste mănăstiri, în secolul al XII-lea, indică însă o stare materială cu totul excepţională, care ar putea fi dobândită mai ales prin intermediul sprijinului acordat de o parte a aristocraţiei maghiare ori a regatului ungar a vremurilor. Că aceasta a fost un adevăr, nu este decât o problemă de cunoaştere istoriografică. Mănăstiri ortodoxe, existente până în secolul al XIII-lea, în regatul Ungariei sunt o realitate peste care nu se trece. Estimările sunt foarte generoase: se afirmă că ar fi fost 600, din care 400 au fost identificate.

Informaţiile puse până acum la dispoziţia reconstituirilor istorice globale, nu lasă să se conceapă o preistorie de anahoreţi foarte vizibilă. Pentru acest dat, nici o chestiune de improprietate a reliefului, pentru săparea de peşteri, nu poate fi invocată. Deşi există semnalări de biserici rupestre (Sălaj, Făgăraş, Banat), ele nu au fost serios studiate. Le lipsesc datările, detaliile de organizare şi de practicare a formelor de cult.

Datele noastre sunt nedrept de vagi pentru primele secole de după anul 1000. Abia către sfârşitul secolului al XII-lea şi în secolul al XIII-lea, sursele deconspiră ceva legat de mănăstiri. Cutremurul militar de la 1241, a fost mai serios decât s-ar putea crede. S-a calculat că, dintre cele 80 de mănăstiri benedictine ale Ungariei actuale, numai 40 vor mai fi amintite. Multe lăcaşuri, încă ortodoxe, care se aflau pe linia

inferioară a Mureșului, vor fi avut de suferit în aceleași condiții. Pare că generația de mari mănăstiri răsăritene, aflate în strânse contacte cu Bizanțul, a pierit definitiv atunci.

Peisajul medieval clasic este identic cu al oricărei provincii europene. Deosebirea constă doar în dimensiuni: aici totul este mai mic. Există mari concentrări de mănăstiri, lângă centrele episcopale (Oradea, Alba Iulia, Cenad), în marile orașe (Brașov, Sibiu, Cluj); sunt mănăstiri regale impresionante prin opulență și realizări culturale, alături de altele, cvasianonime, sprijinite de nobili, uneori la fel de neștiuți. În ele se mișca acea lume specială, adevărat sistem sanguin al creștinătății catolice, care purta tradiția, uniformiza concepțiile și performanțele, dar vehicula și apetitul autotransformărilor sau, și mai grav, virușii contestărilor. Pe aceleași coordonate spațiale, aveau loc și călugării orientali. Parteneri până la cruciada a IV-a (1204), substanță indezirabilă, de eradicat, până aproape de Conciliul de la Ferrara-Florența (1439), apoi din nou, interesanți aliați împotriva necredincioșilor otomani, aceștia nu au reușit niciodată să devină suficient de puternici pentru a fi cu adevărat periculoși pentru stările instaurate în regatul medieval al Ungariei. Încă nu știm exact care a fost poziția lor între episcopatul local, mult timp inexistent sau poate peregrin, și cel transcarpatic ori sud-dunărean, evident prea departe și fără autoritatea necesară, pe de-o parte, și structurile bisericilor de mir, pe de alta. Chiar și în teritoriile unde piramida socială este aproape exclusiv românească, viața mănăstirilor ortodoxe este dificil de contrapus celei din statele ortodoxe. Mănăstirile catolice se concurau mai ales între ele, aproape niciodată cu suratele ortodoxe din regat. Uniformitatea nu exista, însă un echilibru funcționa. Misionarismul era, nu desființat, însă ponderat, în interior, de rațiuni de stat.

Oboseala vieții mănăstirești locale s-a arătat foarte bine începând cu ultimul deceniu al primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Prin ea se explică, major, succesul Reformei și, prin consecință, destrămarea aproape totală a pânzei de mănăstiri. Principii catolici, din familia Báthory, de la sfârșitul aceluiași veac și de la începutul următorului, nu au reușit decât să mențină o plăpândă flăcăruie mănăstirească. Iezuiții, deși prezenți, nu vor avea aici mândria succesului Contrareformei.

Efectele Reformei s-au resimțit punctual până în momentul în care, în deceniul al șaselea și al șaptelea al secolului al XVI-lea, principatul a dispus de tot mai multe reglementări restrictive. Ele priveau *toate* mănăstirile, fără excepție. Consecințele s-au văzut mai bine la mănăstirile catolice, adică la cele care dispuneau de un patrimoniu și o activitate mereu înregistrată de izvoarele scrise. Dieta de la Turda, din anul 1557, cerea ca mănăstirile părăsite de ordinele catolice să fie transformate în școli primare și gimnazii protestante. Doar unele orașe au reușit această performanță, dar nici aceea pentru toate mănăstirile desființate. Drept urmare, metamorfozele funcționale au fost, uneori, insolite. Problema acestor mănăstiri s-a rezolvat aproape integral în secolul al XVI-lea. Foarte puține au rezistat peste acest prag, așa cum a

fost cazul mănăstirii de la Șumuleu-Ciuc. Misionarii trimiși de către Habsburgi, la mijloc de veac, constatau adesea nu numai starea de ruină a unora dintre ele sau preluarea, pentru alte scopuri, a altora, dar aveau deja dificultăți în desemnarea însăși a ordinelor care le deserviseră. Deruta lor a provocat, mai târziu, - ca să nu mai notăm că produce și astăzi -, numeroase probleme de identificare.

Un decret al lui Gabriel Bethlen, din anul 1615, prin care sunt tolerate anumite ordine călugărești, reprezenta formula juridică maximală îngăduită de către principii calvini ai principatului transilvan târziu. Iezuiții nu sunt printre cei favorizați. Chiar dacă problema călugărilor continuă să răzbată în actele dietale, ea atingea doar pe călugării ***misionari***, agenți ai Contrareformei, ori pe cei ***ortodocși***. Aceștia din urmă aveau deja exercițiul ilegalității dobândit în vremurile de dominație catolică. Formele lor de activitate continuau traseele deja menționate. Dar, evident, nici un termen de înfloritor sau rodnic nu era de asociat cu vreo mănăstire.

Instaurarea stăpânirii habsburgice a însemnat un puternic reviriment al vieții monastice. De acesta au profitat, într-o măsură diferențiată, structurile bisericii catolice, cât și cele ale bisericilor greco-catolice și ortodoxe. O adevărată campanie de cercetare a fostelor bunuri mănăstirești a fost întreprinsă cu scopul mărturisit de a fi reluate și, pe baza lor, refăcută o structură aparent tradițională. Rezistența credincioșilor reformați (calvini și luterani) a fost acerbă, având în vedere că ea era sprijinită pe o bază socială puternică și, în același timp, constituțională. Cu excepția a câteva mănăstiri franciscane care datau anterior anului 1700, majoritatea mănăstirilor catolice refăcute au fost instalate în medii urbane și târguri.

Succesele mănăstirilor românești pot fi apreciate doar prin număr. Forma lor de existență era la fel de plăpând structurată ca și în evul mediu. Complexele mănăstirești au fost mereu mici, cu biserici de lemn, în cea mai mare parte, fără averi și cu viețuitori puțini și fluctuanți, de la an la an. Relativismul și performanțele culturale minore, comparate cu acelea de peste munți, pare să le fi însoțit ca o stare permanentă. Explicația acestor realități este foarte simplă dacă avem în vedere o altă realitate, la fel de simplă: mănăstirile au fost, întotdeauna, reflexul societății civile, a stărilor ei de prosperitate ori paupertate, a nevoilor ei spirituale. Căci, indiferent de gradul de independență pe care și l-au dorit monahii, ei au trebuit să se conformeze relațiilor interumane generale, posibilităților și exigențelor ctitorilor laici, legislației, schimburilor culturale instituite etc. Mănăstirile și schiturile - acestea din urmă ca forme tipice pentru încropiri modeste, - reflectau fidel potențialitățile societății civile românești. O clasificare în funcție de ctitori demonstrează câtă dreptate avem. Nu există decât câteva mănăstiri ortodoxe de întemeiere regală. Fenomenul a încetat probabil definitiv în cursul secolului al XII-lea. Domnitorii Țării Românești, ai Moldovei, despoții Serbiei ori țarii Rusiei nu au fost niciodată în măsură să ctitorească mănăstiri ardelene care să dobândească garanția

perenității. Dacă conjunctura întemeierilor a fost favorabilă, lucrurile s-au modificat în timp, de obicei degradându-se, prin caducitatea tratatelor politice inițiale, care le asigurau existența. Oricât de frumoase vor fi fost arhitectura, pictura lor, oricât de importante averile, oricât de mare și de valoros numărul călugărilor, toate se degradau ori dispăreau în timp, dacă sprijinul extern avea cezuri. Nici un paragraf legal direct nu le venea în ajutor.

În secolul al XVIII-lea, este aproape imposibil de departajat lăcașurile ortodoxe de cele greco-catolice; între ele există mereu transferuri. Nici măcar nu știm cu precizie dacă tolerarea lor a fost motivată pentru că erau unite sau potențial unite.

Distrugerile provocate la începutul deceniului al șaptelea al secolului al XVIII-lea, s-au datorat, primordial, tensiunilor dintre bisericile ortodoxă și greco-catolică. Cea din urmă s-a adresat, prin vlădicul ei, Petru Pavel Aaron, autorității laice, care a și intervenit în forță. Ceea ce cunoaștem în general ca fiind "distrugerile provocate de către generalul Nicolaus von Buccow" este rezultatul acestei tensiuni, conjugate cu propriile politici confesionale promovate de Curtea de la Viena, politici în care ***toate*** ordinele religioase, considerate inutile statului sau nealiniate direcțiilor administrative oficiale, urmau să fie eradicate. S-au alăturat apoi și alte fenomene, îndeobște puțin semnalate: informația furnizată Curții vieneze de înșiși episcopii români, în urma vizitațiunilor canonice, privind stările din mănăstiri (călugări care nu știau nici măcar ***Tatăl nostru***, promiscuitatea mănăstirilor mixte, "gazde de hoți" etc.), numărul exagerat, rebeliunea fățișă a unor credincioși din interiorul lor. Populația însăși a contribuit, în unele locuri, la lichidarea mănăstirilor, împărțindu-și averile imobile și mobile. Semnalăm astfel cazurile de la Geoagiu de Sus sau Râmeți. Este oricum fapt cert că subiecte al lichidărilor drastice urmau să fie nu bisericile, ci mănăstirile (respectiv complexele adiacente bisericilor). Nici un soldat ori ofițer al unităților de execuție, creștini fiind, nu ar fi fost vreodată motivați să tragă cu tunul în Casa Domnului, cu atât mai mult cu cât, cele mai multe "ținte" erau doar din lemn ori paiantă.

Politica iluministă antimonastică s-a clădit pe parcursul unui jumătăți de veac. Deja reglementările școlare ale Mariei Tereza (1743) au cenzurat rolurile mănăstirilor, și așa restrânse din evoluția societății civile. Decretul imperial al lui Iosif al II-lea hotăra că nu mai pot fi lăsate în funcție decât mănăstirile care aveau un venit anual de cel puțin 4000 de florini. În 1773 a fost elaborat ordinul de lichidare a ordinului iezuit de pe teritoriul Imperiului habsburgic. La 1786 a fost decretată desființarea mănăstirilor pauline din Imperiu. Bunurile lor au fost trecute în seama parohiilor. În aceleași contexte, au trebuit închise toate capelele de folosință privată, inclusiv cele aparținătoare mănăstirilor. De fapt, ordinele catolice nu au fost păstrate decât dacă dețineau școli, orfelinate, aziluri sau desfășurau o activitate culturală și științifică clar utilă. După decretele de interzicere, pronunțate de către administrația imperială, asistăm din nou la o restrângere semnificativă a mănăstirilor.

de toate tipurile. Cazul bisericii greco-catolice este notabil. Până și mănăstirea de la Blaj și-a pierdut rosturile, abia dacă mai erau acolo un stareț și un viețuitor.

După 1918, biserica ortodoxă a înregistrat constant creșteri ale numărului de mănăstiri. Dar lucrul s-a făcut cu mare ponderare, în buna tradiție medievală. Temeiurile lor erau, în sfârșit, mai solide decât în oricare alte vremuri. Cu toate acestea, în 1930, mitropolitul Nicolae Ivan, făcea un serios apel la o viață monastică organizată, cu impact marcat în viața socială. Cu toate acestea, la sfârșitul intervalului abia dacă existau, în eparhia Clujului, cinci mănăstiri.

O restrângere radicală a fost resimțită în urma elaborării Legii cultelor, promulgată în 1948. Numărul mănăstirilor a fost restrâns la minimum. Părțile interioare arcului carpatic au simțit șocul mai acut: mănăstirile lor erau mai plăpânde, mai sărace și mai expuse "internaționaliștilor" de toate culorile etnice, care umpleau schemele administrației noi. Nici una dintre ele nu avea statutul Putnei, Neamțului ori Hurezului. Legea învățământului, din august 1948, a scos de sub autoritatea bisericii (și, implicit, și a călugărilor), toate formele de învățământ pe care le practicau. Noi acte legislative au fost date în anii 1955-1960 (mai ales Decretul-lege 410/1959). O mare parte a bunurilor lor (claustruri, clădiri independente, moșii, biblioteci, obiecte de metal prețios sau de artă etc.) au fost secularizate, au primit noi funcționalități și locuri de depozitare (arhive, muzee etc.) ori au fost chiar distruse. Pentru o parte din aceste modificări nu s-au operat nici un fel de forme legale. Mănăstirile catolice au stat mereu sub incidența ilegalității, dimpreună cu întregul *status* din România, datorită lăsării în suspensie a unor reglementări dintre România comunistă și Papalitate. Într-o anume perioadă, trecerea în călugărie, la mănăstirile care mai existau, nu era posibilă nici din punctul de vedere al stării civile. Felul cum au fost tratate individual, mănăstirile și călugării, de către regimul comunist, reprezintă încă un capitol puțin investigat. Din acest motiv, nici dicționarul nu poate oferi decât date cu totul generale, în dreptul unor obiective. În deceniul opt al secolului XX, regimul comunist a relaxat presiunea, îngăduind, sub diferite pretexte ori prin intervenția unor ierarhi numiți de el și aflați în bune relații cu autoritățile, refacerea sau amplificarea unor mănăstiri ortodoxe. Deja demarajul a început să întreacă formele preexistente, raportându-se mai curând la formele din secolul al XVIII-lea.

După 1989, a început ultima perioadă istorică pe care o avem în vedere. O libertate recâștigată la dimensiuni necunoscute de aproape jumătate de secol, a condus la o resurecție a mănăstirilor tuturor cultelor. Dacă fenomenul s-a petrecut cu oarecare prudență la cultele catolice și greco-catolice, oricum bine sau mai bine cenzurat de către autoritățile ecleziastice, în schimb, mănăstirile ortodoxe au reapărut cu o adevărată frenezie. Deciziile au fost luate de către mireni ori călugări ardeleni răspândiți pe la mănăstiri extracarpatice, episcopiile mărginindu-se doar la a înregistra și oficializa întemeierile. Simpla

cunoaștere a unei atestări mai vechi a fost, adesea, suficientă pentru a reîntemeia o mănăstire ori schit. Lucrul a fost și este încă anevoios, căci nici călugării, nici condițiile materiale normale nu au putut fi asigurate dintr-o dată și nici după un oarecare timp. Legea fundațiilor (marea formulă juridică a împăratului Iustinian) nu a mai fost considerată călăuză obligatorie. Drept urmare, puține dintre mănăstirile noi au format comunități mari, cu posibilitatea de a depăși starea de lăcașuri de închinare speciale. Doar în mănăstirile preexistente s-au putut continua, în forme care vor putea fi mai bine apreciate în viitor, activități intelectuale ori artistice de o anume valoare.

*

În principiu, încă de la începuturile vieții monastice, valența propagandei credinței a fost stabilită. Ulterior, cel puțin în urma creștinării Europei, ea a fost trecută pe plan secundar. Au trebuit să apară ereziile, accentuarea discrepanțelor dintre catolici și ortodocși și confruntările cu turco-tătarii, pentru ca misionarismul să recapete dimensiuni noi. Ordinele călugărești au fost adaptate la aceste cerințe. Cistercienii se așezau la Cârța într-un spațiu "scos" de sub autoritatea românilor, dominicanii de la Vințu de Jos aduceau, în urma călătoriilor lor misionare, piese de factură ortodoxă de la sudul Dunării, franciscanii de la Târgu Mureș formau principală bază misionară pentru Moldova, așa precum cei de la Hunedoara o dădeau pentru Țara Românească. Ioan de Capistrano, șef al ordinului franciscan, la mijlocul secolului al XV-lea, răscolea, la rândul său, stările provinciale prin radicalismul pe care îl afișa față de ortodocșii regnicolari. Mai târziu, Reforma, genera Contrareforma, cu eficientul său instrument care au fost iezuiții. Implicarea lor în politica habsburgică față de Mihai Viteazul sau nașterea greco-catolicismul transilvan sunt demult achiziții istoriografice. Pentru toți misionarii, originea latină a românilor a fost un argument de convingere pentru trecerea la catolicism. Misionarismul a însemnat un cortegiu de anexe. Uneori au trecut pe prim plan, estompându-se mobilurile morale sau, dimpotrivă, aceleași anexe (care însemnau fapte politice sau militare, reglementări social-juridice) protejându-se sub lozinci misionare.

În procesul de învățământ, există implicarea fiecărei mănăstiri a ordinelor cerșetoare. Cele mai multe date îi privesc pe dominicani. Funcționa ***studium generale***, după principii italiene (Perugia, Padova și Bologna) la Cluj, Satu Mare și Sibiu. Școală inferioară a fost la Sibiu. Franciscanii au avut drept pentru ***studium generale*** la Oradea, și ***particulare*** la Baia Mare, Oradea, Cluj, Târgu Mureș, Ineu. Augustinienii erau în relații strânse cu sistemul de învățământ al Universității din Paris. O școală a lor a funcționat la Coșeiu. După Reformă, franciscanii au continuat cu un învățământ elementar, un fel de noviciat pentru teologie, care a fost afectat mai târziu de reglementările împărătesei Maria Tereza și ale împăratului Iosif al II-lea. Din secolul al XVII-lea,

activitatea lor în domeniul instrucției școlare s-a redus de fapt la gimnaziul din Șumuleu–Ciuc. Au fost puternic concurați de iezuiți, piariști și de școlile reformate. Un important rol, în domeniul școlar l-au deținut iezuiții. Colegiul clujean, înzestrat și cu un patrimoniu arhitectonic propriu, era pornit către forme universitare. În momentul desființării ordinului, în Ungaria și Transilvania (1773), ei aveau 41 de gimnazii, șapte convincte și 12 seminarii teologice, la care se adăugau facultăți și academii. Au asigurat o pregătire umanistă; programa lor a fost urmată, cu puține modificări și de alte ordine, fiind cea mai coerentă dintre toate programele catolice de studii (*Ratio atque Institutio Studiorum Societas Jesu* - 1586). După anul 1584, ei introduc în școli Congregațiile Sf. Maria. Piariștii îi secondează în procesul de învățământ. Folosesc tot ***Ratio Studiorum*** a iezuiților, dar adaugă o serie de modificări în anii 1757 și 1766. Spre deosebire de iezuiți, piariștii au întemeiat, pe lângă gimnazii, și numeroase școli elementare. Forme de învățământ au dezvoltat și mănăstirile românești. Cunoașterea noastră despre acestea este proporțională cu cea generală, privitoare la alte aspecte din viața lor.

Locurile de adeverire (***loca credibilia***) au constituit, în tot evul mediu, instituții specializate pentru emitere, cercetare și conservare de acte probatorii, patrimoniale ori juridice. Istoria lor s-a legat organic de mănăstiri mai mari ori mai puțin importante (capitluri și conventuri de la Alba Iulia, Cenad, Arad, Oradea, Cluj-Mănăștur, Turda, Sibiu, Sâniob, Igriș, Hoghiz, Dej). Până către secolul al XV-lea, în afara marilor cancelarii ale puterii politice, și până la dezvoltarea suficientă a notarilor publici laici, locurile de adeverire au produs mii de acte. Problematica lor a fost sintetizată suficient de devreme.

Abați, priori, stareți, egumeni ori simpli călugări au populat, cel puțin până în secolul al XVI-lea, mare parte din cancelariile existente (regale, voievodale, comitatense, districtuale, orășenești, personale). S-a stabilit aproape o echivalență între ei și ***litterati*** (știutorii de carte). Au conceput și redactat acte juridice, diplomatice, scrisori și ordine, la ei exista controlul dreptului, fie într-un *Corpus juris*, fie într-o *Pravilă*.

Orice mănăstire era, dintru-nceput, un spațiu în care cultura și artele erau la ele acasă. Distanța față de bisericile parohiale ori alte lăcașuri, era marcată pregnant de accentuarea activităților de mai sus. Comunitatea polimorfă dintr-o mănăstire își putea îngădui să-și specializeze pe unii dintre membrii ei în realizări de materiale utile cultului. Vom remarca, mai întâi, importanța șantierelor de construcții monastice. Construcțiile mănăstirești aveau specificul și valoarea lor: 100 de mărci, preț care includea, eventual, și două turnuri. Deja la 50 de mărci, o biserică cu două turnuri, putea fi construită *ad morem monasterii*. Ordinele călugărești catolice și ortodoxe au fost mereu principalul releu pe care au circulat toate noutățile arhitectonice europene. Cistercienii au elaborat, pentru prima dată, o teorie de concordanță între concepțiile lor moral-teologice și transpunerea lor în arhitectură și artă. Totul era controlat de către Capitlul general al

ordinului. S-au interzis turnurile de piatră, picturile și sculpturile, vitraliile colorate, pavimentele somptuoase, decorarea cromatică a portalelor și paramentelor, pietrele funerare decorate figurativ, edificiile care puteau lipsi. Cel mai eclatant exemplu pe care îl putem cita, - cu toate că asupra sa s-au mai făcut o serie de considerații restrictive, mai ales în anii din urmă -, este acela al rolului cistercienilor de la Cârța. Șantierul lor a fost cel care a implantat goticul timpuriu în Transilvania, răspândindu-se apoi radiar, la mai multe monumente. Dominicanii aveau prescripții clare pentru construcție (înălțimi, boltiri, eliminarea decorațiilor) (1228). Cel ce se ocupa cu problemele de construcție era numit *praefectus operum*. În secolul al XIV-lea s-a renunțat la aceste prescripții. Aceleași mănăstiri au fost, adesea, locuri fortificate, recunoscute ca atare, cu terminologia specifică (Cluj-Mănăștur, Igriș, Sâniob etc.) sau au fost, după secularizare, transformate în adevărate cetăți (Oradea, Suseni, Târgu Mureș, Vințu de Jos).

Cercetările au indicat că se poate vorbi, până la un punct, desigur, de o arhitectură dominicană ori franciscană medievală. Ea era exersată de meșteri ca acel Ioan care a fost responsabilul mănăstirii ridicate de regele Matia Corvinul în Cluj. La fel s-au petrecut lucrurile cu răspândirea barocului, în secolul al XVIII-lea. Secolul a produs câteva capete de serie, care au constituit apoi modele pentru mănăstiri de aceeași factură ori din același oraș. Au existat apoi arhitecturi de excepție. O privire aruncată pe planimetria Careiului este convingătoare. În lumea ortodoxă, planimetria triconcului atonit, cu variantele sale, a străbătut toate secolele, însoțindu-se aproape numai cu mănăstirea. Ansamblurile mănăstirești au fost puncte de culoare, cu mare personalitate, din peisajul urban. Blajul a stat un secol la umbra mănăstirii Sf. Treimi. O altă parte dintre călugări au fost pictori de frescă ori de icoane. Ei au circulat pe rețeaua constituită de ordinele lor. În secolul al XVIII-lea încă, la Nicula și Feleacu, se formaseră centre de iconari dintre cele mai prolifice. În mediul catolic, sculptura s-a laicizat foarte târziu, toate evoluțiile ei anterioare fiind subordonate comenzilor destinate înzestrării lăcașurilor.

Cartea și locul ei de reunire (biblioteca) au însoțit majoritatea mănăstirilor. De la cea mai veche, a mănăstirii cisterciene de la Igriș (secolul al XII-lea), până la nucleul, mult mai restrâns, al celei de la Cerna Hunedoarei (secolul al XVI-lea), există o gamă de dimensiuni. Dacă, mai nou, ținem seama și de podoabele de codexuri, descoperite în cercetările arheologice de la Vințu de Jos ori Târgu Mureș, imaginea se modifică substanțial. Secularizarea produsă la Reformă a transferat o bună parte dintre vechile biblioteci mănăstirești, în special a celor orășenești, în patrimoniul colegiilor reformate. Apoi, în secolul al XVIII-lea, inventarele de biblioteci secularizate de către Habsburgi, sunt adevărate indicatoare de circulare a ideilor europene, dintre cele mai surprinzătoare pentru mediul monahal. Cantitate din patrimoniul de carte veche și premodernă, care se conservă astăzi în marile bibliotecii ale Transilvaniei, provine, pe căi sinuoase sau directe, din vechi

mănăstiri. Oricum, mănăstirile au fost centre de producție de carte manuscrisă, debușată apoi pe piața intelectuală a fiecărui cult în parte. Ceea ce știm despre scriptoriile mănăstirilor catolice este extrem de puțin. Una dintre foarte puținele informații care privesc lucrări de valoare europeană, este așa-numitul ***Codice de la Bulci***. O vreme, tiparul a stat tot sub tutelă călugărească. Pentru mănăstirile românești, este, iarăși, mai greu de urmărit performanțele lor. Informația care ne stă la îndemână este, în cele mai numeroase cazuri punctuală, realizările fiind urmărite îndeosebi ca producții individuale, nu de școli sau, cum ne interesează aici, instituții. Literatura populară care gravita în special în jurul miturilor de întemeiere, nu are prea mare consistență, nici o particularitate provincială marcată.

Este cunoscut, de asemenea, faptul că, în ambianța lăcașurilor de beghine, au început să se facă serioase încercări de traduceri ale textelor latine în limbi naționale. Faptul a fost recunoscut pentru codexuri de limbă maghiară (de exemplu, la Oradea). Pe de altă parte, trebuie să ne reamintim că una dintre sursele posibile ale traducerilor de texte românești, a fost indicată ca fiind cea catolică. Deși legătura nu s-a făcut cu instituțiile monastice, pasul este posibil de împlinit cunoscându-se conjuncturile generale. Sașii sibieni au impus, probabil nu de la începutul existenței mănăstirii dominicane de la Sibiu, ca toti călugării de acolo să fie doar germani sau germanofoni. Măsura era una clar conservatoare a unor tradiții proprii, în același timp prohibitivă mai ales împotriva maghiarilor. Restricțiile au fost urmărite, atât cât s-a putut, pentru întreaga Universitate săsească. Ele ascundeau grija pentru ceea ce poate fi socotit a fi deja o cultură și identitate etnică și națională.

Artele minore erau necesare pentru perfectarea inventarului bisericesc, de la veselă, la veșminte și accesorii. Metalul prețios era obligatoriu pentru toate vasele liturgice, dar nerespectarea prescripției o întâlnim adesea. Nici o marcă specială nu s-a identificat din documente, mai mult decât cu termenul de utilitate. Dar ea exista, sincronă cu evoluția stilurilor, cu progresul tehnologiei decorative, sofisticarea cerințelor. Biserica barocă, mai frecvent văzută astăzi, este, cel mai des, chintesența performanțelor artistice a vremurilor. Fiecare ordin monastic catolic și-a dezvoltat o heraldică specifică.

Asumarea educației a însoțit istoria monahismului provincial de la cele mai vechi date despre Cenad (secolul al XI-lea). Noviciatul reprezenta forma de școlarizare a călugărilor. Le-a fost ușor apoi să primească și pe laici, în număr tot mai important. Abia în veacurile premoderne a început clădirea învățământului paralel, desprins de sub tutela ecleziastică. Încă în secolul al XVIII-lea, existența școlilor a fost rațiunea care a salvat o parte a mănăstirilor românești contestate de către stat. Printre formele școlilor mănăstirești există însă ***studium generale*** medievale, universitățile iezuite, pelerinajul la marile catedre universitare ale Europei, rețeaua de gimnazii în care s-au format, printre alții, revoluționarii de la 1848 sau clăditorii statului modern.

O mulțime de lucruri noi au debutat sau au înflorit în mănăstiri. Infirmeriei i s-a rezervat un spațiu special. El a ajuns apoi un spital. Statutele ioaniților făceau din practicarea medicinii scopul primordial al membrilor săi. Utilitatea lor a fost atât de bine înțeleasă, încât, chiar și după triumful Reformei, o parte din mănăstirile lor au fost menținute, până când orașele și-au perfectat structurile alternative. În secolul al XVIII-lea, simbolul Sf. Ioan Nepomuk a servit drept model de sacrificiu pentru lupta împotriva ciumei. Atelierele călugărilor alchimiști au produs medicamente, coloranți, cosmetice, aliaje. Primul despre care avem date a fost cel al dominicanilor de la Vințu de Jos.

Întreaga Europă a beneficiat de extensiunea rurală promovată de către călugări. Au lăzuit păduri, s-au implicat major în extinderea viticulturii (pentru vinul slujbelor), proliferarea iazurilor (pentru hrana posturilor), grădinăritului, au deschis drumuri noi, au colonizat așezări, au stimulat târgurile, comerțul, exploatarea sării.

Nu avem dorința ca cititorii noștri să-și imagineze că listarea s-a epuizat cu adevărat. Oricum, ceea ce s-a prezentat este deja de o mare substanțialitate. Locul mănăstirilor în istorie nu trebuie demonstrat cu dinadinsul, ci doar recuperat istoriografic.

Problemele dicționarului

Orice menire a unei lucrări, care dorește să fie numită *Dicționar*, este aceea de a prezenta, într-o formulă sintetică și, pe cât este posibil, exhaustivă, o informație tematică. Mănăstirile, care fac obiectul acestui dicționar, au format sau formează o realitate complexă, subliniată și în paginile introductive. Le urmărim pe ele si numai pe ele, ca lăcașuri (instituții și spații monumentale). Alte aspecte (ce privesc numărul călugărilor, personalități monastice, ordine, reglementări, statute, liturghie specială, inventar particular, detalii arhitectonice tipice) nu sunt urmărite în mod special, ci doar cu scopul de a contura o imagine asupra dimensiunilor sau valorii unei rezidențe monahale. Să marcăm doar faptul că vor rămâne un deziderat al unor ediții viitoare, pe care le avem în vedere. Poate atunci, variantele noi vor merita titlurile de *Enciclopedia* mănăstirilor.

O concluzie generală s-a desprins deja: tematica a fost, multă vreme periferizată. Nu mai contează acum motivațiile acestei stări de lucruri, ceea ce importă însă major este doar aceea că, pentru a realiza titluri de dicționar, ar trebui, în cele mai multe cazuri, - mai multe decât în orice alte tipuri de dicționare, - nu să realizăm sinteze ale unor lucrări sau informații deja publicate, ci, pur și simplu, să întreprindem adevărate *cercetări*. Or, la numărul de mănăstiri existente, la diversitatea de informații și interpretări la care sunt susceptibile a fi supuse, *la această dată*, nu se poate face decât un început de sistematizare. Din acest motiv, cititorii noștri sunt avertizați asupra textelor pe care le vor întâlni. Noi înșine le judecăm a fi, cel mai des, puncte de plecare, de la care, pe viitor, nu se va mai putea face niciodată mai puțin, ci totdeauna mai mult.

Dicționarul a urmărit, în dreptul fiecărei mănăstiri, inserarea unor date care, maximal, au această succesiune: apartenența mănăstirii (ordinul catolic, ortodox sau greco-catolic), hramul, localizarea topografică, distribuția pe sexe, anul de întemeiere, ctitorii, proprietățile, evenimente importante din istoria ei, zestrea culturală și constructivă, procesul de dispariție sau lichidare a urmelor sale, planimetria ei sau numai a bisericii – acolo unde a fost pusă în circulație, și bibliografia.

În numeroase cazuri, dacă nu în majoritatea, schema de mai sus a fost imposibil de completat. Există lăcașuri despre care există o singură dată documentară, accidentală. Deficiența informațională este

înlocuită obsedant de formulări ca "m. cu hram, localizare, ctitori și începuturi necunoscute", "dispărută fără urme" etc. Pentru a eluda lacuna care este constatată în legătură cu apartenența la un cult anume, ortodox ori greco-catolic, sintagma salvatoare a fost considerată a fi aceea de "românească". Doar șansa face că cele două culte rămase neprecizate să se coleze, până în sec. al XVIII-lea, aproape întru-totul, pe etnicul indicat. Aici se constată, cu precizie, toate lacunele care există pentru studiu și invită la progresele viitoare ale monasterologiei. Istoriografia mănăstirilor este copleșită adesea de clișee, informații neverificate sau neverificabile. Acestea au fost ocolite mereu, iar insertiunile care sunt ori par deja locuri comune în dreptul unor mănăstiri (ex.: întemeierea de către Sf. Nicodim de la Tismana, desființarea din anul 1551, distrugerea cu tunul de către trupele habsburgice etc.) au fost indicate ca probabile, posibile, ipotetice, neverificate, afirmate doar de către tradiție etc. Confirmarea sau eradicarea lor va urma abia după ce critica istoriografică își va spune sistematic cuvântul.

Deși titlul delimitează geografia mănăstirilor, este nevoie de încă câteva precizări de amănunt. Toate provinciile desemnate, au fost socotite ca aparținătoare României actuale. Din acest motiv, vor rămâne afară unele mănăstiri maramureșene (din care Perii sunt cei mai notabili). În extrema sudică, Orșova și împrejurimile ei au fost socotite ca aparținătoare de structurile vechiului Banat, în ciuda faptului că astăzi, ea se integrează județului Mehedinți.

Ne-am confruntat adesea cu probleme de identificare topografică. Situația rezultă nu neapărat din poziționarea reală a mănăstirilor, românești îndeosebi, ci din felul în care exegeza a omis să realizeze delimitările strict necesare, pentru a evita confuziile. Căci, adesea, aceeași mănăstire, a fost numită după un sat, după o diviziune a satului, după hram, după un nume propriu dobândit în vreo împrejurare etc. Pentru a facilita reperarea mănăstirii, am procedat consecvent în a o lega de localitatea în care se află situată, toate celelalte denumiri fiind ordonate alfabetic, dar cu trimiteri la aceeași localitate. Denumirile mănăstirilor dispărute sau rămase nelocalizate decât aproximativ, au fost date în forma cea mai comună în care au fost atestate. Denumirile maghiare s-au utilizat uneori pentru a îndrepta amplasări făcute incorect în teritoriul actual al României.

Mai avem de comentat orânduirea aleasă în cazul localităților cu mai multe mănăstiri. Este vorba, în majoritatea situațiilor, de orașe (Alba Iulia, Brașov, Cluj-Napoca, Oradea, Sibiu, Târgu Mureș). Aici a fost aleasă înșirarea pe criteriul cronologic. Mănăstirile care nu numai că au pretins, dar și au ocupat amplasamentele lor medievale, au fost descrise în continuare, subliniindu-se totuși cezura dintre ele, cauzată de Reformă. Pentru alte cazuri, urmărirea destinului din secolele apropiate,

a clădirilor medievale, a fost rezolvată în dreptul mănăstirilor cărora acelea le-au aparținut inițial.

Bibliografia a fost concentrată la fiecare mănăstire în parte, la sfârșitul textului de bază. În cazul celor cu o bibliografie bogată, dar repetitivă, a fost selectată doar cea care s-a dovedit mai importantă. Ordonarea s-a făcut strict cronologic, iar abrevierile ei se regăsesc în lista ***Bibliografiei și a abrevierilor bibliografice*** aflată în fața termenilor. Abrevierile au fost repetate la sfârșitul descrierilor bibliografice integrale, în paranteze.

Ilustrația aparține, aproape exclusiv, bibliografiei citate; în unele cazuri s-a intervenit însă, pentru uniformizarea materialelor. Există însă și o serie de noutăți pe care cititorul le va întâlni pentru prima dată. Ea restituie, așa cum era de așteptat, mai cu seamă bisericile mănăstirilor. Acest lucru reflectă, pe de o parte, faptul că ele au reușit să se conserve mai bine, dar pe de alta, tratamentul inegal care li s-a aplicat cu ocazia cercetărilor, în detrimentul unei concepții de ansamblu. Opțiunea pentru desenul grafic a fost determinată de grija față de încadrarea în posibilitățile tehnice ale editurii, iar aceea pentru planurile parterelor, a fost dictată de necesitatea echilibrului cu dimensiunile textelor.

Multe obiective meritau și merită în continuare, mai multe detalii iconografice relevante. Se va înțelege însă că orice depășire a ilustrației prezente s-ar fi convertit, în fapt, în eforturi de cercetare punctuală și materiale suplimentare. Rolul hărților anexate în finalul volumului a fost astfel conceput încât să orienteze, la modul general, asupra amplasamentelor și al concentrărilor temporale ori teritoriale, a unor serii comune de mănăstiri. Sunt o contribuție la reconstituirea geografiei ecleziastice provinciale. Pe baza lor se pot susține deja câteva concluzii.

Contribuția autorilor a fost marcată prin siglele care le abreviază numele. S-a întâmplat adesea ca informațiile și rezumarea lor să se producă, dacă nu în comun, cel puțin etapizat, de mai mulți autori. Evident eforturile lor s-au interferat până la produsul final tipărit. Fenomenul a fost indicat prin sigle multiple. Ideal ar fi, și pe viitor, ca monografiile mănăstirilor să fie operate de câte o *echipă* de specialiști, fiecare dintre ei contribuind cu câte ceva la finalitate. Oricum, o remarcă importantă merită a fi făcută în acest punct. Cei ce semnează titlurile formează, fără să o fi premeditat, o promisiune asupra unor viziuni de cercetare moderne: o combinată de personalități consacrate, cu altele foarte tinere, reunirea vectorilor principalelor direcții interdisciplinare în cercetarea monasteriologică (istorie, istorie de artă, istorie religioasă, arheologie), o afirmare discretă a propriilor credințe (ortodoxă, greco-catolică și catolică) ori a etniei (română și maghiară), ba chiar și o depășire a originilor strict locale, în favoarea limbajului comun al restituirilor.

Mulțumirile noastre trebuie îndreptate către Ministerul Culturii. În politica de identificare și prezervare a patrimoniului istoric, instituția și, mai ales cei care au reprezentat-o, au perceput, încă de la prima schițare a proiectului, importanța sa. Nădăjduim că finalitatea, împreună concepută, să satisfacă așteptările, și să stimuleze altele asemănătoare.

Mulți oameni ai Bisericii s-au străduit să ne vină în întâmpinare. Ne-au oferit ceea ce știau, lăsându-ne apoi libertatea de a ne conduce numai după normele și spiritul științific, nepartizane. Le întoarcem darurile, cu darul nostru, așa precum ne-a dictat-o profesionalitatea !

ADRIAN ANDREI RUSU

BIBLIOGRAFIA ŞI ABREVIERILE BIBLIOGRAFICE

Achim, V., *Ordinul franciscan în Ţările Române în secolele XIV-XV. Aspecte teritoriale*, în *RI*, VII, nr.5-6, 1996, p.391-410.

Antal, D., *Schituri şi mânăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, Sibiu, XVI, nr.4, 1926, p.91-98.

Avram, Al., *Date privind începuturile arhitecturii mănăstireşti în Crişana (secolele XII-XIII)*, în *Studii şi comunicări. Galeria de artă*. I. Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1978, p.148-165.

Backmund, N., *Monasticon Premonstratense*. Straubing, 1949.

Baboş, Al. D., *Three Centuries of Carpentering Churces. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureş*. Lund, 2000.

Balogh Jolán, *Az erdelyi Renaissance*. I, Kolozsvár, 1943.

Bârlea, I., *Însemnări din bisericile Maramureşului*. Bucureşti, 1909.

Benedek, F, Stent Klára ayomában. Az eggkori Kolozvári terences növ*érek története, Cluj, 1947.*

Biró, L., *A dédi terencas kolostar törtévete, Kolozsvá*r, 1913.

Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek*. Cluj, 1927.

Boros F., *Ferencrendiek a Székelyföldön*, în *Emlekkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50. éves Jubileumán*. Sf. Gheorghe, 1929.

Bud, T., *Date istorice despre protopopiatele, parochiile şi mănăstirile din Maramureş din timpurile vechi pînă în anul 1911*. Gherla, 1911.

Bunyitay V., *A váradi püspökség története az alapitástól a jelenkorig*. I-III, Nagyvárad, 1883-1884. (*Bunyitay*).

Buzilă, Adriana, *Biserici baroce din Banat*. I-II. Cluj-Napoca, Teză de doctorat, 1998.

Cristache-Panait, Ioana, *Biserici de lemn, monumente istorice din episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate şi creaţie românească*, Alba Iulia, 1986. (Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*).

Crişan, Gh. I., *Mănăstiri bănăţene*, în *Drapelul*, 7, nr.44, 1940, p.1; nr.48, p.1-2.

Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I-V. Budapest, 1890-1913. (*Csánki*).

Dávid J., *Székelyföld írásban és képben*. Budapesta, 1941.

Dávid Katalin, *Az Árpád-kori Csanád vármegye müvészeti topográfiája*. Budapest, 1974.

Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék müvészeti emlékei.* București, 1981.

Documenta Artis Paulinorum. I-III. Budapest, 1975-1978. (*DocArtPaul*).

Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579).* Szeged, 1996.

Entz G., *Die baukunst der Bettelorden im Mittelalterlichen Ungarn,* în *Actes du XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art.* I. Budapest, 1972, p.487-492.

Idem, *Erdélyi épitészete a 11-13. században.* Kolozsvár, 1994. (*Entz* 1994).

Idem, *Erdélyi épitészete a 14-16. században.* Kolozsvár, 1996. (*Entz* 1996).

Filipașcu, Al., *Istoria Maramureșului.* București, 1940.

Fuxhoffer D., *Monasteriologiae regni Hungariae.* I-II. Pest, 1858-1860. (*Fuxhoffer*).

Fügedi, E., *La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie,* în *Annales, E. S. C,* 25, 1970, p.966-987.

Idem, *A szerzetesrendek a középkori Magyarországon,* în *A katolikus egyház Magyaroszágon.* Red. Somorjai A., Zombori István. Budapesta, 1991.

Idem, *Sepelierunt corpus eius in proprio monasterio: A nemzetségi monostor,* în *Századok,* 125, nr.1-2, 1991, p.35-67.

Geschichte der Katholischen Kirche. Gray/Wien/Köln, 1990.

Guszsik T., Fehervári, *A palosrend épitészeti emlékei a középkori Magyarországon.* I. Budapest, 1980. (*Guszsik-Fehervári*).

Gyöngyösi G., *Vitae fratrum eremitorum ordinis...* Budapesta, 1988.

Györffy Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I-III. Budapest, 1963-1987. (*Györffy*; I^3 = ediția a III-a).

György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben.* Cluj, 1930.

Haiduc, Gh.V., *Mănăstiri ardelene,* în *Drapelul,* 8, nr.13-14, 1941, p.7; nr.15, p.3; nr.16, p.3.

Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött.* Debrecen, 1938.

Hermann T., *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român Dej.* Cluj, 1926.

Hervay, F.L., *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria.* Romae, 1984. (*Hervay*).

Iorga, N., *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene.* I-II, București, 1906.

Idem, *La vie monastique chez les roumains. Éléments fondamentaux et influences.* Lille, 1931.

Ivánka E., *Griechische Kirche und griechisches Mönchtum im mittealterlichen Ungarn,* în *Orientalia Christiana Periodica,* 8, 1942, p.183-194.

Iványi B., *Geschichte des Dominikanerordens in Siebenürgen und der Moldau (Hautsächlich unter Benützung des Zentralarchivs des Dominikanerordens un Rom)*, în *SV*, 62, Nr.1, 1939, p.42-59.

Jakó, Zs., *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia 1023-1300. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez.* I. Budapest, 1997.

Idem, *Erdélyi okmánytár.* I, Budapest, 1997.

Idem, *A kolozsmonostori konvent jegyzökönyvei, 1289-1556.* I-II. Budapest, 1990.

Idem, *Philobiblon transilvan.* București, 1977.

Juhász K., *Die Franziskaner im Banat in den Jahren 1716-1806*, în *Südostdeutsches Archiv*, IV, 1961, p.30-47.

Idem, *Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében.* Budapest, 1926.

Idem, *Jesuiten im Banat (1718-1773). Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Temeschwarer Banats*, în *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv*, II, 1958, p.153-220.

Idem, *Die Stifte der Temesvwarer Diözese im Mittelalter*, Münster in Westfalen, 1927.

Kádár J., *Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* I-VI, Dézs, 1901-1905. (*Kádár*).

Karácsonyi J., *Ismertelen Délmagyarországi monostorok*, în *Történelmi és régeszeti értesitö*, XXI, 1905.

Idem, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon, 1711-ig.* I-II, Budapest, 1923-1924. (*Karácsonyi*).

Kemény J., *Annalecta historiam variorum ordinum religiosum în Transsilvania illustrantia* (manuscris KJ.404, Biblioteca Academiei Cluj-Napoca).

Idem, *Literaria ad historiam patrum Franciscanorum in Transsilvania facientia. 1486-1745* (manuscris KJ 300; manuscris KJ. 294, Biblioteca Academiei Cluj-Napoca).

Kisbán E., *A magyar pálosrend története.* I, Budapesta, 1938.

Kollányi F., *Magyar ferencrendiek a XVI. század elsö felében*(I-VIII), în *Századok*, 1898, p.317-327, 405-419, 510-518, 600-620, 716-731, 814-821, 909-930.

Lenghel Izanu, P., *Bisericile de lemn și mănăstirile din Maramureș*, în *Ardealul*, 3, nr.45, 1943, p.5.

Léstyán F., *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai.* I-II. Kolozsvár, 1996. (*Léstyán*).

Literat, V., *Biserici vechi românești din Țara Oltului.* Ediția N. Sabău. Cluj-Napoca, 1996.

Losteiner, L., *Propago Vitis Seraphicae in Transsylvania seu Historia Chrinologico-Topographica Provinciae Transsylvaniae Ordinis Minonum* (MSS) 1789, III. Sectio XXIV.

Lukács, A., *Țara Făgărașului în Evul Mediu. Secolele XIII-XVI.* București, 1999.

Mályusz E., *Az ágostonrendiek Magyarországon*, în *Egyháztörténet*, I, 1943, p.427-440.

Idem, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapesta, 1971.

Márki S., *Aradmegye és Arad szabad királyi város története*. I. Arad, 1892. (*Márki*).

Márton J., *Férfi szerzetesrendek a középkori Erdélyben*, în *Tușnad 1997*. Sf. Gheorghe, 1998, p.24-31.

Marțian, I., *Mănăstiri vechi din Ardeal*, în *Convorbiri Literare*, LVI, 1924, p.451-456.

Meteș, Șt., *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*. Sibiu, 1936. (Șt. Meteș, *Mănăstirile*).

Idem, *Viața bisericească a Românilor din Țara Oltului*. Sibiu, 1930.

Mânzat, G., *Vechile mânăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, 1936, p.583-591.

Meester, A. D., *De monarchico statu juxta disciplinam byzantinam*. Citta del Vaticano, 1942.

Miklósi Sikes Cs., *Egyházi épitészet Kalotaszegen a romanika és gótika évszázadai (1540-ig). Adattár*, în vol. *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*. Satu Mare, 1999, p.258-261.

Moldoveanu, I. N., *Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolaus von Buccow*, în *BOR*, 114, nr.1-6, 1996, p.247-268.

Monumente istorice și de artă religioasă din arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului. Cluj-Napoca, 1982. (*Monumente istorice*).

Mureșianu, I. B., *Mănăstiri din Banat*. Timișoara, 1976. (*Mureșianu*).

Naghiu, I., *Ceva despre Mănăstirile din Țara Năsăudului*, în *Arhiva Someșană*, nr.19, 1936, p.85-100.

Oltványi P., *A magyar Pálos-rend a csanádi püspöki megye területén*, în *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 4, 1888, p.104-115.

Orbán B., *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból*. Pesta, 1888. (*Orbán*).

Ortvay T., *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve*. I-II. Budapest, 1891-1892.

Oszvald F., *Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez*, în *Müvészettörténeti Értesítö*, 6, 1957, p.231-254.

Păcurariu, M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. I-III. București, 1980-1981.

Idem, *Mănăstirile și bisericile ortodoxe române din Transilvania și Banat în sec. XVIII*, în *BOR*, XCIII, nr.1-2, 1975, p.208-213.

Pâclișanu, Z., *Despre mănăstirile din Maramureș*, în *CC*, Blaj, nr.7-8, 1936, p.152-170.

Idem, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal*. Blaj, 1919. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*).

Idem, *Vechi mănăstiri românești de dincolo de munți*, în *Universul*, 60, nr.232, 1943, p.1; nr.246, p.1.

Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I-VI. Budapest, 1901.

Pfeiffer, M., *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*. Kassa, 1917.

Idem, *Die ungarische Dominikanenordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241-1242*. Zürich, 1913.

Porumb, M., *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*. București, 1998. (M. Porumb, *Dicționar*).

Idem, *Vechi ctitorii românești din Transilvania*, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.475-484.

Porumb, M., Sabău, N., *Vechi inscripții românești din județul Mureș*, în *Marisia*, XVIII, 1979, p.107-117.

Rămureanu, I., Șesan, M., Bodogae, T., *Istoria bisericească universală*. II (1054-1982). București, 1993.

Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor. Oradea, 1974.

F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Budapest, 2000. (F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*).

Roos M., *Maria-Radna. Ein Wallfahrtsort im Sudosten Europas*. I-II, Regensburg, 1998.

Rupp J., *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre*. III. Budapest, 1876. (*Rupp*).

Rus, V., *Syllogimacorum Transylvanae Ecclesiae Libri Septem de Rudolph Bzenszky (I-II)*, în *ActaMN*, 33/II, 1996 (1997); 34/II. 1997, (1998), p.369-457; 183-275. (V. Rus, *Syllogimacorum*).

Rusu, Adrian A., *Ctitori și biserici din țara Hațegului până la 1700*. Satu Mare, 1997. (Adrian A., Rusu, *Ctitori și biserici*).

Rusu, Adrian A., Hurezan, G. P., *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000.

Rusu, M., *Biserici, mănăstiri și episcopii ortodoxe*, în *Istoria României*. I, Cluj-Napoca, 1997.

Sabău, N., *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII*. București, 1992.

Salontai, Sanda Mihaela, *Considerații privind identificarea amplasamentului unor mănăstiri dominicane din Transilvania*, în *Arheologia medievală*, I, 1996, p.187-193.

Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Transsilvaniensis. Budapest, 1903. (*Schematismus* 1903).

Schematismus venerabilis cleri graeci r. cat. diecesis Szamosujváriensis. 1900. (*Schematismus* 1900).

Schematismus venerabilis cleri gaeci ritus catholicorum dieceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno 1877. Blassi, 1878.

Schier, X., *Memoria provinciae Hungariae Augustiniae antiquae*. Graciae, 1778.

Siematismul venerabilului cler a nou-înfințatei diecese greco-cat. a Gherlei. 1867.

Simon I., *A piaristák Magyarországon és Erdélyben (1642-1992)*, în *Református Szemle*, LXXXVI, nr.2, 1993, p.130-135.

Sörös P., *Az elenyészett benczés apátságok*, în vol. *A pannonhalmi Szent Benedek rend története*. XII/B. Budapest, 1912.

Stoicescu, N. *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*. Timișoara, 1973. (*Stoicescu*).

Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921.

Szentkláray J., *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon*, în *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Budapest, XXII, nr.1, 1908. (*Szentkláray*).

Șematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900. Blaj, 1900.

Șotropa, V., *Mănăstiri și călugări în Valea Rodnei*, în *Arhiva Someșană*. Năsăud, nr.27, 1940, p.119-127.

Takács Imre, *Magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest, 1992.

Tăutu, A. *Griechische Kloster im mittelaterlischen Ungarn*, în *Societas Academica Dacoromana. Acta Historica*. IV. München, 1965, p.43-66.

Țoca, M., *Clujul baroc*. Cluj-Napoca, 1983.

Vătășianu, V., *Istoria artei feudale în Țările Române*. I. București, 1959. (*Vătășianu*).

Vlasie, M., *Drumuri spre mânăstiri. Ghid al așezămintelor monahale ortodoxe din România, inclusiv al minorităților: armeni, sârbi, ucrainieni și ruși-lipoveni*. Ed. a IV-a și a V-a; Bacău, 1997; București, 2000. (M. Vlasie, *Drumuri spre mânăstiri*).

Vlăduceanu, V., *Mănăstiri bănățene*. Timișoara, 1947.

Wadingus, L., *Annales minorum*. IX. Quaracchi, 1932.

Zeremski, I., *Srpski manastiri u Banat*. Sremski Karlovci, 1907.

ABREVIERI DE PERIODICE

ACMIT	= *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția Transilvania.* Cluj.
ActaMN	= *Acta Musei Napocensis.* Cluj-Napoca
AÉ	= *Archaeologiai Értesitö.* Budapest
AHA	= *Acta Historiae Artium.* Budapest
AARMSI	= *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorie.* București
AIIA Cluj	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
BMI	= *Buletinul Monumentelor Istorice.* București
CC	= *Cultura Creștină.* Blaj
FD	= *Foaia Diecezană.* Arad
Îndr. Past.	= *Îndrumător Pastoral.* Alba Iulia
MA	= *Mitropolia Ardealului.* Sibiu
MB	= *Mitropolia Banatului.* Timișoara
MCA	= *Materiale și Cercetări Arheologice.* București
RA	= *Revista Arhivelor.* București
RI	= *Revista Istorică.* București
RMMIA	= *Revista Muzeelor. Monumente Istorice și de Artă.* București
RRHA	= *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art.* București
RT	= *Revista Teologică.* Sibiu
SCIA. AP	= *Studii și Cercetări de Istoria Artei. Seria Artă Plastică.* București
SV	= *Siebenbürgische Vierteljahrschrift.* Sibiu

Alte abrevieri

a.	= augustin, augustinieni, augustiniană
AR	= Adrian A. Rusu
b.	= benedictin, benedictină, benedictini
bis.	= biserică, biserici
com.	= comuna
d.	= dominican, dominicană, dominicani
ep.	= episcop, episcopi
fr.	= franciscan, franciscană, franciscane, franciscani
gr. cat.	= greco-catolică, greco-catolici
i.	= ioanit, ioanită, ioaniți
IB	= Ileana Burnichioiu
iez.	= iezuit, iezuită, iezuite, iezuiți
inf.	= informații
IVL	= Ioan Vasile Leb
jud.	= județul
m.	= mănăstire, mănăstirea, mănăstiri
ML	= Mária Lupescu Makó
NS	= Nicolae Sabău
or.	= oraș
ort.	= ortodoxă, ortodoxe, ortodocși
p.	= pagina, pagini
paul.	= paulin, paulină, pauline, paulini
piar.	= piarist, piaristă, piariste, piariști
premon.	= premontrens, premontrensă, premonstratensă, premonstratensi
rom. cat.	= romano-catolică, romano-catolice, romano-catolici
s.	= sat, sate
sc.	= schit, schituri
sec.	= secolul, secolele
sf.	= sfânt, sfinți
?	= incert, ipotetic, nesigur, nedovedit presupus

Abram, vezi **Abrămuț**.

Abramul Inferior, vezi **Abrămuț**.

Abrămuț (jud. Bihor). M. prem. situată la circa șase kilometri, sud-vest de Marghita, existentă deja în anii 1234-1235. Constituită ca o filie a m. Pályi (Ungaria), probabil de către nobili din familia Gutkeled. A fost dedicată Sf. Ștefan sau Sf. Fecioare. La 1294 era subordonată m. Luka (Moravia), dar în 1320 era tot sub autoritatea m. ungare. După anul 1320, a fost părăsită. O parte a bunurilor s-a transferat m. premon. din Oradea. Documente de la sfârșitul sec. al XIV-lea i-au conservat încă numele.

Ruina bisericii din Abrămuț

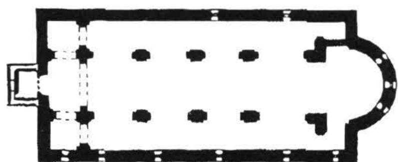
Bis. reformată ar fi folosit componente ale vechii clădiri a m. Din acea bis. se păstrează câteva fragmente, fără acoperiș. Absida altarului, cu o formă poligonală dezaxată, este amplasată peste traseul inițial semicircular, al bis. m. Pereții navei (?) se întrerup, iar spre vest a fost construit un zid de închidere care nu avea nici un fel de legătură cu fazele vechi. Este posibil să fi avut nave laterale. În interiorul absidei sunt semnalate resturi de fresce. Urma unui turn, de sud-vest, amplasat probabil în preajma sau chiar la fațadă, se mai vedea în urmă cu câteva decenii. Probabil că a avut și un alt turn construit simetric. Despre amplasamentul anexelor nu se cunoaște nimic. Cercetări arheologice au fost începute în anul 1999 (*Fuxhoffer*, II, p.3; *Rupp*, III, p.253; *Bunyitay*, II, p.404-408; *AÉ*, 1897, p.373; *Csánki*, I, p.601; *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974, p.181; Al. Avram, *Sur les débuts de l`architecture monastique de Crișana (XIIe-XIIIe siècles)*, în *RRHA*, XIV, 1977, p.7-8; *Györffy*, I^3, p.590).

AR

Abrud (jud. Alba). M. ort. pe care tradiția o localizează la "Pociovaliște", pe valea Cerniței. Avea un singur călugăr pe vremea ep. Dionisie Novacovici. La mijlocul sec. al XVIII-lea, poseda o bis. din lemn, cu hram rămas necunoscut. Pare a fi distrusă în anul 1761 de către executorii dispozițiilor generalului Buccow (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.152; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.1; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.37).

IB

Acâș (jud. Satu Mare). M. cat., aparținătoare de familia Akos, construită în sec. al XII-lea. Localitatea a fost menționată o singură dată, în anul 1342, sub forma *Akusmonostura* (= M. lui Akos). În acel an, probabil că m. nu mai funcționa. Nu se cunosc împrejurările dispariției sale. A fost transformată în bis. parohială probabil pe parcursul sec. al XV-lea. În prezent funcționează ca bis. reformată. Bis. (a doua jumătate a sec. XII), construită în stilul romanic, s-a conservat până astăzi sub forma unei bazilici de cărămidă, cu o navă centrală (25,5 x 4,90 metri) și colaterale (2,67 metri lățime), cu absidă semicirculară centrală (6,46 x 5,48 metri), cu două turnuri pe fațada de vest, repartizate pe trei nivele și ferestre dispuse după canoane romanice. Tradiția, confirmată de cercetările arheologice începute în anul 1999, a indicat prezența anexelor în nordul bis. În prima fază de cercetare (1999-2000) s-a identificat o capelă (funerară ?) absidată (9 x 8,5 metri), în vecinătatea navei. Complexul a fost înconjurat cu un șanț.

Biserica mănăstirii benedictine din Acâș

În anul 1642, bis. a fost restaurată prima dată, pentru a fi utilizată ca bis. parohială. A ars însă repede și a fost din nou pusă în stare de funcțiune la 1732. Restaurată la sfârșitul sec. al XIX-lea (1896-1902) (Bunyitay V., *Szilágymegye középkori müemlekei*. Budapest, 1887; Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I. 1901, p.591-595; Bogyay T., *Az ákosi református templom*, în *Magyar Epitömüvészet*, 1944; Entz G., în *AHA*, 14, 1968, p.7-9; Kiss Imola, Tóth G. I., *Ákos*. Cluj, 1996; inf. Szöcs P.L., autorul cercetărilor arheologice).

AR, ML

Afteia, vezi **Mărgineni**.

Ahtonmonustura, vezi **Semlac**.

Aiud (jud. Alba). În 1727 călugări fr. (minoriți) revin (?) în oraș pentru a reînființa așezământul monahal desființat în 1564 (?). În 1730 vor fi cumpărate patru parcele, dar bis. m. va fi edificată doar parțial între 1745-1761, construcția fiind încheiată abia în 1896. Altarul principal, o donație a lui Gheorghe Haller și Barbara Csáky, a fost realizat în anul 1755, de frații laici Augustin Billinger și Wolfgang Stegner. Pictura altarului, *Caritatea Sf. Elisabeta*, operă a unui pictor vienez, este o copie după un tablou al pictorului venețian G. B. Pittoni, realizat pentru bis. Sf. Carlo Borromeo din Viena. Monstranța, de calitate artistică remarcabilă, este o donație din 1750 a lui Anton Kornis. Altarul Sf. Ioan Nepomuk (acum Sf. Tereza de Lisieux) și altarul Sf. Francisc sunt creația sculptorului Anton Schuchbauer și au fost aduse din bis. minoriților de la Cluj, în anul 1928. Amvonul baroc, o donație a capitlului din Alba Iulia, provine de la bis. din Gârbova de Jos. Corpul cel mai vechi al m. a fost edificat între 1760-1780 și amplificat în 1812. Aspectul unitar al fațadei se datorează refacerilor din anul 1853.

Turnul a apărut în 1896. Lăcașul de cult este de tipul bis. sală cu sanctuar ușor decroșat, și turn clopotniță în fațada apuseană. Fațada are la parter trei axe de goluri marcate de tot atâtea portaluri de formă rectangulară. Registrul superior, delimitat de un viguros brâu median, este străpuns de trei ferestre în arc semicircular, încadrate de lesene rusticate. În firidele din axele laterale au fost plasate statuile Sf. Ștefan și Ladislau. O fereastră circulară surmontează fereastra mare, centrală. Turnul elansat, decorat cu striuri orizontale, este flancat de câte o urnă împodobită cu ghirlande fitomorfe. Fațada navei este străpunsă de două șiruri de ferestre cu închidere în segment de arc (jos) sau ovală (sus). Fațadele laterale sunt ritmate de câte patru ferestre suprapuse încheiate în arc semicircular și segment de arc. Interiorul navei are trei calote pe arcuri dublou care, prin intermediul unei atici masive, se sprijină pe pilaștri masivi cu profilul triplat. În capătul apusean se ridică tribuna sprijinită pe doi stâlpi. Corul a primit două calote ranforsate de arcuri dublou, iar sacristia alăturată este acoperită cu o boltă semicilindrică cu penetrații. În pereții laterali ai corului au fost încastrate două inscripții votive: *MISSE OMNES AD ALTARIA / HUIUS ECCLESIAE PRO SUMMIS PONTIFICIBUS, CAR/DINALIBUS, PROTECTO-RIBUS ORDINIS AC FRATIBUS / DEFUNCTIS AB EIUSDEM DUNTAXAT SACERDO /TIBUS QANDOCUNQUVE CELE-BRATE INDULTO AL/TARIS PRIVILEGIATI PERPETUO GAU-DENT VIGO/RE BREVIS BENEDICTI XIII. DIE XXXI JANUARI / MDCCXXV INSUPER MISSAE OMNES IN OBITUS VEL / ALIO DIE PRO IISDEM ENUNCIATIS PERSON/is/ SAC/ribus/ ETIAM PRO VICEPROTECTORIBUS ORDINARI/IS LOCI PRINCIPIBUS BENEFACTO-RIBUS IPSISQVE / FRATRIBUS ET MONIALIBUS ORDINISUPIE/TIS/!/ HORUMQVE TANTUM GENITO-RIBUS / AQVOVIS SACERDOTE CELEBRATAE EO/DEM PERPETUO ALTARIS PRIVILEGIO / GAUDENT EX INDULTO BENEDICTI / PAPAE XIV DIE IV SEPTEMBRIS MDCCLI*; a doua: *ALTARE HOC / OMNIPO/ten/TI DEO IN / HONOREM S. ELISABETH / VIDUAE ERECTUM PRIVILEGIO / QVOTIDIANO PERPETUO AC LIBERO / PRO O/m/NIB/us/ DE-FUNCTIS AD QVOS/CUNQVE SACERDOTES VI/GORE BREVIS BENEDICTI / PAPAE XIV DIE IV 8BRIS / MDCCLI INSIGNITUM / ATQ A MINISTRO / GRALI ORD. / MDCCLIII DESIGNAT/um/.* Altarul principal este decorat cu ornamente de factură barocă și rococo. Intercolumniul cuprinde două statui de sfinte din lemn, iar pe piedestalurile coloanelor laterale apar reliefurile reprezentând pe Sf. Ioan Botezătorul și Augustin. Altarul lateral, al Sf. Ioan Nepomuk (statuia acestuia se află într-o nișă a coridorului m.) este înfrumusețat cu volute, scoici și draperii. Într-o mică firidă asemănătoare unui mormânt săpat în stâncă, apare statuia Sf. Rozalia. Pandantul arhitectural al acestei piese de mobilier liturgic este altarul Sf. Francisc, cu imaginea sa statuară flancată de statuile din lemn ale Sf. Sebastian, Sf. Genoveva. Clădirea m. se leagă de fațada principală a bis. Fațada are nouă axe de simetrie, față de cea a laturii opuse doar cu trei axe, cu un singur etaj și fațada unitară datând din sec. XIX. Parterul a fost transformat în scopuri comerciale, etajul are axele marcate de ferestre dreptunghiulare. Corpul rectangular al aripii din stânga se leagă de bis. printr-un coridor acoperit cu bolți

semicilindrice cu penetrații. Pe bolțarul median al portalului dinspre stradă se află incizat anul 1772. Pe un alt bolțar median din piatră, al unui portal aflat la etaj, a fost săpată inscripția: *O M C / 1763 / N L* . De aripa stângă a m. se leagă un corp mai nou, dispus paralel cu bis. Fațada acestui corp are cinci axe de simetrie. Pasajul porții carosabile este boltit. Actualmente bis. parohială rom. cat., iar clădirea m., redobândită după 1989, funcționează ca internat susținut de bis. catolică pentru elevii Liceului Bethlen Gábor din Aiud. Este amplasată în actuală stradă Cuza Vodă (Aggházy Mária, *A barokk szobrázat története Magyarországon.* Budapesta, 1959, p.128; Biro J., *Erdély müvészet.* f.a., p.124; Feri V. J., *A nagyenyedi rom. cath., plébánia rövid története.* Arad, 1927; B. Nagy Margit, *Reneszánsz és barokk Erdélyben.* București, 1970, p.249, 322; *Nagyenyed város kulturális képe.* Aiud, 1909, p.14; N. Sabău, *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII.* București, 1992).

NS, ML

Alba Iulia (jud. Alba). **M. b.** întemeiată, cu probabilitate, de către episcopie. Istoria sa este cunoscută doar prin activitatea emitentă de documente (*Györffy*, II, p.157).

AR

M. a **călugărițelor b.**, care funcționa deja în anul 1294, cu hramul Sf. Spirit. Posibil să fi dispărut în cursul sec. al XIV-lea. Amplasamentul și urmele ei ne sunt necunoscute. După unele opinii ar fi fost amplasată la est de catedrală, în vecinătatea clădirii denumite Jerikó. Singurul așezământ de călugărițe b. despre care se cunoaște că a existat în Transilvania (*Györffy*, II, p.151, 157).

M. a. a fost menționată pentru prima dată în anul 1293, prin Andrei, priorul conventului. Fusese amplasată în cetate, undeva în nord-estul catedralei, lângă claustrul d. În 1295 priorul Ștefan și lectorul Andrei, întăreau la cererea ep. Transilvaniei, cu sigiliul conventului. În anul 1300, hramul ei era acela al Sf. Ștefan Protomartirul. Primul ei prior cunoscut este Ștefan (1295-1308). I-a succedat probabil Paul (1311). Următorul, cunoscut de la granița sec. XIII-XIV, a fost Andrei; ultimul este un Valentin (1381). Bis. era înzestrată cu ferestre de sticlă. Pare să-și fi încetat existența în 1556.

La 1580, clădirea, în stare destul de bună, a fost donată iez., care au reparat-o. Menționarea hramului Sf. Ștefan, pare să nu se potrivească cu m. d., așa cum afirmă unele izvoare. Altele desemnează corect apartenența la a. A funcționat ocazional și ca loc de adeverire. Claustrul se întindea la nord de bis. Construcțiile au fost demolate la sfârșitul sec. al XIX-lea. Pentru descrierea complexului monastic, vezi m. iez. (Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó mühelyek XVI. század.* Budapest, 1985, p.269-271; *Györffy*, II, p.151, 157).

M. d. care funcționa deja în anul 1289, cu hramul Sf. Maria, posibil în apropierea porții de est a cetății, lângă m. a. A activat în strânsă relație cu capitlul episcopal. A servit și ca sediu al vicariatului d. din Transilvania. Se cunosc o serie întreagă de priori ai m. Primul prior cunoscut este Ioan (1289), urmează apoi Teodor (1295), Gerard (1293). În 1306, era un Ioan, apoi Egidiu (1311), Teodor (1313), Martin (1334) și Nicolae (1361). Incendiul din 1341 a provocat, probabil,

reluarea șantierului său de construcție. Pe baza unor elemente stilistice păstrate în lapidarul muzeului local, s-a estimat că bis. a fost refăcută în a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Este posibil să fi fost afectată direct de invaziile turcești din preajma mijlocului sec. al XV-lea. Fațada de vest conserva mărturii ale unor intervenții din a doua jumătate a sec. al XV-lea. În 1524, avea 13 călugări. Au fost alungați în anul 1551. O tentativă de revenire, din anul 1553, eșuează. O altă tentativă a fost făcută în anul 1581. A fost construită din piatră, în bună parte cu spolii romane. Opiniile sunt împărțite în legătură cu păstrarea urmelor sale. După unele dintre ele, ruinele mai apar desenate încă pe harta Visconti, de la începutul sec. al XVIII-lea, fiind complet demolate abia în preajma anului 1900. Alte opinii susțin că, dimpotrivă, cel puțin bis. a dispărut înainte de începutul sec. al XVIII-lea (*Györffy*, II, p.157; I. Șerban, ***Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Iulia. Biserica Báthory***, în ***Apulum***, XV, 1977, p.313-333; ***Entz*** 1994, p.44, 99; ***Entz*** 1996, p.63, 171, 300; Sanda Salontai, ***Considerații privind identificarea amplasamentului unor mănăstiri dominicane din Transilvania***, în ***Arheologia Medievală***, I, 1996, p.190-191).

AR, ML

M. paul. situată lângă râul Mureș, în apropiere de Bărăbanț. În 1276, regele Ladislau al IV-lea emitea un document de lângă m. Sf. Barbara, de lângă Alba Iulia. Se pare ca este identică cu m. ruinată, cu hramul Sf. Elisabeta. A fost reînnoită de către ep. Transilvaniei, Dumitru, în 1376, ca m. paul. După unii s-a integrat în m. paul. Sf. Maria, înființată de către ep. Transilvaniei, Goblin (1377-1386), în 1384, la marginea Tăuților, sub cetatea cu același nume. Cu acordul capitlului din Alba Iulia, a donat posesiuni, părți din mori, dijme și mobile. Sfințirea noului așezământ s-a făcut în 1386, de către ep. Transilvaniei Emeric (1386-1389). Deși fundarea s-a făcut în cinstea Sf. Fecioare, în documentele emise mai târziu apar ca sfinți patroni Sf. Ana și Elisabeta (1388) sau doar Sf. Elisabeta (1395). În *Inventarium*-ul ordinului, din 1522, apare sub denumirea de *Erdeel*. M. a beneficiat în urma donațiilor făcute de către Ioan, fiul lui Solomon (1386), comitele Petru, fiul lui Bartolomeu de Daia (1392), Caterina, văduva morarului Anton (1428), Potențiana, văduva lui Mihail Székely din Szentiván (1469), Elena, văduva lui Ambrozie, castelanului din Gilău (1493), Ladislau Geréb, ep. Transilvaniei (1503), și Ana Pázmán din Pázmánd (1517), de numeroase posesiuni iobăgești, mori și părți din mori, heleștee și mobile. În 1415, Benedict Hamar ridica un altar în cinstea Tuturor Sfinților, donând și o vie în Kisfalud, pentru întreținerea acestuia. În 1486, într-un act al capitlului de Alba Iulia, este amintită m. paul. eremiți care trăiesc după regula Sf. Augustin. Se specifica ca m., ridicată în cinstea Sf. Elisabeta, către Mureș, spre est, este total părăsită. Cel târziu în anul 1551 a fost definitiv părăsită. În sec. al XVIII-lea i se mai știa locul (*Györffy*, II, p.157; ***DocArtPaul***, I, p.177-179; ***Entz*** 1996, p.301; F. Romhányi Beatrix, ***Kolostorok***, p.28-29).

ML

M. fr., cu hramul Sf. Elisabeta, existenta deja la 1300, moment în care apare într-un testament al unei bogate văduve de greav de la Vințu de Jos. Posibil ca interpretarea lecturii să nu fi fost

corectă și, drept urmare, m. fr. să nu fi existat. Dacă a funcționat însă, din motive necunoscute, a fost părăsită anterior anului 1376, an în care clădirea a fost dată de ep. de Alba Iulia, călugărilor paul. (F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.29).

M. a **fr.** bulgari, ai cărei baze s-au pus în anul 1711. Inițial au funcționat în jurul capelei Sf. Gheorghe. Au cumpărat un teren nou, cu casă, în 1745. În cea mai mare încăpere au oficiat slujbele până în 1754. A fost sfințită cu hramul Sf. Ioan de Capistrano. Este atestată o implicare a familiei nobiliare Haller. Construcțiile au fost isprăvite în 1752, dar au fost distruse de cutremurul din 1802 și incendiate în 1849, fără a se mai reface apoi. După mutarea mormintelor din criptă, ruinele au fost vândute. Amplasamentul indicat este acela al fostului seminar teologic. O singură statuie a Sf. Ioan Nepomuk îi mai conservă amintirea (*Rupp*, III, p.190-191; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.260; Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek*. Cluj-Kolozsvár, 1927, p.124-125; I. Șerban, *Elemente de arhitectură barocă la biserica reformată din Alba Iulia*, în *Apulum*, XII, 1974, p.403; *Léstyán*, II, p.110-111; V. Rus, *Syllogimacorum*, II, p.244).

M. fr. a fost reîntemeiată în anul 1716, de către ep. Ioan Antalffy și generalul Steinwille. A fost amplasată în preajma porții Sf. Gheorghe a cetății. Inițial au avut o capelă în orașul de jos, dar au părăsit-o din cauza inundațiilor Mureșului. Fundațiile bis. au fost puse în anul 1733. A fost sfințită cu hramul Sf. Ioan de Capistrano. A devenit a fr. bulgari, din anul 1761. O bis. a fr. ridicată în 1750-1770. A avut de suferit de la cutremurul din 1802 și în cursul revoluției de la 1848-1849. Bis. s-a reclădit în anul 1882, iar construcțiile conventuale în anii imediat următori. A primit un hram nou, al Sf. Sebastian, schimbat la 1913, în acela al Sf. Inimi a lui Hristos. A continuat să funcționeze până în primii ani ai comunismului. S-a restabilit după anul 1990. Amplasamentul de astăzi este pe strada Republicii (*Léstyán*, II, p.110-111).

M. iez., cu hramul Sf. Ștefan. Principele Ștefan Báthory se pare că a donat, în anul 1580, fosta m. a călugărilor a., nu a d., așa precum afirmă unele izvoare. Soluția corectă a problemei este dată de hramul care a aparținut bis. celor dintâi. Au fost refăcute podelele, cu cărămizi, și reparat altarul, unele ferestre de sticlă au fost înlocuite. La 1594 avea șase candelabre de argint. În ea a fost înmormântat Cristofor Báthory, voievod al Transilvaniei. Cu aceleași prilejuri s-au realizat câteva planuri ale ansamblului (Fr. Massimo Milanesi). Nu știm însă, cu toată certitudinea, dacă este vorba despre o realitate sau proiecte ce urmau să fie împlinite. De altfel arhitectul a murit de ciumă în același an. Oricum, o parte a clădirilor nu se mai regăsesc în planul cetății Alba Iulia, desenat la începutul sec. XVIII. Bis. m. se afla în colțul de sud-est al complexului. Era un edificiu cu cor amplu, închis poligonal. Contraforturile trădează prezența a patru unități de boltă, alături de a cincea, din capătul de est. Nava avea, la rândul ei, tot atâtea unități de boltă. Pe fațada de vest, contraforturile erau dispuse în unghiuri de 45^0. Intrarea era axială. Era prevăzută cu profilaturi compuse din toruri și cavete încrucișate în arhivoltă.

Deasupra ei erau două ferestre dreptunghiulare, urmate de

o rozasă trilobată, cu elemente de gotic flamboiant. Trecerea de la navă la cor era marcată de stâlpi profilați în forma unor mănunchiuri de colonete angajate. Capitelurile

Claustrul mănăstirii iezuite din Alba Iulia

erau acoperite cu frunze. Arcul de triumf nu s-a conservat în varianta gotică. Corul era boltit în rețea, posibil și cu console. Acoperișul era unitar pentru întreaga bis. Cel puțin nava fusese tăvănită. De lângă închiderea altarului, pe lățimea a două travei, spre nord, începea dezvoltarea anexelor m. După o primă încăpere, mai amplă, urma alta care avea o capelă ieșită din frontul aliniamentului. După alte trei încăperi, aproximativ egale ca dimensiuni, claustrul se închidea spre nord, cu alt corp de încăperi. Curtea era prevăzută cu un portic, delimitat de stâlpi ori coloane. Mai departe, către nord, se afla un alt careu, mai amplu decât ansamblul până acum descris. Corpuri de clădiri îl mărgineau spre est, nord și vest. O altă curte interioară, cu caracteristici identice celei de lângă bis., era și acolo prezentă. Al treilea ansamblu era grupat spre vest, în fața celor două precedente, lăsând libere fațada de vest a bis. și cea a corpului din extrema de nord a m. Forma, aproximativ dreptunghiulară, era concepută în jurul a două curți. Cea de nord avea același portic, dar fără colonade spre nord, în timp ce curtea de sud avea doar cu coridor străjuit cu coloane - stâlpi, paralel cu închiderea de sud. Încăperile de aici erau cele mai ample. Toate aceste spații erau etajate. Singurul element decorativ care poate fi asociat fazei iez. este ancadramentul unei uși de comunicare dintre cor și anexele de nord. În sfârsit, mai sunt desenate două curți (?), la est și spre nord, spații unde ar fi trebuit să ne întâlnim cu grădina si locul unor anexe gospodăresti ridicate din materiale perisabile. Deși iez. au revenit și la începutul sec. al XVII-lea, ansamblul a fost socotit totdeauna ca fiind al "bis. mici", în opoziție cu catedrala. El a aparținut mereu cat.

Cu prilejul revenirii iez. au fost refăcute podele, cu cărămizi romane ștampilate. S-a produs o "înfrumusețare" la care au contribuit ep. Maroti și arhitectul G. M. Visconti. Două epitafuri (consilierul aulic Ignatius Haan și Iosif de Quadro) ne-au rămas singurele mărturii ale interiorului navei. În cor a fost amplasat un alt monument funerar, datat în 1700, aparținător unui personaj cu inițialele *I A W*. La începutul sec. al XVIII-lea a existat și un mic turn clopotniță pe fațada de vest, care nu a rezistat însă până în vremea demolării totale. Iez. au fost alungați definitiv în anul 1773, în urma decretelor imperiale. Între anii 1778-1783 clădirile au fost administrate de către seminarul teologic. A devenit apoi depozit, folosindu-se astfel până în sec. al XIX-lea. Ferestrele i-au fost astupate. A fost transferată episcopiei la 1891, care a decis să o

dărâme pentru necesitățile unei noi instituții de învățământ. Ea a fost demolată după anul 1898. Înaintea demolării s-au realizat câteva fotografii documentare. O parte a pietrelor profilate a ajuns în posesia muzeului local (cheie de boltă simplă, consolă, muluri de rozasă) (*Rupp*, III, p.191-193; Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*. Budapest, 1985, p.269, 271, 277, fig. p.203, 205; I. Șerban, *Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Iulia. Biserica Báthory*, în *Apulum*, XV, 1977, p.313-333).

AR

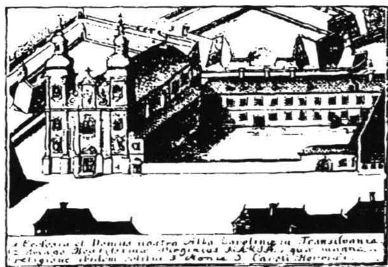
M. ort. cu hramul Sf. Treimi, ridicată în semn de bune relații între principele Sigismund Báthory și domnitorul Mihai Viteazul, la sfârșitul sec. al XVI-lea. După unele opinii, operațiunea s-ar fi produs mai devreme, probabil în cursul domniei principelui Ștefan Báthory, ca urmare a politicii de concentrare, în noua capitală a Transilvaniei, a șefilor cultelor religioase din provincie. Este atestată direct în anul 1596, ca rezidență a ep. ort. ardeleni. Sursele din prima jumătate a sec. al XVII-lea, o plasează în afara cetății, spre sud. Mihai Viteazul a construit o a doua bis., amplasată în vecinătatea celei vechi. Informații de la sfârșitul veacului al XVII-lea socotesc că a fost prădată și arsă de turci în anii 1658 și 1660. În 1669 i se cerea mitropolitului Sava Brancovici să o doteze cu o școală și să nu mai neglijeze m. și tipografia. Mitropolitul s-a îngrijit totuși de ea, căci, la 1698, domnitorul Constantin Brâncoveanu îl socotea ctitor acolo. La 1675, sinodul bis. românești s-a ținut "la m.". Principele Mihail Apaffy o înzestrează la 1680, cu odăjdii aduse de la Sibiu. În 1688, protopopul Ioan din Vințu de Jos este socotit "ctitor", probabil datorită unor intervenții, donații ori reparații. Tot atunci, principele solicita întemeierea pe lângă ea, a unei școli. În 1701 se vorbește despre grajdurile acoperite cu materiale luate de vânt. Dărâmată în vara anului 1714, pentru a face loc fortificațiilor în stil Vauban, ale cetății habsburgice (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.1-6; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.152; Marina Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici*. Cluj, 1939, p.54-55, 75, 103, 111-112).

AR, IB

Piatra de temelie a bis. **m. trinitarienilor** a fost așezată în 4 iunie 1719 (*Carolinae in Transilvania pro aedificando novo Templo primus Lapis ponitur*). Izvorul principal de reconstituire a imaginii originale a așezământului monahal (modificat la sfârșitul sec. XVIII) este reprezentat de Analele Ordinului Trinitarian (Cartea a X-a, subcap. 7) în care sunt consemnate ceremonia începerii lucrărilor, reprezentarea grafică a complexului, descrierea decorului și redarea inscripției comemorative. În această inscripție votivă, între ctitori au fost consemnați împăratul Carol al VI-lea, generalul Steinville, ep. Gheorghe Mártonffy, generalul Steinloefel, guvernatorul Kornis, arhitectul italian Quadro și superiorul ordinului, Alexander. Gravorii Joseph și Andreas Schmuzers au desenat și gravat imaginea bis. și a m., ridicate în vecinătatea bastionului și a ravelinului Sf. Carlo Borromeo (*Ecclesia et Domus Nostra Albae Carolinae in Transilvania, Moenia S. Caroli Borromei*). Potrivit gravurii, complexul m., cu parter și etaj, avea planul în forma literei U.

Lăcașul de cult are planul unei bis. sală cu capele laterale practicate în câte un corp

constructiv mai scund, cu acoperiș independent, sanctuar foarte puțin decroșat, un cor alungit, încheiat într-o absidă rectangulară.

Conventul trinitarian din Alba Iulia în 1719

Fațada de tip baroc, cu două turnuri clopotniță, este articulată de pilaștri geminați sau simpli, având capiteluri vegetale stilizate. Ușa de acces în bis., ferestrele și nișele pentru statui sunt marcate de ancadramente din piatră, unele încoronate cu frontoane alcătuite din volute și profile sinuoase. În partea superioară, axa centrală a fațadei bis. este încoronată cu un fronton triunghiular, racordat prin volute la fațadele laterale ale turnurilor clopotniță. În nișa practicată în câmpul frontonului se afla statuia Maicii Domnului. Bis. și m. Trinitarienilor făcea parte dintr-un program constructiv al acestui ordin care a ridicat asemenea complexe în Viena (1698), Belgrad (1718), Illavia (1718), Bratislava (1725) și Zassovia. Reformele din vremea lui Iosif al II-lea au afectat și ordinul Trinitarienilor. În 13 aprilie 1784 va fi desființată m. și dezafectată bis. În 1786 complexul va adăposti un spital militar. Anexele și parterul fostei bis. a fost utilizat pentru nevoile seminarului, în timp ce etajul a găzduit biblioteca Batthyaneum și observatorul astronomic. Transformările operate vor altera vizibil arhitectura originală. Lăcașul de cult este împărțit pe nivele, iar în urma hotărârilor Comisiei Militare, părțile superioare ale celor două turnuri vor fi înlăturate. În anul 1792, întregul complex este cedat ep. catolic Ignatius Batthiany, care a dispus o serie de transformări pentru amenajarea unei biblioteci a Observatorului astronomic și a Institutului teologic. Noua imagine a complexului apare în gravura lui I. B. Simon, din 1796, publicată în Anuarul Institutului Astronomic pe anul 1798 (*Specula Astronomica Batthyaniana Carolinae in Transilvania A. MDCCXCIV*). Articulația barocă a fațadei a fost profund afectată de modificări, dispar partea superioară a turnurilor și frontonul articulat de volute. În limitele acestui etaj a fost amenajat observatorul astronomic. Apar ferestre mai ample, cu deschiderea semicirculară, pilaștri susțin acum o friză dublă, bogat decorată. Friza din partea inferioară cuprinde un registru de arcade oarbe și un șir de denticuli, cea din partea superioară un decor în formă de panglică împletită, întrerupt de placa votivă, cu inscripția: *VRANIE POSUIT C(omes). IG(natius) DE BATTHYAN EPISC(opus) TRANSILV(aniensis) 1794*. Toate fațadele sunt tratate în bosaje. O altă gravură din "Specula" reprezenta planul Observatorului, iar o a treia o imagine a interiorului, în care se deslușesc busturile unor astronomi și matematicieni vestiți, precum Ptolemeu, Copernic, Kepler, Tycho Brache etc. Decorul este completat cu personificări ale planetelor și constelațiilor (Mercur, Luna, Ganimede), dar și o serie de

alegorii sau personaje animate de preocupări astronomice sau astrologice din antichitate. A patra stampă, a tavanului mobil, imaginată de Michael Gros și executată de Quirin Mark, cuprinde alegorii cu conținut astronomic: Urania, muza Astronomiei, încadra-tă de Cronologia cu Saturn, Ianus Bifrons și clepsidra; Geografia cu conturul Americii, personificările în bust ale celor patru continente, Urania și Apolo, Navigația cu Optica și Dioptria, Astrologia, Mercur ca simbol al Meteorologiei și reprezentarea simbolică a Arhitecturii. După al doilea război mondial, biblioteca s-a extins și în spațiul parterului, funcționând astfel până în prezent (*Analium provinciae Sancti Josephi excalceatorum sanctissimae trinitatis redemptionis captivorum, libri decem*, studio et labore P. Fr. Johannes A. S. Felice, Viennae, 1739, p.688; Varju E., *A Gyulafehervári Batthyani-Konyvtár*. Budapesta, 1899, p.33-34; Jakó A., *Gyulafehervári kalauz*. Gyulafehervár, 1912, p.37-38; I. Șerban, *Despre arhitectura fostei biserici trinitariene (azi Biblioteca Batthyaneum) din Alba Iulia*, în *Apulum*, XIII, 1975, p.373-383; N. Sabău, *Fosta biserică a ordinului Trinitarian (azi Biblioteca Batthyaneum) din Alba Iulia*, în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Alba* (manuscris), Cluj, 1977, Kovács A., *Observatorul astronomic Batthyaneum de la Alba Iulia: un program decorativ puțin cunoscut*, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p.29-48).

NS

M. călugărițelor mizericordiene a fost construită în orașul de jos, de către ep. Haynald, în anul 1858. Nu mai avem alte date despre ea (*Léstyán*, II, p.111).

A. B. - Maieri I, m. ort., ridicată cândva anterior anului 1761, moment în care, într-o stare de degradare, au preluat-o gr. cat. După alte informații, ea a fost ridicată imediat după demolarea m. Sf. Treimi, beneficiind de materiale de construcție recuperate și o despăgubire de 1300 de florini acordați de stat. Mai sigur, ridicată după 1762, de către ep. gr. cat. Petru Pavel Aaron, care s-a străduit să-i transfere fostele averi ale m. Geoagiu și Râmeți, și să o transforme într-o importantă instituție de învățământ. Intenția nu s-a materializat. A funcționat doar cu câte trei-patru călugări. La 1772, era acolo doar o școală primară. La 1782 i se alocă, de către episcopia Blajului, 600 de florini anual, pentru întreținere. În perioada interbelică a devenit bis. parohială.

Se vorbește și despre o a treia **m. românească**, la anul 1761, aflată la Lipoveni. Alte amănunte nu cunoaștem despre ea (Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.391; I. Șerban, *Însemnări privind edificiul mănăstirii "Sf. Treime" din Alba Iulia (sec. XVIII)*, în *Apulum*, XXIII, 1986, p.259-269; I. M. Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-80), a împăraților Iosif al II-lea (1780-90) și Leopold al II-lea (1790-1792)*. Oradea, 1994, p.66-67).

AR

Sc. Ioan Botezătorul. Sc. ort. de călugări întemeiat 1937. Funcționează din nou din anul 1990. Bis. de lemn a fost cedată m. de la Micești. Aici funcționează tipografia arhiepiscopiei.

IVL

Albac (jud. Alba). M. ort. nouă, de călugări, cu hramul Sf.

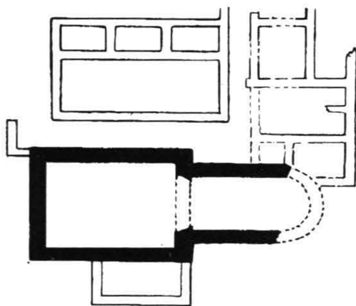
Prooroc Ilie, întemeiată după anul 1990 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.212).

IVL

Albești (jud. Mureș). M. a fr. observanți. Exista deja în anul 1448. Ctitorită de către Mihai Nádasi. Vicevoievodul Leonard Barlabási este unul dintre donatorii ei (1525). La 1535 avea 19 călugări. În anii 1516 și 1537 apare pe lista m. fr. observante, aparținând custodiei transilvane. A fost părăsită în anul 1556. M. a fost distrusă, rămânându-i doar bis. Între anii 1643-1648 au fost readuși, pentru o scurtă perioadă, de către comitele de Târnava, Ștefan Haller. Pe acea vreme doar sanctuarul vechii biserici era în picioare, cu hramul Sf. Francisc, dar călugării au locuit în foste case iobăgești. S-a deschis imediat și o școală. A fost desființată de către principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, la 1648, călugării mutându-se la Șumuleu-Ciuc și Călugăreni. În 1719, Kata Bethlen, aflată la Albești, intenționa să se refugieze din calea ciumei "în curtea unde a stat cândva m. călugărilor", ceea ce arată că, la data menționată, m. nu mai avea decât ruine. La 1780, bis., era încă în picioare. Sanctuarul său era de 6 stânjeni lungime și 3 stânjeni și 9 țoli lățime, având și o criptă.

Bis. era prevăzută cu altar prelung, închis semicircular, și navă disproporționat de scurtă, aproape pătrată. Anexele erau dezvoltate către nord. Racordul se făcea de la jumătatea corului și parțial peste absidă. Planul pe care îl avem la dispoziție înfățișează mai multe încăperi, cu dimensiuni inegale, a căror traiect se întrerupe.

Un coridor îngust, desparte corpul de est, de acela amplasat, cu aproximație, la nord-vest. În acest corp se distinge o încăpere ce ar putea fi un refectoriu mare, în spatele căruia se plasează trei cămăruțe (chilii sau anexe gospodărești ?).

Urmele mănăstirii franciscane din Albești

Din colțul de nord-vest al navei porneau alte ziduri care păreau să contureze un nou culoar către anexele de dinainte. La sud de nava bis. este amplasată o altă clădire de formă dreptun-ghiulară, probabil o sacristie. Către mijlocul sec. al XIX-lea, s-a cumpărat o casă pe amplasamentul presupus al vechii m. Acolo s-a amenajat o capelă dedicată Sf. Francisc. La 1903, fr. aveau aici o rezidență (*Karácsonyi*, II, p.45-46; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.250-251; Boros F., *Az erdélyi ferenczrendiek*. Cluj-Kolozsvár, 1927, p.124-125; Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. București, 1981, p.35).

AR, ML

M. a **călugărițelor fr.**, despre care știm doar că funcționa în anul 1535, când duhovnicul lor era un preot din m. călugărilor.

ML

M. a **beghinelor**, menți-onată o singură dată, în anul 1535. La mijlocul sec. al XVI-lea, erau

deja desființate (*Karácsonyi*, II, p.548).

AR

Aleșd, vezi **Peștiș**.

Almașu (jud. Sălaj). M. b. constituită în partea de vest a vechiului comitat Cluj, lângă pârâul Almaș. Data fundării și fondatorul sunt necunoscute. Prima mențiune este din 1234, când apare pe lista m. ordinului premon., ca filie a celei de la Promontoriul Oradiei, aflată pe teritoriul ep. Transilvaniei. Potrivit unei bule papale, din anul 1238, cu ani înainte (1234), a fost luată cu forța, .de către comitele Ladislau, de la b. și dată călugărilor premon., din m. de pe Promontoriul Oradiei, care au distrus bunurile m., iar apoi unor preoți vagabonzi și propriului său capelan. Transferul către noul ordin a rămas însă definitiv. Mai târziu premon. o repopulează. Patronii m. s-au schimbat în 1249 (neamul Geregye) și 1277 (neamul Borșa). În 1294 este amintită ca filie a abației premon. din Zabdrovice (Moravia), dar în anul 1320, în catalogul ordinului figurează iarăși ca filie a m. premon. din Promontoriul Oradiei. Se pare că nu a mai fost refăcută sau nu a mai funcționat. Nu posedăm date despre amplasamentul ei topografic și elementele ei arhitectonice. În anul 1808, din ruinele ei s-a construit conacul Csáki. S-a presupus că exista pe locul cetății de mai târziu (*Bunyitay*, II, p.349-352; Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I. 1901, p.581-591; Oszvald F., *Adatok a magyarországi premontreiek Árpádkori történetébez*, în *Müvészet-történeti Értesítö*, 6, 1957, p.239; *Györffy*, I[3], p.593; Miklósi Sikes Cs., *Egybázi építészet Kalotaszegen a romanika és gótika évszázadai (1540-ig)*. *Adattár*, în vol. *Arbitectura religioasă medievală din Transilvania*. Satu Mare, 1999, p.278-280).

AR, ML

Almaș (jud. Arad). Sc. ort. de călugări, în jurul unui paraclis cu hramul Buneivestiri, întemeiat în anul 1997.

IVL

Almaș, vezi **Putna**.

Aluniș (Chiced, jud. Cluj). M. ort. cu începuturile și localizarea neprecizabile. Posibil ca să fi existat pe amplasa-mentul actual al bis. parohiale. Cercetată de oficialități în anul 1784, pentru ca în anul următor să fie dată, cu sila, gr. cat. La anul 1791, călugării solicită aprobarea pentru construcția unei bis. de zid cu hramul Sf. Mihail și Gavril. Nu cunoaștem alte date despre ea (*Kádár*, IV, p.248-249; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.141).

AR

Arad (jud. Arad). **M.** a **capistranilor** înființată în jurul anului 1660. La 1667 este amintită o capelă. Ea va fi mutată, în 1705, în cetate. A funcționat cu hramul Sf. Elisabeta. S-au mutat în 1781, în cetatea cea nouă. În timpul evenimentelor din anii 1848-1849, m. a avut grave distrugeri. Deși refăcută, m. a fost mereu stânjenită de trupele din cetate. După tratative îndelungate, au părăsit locul în anii 1861-1862, atunci când statul le-a cumpărat clădirea și a transformat-o în spital militar.

AR, ML

Minoriții au fost așezați în anul 1702, în Aradul Nou. Întemeietorul noii m. a fost Camillus Höfflich, cel care a cumpărat un teren, pe care a ridicat

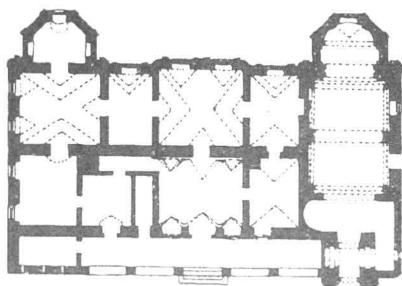
o capelă dedicată Sf. Anton de Padova. Aceea a fost distrusă la 1708, în răscoala racoțiană. Construcția unei bis. noi, cu hramul Sf. Francisc, și a conventului, a demarat din anul 1710. Un turn, înalt de opt stânjeni s-a ridicat la 1725. Despre aceasta nu mai avem alte date.

În 3 aprilie 1751, ep. de Cenad (?), Anton Engel, conte de Wegerein, asistat de canonicul Eugeniu Limburg și preoții sârbi Vatka și Pavel Branko din Timișoara, vor așeza, în prezența enoriașilor arădeni, piatra de temelie a celui de al treilea lăcaș minorit, cu hramul Sf. Anton de Padova. În 1752, sanctuarul și sacristia bis. erau deja boltite. În 8 noiembrie din același an, generalul prinț Lobkowitz, bazându-se pe o hotărâre a Consiliului Militar de Război din Viena, ce interzicea edificarea monumentelor cu ziduri groase și cu bolți în vecinătatea unei fortificații, emite o ordonanță ce blochează construcția navei boltite, *ex ratione Defensionis*. Se cerea ca pereții navei să nu fie mai groși de două picioare (circa 60,96 centimetri) și fără boltă, iar cei ai m. nu mai groși de un picior și jumătate (circa 45,72 centimetri), clădirea monahală trebuind să aibă doar parter. Abia în 13 aprilie 1758, activitatea va fi reluată pe șantierul m., cu angajamentul superiorului ordinului de a efectua, pe propria cheltuială, demantelarea complexului monastic, în situația în care rațiuni de ordin militar ar fi solicitat-o. Specificația de mai sus avea în vedere amplasamentul noii cetăți de tip Vauban, ce urma să se construiască în Arad. Fortificația avea să fie ridicată între 1763-1783, după planurile generalului maior Filip Ferdinand Harsch. În 1758, starețul m., Szmolnik, încheie un contract cu meșterul constructor Egidiu Jenowein (italianul Egidio da Genova), pentru reluarea și definitivarea lucrărilor. Restricțiile impuse de Consiliul de Război au fost respectate, astfel că nava nu a mai fost boltită, ci tăvănită, iar turnul lăcașului anterior, dezaxat față de noua construcție, nu depășea în înălțime opt stânjeni (circa 16 metri). Potrivit unor documente contemporane, bis. era notată cu 19^0 3` în lungime și $7^0$ 1` în lățime, așadar o suprafață interioară de 133 stânjeni. Se mai preciza că dacă, pe o suprafață de un stânjeni încăpeau nouă persoane, atunci interiorul bis. putea adăposti circa 1197 de persoane. În calcule actualizate, la un stânjeni îi corespunde 2,661 metri. Ca urmare, lungimea totală a lăcașului m. era de 36,60 metri, iar lățimea de 13,46 metri, însumând astfel o suprafață de 493 metri. În 1761 se lucrează la amenajarea spațiului interior. Orga este confecționată de Karl Janicek din Bratislava, mobilierul liturgic baroc de Johann Pigler, picturile altarelor aparțin vienezului Ferdinand Schiestl, devenit între timp cetățean al Timișoarei, care le-a definitivat după 1761, iar statuile altarelor s-au datorat sculptorului Francisc Eberhardt. În 1819 se aprobă cererea de supraînălțare a turnului clopotniță. Lucrările se vor desfășura între 1821 și 22 mai 1823, sub conducerea meșterului Hofer. În același an, maestrul dulgher Ferdinand Fett înalță coiful baroc, cu bulb, al turnului, și stema Ungariei. Bis. m. minorite (fr.) avea un aspect baroc, cu un sanctuar și o sacristie boltite, cu o navă amplă tăvănită, luminată de ferestre înalte, în arc semicircular, cu o fațadă apuseană de "tip italian", nemaiîntâlnită în zonă, inspirată de unele modele ale barocului peninsular de la sfârșitul sec. al XVI-lea și primele

decenii ale sec. al XVII-lea, însă mult simplificată în compartimentele sale decorative. Cripta bis. a fost deschisă în anul 1769. Imaginea acestei bis., – înlocuită, la 1903, de actualul monument de plan central, datorat arhitectului Milan Tabakovici –, se mai păstrează doar în câteva imagini pictate sau gravate, din sec. XIX, trei dintre acestea păstrate în colecția Muzeului Județean Arad (A. Keller, Primăria și bis. minorită din Arad la 1826, ulei pe pânză; A. Keller, Primăria, Statuia Sf. Treime și Bis. Minorită din Arad la 1828, ulei pe pânză; Ludovic Ruzicka, Ceremonia de acordare a dreptului de oraș liber regal, Arad, 1834 și Congresul medicilor, Arad, 1870, gravură). Poseda cinci clopote turnate în anii 1724, 1773, 1808, 1822. Anexele era alipite spre sud. Au ținut mereu o școală. Ea a dobândit o clădire separată din anul 1760. Din anul 1745 au fost asimilați unui gimnaziu, până în anul 1788. A avut o clădire separată din 1751. O reparare radicală s-a produs în anii 1775-1778. Apoi, cu toată laicizarea sa, minoriții au revenit la cârma școlii în 1832, până la 1873. A funcționat până după al doilea război mondial (*Történelmi adattár Csanád-egyházmegye hajdana s jelenéhez*. I, 1871, p.157-158; 168-170, 179-180, 183-185; Lakatos O., *Arad története*. II, Arad, 1881, p.19, 24, 43-44; *Márki*, II/2, p.723-724; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.202-203; Gh. Ciuhandu, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*. Arad, 1940, Anexe, Conscripția din 1743).

NS, AR, ML

A.-Gai. **M. ort.** ctitorită de către ep. Sinesie Jivanovici, între anii 1760-1762, cu o bis., un conac și alte anexe. A fost dedicată Sf. Simion Stâlpnicul. Activitatea i-a fost mai complexă, deoarece a cumulat și rosturi parohiale (în cazul bis.) sau de reședință și necropolă episcopală. Comanda a fost realizată de Egidiu Jenowein din Arad, constructorul care a lucrat și la bis. minoriților.

Mănăstirea din Arad-Gai

Clădirea bis. se prezintă ca un monument baroc, uninavat, cu absida altarului poligonală în exterior și semicirculară în interior. Peste pronaos se ridică un turn – clopotniță. Ca pandant, bis. are pe partea nordică, un paraclis mai scurt, a cărui absidă se închide la același nivel cu a bis. și tot în formă poligonală.

Decorațiile din interiorul bis. sunt formate din ancadramente de marmură roșie, capiteluri dorice și combinate, registre de tip baroc, pilaștri și arce semicirculare. La scurtă vreme după ridicarea m. (1767), iconostasul bis. a fost înzestrat cu icoanele comandate lui Ștefan Tenețchi. Bis., conacul - reședință de vară a episcopului, paraclisul și alte anexe gospodărești alcătuiesc un corp comun pe un plan în forma literei U.

După moartea ctitorului, m. traversează o perioadă dificilă, fiind nevoită să funcționeze ca bis.

parohială pentru credincioșii sârbi și români din cartierul Gai. La despărțirea ierarhică a celor două bis., cele două comunități și-au ridicat, în perioade diferite, alte bis. parohiale, lăsând m. în părăsire. În anul 1955 a fost repopulată cu maici, însă pentru scurt timp (1959). Viața m. s-a reluat pe baze mai solide în anul 1964 și după această dată au fost inițiate lucrări ample, de refacere a bis., conacului și anexelor și totodată, s-au pus bazele muzeului care adăpostește cea mai importantă colecție de obiecte bisericești din Episcopia Aradului (sec. XVII-XIX). Tot aici, în incinta m., a fost pusă în valoare din 1985 și una dintre vechile monumente din lemn ale județului, bis. din Seliște (com. Petriș) (Gh. Ciuhandu, *Paraclisul Sfântului Simion Stâlpnicul și gropnița episcopească din Arad-Gai*, în *Hotarul*, II, nr. 7, 1935, p.4-7; Gh. Lanevschi, *Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.1009-1010; Gh. Lițiu, *Mănăstirea "Sfântul Simion Stâlpnicul" din Arad-Gai*, în *MB*, XXX, nr.7-8, 1983, p.488-493; H. Medeleanu, *Valori de artă veche românească în colecția Mănăstirii "Sfântul Simion Stâlpnicul" din Arad-Gai*. Arad, 1986; M. Porumb, *Dicționar*, p.23).

IB, AR

Arinis (jud. Maramureș). M. ort. despre care avem prima informație din anul 1727, când vlădica Dositei sfințea acolo preoți. În anul 1787 era deja părăsită, fără să cunoaștem mai multe amănunte despre hramul bis. ori amplasamentul ei precis (Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.165).

AR

Armeniș (Piatra Scrisă, jud. Caraș-Severin). Sc. ort., cu numele de "Piatra scrisă", amplasat în apropierea cheilor Armenișului, legat de o icoană pictată pe o stâncă. Se știe că icoana a fost restaurată în anul 1822, de către Moise Buru. În anii 1929-1930 au apărut o capelă, care utilizează vechea icoană, și un corp de anexe. Ctitorul i-a fost Vasile Dragomir din Slatina Mică. Reînființat în anul 1990, cu hramul Duminica Tuturor Sfinților. Pe lângă bis., s-au construit o clopotniță și anexe etajate (*Mureșianu*, p.139-141).

AR

Arpașu de Jos (jud. Sibiu). M. ort. cu hramul Adormirea Maicii Domnului, ridicată pe moșia contelui Adam Teleki, la o depărtare de câțiva kilometri de s., într-o dumbravă numită "Podeiul". Alte informații ne spun că era situată lângă "Calea pădurii", de unde se ajunge relativ ușor în valea Argeșului, în Țara Româneseă. Este atestată prima dată în 1726, când în ea viețuiau un călugăr și o călugăriță, foști soț și soție, bătrâni și orbi. Despre înzestrarea ei cu cărți avem date din anii 1728-1742. La 1748 avea patru călugări, un preot și un dascăl. Tot atunci este conscrisă și averea de animale și grâne a m. Distrusă la anul 1761. După acel moment, călugări ort. au refăcut două chilii (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.152; Șt. Meteș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*. Sibiu, 1930, p.34; Gh. Grama, *Mănăstirea "Adormirii Maicii Domnului" de la Arpașu de Jos*, în *Telegraful Român*, nr. 28, 30 iunie 1935; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.75-76).

AR

Arpașu de Sus (com. Cârțișoara, jud. Sibiu). M. ort. datând cert din sec. al XVII-lea. Amplasamentul exact și hramul ne-au rămas necunoscute. În anul 1647 s-a călugărit acolo preotul local Aldea. În sec. al XVIII-lea a devenit gr. cat. La 1748 avea un ieromonah și trei călugări. Din conscripția de la anul 1748, reiese că sc. avea o avere foarte modestă. În anul 1749 este menționat ieromonahul Amfilohie. Dintr-un act datat la 1769, aflăm că stăpânul moșiei, familia Teleki este responsabilă de înstrăinarea unui lot de fân și a clopotului ei (D. Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*. I, București, 1970, p.839; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.152; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.76).

IB, AR

Ațintiș (jud. Alba). M. românească, dispărută în locul numit "la m.", de pe malul drept al Mureșului. Întemeierea ei este anterioară anului 1757, dată de la care avem prima consemnare documentară. Hramul i-a rămas necunoscut. Sursele existente, care provin din sec. al XVIII-lea, o indică drept m. gr. cat., slab populată (spre exemplu, între anii 1765-1774, doar cu un singur călugăr). În anul 1788 un lot de pământ și câteva cărți care-i aparținuseră au constituit obiectul unui litigiu. Probabil, în jurul acestei ultime date, m. a fost desființată (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.152; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.6; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.61, 159).

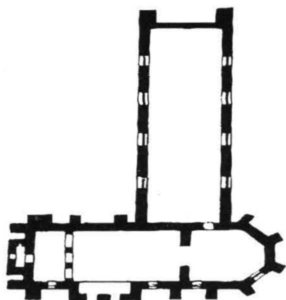
IB

Aurel Vlaicu (jud. Mureș). M. ort. de călugări, nou întemeiată, cu hramul Sf. Dumitru.

IVL

Baia de Criș (jud. Hunedoara). M. fr. din sec. al XVIII-lea, a cărei presupusă existență medievală nu se confirmă. Antecedentele există doar în planul construcțiilor. În sec. XV-XVI, o bis. gotică a deservit aici o parohie, dar din motive insuficient elucidate (posibil un incendiu petrecut în sec. al XVI-lea), a fost lăsată să se ruineze.

Conventul franciscan Baia de Criș

La începutul sec. al XVIII-lea, sub oblăduirea ep. Ladislau Nádasdy (1710-1730), fr. bulgari ajung în localitate și preiau parohia, oficiind mai întâi într-o capelă aflată în partea de sud a vechii bis. Pe cea din urmă, rămasă multă vreme fără acoperiș și cu bolțile căzute, au restaurat-o treptat. Etapele în care s-a dezvoltat ansamblul nu sunt suficient de clare. Se pare că au menținut traseul zidurilor de la bis. veche, cu nava dreptunghiulară și altarul poligonal, arcul de triumf în arc frânt și cu muchie teșită, dar și ferestrele care au trăsăturile unui gotic matur. Bolta și tribuna vestică a fost realizate în forme baroce. Se menționează că au existat și două turnuri, unul înalt, baroc, așezat în fața bis., altul pe fațadă. Claustrul a fost realizat în continuarea bis., pe latura nordică (1763 ?). Din dotările vechi ale interiorului se păstrează amvonul și două altare laterale, toate de factură barocă; altarul principal, din sec. al XVIII-lea, a fost înlocuit de un altul neogotic (1860). Bis. cu o parte din inventarul mobil, inclusiv arhiva, ar fi suferit unele distrugeri la revoluția din 1848. În 1852 a fost transferată capistranilor, iar la 1900, din nou minoriților transilvani. Conventul a continuat să funcționeze (călugării asigurând și serviciile parohiale) până la după al doilea război mondial când este desființat. Reînființată după 1990, ca filie a m. din Deva, cu hramul Sf. Fecioare (*Rupp*, III, p.226; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.292; Kovács I., *Magyar református templom*. I, p.166; György J., *A Ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Cluj, 1930, p.60, 261-262).

IB, ML

Baia Mare (jud. Maramureș). M. **fr. observanți** avea, se pare, hramul Mântuitorului. Posibil să fi fost întemeiată de către despotul sârb Gheorghe Brancovici, la 1437, undeva în afara

orașului. La 1481, sunt consemnați guardianul Ladislau și un responsabil al capelei. La 1499 este menționată o orgă în bis. ei. Înființarea unei societăți a flagelanților, îi pune pe fr. în conflict cu orașul (1512). În 1525 a devinit centru districtual, pentru m. fr. din Ungaria de nord-est. La 1535 și 1542 avea 14 călugări, iar la 1548, doar zece. Funcționarea unei școli a m. este o certitudine. A fost desființată, cu violență, în anul 1554, de către luterani. O parte a inventarului mobil a ajuns în cetatea Ecsed.

În locul lor au fost așezați **minoriți**. Ei au fost confirmați și în deținerea spitalului de lângă m., până la începutul sec. al XVII-lea (1605), când le-a fost luat și dat reformaților. O știre din 1647 susține că în fosta m., reformații aveau o școală. Au revenit în anul 1687, preluând bis. Sf. Nicolae. Șederea lor a fost însă scurtă, pentru că, în 1704, au fost alungați, în timpul răscoalei antihabsburgice a lui Francisc Rákoczi al II-lea. După încercări de revenire, înregistrate în dreptul anilor 1706 și 1710, revenirea lor definitivă s-a produs târziu, doar în 1753. Bis. a avut de suferit de pe urma unui incendiu. Noile construcții, care aveau, pe lângă m., spital și școală elementară, au fost terminate în anul 1791 (*Rupp*, II, p.362-364; III, p.283; *Csánki*, I, p.467; *Karácsonyi*, II, p.121-124, 435/436; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.9).

AR

Prima misiune a **iez.** în localitate și împrejurimi debutează în anul 1673. În același an, bis. din Seini ajunge sub controlul lor. Un decret imperial din 13 aprilie 1673 cerea restituirea, pe seama iez., a bis. Sf. Nicolae, decret neaplicat de către Consiliul orășenesc. Generalul habsburg Spankam va pune decretul în aplicare la 14 aprilie 1674. După plecarea comandan-tului, orășenii revoltați împiedică intrarea iez. în bis., fapt ce a dus la intervenția coman-dantului cetății Sătmar, generalul Saponar, în sprijinul iez., la 25 noiembrie 1674. Disputele între Consiliul orășenesc și ordin, în această problemă, vor continua până la promulgarea Diplomei leopoldine. Acest act, emis de Leopold I în 1691, întărea dreptul iez. și al cat. în general, asupra bis. și bunurilor foste ale bis. romane, avute înainte de Reformă. La Baia Mare vor fi retrocedate o serie de terenuri și clădiri din preajma turnului Sf. Ștefan. Sub incidența decretului vor intra școala și biblioteca reformate, transformate în gimnaziu cat. În timpul răscoalei lui Francisc Rákoczy al II-lea, iez. părăsesc orașul, bis. Sf. Ștefan fiind redată reformaților, bis. Sf. Martin intră în stăpânirea luteranilor, iar cat. le va rămâne bis. Sf. Nicolae (Piața Păcii). După pacea de la Satu Mare și reîntoarcerea iez. în oraș, gimnaziul cat., controlat de ei, va funcționa, începând cu 1719, o perioadă în vechea clădire (strada Crișan nr.l). După câțiva ani, școala se va muta în noul edificiu, care va fi isprăvit doar în anul 1750. Placa comemorativă, cu inscripție, a gimnaziului, are forma unui scut elipsoidal, sculptat în piatră, articulat cu motive vegetale încheiate în partea inferioară în mici volute, flancând un herb mai mic, ce are un urs în câmp. Mijlocul plăcii comemorative este decorat cu figura-bust a Sf. Nicolae ep., între frunze de laur, surmontat de emblema ordinului iez. cu însemnele *IHS* în glorie. După desfințarea ordinului, gimnaziul va fi preluat de piar.

În anul 1717 se deschide șantierul de construcție al noii bis.

iez., isprăvită în anul 1720 și nu în 1718, după cum consemnează inscripția votivă de deasupra intrării în lăcaș. Bis. este o construcție tipică ordinului iez. asemănătoare în plan, și parțial în elevație, cu bis. iez. din Cluj, ridicată aproximativ în aceeași perioadă. Planimetric conturează un tip de bis. sală, cu capele laterale încălecate de tribune la navă, cu sanctuar flancat la nord și la sud de câte o sacristie și două turnuri în fațada apuseană, încoronate cu coifuri de morfologie barocă. În interior, nava și sanctuarul sunt acoperite cu bolți semicilindrice, cu penetrații ranforțate de arcuri dublou, ale căror capete se sprijină pe pilaștri masivi, încoronați cu capiteluri ionice. Mobilierul liturgic vechi este completat de câteva statui de factură barocă, dar și de câteva picturi aparținând aceleași perioade (Sf. Ștefan închinându-se Maicii Domnului, Iisus pe cruce, plâns de Maria Magdalena, Răstignirea și Sf. Rita, picturi în ulei pe pânză) sau lucrări ceva mai târzi, realizate în tehnica frescei. Fațada principală a bis. este divizată în trei registre: cel central, încoronat de un fronton triunghiular, aflat în corespondența navei, și două laterale, simetrice, ce cuprind turnurile clopotniță. Orizontalele sunt marcate de puternice cornișe, multiplu profilate, iar verticalele de pilaștri treptați. Ferestrele practicate în fațadă sunt alungite și în arc semicircular, iar în cele trei firide au fost plasate statuile Sf. Carlo Borromeo, patronul ordinului, Sf. Francisc Xaver și Sf. Iosif, cu Iisus copil în brațe. Sub bis. iez. a fost amenajată cripta, amplă, ce adăpostește numeroase monumen-te funerare, unele decorate cu blazoane. După desființarea ordinului iez., lăcașul servește drept bis. parohială (*Rupp*, II, p.363; K. Palmer, *Nagybánya és környeke*. Nagybánya, 1894, p.160-161; *Monografia municipiului Baia Mare*. I, Baia Mare, 1972, p.454, 457-458, 468-469; A. Socolan, *Monumentele istorice ale județului Maramureș*. 1972).

NS

M. gr. cat. de maici, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, întemeiată după anul 1990.

AR

Baraju Leșu (jud. Bihor). Sc. ort. de călugări, situat în munte, cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena. S-a întemeiat în anul 1999 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.240).

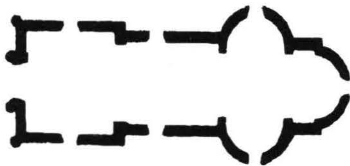
IVL

Batăr (jud. Bihor). M. cat., a neamului Borșa, construită probabil în cursul sec. XII, cu prima mențiune cunoscută din anul 1177. Este amintită și în anii 1316 și 1344, numai ca referință topografică pentru alte moșii. Aparținuse domeniului cetății Cheresig, a neamului Borșa, de la care a fost confiscată de către rege, în 1317. De aici s-ar putea încerca câteva supoziții privitoare la ctitorii și patronii ei. Dispărută undeva în hotarul de est al așezării (*Bunyitay*, II, p.425; *Györffy*, I³, p.598-599).

AR

Baziaș (com. Socodol, jud. Caraș-Severin). M. ort., situată pe culmea stâncoasă a dealului Locva, lângă Dunăre. A fost mai întâi atestată în documente turcești din anii 1569-1579 și 1581, pe când era dedicată Sf. Ilie. Pentru următorul veac, ca de altfel și pentru începuturile sale, nu există surse documentare. Este doar de presupus că existența ei a continuat. În anii 1724 și 1738 suferă de pe urma unor incendii

provocate de turci. Acestor evenimente le-au urmat probabil o refacere, deoarece o găsim cu hramul schimbat, în acela al Înălțării Domnului. Informațiile referitoare la sec. XVIII-XIX, indică însă o viață monahală foarte modestă. Spre exemplu, în anul 1771 se afla la m. doar un singur călugăr. A fost desființată oficial, între a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. Bunurile ei au fost unificate cu cele ale m. Cusici și Zlatița (1812). Aparține de vicariatul ort. sârb.

Biserica mănăstirii Baziaș

Pe o pictură din anul 1860 ni s-a transmis imaginea târzie a m., în care bis. se distinge spre nord-vest. Era încadrată pe nord de o clădire mai importantă, de zid, iar spre sud-est, de o altă construcție, din lemn. Clădirea bis., păstrată până astăzi, are forma unui triconc, cu careul surmontat de o turlă scundă, pe tambur prismatic. Pronaosul este ușor lărgit, îngăduind, către fațada vestică, un turn-clopotniță sprijinit în interior de două picioare de zid. Această parte vestică a bis. se pare că este o adăugire din sec. al XIX-lea. Elemente decorative (târzii) a păstrat doar fațada de vest, în rest, aspectul este foarte sobru (*Szentkláray*, p.51-53; V. Bugariu, *Vederi din Banatul de altădată*, în *Analele Banatului*, 4, 1930, p.79; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.191-192; C. Târziu, *Scurtă privire istorică asupra bisericii ortodoxe din Banat*, în *FD*, 49, 1938, p.5-6; N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeșului*. Caransebeș, 1940, p.124; V. Matič, M. Jovanovič, *Manastir Baziaš*, în *Zbornic za Likovie Umetnoski*. Novi Sad, 5, 1969, p.293-396; *Stoicescu*, p.14; Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.26).

IB, AR

Bazna (jud. Sibiu). Sc. ort. întemeiat după 1990.

IVL

Bădăcin (com. Periceni, jud. Salaj). M. paul. incertă. Confundată cu o m. dedicată Sf. Emeric, aflată în comitatul Veszprém (Ungaria). Totuși, o m. pare să fi fost identificată pe terasa unui deal din partea estică (?) a s., unde se vedeau urmele unei bis. romanice, încadrată, pe nord și sud, de anexe. În zona s-a săpat protoarheologic, iar informația este destul de neclară. Conform acestei surse, absida era semicirculară, altarul mai lung decât nava; se pomenesc fragmente de zid din cărămidă sau piatră; clădirea dinspre sud era compartimentată în două; pe partea de sud a altarului ar fi fost un turn de colț cu bază pătrată (circa 2 m) (Ádám I., *A badacsonyi palos kolostor romjairól*, în *AÉ*, 1888, p.64-66; *DocArtPaul*, I, p.1).

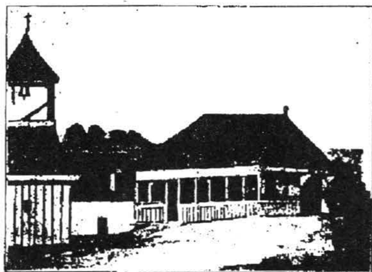
IB

Băile Felix, vezi **Sânmărtin**.

Băișoara (jud. Cluj). M. ort., de călugări, cu bis. având hramul Sf. Prooroc Ilie. Întemeiată în anul 1993 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, p.199).

IVL

Băița (com. Lunca, jud. Mureș). M. românească, a cărei ființare este indirect înregistrată în anul 1763. Atunci aflăm despre coexistența, la aceeași m., a unor călugări ort. și gr. cat., ca și despre confiscarea unor pământuri ce le aparțineau, de către baronul Korda. Nu i cunosc originile și nici hramul, iar amplasamentul îi este trădat doar de un toponim aflat în vestul s. Lăcașul a continuat să fie populat și câțiva ani mai târziu de la prima atestare (în 1765 fiind pomenite două călugărițe), dar și în 1779 - conform inscripției unei icoane vechi aflată în bis. s. (1723).

Biserica mănăstirii Băița

O vedere generală a m., nedatată, înfățișează un modest ansamblu cu trei clădiri: în prim-plan, spre stânga, se află o clopotniță de lemn, iar spre dreapta și în planul posterior, două clădiri de locuit, cea dintâi dotată cu cerdac. Nu avem date despre felul în care și-a încetat activitatea (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.66-67; Kelemen, L, *A szászbanyiczai gör.-kath. fatemplom*, în *Müveszettörténeti tanulmányok*, 1977, p.194; M. Porumb, N. Sabău, *Vechi inscripții românești din județul Mureș*, în *Marisia*, XVIII, 1979, p.114; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.240; M. Porumb, *Dicționar*, p.34).

IB

Bălan (jud. Sălaj). O bis. din lemn, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, aflată în partea de s. numită Cricova și datată în sec. al XVII-lea, ar fi aparținut până la 1848, unei m. ort. din apropiere. Pentru funcționarea acestei m. în sec. XVIII-XIX, nu există surse sigure, iar vechimea presupusei bis. mănăstirești a fost aproximată doar în funcție de criterii stilistice și de existența în inventarul ei a două icoane din a doua jumătate a sec. XVII-lea. După 1990 a fost organizată în localitate o m. ort., de călugări (I. Godea, Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei. Biserici de lemn*. Oradea, 1978, p.251; M. Porumb, *Dicționar*, p.34; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.239).

IB

Bârsana (jud. Maramureș). M. ort. amintită în anul 1390, în hotarul s. Bârsana, Nănești și Cornești, prin menționarea unui toponim. Toponime asemănătoare sunt semnalate și în anii 1405 și 1414. Pe valea Cosăului, există o poiană în care ar fi putut să existe m. medievală. Ea este situată spre sud-vest de s. Stăpânii s. au fost, în acea vreme, cnezii români din Oncești, uzurpați de către urmașii lui Sas Vodă, cel întors alungat din Moldova.

O nouă m., situată pe Valea Slatinii, a fost ridicată de către preotul paroh Ioan Ștefanca, la 1711, drept mulțumire pentru trecerea ciumei din anul precedent. Construcția se compunea dintr-un sanctuar închis poligonal, decroșat față de o navă în care era despărțit un pronaos. Un proces desfășurat

în anul 1739, incriminează raptul unor bunuri m. de pe vremea egumenului Barnaba. Tot atunci rezida în ea ep. ort. de Maramureș, Gavril. În același an, au fost efectuate lucrări la turnul clopotniță. La 1769 comunitatea era reprezentată prin starețul Varnava (altul decât cel anterior menționat ?), călugărul Atanasie, economul Vasile Bârsan, iar la 1777, prin patru călugări. Mai târziu, în 1786, erau acolo doi călugări și cinci servitori. În anul 1791 a fost predată basiliților și supusă m. de la Cernok (Ucraina). În jurul anului 1795 a fost reparată bolta. În anul 1806 a fost repictată de Toader Hodor din Vișeul de Mijloc și Ioan Plohod din Dragomirești. O altă reparație a avut loc în anul 1900, prilej cu care a fost lărgită.

Amplasamentul a fost modificat în cursul timpului. Pe la mijlocul sec. al XVIII-lea pare să fi fost mutată la Podurile Strâmturii, devenite ulterior Podurile M., lângă râul Iza. Despre o altă mișcare este vorba în anul 1806, când bis. de lemn a m. a fost mutată în s., pe dealul Jbâr, la locul cimitirului.

Reînființată în anul 1993, cu bis. de lemn, cu hramul Soborul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. În anul 1997 a fost reparată. Actualmente este m. de maici (I. Bârlea, *Însemnări din bisericile maramureșene*. București, 1909, p.22-27; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.157-158; Z. Pâclișanu, *Măruntișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.394-395; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.165; R. Popa, *Țara Maramureșului în secolul al XIV-lea*. Ed. 2-a. București, 1997, p.205; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churces. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.105-112; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.229).

AR

Belioara, vezi **Poșaga de Sus**.

Berchieșu (com. Frata, jud. Cluj). M. ort., cu dată de întemeiere și hram neatestate, amintită mai întâi în anul 1763. Atunci averea i-a fost luată de săteni. La 1783, era propusă pentru desființare (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.151-152; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.481).

AR

Berchiș, vezi **Berchieșu**.

Berind (jud. Cluj). M. românească, cu hram necunoscut, probabil gr. cat., întemeiată anterior anului 1763. Tradiția locală o plasează în locul numit "Vad". Preoții gr. cat. s-au plâns că bunurile ei au fost luate de către baronul Samuil Inczedi. Nu știm ce relație a existat între ea și bis. parohială, de lemn, păstrată până astăzi, cea din urmă fiind monument istoric din sec. XVIII (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.67-68; *Monumente istorice*, p.238-239).

AR

Berința (jud. Maramureș). Sc. ort. nou, cu hramul Sf. Andrei.

IVL

Berivoii Mari (com. Recea, jud. Brașov). M. românească cu hram necunoscut, aflată pe moșiile familiei Boier, despre care știm că în 1748 avea un ieromonah, cu numele de Ghierasie, cinci călugări și opt călugărițe. Unii dintre călugări aveau vârste de

peste 100 de ani. Un toponim existent la 1769, o plasează la sud de s. A fost distrusă sau desființată în anii 1761-1763, iar averea sa a fost returnată familiei ctitorilor.

M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Apostol Andrei, a început a se construi în anul 1993 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.76-77; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.189-190).

AR, IVL

Berivoii Mici (com. Berivoiu Mare, jud. Brașov). M. cu hram și localizare necunoscute. Singura menționare pe care o cunoaștem este din anul 1765, când era gr. cat. Este fosrte posibilă confuzia sau identitatea cu Berivoii Mari.

Sc. ort. de călugări, construit după anul 1993, cu hramul Sfinții 40 de mucenici (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.77; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.190).

AR, IVL

Bezdin, vezi **Munar**.

Bic (or. Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj). M. ort. nouă, de maici, cu hramul Nașterii Maicii Domnului, înființată în anul 1996 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.239).

IVL

Bichigiu (com. Telciu, jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. de călugări, înființată în anul 1996, cu ajutorul familiilor Grigore Tegar și Petru Tegar, pe Dealul Glodului. Hramul este acela al Sf. Treimi. Posedă un paraclis închinat Sf. Ioan Valahul.

IVL

Bistra, vezi **Frumușeni**.

Bistra (Petrova-Bistra, jud. Maramureș). M. ort. ctitorită de către familia nobiliară românească Petrovai, probabil cu puțin înaintea anului 1643. Situată lângă râul cu același nume. A servit ca rezidență, pe la 1715, ep. Serafim. După moartea ep. Serafim nu mai cunoaștem date despre existența sa. Există și opinii care nu împărtășesc existența ei (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.177; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.398; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.166).

AR

Bistra Mureșului (com. Deda, jud. Mureș). M. ort., cu hramul Sf. Fecioare, amplasată nu departe de s., lângă râul Bistra, în punctul numit astăzi "La m.". Lăcașul a fost activ în sec. XVI-XVII, fiind atestat prin textele unor inscripții de pe un clopot (1546) și de pe două icoane, ultimele realizate de Grigorie din Colomeea (1690).

[РАБ] БЖІ петрашко ѿ села дѹмитра и жена
дадє помана до манастирѣ дєди за дши
родителєи своих. А. АХЧ (1690)
ѹгра григори ѿ коломи

Inscripție de icoană la mănăstirea Bistra-Mureșului

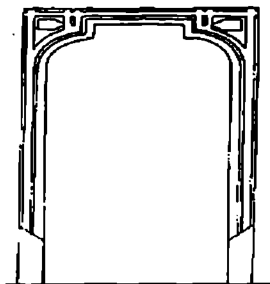
Conform unor surse de la mijlocul sec. al XIX-lea, ce descriu o ruină cu o lungime de 16 stânjeni și o lățime de șapte, în care erau vizibile altarul și "celelalte despărțăminte", ca și a unei

investigații arheologice grăbite, m. de dinaintea anului 1546 a fost ridicată mai întâi din piatră. Mai târziu, probabil a cunoscut unele reparații la care s-a folosit și cărămidă. Pentru o perioadă rămasă nedeterminată, în funcționarea m. a intervenit un hiatus, după care, construcțiile, ajunse ruine, au fost înlocuite cu altele din lemn. Cu toate refacerile, sec. al XVIII-lea nu a fost o perioadă prosperă, m. fiind slab populată (în anul 1714, spre exemplu, erau înregistrați doar doi călugări). De asemenea, lăcașul oscila între două culte, ort. și gr. cat. O sursă din anul 1860 susține că bunurile m. "s-au casat" cu 120 de ani înainte (circa 1740). Icoanele, însoțite probabil și de alt inventar, au fost mutate la bis. parohială (A. Șaguna, *Istoria bisericei ortodoxe*. II. Sibiu, 1860, p.115-116; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.157; D. Antal, *Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, XVI, nr.4, 1926, p.94-96; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.133; P. Binder, *Noi izvoare privind istoria bisericii românești din Transilvania (sec. XVII – XVIII)*, în *MA*, XXIV, nr.7-8, 1979, p.721; Șt. Ferenczi, M. Petică, *Pe urmele mănăstirii de la Bistra Mureșului*, în *Îndr. Past.*, VII, 1983, p.63; Ioana Cristache-Panait, *Bisericile de lemn*, p.206; M. Porumb, N. Sabău, *Vechi inscripții românești din județul Mureș*, în *Marisia*, XVIII, 1979, p.111-112).

IB

Bistrița (jud. Bistrița-Năsăud). **M. d.** a fost amplasată în sud-vestul orașului, la intersecția vechilor străzi a M. și a Călugărilor, cândva în a doua jumătate a sec. al XIII-lea. Prima atestare sigură este din anul 1309, ceea ce trimite la construcția ei în sec. anterior. Unele documente d. dau drept dată de întemeiere anul 1245. Hramul ei este acela al Sf. Cruci (1413). Primul ei prior cunoscut a fost Christian (1309). Alt prior al sec. al XIV-lea a fost Tylmann (1334). În sec. următoare, sunt atestați priorii Stanislau (1413), George (1454), Laurențiu (1476), Melchior (1524), Matia (1529). A primit drepturi de pelerinaje în vederea unor reparații, la 1444. În anul 1454, în posesia ei se afla o brutărie. Pecetea conventului este menționată la 1509. Altarele pe care le cunoaștem în ea au fost ale Sf. Nicolae (1502 ?), Sf. Regi, Sf. Dumitru (1523). La mijlocul sec. al XIV-lea se afla în conflict deschis cu bis. parohială, prelungit, în diferite forme, până către sfârșitul său. O nouă sursă de diferende a constituit-o felul de acces al orășenilor la pânza zidurilor de apărare, împiedicat de poziția claustrului. Situația s-a rezolvat în anul 1525, când pentru necesități publice, respectiv pentru construcția drumului de acces menționat, cu acordul voievodului Transilvaniei, a fost dărâmat o parte a conventului. O restauare masivă a vechiului claustru a avut loc în cursul sec. al XV-lea, terminându-se în jurul anului 1490, respectiv data la care au putut fi pictate și frescele al căror urme mai erau descrise în cursul sec. al XVIII-lea. Deja înainte, bis. m. era acoperită cu țigle. Anexele au fost refăcute concomitent. Cel puțin refectoriul a fost terminat în anul 1487. Aceeași dată era văzută înscrisă și pe fântâna m. Despre înzestrarea ei cu o orgă se vorbește la 1512. Sunt unele date despre cărți circulate prin ea. La 1524 avea 28 de călugări, între care se aflau un rotar, un croitor, un fierar, un cizmar, un bucătar, un dulgher și un pietrar. Sunt cunoscute mai multe donații pe seama m., venite din partea orășenilor ori a nobililor

din jur (pământuri, iazuri, mori, obiecte prețioase). Ultima mențiune certă este înregistrată în anul 1528. Sfârșitul m. a fost estimat, conform unora, în intervalul 1541-1550. După alte opinii, a fost lichidată în anul 1556 sau, cel mai târziu, în anul 1568. O parte a stranelor, executate în jurul anului 1516, a fost mutată, în anul 1563, la bis. parohială de curând restaurată. În 1680 vechea m. a fost incendiată. Până în anul 1717 a fost utilizată ca magazie de cereale. După acel an a fost preluat de către călugării piar. O vedută din 1736 înfățișează zidurile claustrului până la cota de înălțime acelora de incintă ale orașului, dar majoritatea fără acoperișuri, și populează spațiul interior cu o serie de construcții mici (care puteau să fi apărut și după lichidarea m.). Augustin Marics o descrie în 1754, cu o bis. de 44 x 19 metri, cu urme de pictură, pe care a recunoscut sfinții Sf. Dominic, Petru și Paul. Citește inscipțiile 1487 pe fântână și 1490 în interior. Pe fațadă distinge o Răstignire. Corul și fefectoriul își conservau bolțile. Un nou incendiu, din 1758, o face aproape impracticabilă. Resturile sunt cedate azilului de bătrâni.

Ancadrament din mănăstirea dominicană din Bistrița

Din datele pe care le avem la dispoziție, se poate estima că m. a avut bis. la nord și anexele spre sud. Corul, boltit, ei era închis poligonal, nava (circa 38 x 22 metri) avea la vest un pinion înalt și două ferestre. Chei de boltă, de forme diferite, trădează existența unei bolți în rețea. Curtea era mărginită de foișorul obișnuit. La sfârșitul sec. al XVII-lea este figurată pe un plan al orașului, în așa fel încât trebuie să înțelegem că, pe lângă claustrul propriu-zis, avea încă o incintă (a grădinii ?), care era conturată de un zid pornit de la colțul de nord-est al său, pe un traseu curb, până la zidul orașului. O parte din estul claustrului, are și astăzi aceleași funcționalități. Acolo se observă încă bolțile în cruce, dar fără ogive, și două ancadramente de uși. Celelalte componente au dispărut complet. O parte a decorului litic a fost recuperată de către muzeul local (B. Iványi, *Geschichte des Dominikanerordens in Siebenbürgen und der Moldau (Hautsächlich unter Benützung des Zentralarchivs des Dominikanerordens un Rom)*, în *SV*, 62, Nr.1, 1939, p.42-59; *Entz* 1996, p.184, 241; Sanda Mihaela Salontai, *Despre arhitectura unui monument dispărut. Conventul dominican din Bistrița*, în *Revista Bistriței*, XIV, 2000, p.409-423).

M. călugărițelor d. a avut hramul Sf. Fecioare. Pare să fi fost ridicată nu cu mult înaintea anului 1476, probabil în apropierea m. călugărilor. La 1510 avea 22 de călugărițe. Și-a încetat existența pe la anul 1556. În 1754 se susține că era încă în picioare (F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.13).

M. fr. minoriți era amplasată lângă poarta Holztor, la extrema de sus a Beutlergasse, în nord-estul orașului medieval. Men-

țiunea inițială este din anul 1268. Sigur funcționează în anul 1316. Hramul Sf. Ioan (1448), este menționat o singură dată, dar apare și acela al Sf. Fecioare (1403, 1444, 1513-1525). Un incendiu care a distrus-o la mijlocul sec. al XV-lea, ar putea explica cele două hramuri. A fost renovată în al doilea deceniu al sec. al XVI-lea, când s-au ridicat bolțile navei. Socotelile orașului înregistrează lucrări la ea în anii 1494, 1513 și 1520. Meșterul ultimelor lucrări a fost un anume *domino Sigismundo*. Urme ale decorului de frescă exterioară au fost descoperite în anul 1909, reprezentându-i pe Sf. Ladislau sau Sf. Emeric, arhanghelul Sf. Mihail, Sf. Gheorghe, și un donator reprezentat între Iisus și Sf. Bartolomeu. Deja la 1540, provincialul fr. se plângea că monahii trimiși de el au fost alungați de orășeni. A fost desființată în anul 1552. A ajuns în folosința orașului, ca depozit.

Corul (interior 15,3 x 7,3 metri) are închidere poligonală, boltă se sprijină pe două travee. Cheile de boltă au decor floral. În exterior se păstrează contraforuri. Și nava (interior 24 x 13,6 metri). Păstrează la cor elemente din sec. al XIII-lea, înrudite cu plastica cisterciană, cele din navă sunt databile din jurul anului 1270, dar de alte influențe. La mijlocul sec. al XV-lea (post 1444) s-au făcut reparații minore. A fost renovată în al treilea deceniu al sec. al XVI-lea, când s-au ridicat bolțile navei. Urme ale decorului de frescă exterioară au fost copiate în anul 1910. Anexele erau situate către sud. (*Entz*, p.241-42; Rostás T., ***A besztercei volt minorita, ma görög katolikus templom***, în ***Müemlékvédelmi Szemle***, 2, 1998, p.63-90).

AR, ML

M. ioanită menționată prima dată la 1295, când papa le cedează o posesiune din vecinătatea orașului (Unirea). Ipotetic, s-a considerat că o bis. cu hramul Sf. Nicolae, le-ar fi aparținut. Se presupune că reședința a fost amplasată spre colțul de de nord-vest al orașului medieval. În sec. a XIV-lea, tot ioaniții dădeau preoți pentru același s. Nu se cunoasc alte date despre ea. La sfârșitul sec. al XVII-lea, se vorbea despre urmele m. "anexate spitalului", în care mai erau văzute urme de fresce. Identificarea cu m. ioanită rămâne incertă (*Györffy*, I[3], p.558-559; K. Kozák, ***Constructions dans la Hongrie des XII-XVe siècles des ordes de chavalerie et d'hospitaliers et leur influences***, în ***Acta Arheologica***, 36, 1982, p.83, 85; V. Rus, *Syllogimacorum*, I, p.455).

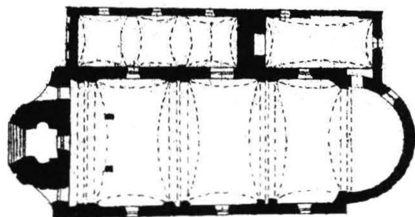
IB

M. beghinelor este presupusă ca fiind situată alături de m. fr., și construită aproximativ în același epocă. Sunt atestate abia la 1531, în legătură cu o bis. închinată Sf. Fecioare. A dispărut odată cu aceea (***Karácsonyi***, II, p.544).

ML

M. piar., a fost situată pe strada Teilor (Spitalgasse). Piar. sunt semnalați mai întâi în anul 1717, an în care generalul Steinwille cumpără proprietățile ce fuseseră ale d. și îi aduce în cetate. Au desfășurat o activitate școlară (cu ciclu elementar și mediu), dar și pastorală pentru parohia cat. locală și filialele din Rodna Veche, Bârgău, ca și pentru garnizoana din Năsăud. În Bistrița au rezidat până aproape de anul 1878, când și-au vândut toate clădirile episcopiei rom. cat. din Transilvania. La câteva decenii de la instalarea în localitate, piar. își ridică o bis. proprie. Era o bis. sală cu cor scurt,

încheiat într-o absidă semicirculară în partea de nord și turn clopotniță în fațada principală de sud, paralelă cu trama stradală.

Biserica mănăstirii franciscane din Bistrița

Șantierul de construcție a bis. a fost condus de arhitectul Anton Turk (1750-1798). Acesta era probabil un imigrat din Austria, înregistrat de listele de impozit și de matricolele parohiei cat. din Târgu Mureș la anul 1779. Activitatea sa transilvană bogată a cuprins și șantierele bis. cat. din Odorhei și a bis. reformate din Pădureni (Reghin). În toate cazurile, el a beneficiat de acordul și sprijinul maestrului constructor Paul Schmidt, din Târgu Mureș, care de altfel a realizat prima versiune planimetrică a bis. piar., așa după cum o indică releveul descoperit în arhiva parohiei cat. din Odorhei, cu autograful *Paul Scmidt Kays. Konigl. Fortif. Maurer Meister.* Proiectul acesta a fost reelaborat și îmbunătățit de A. Turk. La Bistrița, Turk lucrează începând cu 19 martie 1781, și va încheia construcția în 1787. A. Turk a imaginat o fațadă în trei axe de simetrie, desenate potrivit unor scheme baroce. Intrarea este evidențiată printr-un puternic rezalit, arcuit spre exterior și legat de colțurile fațadei prin planuri verticale curbe, conferind părții un aspect dinamic, ce este potențat de forma pilaștrilor dubli, ridicați de pe soclurile profilate până sub antablamentul viguros de deasupra. Capiteluri ionice articulate de volute cărnoase, punctează partea superioară a pilaștrilor. Deasupra abacului lor, pe toată lățimea fațadei, se desfășoară un antablament cu arhitrava dublă, friza înaltă și cornișa multiplu profilată. În axa centrală a frontispiciului s-a poziționat intrarea în arc semicircular, cu laturile în culisă, încoronată de o semicalotă decorată cu un cartuș marcat de vrejuri vegetale. Pereții laterali sunt articulați de pilaștri aplatizați marcați prin simple abace. Intrarea în schimb, este flancată de elemente asemănătoare dar cu capiteluri compozite, peste care se desfășoară antablamentul întrerupt de un cartuș decorativ, ce are în câmp inițialele cu caractere grecești ale numelui Maria. Peste cornișa antablamentului zace parapetul balconului, cu decor tipic pentru barocul târziu. Nișa amenajată deasupra balconului este împodobită cu o scoică uriașă, articulată de vrejuri fitomorfe și motive florale. Friza antablamentului cuprinde inscripția: *DEO VNI ET TRINO HAS AEDES POSVIT / IOSEPHVS II. ROM. IMP. MDCCLXXXVII.* În panourile usor concave, ce flanchează axa mediană a fațadei sunt practicate două ferestre în arc semicircular, decorate cu motivul "solz de pește", sub pervaze. Turnul clopot-niță, pe mai multe nivele, este încoronat cu un coif în formă de bulb. Fațadele sunt articulate cu pilaștri încoronați cu capiteluri ionice. În flancul apusean al bis. a fost alipită, în 1910, o capelă datorată Juditei Targovits. În interior, nava este acoperită cu calote boeme

despărțite de arce dublou, a căror capete se sprijină pe antablamentul viguros, așezat pe pilaștri decorați cu capiteluri compozite. Altarul a fost acoperit cu o semicalotă. Mobilierul liturgic prezintă o morfologie barocă tardivă. Deasupra altarului principal, al Sf. Treimi, se citește inscripția: *GLORIA / PATRI / ET FILIO / ET SPIRITUS SANCTO.* Altarele laterale sunt închinate lui Iosif de Calasanza, patronul ordinului piar., și Maicii Domnului cu Pruncul. Amvonul și orga din zid au, de asemenea, un aspect formal baroc, la fel cu grilajele din fier forjat aflate în sanctuar. La câteva ferestre se păstrează frumoase vitralii colorate, între care se remarcă cel al Sf. Elisabeta, o donație a familiei armene Garabet, din 1906, și cele reprezentând pe Ioan Botezătorul, Maica Domnului și Sf. Cecilia. Pictura, de tentă istoricizantă, de pe pânzele bolții, a fost realizată în sec. al XIX-lea. Cristelnița din lemn, o lucrare de aspect neoclasic, este decorată cu scena Botezului Domnului. Capela din 1910, boltită cu calote, despărțită de arce dublou, adăpostește un altar neogotic, dar și patru picturi în ulei, de factură barocă (Ultima Cină, Înălțarea lui Isus, Răstignirea și Sf. Ioan Nepomuk). Clopotul mare, decorat cu relieful Sf. Francisc primind stigmatele, a fost turnat la Seltenhofer-Sopron, în 1913.

În patrimoniul bis. piar. se află și o valoroasă colecție de cărți din sec. XVI-XVIII. Au desfășurat o activitate școlară (cu ciclu elementar și mediu), dar și pastorală pentru parohia cat. locală și filialele din Rodna Veche, Bârgău, ca și pentru garnizoana din Năsăud. În 1878 și-au vândut toate clădirile ep. cat. din Transilvania. Cumpărată de cultul gr. cat. în anul 1893, care demolează, în 1909, clădirea anexelor. Actualmente servește din nou drept bis. gr. cat., fiind acoperită cu fresce noi. Este amplasată pe Libertății nr. 6 (I. Jozsa-Jozsa, *Piariștii si românii până la 1918.* Aiud, 1940, p.16-20; Biró V., *A kegyesrend Beszterczen, Megyesen és a Kolozsvári foiskola bolcsészeti koran.* Cluj, 1948, p.9-10; B. Nagy Margit, *Stilusok, müvek, mesterek. Müvészettörténeti tanulmányok.* București, 1977, p.33-35; N. Sabău, *Biserica rom. cat. (fostă piaristă) Sf. Treime din Bistrița,* în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Bistrița-Năsăud* (manuscris). Cluj-Napoca, 1982, p.166-178; O. Dahinten, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen.* Köln-Wien, 1988, p.303-304).

NS, IB

Bixad (jud. Satu Mare). M. ort. amplasată pe un mic platou ce domină s. dinspre vest. La 1614 funcționa aici un sc., metohul m. Vetiș. Ulterior, devine gr. cat., cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel, sub reorganizarea lui Ioan de Carmelis, ep. de Muncaci. Un prim arhimandrit a fost Isaia de Caroli, originar din Trapezunt. După moartea primul ei egumen a stat, se pare, o vreme, nelocuită. La 1734 era menționată ca fiind din lemn, cu acoperiș de șindrilă.

La mijlocul sec. al XVIII-lea se încearcă revigorarea m.; călugări, în bună parte ruteni, au fost trimiși acolo, de către ep. gr. cat., Mihail Olsavschi din Muncaci, în anul 1759. După acest moment, șirul stareților este neîntrerupt, până în sec. al XIX-lea, o contenire de viețuire fiind marcată în 1877. În perioada interbelică a devenit centrul cel mai important al monahismului bazilian, în subordinea sa aflându-se toate celelalte

lăcașuri ori case ale ordinului. După 1948 a urmat o perioadă de persecuții, venite din partea oficialităților, finalizate cu desființarea din anul 1954.

ВЪ СЛАВꙊ БЖЇЮ И Ч
ЕСТЬ·СС·АА.ПЕ.ТРА
ПАВЛА·ИЖЕ ЖИВꙊЩЕМЪ
ѾБЩЕ ѾБЫВАТЕЛЕЇ ИА
АБАСКИХ И МНОГИМЪ
ТРꙊДОМЪ. ИНОКОВЪ
Н.Е.В.Б.СОЗДАСЯ
ХРАМСЕЙ.ЗАДЕР[illegible]
ѲЕВЕЗ.Н.ЕППА.АНДЕНБАУ
НІГꙊМЕНІЕБНИАМНА
[illegible]

Pisania mănăstirii Bixad

M. are o bis. din piatră, ridicată în anii 1769-1771. Vechiul edificiu a fost restaurat și repictat între anii 1981-1989, după care s-a reînființat m. ort., cu hramul cel vechi, al Sf. Apostoli Petru și Pavel. Legal a fost atribuită gr. cat., dar ort. nu au cedat-o (C. Gavrilaș, *Mănăstirea Bixad.* Satu Mare, 1922; *Satu Mare*, V, nr.2-3, 1923, p.1; nr.11, p.2, nr.13, p.2; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.179-180; T. Roșu, *Mănăstirea Bixad*, în *Legea românească.* Oradea, nr.1-2, 1949; E. Rus, *Mănăstirea Bixad.* Oradea, 1995; O. Ghitta, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu.* Cluj-Napoca, 1998, p.181).

AR

Bizere, vezi **Frumușeni**.

Blaj (jud. Alba). M. **gr. cat.** a cărei întemeiere a fost încercată, fără succes, din anul 1722, de către ep. Ioan Pataki. Începuturile efective au fost realizate în anul 1731, de către Inochetie Micu. În convenția cu sinodul clerului, datată în 1738, era cuprinsă, printre altele, și stipulația ca în viitoarea m. să intre și călugări "orientali". Înființată cu sprijin imperial (jumătate din veniturile domeniului fiscal al Blajului i se cuveneau), în anul 1747, având hramul **Sf. Treimi**, alături de episcopia (mai târziu mitropolia) gr. cat. Bis. a fost construită pe baza proiectelor, întocmite la 1738, ale arhitectului vienez Johann Martinelli (1738-1749). Edificiul s-a terminat și sfințit doar la 1765. M. a fost destinată sprijinirii ep. și școlilor blăjene. Cele două instituții trebuiau să funcționeze împreună, conform statutelor aprobate în anul 1738. M. a fost concepută să găzduiască 12 călugări, în frunte cu un prepozit, toți fiind implicați în sistemul de învățământ. Până la constituirea comunității prescrise, trei viitori membri au fost susținuți la studii în străinătate. Seminarul din ea s-a deschis în 1754. O parte a studioșilor erau cazați în m. Membri comunității m. au fost personalități de seamă ale culturii românești din Transilvania (Grigore Maior, Gheorghe șincai, Samuil Micu, transferat de la m. Buneivestiri). Între călugări și ep. au fost numeroase conflicte care au dominat a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Ele se datorau și concepțiilor diferite care dominau cele două m. ale Blajului, cea a Sf. Treimi mai liberală, alta, controlată mai strâns de către ep., mai tradiționalistă. După o încercare de reglementare, din anul 1765, făcută de împărăteasa Maria Terezia, în anul 1781, seminarul m. se va contopi cu cel de la m. Buna Vestire, în defavoarea celei din urmă. Călugării ort. au fost excluși, din dispoziții imperiale, începând din anul 1763. Veniturile ei se

administrau de către ep. din Blaj. O perioadă de decădere este marcată în vremea episcopatului lui Ioan Bob. Numărul călugărilor ajunsese doar la doi, în anul 1814. În 1826 a devenit acolo călugăr, pentru doar un an, Timotei Cipariu. În perioada interbelică a funcționat doar cu unu-doi titulari. Toți care au intrat ulterior în m. nu au mai deținut rosturi care să-i facă remarcați. Viața călugărească s-a stins la 1932, prin moartea ultimului călugăr.

Mănăstirea Sf. Treimi din Blaj, la mijlocul sec. al XVIII-lea

Proiectul inițial, din 1738, avea în vedere situarea bis. pe axa mediană a unui corp cu fronton mai larg, descriind un U cu brațele scurte. Modestia construcției, determinată de posibilitățile restrânse ale episcopiei, este marcată mai ales de prezența unui singur turn peste intrarea de vest. Neconcordanța dintre aspectul clădirii și instituția găzduită a fost eliminată abia în anul 1837, cu eforturile ep. Ioan Lemeny (două turnuri la fațada lungită spre vest, o tribună exterioară spre piață, două "coruriî, două sacristii și o nișă special destinată scaunului arhieresc. Ep. Ioan Vancea a construit un nou corp de clădire și tot lângă ea a funcționat și o grădină botanică. Destinul ei a fost acela al tuturor instituțiilor gr. cat., după anul 1948. A revenit ep. la câtiva ani după 1989 (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.7-44; M. Porumb, *Catedrala Sfânta Treime din Blaj la 1751*, în *ActaNM*, 32/II, 1995 (1996), p.353-357).

M. **gr. cat.**, cu hramul **Buna Vestire**, s-a construit în curtea reședinței episcopiei gr. cat., la inițiativa lui Petru Pavel Aaron. Acesta a și înzestrat-o cu venituri și moșii. Spre deosebire de m. Sf. Treimi, era totuși o instituție mai modestă. Bis. ei a devenit vechea capelă calvină a castelului de sec. XVI-XVII, în care se instalase episcopia. Catapeteasma data din anii 1760. Primul stareț a fost Atanasie Rednic, viitor ep. Printre primii membri ai colectivității s-a numărat Samuil Micu. Traiul său și al confraților a fost deosebit de aspru, afectându-le unora sănătatea, altora chiar viața. Ea a servit și ca spațiu funerar pentru vlădicii Blajului. Spațiile anexelor erau organizate pe două nivele. La parter erau dormitoarele și muzeul novicilor, la etaj, săli de curs, refectoriul și alte încăperi. A fost terminată în anul 1760. Tot atunci s-a întemeiat și seminarul preoțesc de lângă ea. Aici a funcționat și tipografia (din 1765) și cancelaria arhierească. Printre primii ei călugări s-a numărat Samuil Micu. În anul 1777 cele două m. gr. cat. din Blaj au fost unificate cu forța. Nemulțumitii au deschis însă un proces, în urma căruia m. va dăinui în continuare. Seminarul ei a rămas însă unit cu cel al m. Sf. Treimi. Averea m. a fost și ea reorientată pentru alte scopuri (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.22-44; I. M. Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-*

80), a împăraților Iosif al II-lea (1780-90) și Leopold al II-lea (1790-1792). Oradea, 1994, p.62-65).

M. gr. cat., aparținătoare călugărilor **augustinieni asumpționiști**, întemeiată în anul 1923, sub numele de "Casa Domnului", în afara orașului. A avut o capelă care există și astăzi. Desființată la 1948.

După 1989, deși capela nu a fost retrocedată, m. s-a refăcut, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, pe un alt amplasament.

AR

Boarta (jud. Sibiu). În anul 1448, Nicolae de Ocna Sibiului, vicevoievod al Transilvaniei, a solicitat papei ca bis. parohială din s., distrusă anterior de către turci, să fie dată călugărilor fr. minoriți. Nu cunoaștem dacă cererea a fost împlinită și m. s-a fundat sau nu (*Entz*, 1996, p.389).

AR

Bocșa (Cuiești, Bocșa Română, jud. Caraș-Severin). **M. fr.** amintită doar în a doua jumătate a sec. al XIV-lea (1384-1385), ca ținând de custodia Bulgariei, vicariatul Bosniei. Posibil să fi fost ctitorie regală, pentru convertirea românilor ort. Posesiunile ei erau întărite la 1433 prin privilegiu papal. În anul 1478 nu mai apare pe lista m., fapt ceea ce ne îndeamnă să presupunem că ar fi fost distrusă definitiv de o incursiune turcească. Este complet dispărută și nelocalizată pe teren. Posibil să fi fost poziționată în relație cu cetatea regală din localitate (L. Wadingus, *Annales minorum.* IX. Quaracchi, 1932, p.294-295; *Györffy*, III, p.487; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.39).

AR

B.-Vasiovei (Valea Godinovei). **M. ort.** ("de la Izvor"), cu hramul Sf. Ilie, ridicată pe valea Godinovei, în locul unei mici capele de la sfârșitul sec. al XIX-lea. Bis. m. a fost întemeiată în anii 1905-1907, prin strădaniile protosinghelului Macarie Gușcă și ale unor donatori locali. Mai târziu, în anul 1938, s-au ridicat și anexele. La 1947 o regăsim ca m. de maici. Viața m. a fost destul de scurtă, fiind desființată în anul 1959.

După 1990 a fost reînființată (M. Bănescu, *Începuturile Mănăstirii din Valea Godinovei și vieața ctitorului ei Protos. Macarie Gușcă.* Caransebeș, 1947; *Mureșianu*, p.129-132; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.307).

AR, IVL

Bocșa Română, vezi **Bocșa**.

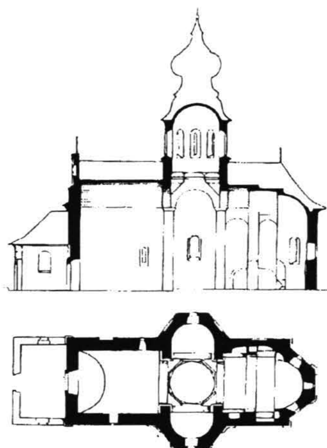
Bocșa-Vasiovei, vezi **Bocșa**.

Bodrogu Nou (com Felnac, jud. Arad). M. ort. a fost refăcută pe un alt amplasament, decât cel al m. atestate în sec. XII-XIII, așa cum de altfel, au confirmat-o și cercetările arheologice. Până în anul 1843, ea se găsea izolată pe o insulă, dată după care, prin schimbarea cursului râului, s-a unit cu vechiul țărm. Pentru recompunerea istoriei mai târzii a m. dispunem de numeroase surse, situația fiind total diferită ca pentru perioada medievală. În încercarea de a-i stabili vechimea, racordată în mod eronat, așa cum am notat, de cealaltă m., i-au fost căutați posibilii ctitori. Cei suspectați au fost, în primul rând, membri familiei sârbești Jaksici, dar momentul instalării lor în localitate nu a fost stabilit cu certitudine,

oscilând între anii 1380-1420 și anii domniei lui Matia Corvin, când ar fi primit-o prin danie regală. Tradiția sârbească o socotește întemeiată la anul 1498, de către Dimitrie Jaksici, după ce a primit o parte a moșiei, situată spre Mureș. Pe de altă parte, s-a demonstrat că aceeași familie sârbească (frații Dimitrie și Ștefan) nu a stăpânit acolo, cel puțin până în anul 1561. Nici descifrarea blazonului sculptat din turnul-clopotniță, nu se constituie într-un reper indiscutabil. După cercetarea arheologică desfășurată în anii 1976-1977, m. a fost datată la sfârșit de sec. XIV - început de sec. XV. Cele mai timpurii referințe documentare scrise, se concentrează în perioada sec. XV-XVI și trimit la o m. aflată în funcțiune. O inscripție cu anul 1523, vizibilă încă la începutul sec. XX, pe unul din ziduri, atesta existența certă a m., în frunte cu egumenul Mihail. În anii 1567-1579 este menționată cu trei călugări. O referire specială merită a fi făcută pentru vechea bibliotecă a m. Ea conținea și câteva manuscrise, unele considerate ca aparținătoare sec. al XV-lea. *Zbornicul*, ajuns în custodia Muzeului Național din Praga, se datează în același sec. Redactat în slavonă cu elemente sârbești, el a fost stăpânit de un călugăr Teofan. Alt manuscris, păstrat la Novisad, este o lucrare hagiografică dedicată Sf. Teodor Tiron. Egumenul Vasile, făcea, pe la 1462, însemnări despre treburi interne ale m. Lăcașul a avut și un vechi inventar liturgic. De la 1892 sunt semnalate în zestrea ei un vas de ținut pâine sfințită (1523), o *amphora* cu 12 apostoli și o cruce cu talpă. Se pare că a mai deținut și un potir datat în 1562. S. a fost dăruit m. de către ep. Sava, al Ineului și Lipovei (1606-1627). În anul 1651, în ea rezida ep. Sofronie. La jumătatea sec. al XVII-lea, m. se afla, datorită vechimii, într-o stare deplorabilă (ziduri și acoperișuri deteriorate). Ep. Sofronie din Lipova, călătorind la Moscova, solicita ajutorul țarului Alexei Mihailovici pentru reparații, odăjdii și cărți. O monedă (sau monede ?), de la începutul sec. XVII, ce s-ar fi descoperit în 1977, sub masa altarului, a(u) fost pusă(e) în relație cu o refacere din acest sec. În anul 1700 este consemnată ca m. sârbească, atacată de partizanii lui Francisc Rákóczi al II-lea. Alte vremuri de restriște sunt consemnate în 1716, dar datorate turcilor. Averile i-au fost retrase treptat de către noua administrație habsburgică. Ce i-a mai rămas din s., a fost ocupat de comandantul cetății Aradului, în 1745. Unele bunuri i s-au restituit prin poruncă imperială, în anul 1750. În 1768 a fost vizitată de către împăratul Iosif al II-lea. Ep. Sinesie Jivanovici a dispus aici construcția unui paraclis, a unor chilii și a unei trapeze. La 1771 avea o comunitate de 12 călugări, din care majoritatea erau sârbi. Din nou, în prejma anului 1772, se găsea într-o stare gravă. A funcționat în permanență în deceniile sec. XIX. Ultimul arhimandrit sârb a fost Cornel Jifkovici (1853-1892). După același reper, o mulțime de ierarhi ai bis. ort. s-au format și au provenit de la această m. A fost desființată între anii 1959-1975. Restaurată între anii 1979-1985. Hramul ei târziu este cel al Intrării în Bis. a Maicii Domnului. Posedă o valoroasă colecție muzeală de obiecte bisericești. Este necropolă a ep. Aradului.

Actuala m. este încadrată de o incintă patrulateră, în care, pe laturile de est și vest se află corpuri de clădiri, iar pe nord și sud, ziduri simple. În interior, deplasată spre sud, se află amplasată bis. Planul

pe care a fost ridicată este trilobat, cu absidele laterale, semicirculare la interior și poligonale la exterior.

Biserica mănăstirii Hodoș-Bodrog

La întâlnirea cu naosul, acestea au câte doi pilaștri care sprijină arce și pandantivi, de pe care, pe o bază octogonală, se înalță o turlă cu tambur, acoperită cu o calotă emisferică. Spre est, există de asemenea o pereche de pilaștri. Absida altarului este mai scundă și acoperită, ca și cele laterale, cu semicalotă. Între absida altarului și traveea centrală a navei s-a interpus un spațiu dreptunghiular, în dreptul căruia se găsesc nișele pastoforiilor. Planimetria trilobată a bis., se încadrează arhitecturii dinspre 1400, cu analogii în Serbia dinastiei Nemanja și la Cozia.

Ferestrele au fost lărgite, excepții făcând cele din apropierea iconostasului care par să păstreze formele originale. Decorația exterioară a constat dintr-un soclu, poziționat la un metru de nivelul de călcare, care a păstrat un singur martor de circa trei metri lungime, pe latura de nord. Se compune din cărămizi dispuse pe cant. Pe același perete, sub cornișă, se mai păstrează un brâu asemănător, montat deasupra unor nise cu închideri semicirculare. O stampă, tipărită la anul 1750, ne oferă singura imagine veche asupra bis. m. Monumentul avea deja la acea dată un aspect baroc. Naosul era prelungit de un pronaos supraînălțat, suprapus de un turn octogonal (prăbușit la 1765). Pe fațadă era ilustrat hramul bis. Se remarcă și componentele mai susmenționate (corpul bis. cu turla din centrul navei), acoperișurile de factură barocă, ca și indicii ale decorației de pe fațade, cu nise încheiate la partea superioară prin arce semicirculare sau în acoladă. În anul 1766 a intervenit o refacere a bis., dar lucrările sale nu pot fi departajate în totalitate de cele datorate primei jumătăți a sec. al XVIII-lea, mai ales că li s-a suprapus și o "reînnoire" a fatadei sudice în 1803. Turnul de pe pronaos a fost înlăturat în 1766, a fost creată o nouă fațadă vestică, cu un pinion baroc. Probabil au fost coborâte zidurile bis. și realizate noi acoperișuri. După cu reiese din imaginea de la 1750, ca și din decorul actual, bis. a fost înzestrată cu pictură. Până prezent însă nu s-a ajuns la un consens privind vechimea ei. O pisanie din absida nordică, despre care se presupune că ne-ar fi putut da detalii despre pictori sau ani, nu se mai păstrează. Pictura a fost curățată în anii 1938-1939, iar în 1943 au avut loc și unele lucrări de restaurare în absida altarului. I. D. Ștefănescu atribuie decorul pictat sec. al XVI-lea. Urmează apoi, Lucian Emandi, care îl încadrează în veacul următor și Vasile Drăguț care îl consideră databil într-o perioadă postbrâncovească. Horia Medeleanu, se

apropie de același reper, fixându-l însă mai precis, după anul 1764, deși de la 1750 avem reprodusă icoana de hram de pe fațada vestică. Mai plauzibilă pare însă, o datare a picturii în prima parte a sec. al XVIII-lea (Marius Porumb).

În colțul de sud-vest al m., la o distanță de circa 15 metri de bis., se găsește turnul-clopotniță, atribuit vechii incinte de la 1750. Aici se află un blazon nobiliar, care beneficiat de interpretări foarte diferite; a fost pus pe seama, nu doar a familiilor Jaksici sau Besseny (aceasta considerată stăpânitoare a domeniului Bodrog între anii 1489-1561), ci și a Brancoveștilor sau Brâncovenilor. Din corpul m., unele amenajări aparțin perioadei ep. Sinesie Jivanovici (1751-1768), după care stăreția, cu trapeza, situată la est, a fost supraetajată la sfârșitul sec. al XIX-lea (1895). La 1905 s-au ridicat grupul chiliilor și un paraclis de iarnă, cu cerdac. Un paraclis-muzeu a fost clădit în curte la 1935. Tot atunci s-au demolat o parte a anexelor de vest și nord. Pe latura de sud a curtinei, s-au construit, în 1803, două false bastioane (*Szentkláray*, p.23-24; K. Juhász, *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.204-207, 221; P. Morușca, *Mânăstirea Bodrog*, în *Banatul*, II, nr.9, 1927, p.6-17; I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transilvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*. Paris, 1932, p.277-281; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.182-191; V. Vlăduceanu, *Vechiu monument de artă istorico-religios: Mănăstirea Bodrog*. Timișoara, 1939; C. Rudneanu, *Mănăstirea românească Hodoș-Bodrog*, în *Timpul Transilvaniei*. Arad, 5, nr.91, 1941, p.1, 3; I. Iufu, *Mînăstirea Hodoș-Bodrog – centru de cultură slavonă din Banat*, în *MB*, XIII, nr.1-3, 1963, p.229 și urm.; Eugenia Greceanu, *Pătrunderea influentelor de tradiție bizantină în arhitectura bisericilor românești de zid din Transilvania, până la sfârșitul sec. al XVII-lea*, în *SCIA*, nr.2, 1972, p.187-192; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*. București, 1976, p.166; I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*. Timișoara, 1977, p.47; R. Theodorescu, *Confluențe culturale în primul ev mediu românesc și spațiul arădean*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.92; Gh. Lanevschi, *Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.1010-1011; E. Glück, în *Ziridava*, XII, 1980, p.205-206; E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*. Arad, 1980; I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Banatului*. Timișoara, 1981, p.33-40; H. Medeleanu, *Valori de artă veche românească în colecția Mănăstirii Sf. Simion Stâlpnicul din Arad-Gai*. Arad, 1986, p.25; D. Stoi, *Enigma simbolului heraldic de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, în *MA*, XXXVI, nr.4, 1986, p.77-83; R. Popa, *Vechile biserici de zid din Eparhia Aradului și pictura lor*, în *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*. Arad, 1989, p.226-230; M. Porumb, *Dicționar*, p.226-228).

IB, AR

Bodrogu Vechi (Hodoș Bodrog, com. Pecica, jud. Arad). În localitatea amplasată pe malul stâng al Mureșului s-a aflat o veche m., denumită *Hudusmonostura* (= M. lui Hudus). Legături cu actuala m. ort. a Hodoș-Bodrogului pot fi invocate, dar din sursele păstrate reiese că trebuie să discutăm despre două m. diferite. S-a presupus, fără temei de altfel, că a existat o translație directă dintre m.

menționată în sec. al XII-lea și cea pe care o vedem astăzi (ort.). Problema a fost lămurită încă în sec. al XIX-lea, când s-au indicat și diferențele dintre amplasamentele celor două m. Aceasta se găsea la vest de localitate, pe malul drept al Mureșului. Datorită numelui, dar și a unei atestări directe, a fost considerată m. privată, pentru început, a familiei Hodos. O regăsim în funcțiune deja în anul 1177, cu hramul Sf. Petru. Apartenența la un anume ordin călugăresc este dificil de stabilit. Cel puțin pentru un timp, putem doar să presupunem că a fost cat., și în acest caz, b. Regele Andrei al II-lea, i-a dăruit, în anul 1233, 2000 de bulgări de sare. Se situa astfel în suita m. de pe Mureș care beneficiaseră de astfel de înzestrări. Ultima ei menționare este din anul 1278, când este citată ca m. privată, a banului Severinului, Paul (*patronum monasteri*). Nu se cunosc cu exactitate momentul și cauzele dispariției. Probabil a fost distrusă la 1293, în cursul revoltelor cumane. În anul din urmă, pământul ei a fost dăruit de rege unor altor favoriți cumani. După acest eveniment a rămas, în cursul sec. XIV-XV, o simplă moșie, aflată în mâini private. În muzeul m. Hodoș-Bodrogului se pot vedea un fragment de coloană romanică, rezultată dintr-o săpătură accidentală, un bolțar (?), cu urme de mortar, și o sculptură figurată. Aceste piese, dar posibil și alte materiale de construcție folosite la ridicarea bis. m. ort., se încadrează cronologic intervalului de existență al m. (Fábián G., *Arad vármegye leírása historiai, geográphiai és sztatisztikai tekintetben*. Arad, 1835, p.119; *Márki*, II/2, p.744-745; *Szentkláray*, p.23-24; K. Juhász, *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.204-207, 221; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.177-178).

AR, IB

Bogâltin (com. Cornereva, jud. Caraș-Severin). Sc. ort. înființat în anul 1949, cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel. Așezat la poalele Munților Țarcului, într-o pădure din apropierea s. A avut existența întreruptă între anii 1959-1990 (*Mureșianu*, p.147-148).

AR

Bogdan Vodă (Cuhea, jud. Maramureș). M. ort. întemeiată pe la 1330-1340 și dispărută înainte de anul 1473. Situată undeva între Cuhea și Rozavlea, la gura râului Melean. A avut o bis. de piatră. A fost ctitorită, cu probabilitate, de familia Bogdăneștilor.

Este posibil ca de la ea să se fi conservat una dintre icoanele împărătești. În primele decenii ale sec. al XVI-lea, m. și-a construit un nou edificiu de lemn. Pe baza unor analize dendrocronologice, ea a fost datată în anii 1516-1526. A suferit o reparație majoră între 1624-1634.

Biserica mănăstirii din Cuhea

Anterior anului 1717, bis. a fost vândută s. Văleni, pentru a servi ca bis. parohială. Acolo, bis. a fost demolată în anul 1947 (R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Ed. 2-a.

București, 1997, p.205; *Monumente istorice și de artă*, p.126-127; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churces. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.29).

AR

Boholț (com. Beclean, jud. Brașov). M. românească cu începuturi necunoscute. Hramul inițial de asemenea nu se cunoaște. La 1763 era m. gr. cat. În anul 1774 era acolo doar un singur călugăr.

M. ort. de maici, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, refăcută din anul 1993 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.151; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.191).

AR, IVL

Boiereni (Rohiița, or. Târgu Lăpuș, jud. Maramureș). În tradiția locală, o m. veche la existat pe Valea M., unde actualmente locul este marcat de o movilă și o cruce de piatră. Date istorice pozitive nu se cunosc.

M. ort. de călugări, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, întemeiată în anul 1993, după o strădanie începută din anul 1970. Se află la 5,5 kilometri de s., pe valea cu același nume, la hotarul dintre jud. Cluj și Bistrița-Năsăud. Amplasamentul actual este aproape pe cel vechi, fără să cunoaștem ce urme s-au găsit la ridicarea sa. Posedă o bis. de lemn, cu hramul Sf. Petru și Pavel, clădită în anii 1985-1986 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.229).

AR

Boldogkö (dispărută în jud. Timiș). M. paul. despre care, în anul 1393, se spune că a fost, împreună cu m. Gătaia, distrusă de către turci. Alte informații nu se cunosc despre ea. Se pare ca a fost situată în imediata vecinătate a râului Timiș (*DocArtPaul*, I, p.159).

AR

Borlova (Muntele Mic, com. Turnu Ruieni, jud. Caraș-Severin). Sc. ort. de călugări, cu hramul Sf. Ilie, ridicat între anii 1930-1940, în zona montană. Bis. din lemn, în stil maramureșean (9,20 x 6,60 metri) datează din 1939. A suferit reparații succesive în anii 1958 și 1965. Se reorganizează din anul 1990 (*Mureșianu*, p.142-143).

AR

Botiza (Valea Sasului, jud. Maramureș). Sc. or., nou. cu hramul Schimbarea la față.

IVL

Bran (jud. Brașov). Sc. or. întemeiat în munți, într-o peșteră, către Țara Românească, la locul numit "Schitul Ialomiței" (?). Menționat la sfârșitul sec. al XIX-lea. Nu cunoaștem alte date despre el (Hunfalvy J., *Magyarország és Erdély képekben*. III, p.100).

AR

Braniște, vezi **Râpa de Jos**.

Brașov (jud. Brașov). **M. premon.** consemnată o singură dată, pe la 1234-1235, într-un act de vizitare, recopiat în sec. al XV-lea. Probabil că a fost distrusă de către invazia tătară din anul 1241, fără să mai fie refăcută (P. Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în *Cumidava*, III, 1969, p.125-127; *Györffy*, I, p.827; Jakó Zs., *Erdélyi okmánytár*. I, Budapest, 1997, p.180, nr.176).

M. a **călugărițelor cisterciene**, întemeiată în intervalul 1202-1228. A avut hramul Sf. Caterina. Se presupune că era amplasată în vecinătatea sudică a bis. parohiale, respectiv în sectorul străzii Argeș. Prima menționare sigură este din anul 1388, când este amintit fratele Ioan, din ordinul cistercian, rectorul capelei Sf. Caterina. De menționat că toate documentele vorbesc doar de capela (*capella*) Sf. Caterina și nu de bis. (*ecclesia*). În 1406 este cunoscut un grup de călugărițe care se adresează papei într-un litigiu. A fost sub ascultarea m. de la Cârța, până la desființarea ei în anul 1474, apoi a fost deservită de un preot al prepoziturii din Sibiu. Mai târziu, de la începutul sec. al XVI-lea, figurează în administrarea fratelui cistercian Paul, plătit, se pare, de către orașul Brașov (1507, 1509, 1532, 1539). A fost desființată în intervalul 1542-1544, când bunurile ei au fost secularizate pentru noua religie și au devenit "școala mică". Capela a fost demolată în 1559, pentru a face loc unor locuințe, iar pe același loc s-a ridicat apoi, mai târziu, liceul Honterus (P. Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în *Cumidava*, III, 1969, p.125-126; F. L. Hervay, *Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma, 1984, p.80-82).

ML, IB

M. d. pentru care îngăduința de construcție din partea autorităților superioare ale ordinului a fost obținută în anul 1323, la Barcelona. În 1327 prezența d. în oraș este o certitudine. Hramul pe care l-a avut a fost acela al Sf. Petru și Pavel (1443). Situată în colțul nord-vestic al incintei vechi a orașului, pe strada M. (Klostergasse). Poziționarea și zidurile au ajutat-o să servească ca loc de apărare, cu prilejul incursiunii turcești din anul 1434. În 1454 era acolo prior un Nicolae. A fost reparată la mijlocul sec. al XV-lea, prin ajutorul lui Ioan de Hunedoara și al regelui Ladislau al V-lea. Cel dintâi i-a alocat o rentă anuală, mărită apoi de cel de-al doilea. La 1461, priorul Toma Secuiul amintește despre cărți ale m. Atestările ei sunt numeroase în cursul aceluiași sec. și la începutul celui următor. Numeroși călugări sunt în mișcare, unii dintre ei la studii, la școli europene. La 1533, un d. leagă registrele de socoteli ale orașului. Bogata bibliotecă a m. a fost inclusă în biblioteca gimnaziului evanghelic înființat de Johannes Honterus. Cu toate că ea a fost distrusă de un incendiu în 1689, inventarul, alcătuit în 1575, arată ce a conținut biblioteca medievală a d. După desființare, a fost folosită de către luterani. Apoi a fost folosită de către iez., iar după alugarea lor, de către parohie, care a ridicat, pe amplasamentul ei, o nouă bis. în sec. XVIII. Anexele au devenit gimanziu.

M. călugărițelor d. are prima ei menționare din anul 1502, ceea ce ar pleda pentru o construcție târzie. Era amplasată, se pare, pe o stradă perpendiculară aceleia în care se afla m. căluărilor d., numită "a călugărițelor" sau "a Sf. Ioan". Posibil însă ca amplasamentul să fi fost acela al călugărițelor fr. Hramul ei a fost acela al Sf. Ioan Evanghelistul. La 1510 avea 18 călugărițe. În anul 1524, avea 32 de membri. A fost desființată în intervalul 1540-1545. Soarta ulterioară a monumentului este foarte neclară. O bis. cu hramul Sf. Ioan, distrusă într-un incendiu din 1689, a aparținut fr. Ea a fost refăcută într-o formă

eclectică. După alte interpretări, pare să fi fost preluată de către iez., în 1717. Avariată de un cutremur, clădirea a fost demolată, în locul ei construindu-se bis. parohială rom. cat. (*Das Burzenland*, III, p.30, 158; P. Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în *Cumidava*, III, 1969, p.125-126; *Györffy*, I[3], p.828-829; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.15).

M. fr. observanți, fondată pe la 1507, în preajma porții numită Bolonnya. Bis. lor a fost dedicată Sf. Ioan Botezătorul. Conventul a avut o foarte scurtă perioadă de activitate. Alungarea fr. din localitate a intervenit în jurul anului 1530, ca o consecință a bătăliei de la Feldioara (1529), pe fondul opoziției făcute de parohie, amplificată și de acuzații de partizanat etnic germano-maghiar. În aceast an, palatinul Ștefan Báthory se adresează consiliului din Brașov, interzicându-i să ia fr. terenul pe care aceia ridicaseră clădiri. În anul 1531 nu mai figurează pe lista m. din provincia salvatoriană a fr., mai mult. Dintre obiectele de inventar care îi aparțineau a fost salvat doar ceasul, mutat la m. fr. din Șumuleu Ciuc. Mai consemnăm că la sfârșitul sec. al XVIII-lea, se știa, probabil din tradiție ori surse astăzi pierdute, că m. d. a fost atribuită, pe rând, ambelor ramuri ale fr., înainte de a fi secularizată. Soarta ulterioară a lăcașului este contradictorie. Unele surse pretind că m. a fost demolată până la fundații și pe locul ei s-a pus iarbă. Potrivit altora, se afirmă că în timpurile Reformei a fost folosită un timp ca grânar, apoi repusă în funcție ca bis. evanghelică. Potrivit cu sursele din urmă, ar suferit mari stricăciuni la incendiul din 1689. După o reparație rapidă, ar fi fost cedată iez. (vezi și m. d.), care au stat în ea între anii 1716-1718. Un nou incendiu o scoate din uz pentru alți șapte ani. Abia în anul 1725 este redată fr. Complexul este restaurat atunci, iar bis. a primit un aspect baroc. La 1903, fr. aveau încă o m. Astăzi s-a reînființat, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul (*Orbán*, VI, p.312-327; *Karácsonyi*, II, p.19).

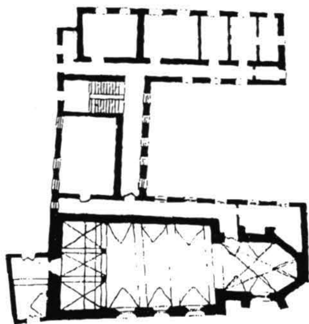
IB, AR

M. clariselor. A fost ridicată, se pare, la sfârșitul evului mediu. Prima ei atestare datează din anul 1486. A avut hramul Sf. Ioan. Pomenirea confesorului lor, în 1531, sau îngrijirea de către ele a unui călugăr bătrân, 1535, sunt date pe care le avem despre ele. A fost lichidată în jurul anului 1546. În anul 1548, casa în care locuiseră a fost reparată. Posedă o amplasare contradictorie, pe locul bis. cat. de pe fosta stradă Maiakovski, care este disputată cu m. călugărițelor d. Monument construit în jurul anului 1480, cu refaceri în sec. XVI și XVII, apoi cu o radicală reconstruire în sec. al XVIII-lea. Monumentul era orientat cu latura sudică pe aliniamentul străzii. La începutul Reformei religioase, în anul 1543, lăcașul ajungea în stăpânirea luteranilor, care nu l-au folosit drept bis. decât din anul 1644. Marele incendiu din 1689, ce a afectat serios întreaga cetate, inclusiv monumentala bis. parohială evanghelică (Bis. Neagră), produce importante stricăciuni acestui lăcaș. La scurt timp va fi refăcut. Bis. a căzut din nou pradă unui incendiu în anul 1718, dar refacerile întârzie până în 1724, când edificiul a fost cedat ordinului fr., prin intervenția generalilor austrieci Konigsegg și Tiege (*Rupp*, III, p.204; *Karácsonyi*, II, p.27-28; *Entz* 1996, p.180, 258; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.15).

M. beghinelor. Prima lor atestare datează numai din anul 1534. Atunci se consemnează că în bis. lor a fost înmormântat capul ep. de Oradea, Emeric Czibak. Duhovnicul beghinelor era un călugăr de la Miercurea Ciuc (Șumuleu). În anul 1535 această calitate era îndeplinită de către fratele Andrei Ujvárosi. Nu le cunoaștem amplasamentul și hramul. La 1556 erau deja desființate (*Karácsonyi*, II, p.19; P. Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în *Cumidava*, III, 1969, p.127-128).

ML, AR

M. fr. refăcută după instaurarea dominației habsburgice, este fosta m. a clariselor, cedată fr. în anul 1724. Edificiul de cult s-a refăcut cu o bis. sală compusă dintr-o navă scurtă, de formă trapezoidală, dar înaltă, aliniată cu o latură lungă către stradă.

Mănăstirea franciscană din Brașov

O încăpere a fost amplasată pe jumătatea de sud a laturii de vest, pentru protecția intrării. Corul este la fel de scrurt, decroșat și închis poligonal, sprijinit spre exterior de două perechi de contraforturi treptate. Deasupra portalului bis. se afla o lespede comemorativă decorată cu blazon și inscripție din anul 1724. În interior, lăcașul fr. a primit bolți de tip baroc. Doi stâlpi cu secțiune circulară sprijină tribuna. Cele trei altare și amvonul au fost realizate în anul 1729. În patrimoniul bis. se păstrează o Răstignire monumentală, sculptură în lemn din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, și o pictură în ulei pe pânză, reprezentând-o pe Maica Domnului cu o cunună alcătuită din ex-votouri.

Claustrul este amplasat spre nord, fiind închis doar pe trei laturi. Este liberă latura de est. Dispoziția spațiilor este aproape clasică: în jurul curții un portic închis, pe latura de nord, bucătăria, refectoriul și chilii. Corpul de vest este ocupat doar de o încăpere mare și de casa scărilor. Etajul este rezervat, în cea mai mare parte, chiliilor. Construcțiile sunt poziționate în strada Maiakovski nr. 16.

M. iez. a fost instalată în fosta m. medievală, d. sau fr., a orașului. Acest monument gotic a fost cedat ordinului iez. prin intervenția generalului Steinwille, comandantul armatei habsburgice în Transilvania. După desființarea ordinului iez., de papa Clement al XIV-lea, prin enciclica *Dominus ac Redemptor*, în 1773, lăcașul servește drept bis. cat. parohială. Ajuns într-o stare precară de conservare, monumentul va fi demolat, pe locul său edificându-se, între 1776-1782, bis. actuală, în care a fost încorporat și o parte a vechii clădiri. Bis. actuală se compune dintr-o navă rectangulară, cor poligonal decroșat și turn clopotniță pe mai multe nivele, în fațada apuseană. La nord și la sud, corul este flancat de sacristie și

oratoriu, ambele etajate. Fațada bis. prezintă un aspect formal baroc, cu ornamentația tipică acestui stil. În nișa turnului clopotniță este adăpostită statuia lui Iisus ce binecuvântează, plasat deasupra globului terestru. În interior, nava lăcașului are calote despărțite de arcuri dublou ce au capetele sprijinite pe coloanele angajate pereților laterali, încoronate cu capiteluri corintice. Corul a primit o boltă semicilindrică cu penetrații, iar sacristia și oratoriul sunt acoperite cu bolți semicilindrice. Actualmente este, din nou, bis. fr.

NS

Breaza (com. Suciu de Sus, jud. Maramureș). M. ort. întemeiată (ante 1950 ?), cu hramul Sf. Treimi. Acum este sc. de maici (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.227).

IVL

Breaza (de Jos și Sus, jud. Brașov). Este vorba despre două m. românești, greu de diferențiat topografic, amplasate actualmente în teritoriul aceleiași localități. În anul 1748, erau diferențiate și prin aceea că cea de la Breaza de Jos, era socotită a "Vătavului", cu un ieromonah Dionisie și patru călugări, iar cealaltă, "a lui Mănișor", avea o călugăriță. Averea le era foarte modestă, unii călugări trăind și din cerșit. Denumirile determinative exprimă, probabil, și implicațiile ctitoricești. În 1758, cele două m. se diferențiază altfel: una este la locul "Stirmina", alta la locul "Fundătura". Prima poate fi cea din Breaza de Jos, căci știm că avea niște zileri ai unui vătaf pe nume Bucur Toma. Ambele au câte un călugăr. Amândouă ar fi ars în anii 1759-1761 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Viața bisericească a Românilor din Țara Oltului*. Sibiu, 1930, p.41; idem, *Mănăstirile*, p.77).

AR

Breaza de Jos, vezi **Breaza**.

Breaza de Sus, vezi **Breaza**.

Brebeni (com. Creaca, jud. Sălaj). M. gr. cat. fără date despre întemeiere, localizare sau hram. Prima atestare cunoscută datează din anul 1763. În 1765 avea un singur călugăr. Funcționa și în anul 1776. Alte date nu se cunosc (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.141).

AR

Brebu (jud. Caraș-Severin). M. ort. de maici, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, datând din anul 1997 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.311-312).

IVL

Bucea (Piatra Craiului, com. Ciucea, jud. Cluj). M. de maici sau călugări, cu hramul Cuviosul Ioan Iacob Românul, ridicat în 1995.

IVL

Bucium (com. Șinca, jud. Brașov). M. românească construită înainte de anul 1737, pe moșia baronului Alvinczi. Se afla la locul numit "La m.", pe malul stâng al pârâului Șercăița, pe un mic platou, la o depărtare de șase kilometri de s. Drumul din vecinătatea sa era tocmai cel care făcea legătura cu Țara Românească. Hramul bănuit este acela al Izvorului Tămăduirii. În anul 1748 era populată de șase călugări și o călugăriță. Menționată și în anul 1758, cu prilejul refugierii în ea a unui iobag. În anul 1761 a

fost arsă, și nu mai există dovezi pentru refacerea ei. La 1767, este menționată ca fiind ridicată (odinioară ?) în piatră, de către vătaful Dobrin.

Cercetată arheologic, de către Florea Costea (Muzeul Județean de Istorie Brașov), rezultatul fiind acela al constatării a două faze diferite de construcție. Pe o fundație superficială, de piatră și cărămidă, legate cu mortar, s-au ridicat ziduri de paiantă. Bis. avea o navă și un altar absidat. În faza a doua, lungimea sa totală a fost de 14,50 metri lățimea de nouă. În interior a fost pictată cu frescă. Prima bis., cu vechimea imprecizabilă, a fost distrusă de un puternic incendiu. Chiliile, construite din cărămidă, erau adosate nordului bis. Se mai cunoaște existența unei fântâni.

Refăcută între 1990-1993, ca o m. ort. de călugări, în apropierea vechiului amplasament (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; I. Radu, în *AARMSI*, I, 1923, p.267, nr.12; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.78; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.30; informații Fl. Costea).

AR

Bucova (Rimetea, com. Băuțar, jud. Caraș-Severin). Sc. ort. situat la circa 4,5 kilometri nord de s., între izvoarele Văii Fierului și ale Văii Florușului. La 1390 aici era marcat ca existând "locul celor doi pustnicii". Treptat în jurul sc. a luat naștere un s. cu numele de Remetea (sec. XVII), s. care a dispărut în perioada istorică următoare (Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.91-92).

AR

Budești (jud. Maramureș). M. ort. cu începuturi și hram necunoscute. În localitate există un toponim, "la m.", care-i desemnează amplasamentul. Existența ei pare asigurată la mijlocul sec. al XVII-lea. Este amintită de o inscripție pe o carte în anul 1647.

O nouă m. ort., de călugări, cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena, a luat ființă în anul 1995 (T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș*. Gherla, 1911, p.3; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.159; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.166).

AR

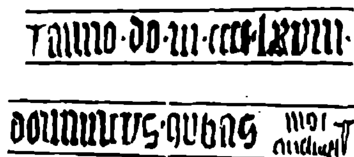
Buituri, vezi **Hunedoara** .

Bulci (com. Bata, jud. Arad). M. b. din această localitate era închinată Sf. Fecioare. Prima mențiune a m. este din anul 1225. La începutul sec. al XIII-lea (1233), venitul ei se ridica anual la 5000 de bolovani de sare. În sec. al XIII-lea, o mai întâlnim doar în dreptul anului 1257, când abatele ei era notat ca vecin de moșie. În deceniul patru al sec. al XIV-lea, un Ștefan, o deținea ilegal. Recuperarea s-a făcut prin intervenția papei Benedict al XII-lea. A fost redobândită pentru b. în 1342, de către Sigfrid, abate al m. Hronský Beňadik (Slovacia). O mențiune singulară, a unui abate Nicolae (1358), este urmată de o scurtă vacanță abațială, suplinită, în 1364, de un călugăr pe nume Laurențiu. La 1366, abatele este Emeric, cel despre a cărui personalitate trădează câte ceva o carte manuscrisă. Despre el mai avem știri din anul următor, când a beneficiat, pentru m. sa, de o reconfirmare regală și o transcrierea a capitlului din Arad. Datorită

faptului că abatele Briciu (1390) a obținut bani din zălogirea unor moșii ale m. s-a presupus că ar fi fost vorba despre nevoi de reparare. Este greu de apreciat corectitudinea supoziției, cert este însă faptul că, fie din cauza relei administrări, fie din alte motive care numai favorabile m. nu au fost, la 1408, Filippo Scolari de Ozora se afla în calitatea de administrator laic al patrimoniului ei. La 1423 în m. mai era doar un singur călugăr. Tot atunci, se punea problema transferării ei la călugării aparținători unui alt ordin călugăresc. În sec. al XV-lea izvoarele privitoare la m. ne fac cunoscuți încă trei abați: Mihail, fiul lui Martin (1430), Ladislau (1443) și Dominic (1468). A fost ultima perioadă de prosperitate, căreia i-a stat mărturie turnarea clopotului, de către cel din urmă abate. Lovită de turci și depopulată de călugări, dar cu slujbele ținute încă de preoții mireni din jur, cu aceleași, mai vechi probleme, de ridicare a zeciuielii de la locuitori, la 1495 a fost propusă spre a fi unificată cu prepozitura Aradului. Deși papa a aprobat legalizarea actului, totuși, în mod concret, lucrurile au rămas neschimbate. În 1498, Ioan Corvin, bastardul regelui Matia Corvin, a obținut patronajul ei și al moșiilor sale. După moartea sa, se pare că unificarea cu prepozitura s-a produs totuși, în anii sec. al XVI-lea. Soluția nu a fost însă decât cea din anticamera dispariției. Concesiunea m. operată sub titlu de zălog, de către regina Izabella, a însemnat începutul transferului definitiv al bunurilor către mâini laice. După 1542 m. nu mai apare în documente, este menționat doar s. A fost considerată unul dintre centrele culturale majore prin prezența acolo a *Codicelui de la Bulci* (parte a lucrării majore a lui Titus Livius), datat la sfârșitul sec. al XV-lea. Manuscrisul este aflat astăzi în posesia Bibliotecii Naționale din Viena. Pe el este înscris numele abatelui Emeric, posesor al manuscrisului.

Fosta m. ocupa un platou cu diametru de 140 metri, înconjurat la nord de val, iar în celelalte laturi cu șanț, se întind la nord-vest de localitate, pe malul Mureșului. La nord exista o palisadă simplă, din sec. XI-XII. În urmă cu peste un veac, ni se spune că i se vedea o absidă octogonală (?), anexe dezvoltate spre sud de bis., toate demolate în 1871. Era construită din pietre tăiate în blocuri nefasonate și cu cărămizi romane. S-au descoperit pietre profilate și un capitel de stâlp, cu inscripție, lung de 116 centimetri, în stilul de tranziție (?). Datele arheologice, parțiale, rezultate dintr-o singură (?) secționare a ansamblului, rămân extrem de nemulțumitoare. Se menționează doar ziduri care traversau secțiunea trasată, dintre care unele sau toate (?) cu pietre relativ îngrijit cioplite. Raporturile dintre fortificație și m. sunt cele mai problematice. De asemenea, atestarea materialelor romane nu s-a însoțit de precizarea dacă avem de-a face cu reluarea unei ruine romane sau dacă a fost vorba doar despre reutilizarea materialelor de construcție. S-au mai găsit fragmente arhitectonice, plăci de marmură de diferite forme, provenite de la o clădire somptuoasă (!) și fragmente ceramice din sec. XIV-XV. La începutul sec. XIX a fost găsit clopotul cu inscripția abatelui Dominic, de la 1468. Piesa, întreagă, se află astăzi conservată la Muzeul Național Ungar din Budapesta. Știm încă despre același clopot că avea greutatea de 4,5 măji (corect 260 kg). Forma sa,

denumită în "căpățână de zahăr", este una care amintește pe piese mai vechi, databile în sec. XIII-XIV.

Inscripția clopotului mănăstirii benedictine de la Bulci

Diametrele sale sunt, la gură, 72 centimetri, iar sus, 30,5 centimetri, înălțimea este de 66,6 centimetri. Posedă de asemenea o coroană din elemente amintind de ogive arhitectonice, cu frângeri mediane spre exterior. Imediat sub calotă, într-un chenar liniar, după o Răstignire simplă, urmează inscripția, cu minuscule gotice, despărțite de puncte: *anno · do<mini>· m · cccc · lxviii · dominicvs · abbas*, apoi, cu litere mai mici, pe două rânduri: *m<a>g<iste>r / Michael*. Abatele Dominic, care a plătit turnarea, nu apare în alte documente (Rómer <F. Fl.>, în *Vasárnapi újság*, 12, nr.50, 1865, p.634; Szentkláray J., *A Csanád-egyházmegyei plebániák története*. Temesvár, 1898, p.523-543; K. Juhász, *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.52-61; Sörös P., *Az elenyészett benczés apátságok*, în *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*. XII/B. Budapesta, 1912, p.445-448; Șt. Ferenczi, M. Barbu, *Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi*, în *Ziridava*, X, 1978, p.67-81; iidem, în *MCA*. Oradea, 1979, p.289-291; E. Glück, *Vechi manuscrise provenite din părțile Aradului și Bihorului (privire preliminară)*, în *Ziridava*, XII, 1980, p.201-206; Patay P., *Corpus campanarum antiquarum Hungariae*. Budapest, 1989, p.45, fig.51/2, nr.138, fig.82/1; Török J., Lepeza L., Szacsvay P., *Bencések*. Budapest, 1996, p.92; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*. Arad, 1999, p.37-38; idem, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.169-171).

AR

Bulzu, vezi **Pătrângeni**.

Bunești (jud. Brasov). M. ort., de maici, întemeiată în anul 1991. Bis. are hramul Sf. Gheorghe (M. Vlasie, Drumuri spre mănăstiri, 2000, p.189).

IVL

Bungard (com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud). Conform tradiției, m. românească până la anul 1760, când a fost desființată, iar bis., cu hramul Sf. Arhangheli, a fost mutată în s. Bis., care păstrează indicii de construcție din anul 1711, a avut pronaos, naos și altar decroșat, cu cinci laturi, turn clopotniță. Pictura este din sec. XVIII, dar posterioară perioadei de funcționare a m. (Gh. Mândrescu, *Bisericile de lemn din Țara Năsăudului și ținutul Bistriței*, în *Monumente istorice*, p.187-188).

AR

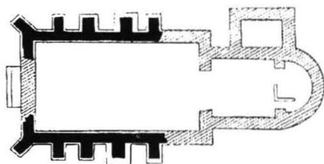
Buteni (jud. Cluj). M. românească, cu hram necunoscut, situată în afara s., în pădure, la locul "Frăsinet". Nu se cunosc nici un fel de date clare despre întemeiere, funcționare și dispariție. De la care s-au păstrat, în epoca interbelică, doar un clopot și o carte bisericească (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.68).

AR

Buzgow, vezi **Șoimi**.

C

Caransebeș (jud. Caraș-Severin). **M.** a **fr.** observanți, ridicată probabil în timpul domniei regelui Ludovic I de Anjou (1342-1382), dar cu atestare certă din anul 1385. Știm că strada pe care se găsea se numea a călugărilor, fiind aflată în exteriorul castelului. Hramul, care ne este oferit doar de surse de sec. XVIII, a fost acela al Sf. Maria *Nigra*. La acea dată aparținea vicariatului bulgar. Clădirile i-au fost reparate în anul 1428, dată la care conventului i s-au pus la dispoziție mari cantități de lemne. În anii 1428 și 1478, regii Ungariei, în 1433, papa, îi întăresc pe fr. observanți, în această m. În anul 1531 se aproviziona cu fier de la Hunedoara. La 1535 avea 11 călugări. Din informațiile primei jumătăți a sec. al XVI-lea, reiese că m. a funcționat cu certitudine până în 1558. Tot atunci a fost transferată din custodia bulgară, în cea a Ineului. Pentru ca de la mijlocul sec. să intre în cea transilvană. În legătură cu momentul dispariției nu se pot face alte precizări, decât că a intervenit cu mult înainte de anul 1696, eventual la 1658, cum susține istoria locală scrisă în 1764. În documente târzii (1737) s-a conservat impresia sigiliului vechi, de formă ovală: la mijloc se afla Maica Domnului cu pruncul, încadrată, la picioare, de două roze; la margine, în chenar, se afla inscripția: *SIGILL. CONV: CARANS: MARIAE NIGRAE DE MINO: OBSER.* În sec. al XVIII-lea, la momentul ridicării unui nou claustru fr., ruinele i se mai vedeau, spre est, dincolo de o stradă și un canal de moară, în grădina noii m. Ele au fost, de altfel refolosite pentru ridicarea noului claustru fr.

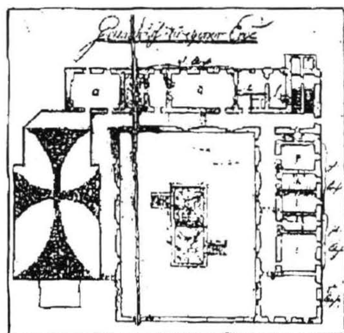
Vechea biserică a mănăstirii franciscane din Caransebeș

Urmele subterane i-au fost scoase la lumină întâmplător (1988), cu prilejul lucrărilor de urbanism contemporan și interpretate eronat ca fiind ale unui edificiu ort. A fost construită cu piatră, cărămidă și multe spolii romane. O serie de elemente aparținătoare bis. au fost reconstituite pe baza planimetriei fundațiilor; nava, cu 8,40 x 15 metri, era articulată la exterior cu patru perechi de contraforturi perpendiculare și încă doi așezați oblic, pe colțurile fațadei de vest. Corul (5,90 x 5,50 metri) era închis cu o absidă semicirculară, cu raza de cinci metri. El reflectă anomalii constructive care pot fi greu interpretate corect, datorită modul deficitar de restituire a informațiilor arheologice. Contraforturile laterale reprezintă adăugiri dintr-o fază ulterioară bis. (sec. XV). Acest fapt, legat și de prezența închiderii semicirculare a absidei, a condus la

creionarea unei evoluții simplificatoare a monumentului, concretizată într-o fază timpurie, databilă la sfârșitul sec. al XIII-lea ori în sec. al XIV-lea, la care s-au adăugat refaceri gotice importante. În nord, lângă umărul navei, a mai fost descoperită o încăpere, considerată sacristie; pe aceeași parte, s-au înregistrat, parțial și nesatisfăcător, fundațiile anexelor. Cimitirul contemporan a fost întregit, în sec. XVI-XVII, după preluarea sa de la cultul catolic, de cel calvin, cu o serie de cripte interioare, cu inventar dintre cele mai bogate.

O nouă **m. fr.** a fost ridicată între anii 1725-1730, spre vest de vechiul amplasament al m. fr. medievale. La început a fost dedicată Sf. Fecioare a Îngerilor. De la o rezidență foarte modestă, s-a ajuns, în 1738, să aibă o bis., refectoriu, două locuințe și începutul unui etaj. În anul din urmă, cronica fr. locali susține că m. a fost arsă de "vlahi". Refacerea s-a realizat rapid. Probabil că atunci și-a schimbat hramul în acela al Imaculatei Concepții. Se pare că a fost arsă, împreună cu orașul, la 1788, de către turci. Actualmente funcționează ca bis. parohială.

Bis. m. se afla situată către nord de claustru, dar cu altarul orientat către vest, nu spre est. Avea o navă în formă de sală, cu o absidă decroșată pentagonală, acoperită cu o boltă cu penetrații. Sacristia, de plan dreptunghiular și tăvănită, se afla spre sud-vest. Pe fațada de est a navei se găsea un turn clopotniță (1764), sprijinit pe patru stâlpi masivi. Claustrul depășea cu extremitățile laturilor sale zidurile bis. O curte, aproximativ dreptunghiulară, era mărginită de un coridor în forma literei U, partea lipsită de acest element fiind situată spre vest, către frontul străzii. În mijloc se aflau două încăperi de dimensiuni egale, cu două gârliciuri separate de pivnițe. Diferite spații, compartimentate la dimensiuni variabile, nu sunt, din păcate desemnate cu funcțiunile pe care le-au îndeplinit. Către etaj se îndreptau două scări, una lipită corului și alta în colțul de sud-est.

Planul mănăstirii franciscane, din secolul XVIII, din Caransebeș

Etajul era ridicat (1814 ?) doar pe laturile de est și sud. Pare sigur că șirul principal de chilii se afla către est (I. Bartolomei, *O privire fugitivă asupra trecutului orașului Caransebeș*, în *FD*, II, 1887, nr.2, p.1-3; nr.4, p.2-5; nr.4, p.4-6; nr.5, p.3-6, nr.6, p.3-4; *Karácsonyi*, II, p.88-90; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.273; K. Juhász, *Die Franziskaner im Banat in den Jahren 1716-1806*, în *Südostdeutsches Archiv*, IV, 1961, p.46; P. Bona, *Biserica medievală din Caransebeș*. Reșița, 1993; R. Popa, în *SCIVA*, 40, nr.4, 1989, p.365-368; D. Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*. Timișoara, 1998, p.181-183; Adriana Buzilă, *Biserici baroce din Banat*. II. Cluj-Napoca, 1998, *sub voce*; informații arhivistice inedite, culese de preotul paroh R. Lovas).

AR, ML

M. ort. despre care se presupune că a funcționat pe locul fostei catedrale gr. cat. Chiliile de călugări erau situate pe partea opusă a Apei Ierugei, care purtase înainte numele de Apa m. Prima atestare documentară invocată pentru o m. ort. în localitate, provine din anul 1581, dar este controversată; la fel și informațiile din anul 1696, despre un ieromonah și o școală de grămătici. De fapt, certitudinea unei m. o avem doar din sec. al XVIII-lea. La 1738 sunt semnalate daunele suferite de bis. m. în timpul războiului austro-turc (1737-1739), iar în 1752 se face precizarea că era clădită din piatră. Probabil după stricăciunile din 1738 au urmat unele reparații; cele mai sigure sunt din 1759, atunci când monumentul este și pictat pentru prima oară. Alte intervenții la pictură și arhitectură s-au înregistrat în anii 1790 (după arderea orașului de către turci, în 1788), 1796 (când se știe că a fost resfințită și amplificată), ca și în sec. al XIX-lea. Seria surselor verosimile referitoare la m., care avea hramul Sf. Gheorghe se încheie, se pare, în 1794, an înscris într-o însemnare de carte; restul datelor par să privească doar bis. Iconostasul a fost lucrat cu cheltuiala negustorului Manoil Stancovici. Edificiul a devenit catedrală episcopală după separarea ierarhică din cadrul mitropoliei Banatului (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.192-195; C. Târziu, *Scurtă privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat*, în *FD*, 1938, nr.52, p.14; *MB*, VI, nr.7-9, 1956, p.77-79; *MB*, XIV, nr.4-6, 1964, p.227; *Mureșianu*, p.63-65; *Stoicescu*, p.38-39; I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*. Timișoara, 1977, p.18-19; L. I. Oprișa, *Biserica "Sf. Mare Mucenic Gheorghe" din Caransebeș – monument istoric*, în *Altarul Banatului*, nr.11-12, 1990, p.79-81).

IB

Misiunea **iez.** a fost fondată după anul 1623. A funcționat împreună cu o școală. A fost desființată în anul 1644. Nu cunoaștem bis. de care s-a legat această misiune (Violeta Barbu, *Rezidențele iezuite din prima jumătate a secolului al XVII-lea în vestul Transilvaniei. Strategii misionare*, în *Verbum*, VI-VII, nr.7, 1995-1996, p.279-288).

AR

Sc. ort. de călugări, cu hramul Sf. Ioan cel Nou de la Partoș, situat în incinta Seminarului Teologic. Bis. datează din anii 1976-1979 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, p.312).

IVL

Carașova (jud. Caraș-Severin). M. fr. Călugării ei au fost instalați la începutul sec. al XVII-lea, pe un fost domeniu medieval al fr. În 1627 ar fi construit o bis. de piatră și anexe de lemn. Cunoaștem o ingerință iez. la 1626. În 1740 a fost arondată custodiei bulgare. După 1757 nu mai cunoaștem alte date despre ea. Raporturile ei cu actuala bis. rom. cat. din localitate sunt incerte (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.293; K. Juhász, *Die Franziskaner im Banat in den Jahren 1716-1806*, în *Südostdeutsches Archiv*, IV, 1961, p.46; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*. Timișoara, 1980, p.234).

AR

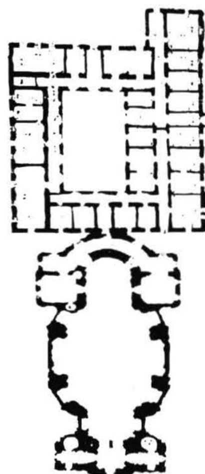
Carei (jud. Satu Mare). **M. iez.** s-a format prin așezarea în 1630, la chemarea familiei stăpânitoare locale, Károly. În 1636

se menționează capela lor, cu hramul *Corporis Christi*. Sunt întăriți acolo de Ferdinand al II-lea (1639). Înainte de anul 1643 s-au mutat la Satu Mare. (*Rupp*, II, p.349).

AR

M. piar. A fost construită după colonizarea șvabilor din Württemberg și Schwarwald, la 1712, și chemarea călugărilor piar., în anul 1720, prin intermediul grofului Sándor Károlyi. Au folosit inițial bis. parohială medievală, preluată de la reformați. La 1723 este edificată m., iar la 1725 se înființează liceul. Piatra de temelie a bis. noi, cu hramul Sf. Iosif (José) Calasantius (de Calasanza), patronul ordinului, a fost așezată la 19 mai 1769, de Anton Károlyi. Planurile lăcașului au fost întocmite de către arhitectul vienez Franz Rosenstigl, cel care a fost, o vreme, și conductor de șantier. Construcția va fi isprăvită de către Franz Sieber, arhitect originar din Carei, cu studii de specialitate în Franța. Sfințirea bis. m. are loc în 2 august 1779. Cutremurul din anul 1834 afectează mult construcția. Planurile de refacere și restaurare aparțin arhitectului Miklós Ybl. Refacerile dintre anii 1857-1860 și reconstrucția clopotniței (1859) au fost conduse de arhitectul Hollesch.

Edificiul este o bis. cu spațiul central amplu dezvoltat, având în plan o formă octogonală, cu patru mici capele laterale pe colțuri și două mai ample în zonele centrale, de sud și nord, sanctuar în răsărit de formă semicirculară. Din cor se accede în sacristiile care îl flanchează. Ele comunică, la rândul lor, cu coridorul ce a primit forma unui deambulatoriu în jurul sanctuarului și turn clopotniță pe cinci nivele, în fațada apuseană. Cele două sacristii au la etaj câte un oratoriu. În vecinătatea răsăriteană a sanctuarului se află edificiul m., o construcție cu parter și etaj.

Mănăstirea piaristă din Carei

Parterul este dezvoltat în patru corpuri dispuse după un plan rectangular. Pe trei laturi acestea se deschideau spre curtea interioară printr-un portic. Economia spațială a interiorului cuprindea refectoriul, săli de cursuri, chilii, infirmeria, camera superiorului etc., încăperile corpurilor vestic și nordic, cât și porticul corespunzător acestora, edificate într-o primă fază, au fost acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații sau bolți semicilindrice. Corpul sudic în dublu tract are încăperile tăvănite. Accesul în clădire facându-se de pe această latură. Etajul este compus din două corpuri, acela mai recent de pe latura de sud, care reprezintă și fațada principală și corpul apusean dezvoltat până în vecinătatea altarului cu acces direct din ultima încăpere a acestui tract. Aspectul actual, datorat refacerilor și completărilor din anii 1857-1860,

este de factura unui neobaroc clasicizant în care elementele de articulare sau ornamentale (pilaștrii adosați, brâie și cornișe multiplu profilate, capiteluri ionice, ancadramentele, baluștrii) corespund acestui limbaj. Șarpanta acoperișului are forma trunchiconică, iar statuile ce flanchează turnul-clopotniță reprezintă pe sfinții Ioan de Calasanza, Anton de Padova, Andrei de Avellino și Ioan Nepomuc. Interiorul bis. este decorat cu picturi în ulei pe pânză ce reprezintă pe sfinții Iosif de Calasanza (altarul principal), Anton de Padova, Andrei de Avellino, Ioan Nepomuk, Ștefan, Iosif, Sf. Treime și Fecioara Maria. O parte dintre aceste picturi se datorează apreciatului pictor austriac Johann Cimbal. Pe spatele picturii Sf. Anton de Padova se află inscripția sa autografă: *SP / Solus Pinxit Johann Cimbal, 1778, in Wien* (Fenyi I., *Nagykároly*. Carei, 1995; *Casa Domnului, casa omului. Valori patrimoniale multiculturale. Catalogul arhitecturii religioase din județul Satu Mare*. Edit. Imola Kiss, Daniela Bălu. Satu Mare, 2000, p.103-104).

NS

Cașva (com. Gurghiu, jud. Mureș). M. ort. nouă, de călugări, cu o bis. din lemn, ridicată în anii 1995-1996, și cu hramul Duminicii Tuturor Sfinților.

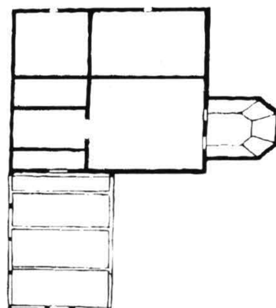
IVL

Căieni, vezi **Călinești**.

Călene (or. Cugir, jud. Alba). Sc. ort. de maici, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului. Bis., din anul 1993, are hramul Cuvioasei Parascheva (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.214).

IVL

Călinești (Căieni, Călinești Josani, jud. Maramureș). În anul 1683 este menționat un toponim "Vârful m.". Alte date despre m., categoric ort., nu se cunosc.

Biserica mănăstirii din Călinești Josani

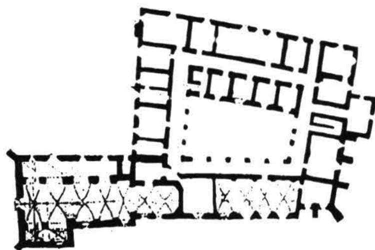
Mult mai concludent, pentru utilitatea sa mănăstirească este însă monumentul în sine. Construit din lemn, posedă o bis. compartimentată clasic, cu altarul închis poligonal, și un pronaos surmontat de o clopotniță zveltă, terminată cu o galerie și un coif ascuțit. Spre nord, naosul și pronaosul au fost dublate de o navă suplimentară, ceva mai îngustă. Spre sud, astăzi pare că avem de-a face cu un pridvor deschis. La origini, dată fiind dimensiunea sa, el putea fi conceput ca o construcție anexă m. Problema nu este însă foarte simplă, dată fiind cronologia propusă a componentelor (bis. sec. XVIII, anexe sec. XIX). În interior se păstrează pictură de perete și icoane semnate de Alexandru Ponehalschi, începând din anul 1754 (Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.166; *Monumente istorice*, p.116-117; M. Porumb, *Dicționar*, p.70).

AR

Călinești Josani, vezi **Călinești**.

Călugăra, vezi **Ciclova Montană**.

Călugăreni (com. Eremitu, jud. Mureș). În anul 1635, doi călugări fr. din Bosnia, Ștefan Salinay și Ștefan Lapati primesc, de la Mihail Toldalaghi, căpitanul suprem al scaunului Mureș, un teren și conacul părăsit de Grigorie Márkodi și Elisabeta Derzsi, cumpărat cu 100 florini. Contractul (8 februarie 1636) stipula obligația fr. de a accepta înmormântarea nobilului în cripta m. M. a fost situată pe partea sudică a satului. A avut hramul Sf. Ștefan. Cu aprobarea principelui și a dietei, a început construcția. Bis. și turnul au fost făcute din piatră, în timp ce custodia era de lemn. În 1640, papa Urban al VIII-lea, o ia din mâinile fr. bosniaci și o dă fr. maghiari, din provincia Sf. Salvator. Hotărârea s-a aplicat din 1666. Clădirile acestea au căzut pradă incursiunilor tătărești din anul 1661. Reconstruirea claustrului se desfășoară între anii 1666-1678, sub guardianul Ioan Caioni, conform tradiției, cu sprijinul unor meșteri polonezi. A fost reconstruită din piatra adusă de la vechiul castru roman situat la marginea s. Tot atunci se mărește bis. și instalează o orgă. Lucrările au continuat și sub guardianii Emeric Dóczi, Francisc Jegenyey și Petru Hozó, terminându-se în 1677. Bis. nouă a purtat hramul Sf. Ștefan și a fost sfințită în 1692, de către ep. din Bacău (de Milcov), Iacob Dluszki. La acea dată, bis. avea cinci altare și cinci clopote. A primit și drepturi de pelerinaj, în zielele Sf. Ștefan și Ladislau. În 1669 a fost înființat un gimnaziu lângă m. care a primit numeroase donații. A fost refăcut corul în 1707. A primit atunci și orga donată de către Sigismund Kornis, guvernator al Transilvaniei. Peste un an, turnul este mărit și dotat cu un ceas. O copie a statuii Madonei din Mariazell (Austria) este instalată în 1711. În 1785 fondurile gimnaziului au fost retrase și date celui din Târgu Mureș.

Mănăstirea franciscană din Călugăreni

Lăcașul este compus dintr-o bazilică trinavată, cu precizarea că nava de nord se limitează astăzi la doar două travee dinspre colțul de vest. Nava centrală este acoperită de o boltă semicilindrică cu penetrații (câte cinci de fiecare latură), în timp ce lateralele au bolți în cruce. Corul alungit se închide printr-o absidă poligonală în interior și reactangulară la exterior. Frontonul fațadei estice, decorat cu motive vegetale și florale, din stucatură colorată, prezintă inscripția: *DOMVS MEA DOMVS ORATIONIS VOCABITUR M(a)t(heus) 21/3 1678*. Portalul, dispus în axa principală, prezintă o deschidere încheiată în partea superioară în arc în mâner de coș, flancat de pilaștri încoronați de capiteluri corintice, ce sprijină un antablament, console și o sprânceană de cornișă decorată cu

o friză de ove. Portalul nordic prezintă, de asemenea, o deschidere în formă de mâner de coș, flancat de pilaștri decorați cu împletituri ample; pilaștri sprijină un coronament zimțat arcuit. În sec. al XIX-lea, pe latura sudică a lăcașului, erau înscrise două citate biblice și inscripțiile ce consemnau lucrările la bis., din anii 1678 și 1800. Nava principală a bis. este acoperită cu o boltă semicilindrică cu penetrații (câte cinci de fiecare latură), navele laterale, una aproape egală cu nava centrală, cealaltă mai scurtă, au primit bolți în cruce. Altarul principal al bis., închinat Sf. Rege Ștefan, este din jurul anului 1710. Pe laturile epistolei și ale evangheliei au fost ridicate altarele Sf. Anton, Ana, Francisc și Maria. În vecinătatea portalului de nord este cristelnița gotică. În stâlpii navei bis. au fost înzidite cenotafurile închinate principalilor donatori ai m., lucrări de calitate artistică acceptabilă: epitaful lui Mihail Torma (+1721), decorat cu un relief ce conturează blazonul familial, buchete de flori și fructe, scoici decorative și *putti*; cenotaful Ecaterinei Baranyai, soția lui Nicolae Torma (1724), cu decorul asemănător cu al monumentului anterior; epitaful lui Nicolae Torma (+1724) are herbul sprijinit de doi îngeri, dar și un decor compus din vrejuri de aspect renascentist tardiv. În maniera clasicismului timpuriu (1815) a fost realizat epitaful soției și al celor două fiice ale lui Leopold Bornemisza, încoronat de o urnă împodobită cu ghirlande fitomorfe. Cele trei figuri feminine, în bust, poartă veșminte romane și sunt încadrate în medalioane elipsoidale. În sacristia compusă din două încăperi se păstrează un monumental dulap baroc, cu decor și inscripții. Sub bis. se afla o criptă dublă: în cea superioară erau înmormântați donatorii și călugării, iar în cea inferioară laicii. Sunt acoperite cu plăci funerare din sec. XVIII, XIX, unele decorate cu blazoane sculptate în relief.

M., cu parter și etaj, este ridicată pe un plan aproximativ rectangular, ce încadrează o mică curte flancată pe trei laturi de foișoare. Bis. face joncțiunea cu claustrul m. de la colțul de nord-vest a acestuia, prin intermediul turnului de formă hexagonală în secțiune. În partea inferioră, colțurile turnului au fost întărite de asize din piatră ecarisată, iar în registrul superior, colțurile au fost marcate prin coloane angajate. Încăperea anterioară este socotită partea cea mai veche a lăcașului unde, potrivit tradiției, ar fi funcționat prima capelă a ordinului fr. Încăperea are o boltă semicilindrică cu două perechi de penetrații, iar cele două ferestre, prin care este luminată, au deschiderile în arc frânt. Și aici se păstrează un dulap baroc, un *lavabo* în formă de scoică, asemănător cu cel de factură barocă, aflat în sacristia bis. armeano-cat., din Gherla, dar și un altar renascentist, transformat într-un dulap tripartit, decorat cu scenele Buna Vestire, scene din viața Sf. Francisc. Doar o mică parte dintre încăperi sunt acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații. Canatul ușii refectoriului de la parter datează de la sfârșitul sec. al XVII-lea. Pe latura sudică a clădirii, la etaj, pe tocul din lemn al unei uși a fost incizată o inscripție cu caractere gotice purtând data: *A.D. 1667*. După afirmațiile lui Benkö, pe această latură, fiecare dintre încăperi avea o ușă asemănătoare. Biblioteca, sărăcită de zestrea ei de cărți, avea pe sprânceana de cornișă a ușii, următoarea

inscripție: *Soli Deo uni et trino, Virtus bonor et gloria, Pax introeunitis, salus exeunitibus*. O frumoasă poartă din lemn, cu un bogat decor sculptat, din anul 1673, a fost distrusă de furtuna din anul 1912. Compartimentarea de azi a m., nu respectă decât parțial pe cea de odinioară. Aripa de nord a fost refăcută la 1900. O renovare din 1913 a supraînălțat turnul la înălțimea de 12 metri. În anii 1930-1931 a fost restaurată pictura interiorului.

Bis. are în inventarul ei o cristelniță de piatră din sec. XIV-XV. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea m. poseda 75 hectare de pământ, două mori și o cotă parte din exploatarea de sare de la Praid. M. a avut o bogată bibliotecă, care cuprindea circa 2000 de volume, în sec. trecut. În anii 1950 biblioteca m. a fost transportată la Târgu Mureș. În claustru a fost instalat un spital (*Orbán*, IV, p.90-92; *Karácsonyi*, II, p.273-277; Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek*. Cluj, 1927, p.70-71, 75, 77, 79, 80, 87, 89, 110, 116, 149, 160-161, 199, 219, 237, 240-241; Balogh Jolán, *Az erdélyi Renaissance*. I, Cluj, 1943, p.96; *Vătășianu*, p.854; B. Nagy Margit, *Călugăreni. Biserica rom.-cat., și mănăstirea franciscană...* în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Mureș*. Cluj, 1976, manuscris, lucrare colectivă).

NS, ML

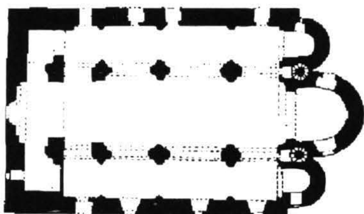
Călugări, vezi **Ponoarele**.

Căpâlna (jud. Bihor). M. paul. întemeiată de unul dintre ep. orădeni, la marginea de nord a centrului actual al orașului, lângă vechiul drum ce ducea spre Bihor (astăzi Calea Bihorului), sub dealul Nadăș, lângă izvorul Csergo sau Csurgó. A avut hramul Sf. Fecioare. În 1724, călugărul paul. Andrei Mossóczy colectează date privind m. și socotește data înființării m. în vremea lui Carol I de Anjou (1301-1342). Prima știre despre ea datează din anul 1332. O refacere importantă are loc în anul 1398. Știm că o capelă dedicată Sf. Apolinaria a fost ctitorită de ep. Andrea Scolari. A deținut părți de s. (1410, 1457, 1478, 1483, 1498, 1518), pământ arător (1398), vii (1387, 1395, 1405, 1417, 1422, 1446, 1477, 1495), pășuni (1398, 1436, 1454, 1478), păduri (1513), locuri de moară și mori (1467, 1483, 1518). A fost grav lovită de incursiunea turcească din anul 1473, când vicarul, Anton Subáczy, a fost decapitat, 20 de călugări duși în robie, documentele de întemeiere și privilegiile arse, inventarul jefuit și clădirile incendiate. S-a refăcut după anul 1478. Pe lângă vicarul menționat îi mai cunoaștem pe priorul Ioan (1382-1387), vicarii Coloman (1398), Blasiu (1410), Petru (1420), călugării Dumitru (1478) și Laurențiu, cel din urmă socotit ca bărbat sfânt (*sanctus vir*). Printre donatori se numără Luca, ep. Oradiei, magistrul Andrei de Turda și fiul acestuia, magistrul Ladislau, canonic de Oradea, familia Telegdi, Filippo Scolari, Ioan Tapolczai, canonic-prepozit de Oradea și tot el, mai târziu, ca ep. al Oradiei. Din anul 1522 posedăm un registru al actelor sale privilegiale. După unele surse, a fost părăsită înainte de 1566, probabil datorită incursiunilor turcești, iar după altele, lichidată de către calvini, împreună cu m. din Promontoriul Orăzii. Informații din anii 1723-1726 mai menționează ruinele ei, cu cărămizi, după care orice urmă topografică a dispărut (*Rupp*, III, p.161-164; *Bunyitay*, II, p.460-468; Ádám I., în *Egyházművészeti lapok*, 1883, p.72-73, 76; *Csánki*, I, p.600; *Györffy*, I^3,

p.688; *DocArtPaul*, I. p.191-197; II, p.65).

AR, ML

Căpleni (jud. Satu Mare). **M. b.**, de familie, respectiv a neamului Kaplony, închinată Sf. Martin, construită probabil încă de la mijlocul sec. al XII-lea. Tradiția menționează anii 1080 sau 1195, cu trimiteri și mai vechi în cronistica sec. al XIV-lea. Prima consemnare certă pare a fi din anul 1267, într-un document astăzi dispărut. La 1334 este, din nou, pomenită.

Biserica mănăstirii Căpleni

Ultima dată certă de funcționare este anul 1479, după care a fost părăsită. Distrusă în sec. XVI-XVII. La 1719, ruina m. a fost dăruită de către groful Sándor Károlyi, călugărilor fr.

Planul ei este cunoscut pe baza unor desene din sec. al XVIII-lea. Principala componentă era o bazilică trinavată, altar cu închidere semicirculară, străjuit de două absidiole laterale mai mici, cu tribună și cu două turnuri pe fațada de vest. Stilistic se încadra ultimelor decenii ale sec. al XIII-lea. Anexele, care se întindeau către nord, sunt cel mai puțin cunoscute.

M. a **fr.** observanți, întemeiată la 18 august 1711, de comitele Sándor Károlyi (care a și fost îngropat în cripta ei). A avut hramul Sf. Anton de Padova. Ctitorul s-a îngrijit de o donație anuală permanentă. Bis. a fost terminată în 1715 ori imediat după, folosindu-se ruina bis. m. medievale b., cu hramul Nașterea Domnului. Anexele, dezvoltate spre nord, au fost terminate în 1722. Imediat a fost ridicată la rang de convent. La 1734 menționată ca existând. Distrusă aproape complet de un cutremur din 1834, apoi reconstruită radical la 1841-1848, pe același amplasament, cu tendința de a respecta vechea planimetrie medievală. În 1900 a trecut în mâna capistranilor și a rezistat până în anii comunismului (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.271-272; Al. Avram, *Date privind începuturile arhitecturii mănăstirești în Crișana (secolele XII-XIII)*, în *Studii și comunicări. Galeria de artă*. I. Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1978, p.147-149; O. Ghitta, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu*. Cluj-Napoca, 1998, p.182).

AR

Cărțișoara, vezi **Cârțișoara**.

Cășeiu (Cășeiu de Jos, jud. Cluj). M. gr. cat. cu date de întemeiere și hram nedeterminate. Situarea sa probabilă este pe Valea Cășeiului. Funcționa, în mod cert, la anul 1774, cu un singur călugăr. Raportul dintre vechea bis. de lemn din s. (sec. XVIII), mișcată la Chiuiești, apoi la Leurda (unde se mai păstrează și astăzi), și m. noastră nu poate fi stabilit. De la începutul sec. XX sunt semnalate ruine de m. (*Kádár*, IV, p.248-249; I. Marțian, *Repertoriul arheologic pentru Ardeal*. Bistrița, 1920, p.12; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.141; *Monumente istorice*, p.224-225).

Posibil să fie aceeași cu cea din **Rugășești**.

AR

Cășeiu de Jos, vezi **Cășeiu**.

Cășiel (com. Chiuiești, jud. Cluj). M. de maici, cu hramul Înălțării Sfintei Cruci, construită între anii 1990-1994.

IVL

Cășiel-Strâmbu, vezi **Strâmbu**.

Cătălina (com. Panticeu, jud. Cluj). Un act oficial din anul 1778, menționează o m. românească de maici, numită Sf. Ecaterina. La 1837, pe locul Pusta, se vedeau ruinele unei construcții de piatră, presupuse ca fiind ale unei clădiri de bis. cat., pe lângă care s-a întemeiat, într-o perioadă istorică necunoscută, m. noastră. Unele surse o consideră părăsită în urma disputelor religioase dintre ort. și gr. cat., în deceniile 1700-1720, pe când altele o socotesc ca desființată doar în sec. al XIX-lea (*Kádár*, VI, p.364).

Cătunul Talienilor, vezi **Someșu-Rece**.

Căvăran, vezi **Constantin Daicoviciu**.

Cârța (jud. Sibiu). M. cisterciană întemeiată ca o filie a m. de la Igriș, la circa 200 metri sud de râul Olt, respectiv pe albia afluentului său, care a preluat numele m. Întemeiată de către regele Emeric probabil în anii 1205-1206, la limita unui teritoriu luat de la români și pecenegi. A primit hramul Sf. Fecioare *de Candelis*. Tot regalitatea a înzestrat-o și cu un domeniu rural care urma să-i asigure existența. În 1206, capitlul general al ordinului din Cîteaux stabilea că abatele de la Cârța trebuie să se prezinte la următoarea întrunire capitulară. Se pare că nu a ținut cont de aceasta, deoarece în 1208 abatele "transilvan" era apostrofat pentru faptul că, de "zece ani", nu s-a prezentat la capitlul general. O altă donație importantă, întărită și de regele Andrei al II-lea, a fost făcută în 1223, de către magistrul Gocelinus. Acesta îi atribuia Cisnădioara cu toate bis. și posesiunile aferente; totodată, era reînnoită și donația regelui din 1202, referitoare la posesiunea Cârța, ruptă din pământul românilor. Atunci i se descriu și hotarele. Importanța m. este arătată de faptul că abatele ei figurează ca trimis papal în anii 1225-1226. Între anii 1235-1240 acesta participa și la capitlul general al ordinului. A fost lovită la invazia tătară din 1241, fapt pe care ni-l relevă un text privilegial acordat de către Ștefan, regele mai tânăr al Ungariei, în 1264. Aici se precizează că m. a fost nelocuită de la invazie. Regele scutea atunci populația m. de la dreptul de găzduire datorat voievodului și baronilor regatului, și o asigura că poate plăti obligațiile bănești conform privilegiilor avute de sibieni și împreună cu ei. Conținutul actului va fi transcris în 1272 de către Ștefan al V-lea, la cererea abatelui Pertold, apoi în 1299, de către Andrei al III-lea și în 1306, de către regele Otto I. La începutul sec. al XIV-lea ajunge la un domeniu compus din zece s., evocate de privilegiul regal transcris din anul 1322. Același document, acordat de regele Carol Robert stabilea că abatele și conventul său au drept de judecată asupra comiților și iobagilor de pe

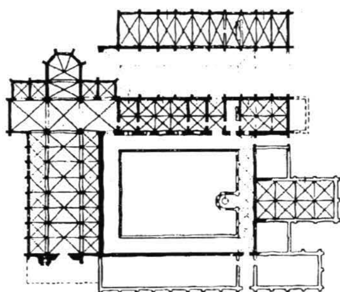
domeniile lor. Datorită unor pagube provocate de ":schismatici și creștini răi", în anul 1343, la solicitarea papei, este pusă sub protecția arhiepiscopului de Strigoniu. În 1357 era locuită de abate și 12 călugări. Se pare că numărul s-a menținut și în perioada următoare, deoarece în 1430, abatele m., Mihail, într-un act de vânzare-cumpărare, se plângea iar de distrugerile provocate de schismatici și români. Privilegiile i-au fost confirmate în 1418 de către regele Sigismund de Luxemburg. În 1439, același abate Mihail relatează că în cei 24 de ani de guvernare a m. aceasta a suferit mult în urma "turcilor, românilor și ai altor inamici ai lui Hristos", contribuind la decăderea sa. La 1463, Raimond Bärenfuss, abate de Cârța și ep. de Argeș, a fost acuzat direct de starea neglijentă a m. În 27 februarie 1474, din dispoziția regelui Matia, m. a fost închisă și bunurile ei au fost transferate bis. prepoziturii din Sibiu. Abia la 1565, averile ei au fost confiscate pe seama fiscului. Deja în sec. al XVI-lea a început să se ruineze. Starea în care se afla este prezentată la 1648. Se cunosc trei sigili ale abației și conventului, primul din 1353 (păstrat în prezent la Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia), al doilea, din 1430 (păstrat în Arhiva orașului Sibiu) și al treilea din 1439. O parte infimă a arhivei se păstrează în cea a orașului Sibiu. Se pare că m. a posedat și o bibliotecă, din care unele exemplare au ajuns în colecția Batthyaneum de la Alba Iulia. Refacerile ulterioare și refuncționalizarea parțială a unor spații este legată de destinul bis. parohiale evanghelice. Peste parte din anexele ei, s-a instalat un cimitir nou.

Primele construcții de la Cârța au avut un caracter provizoriu. Ele au constat dintr-o primă bis. de piatră (cu lungimea de 8-10 metri), cu altar închis semicircular, aflat sub transeptul nordic al bis. ruinate, de astăzi. Restul anexelor au fost din lemn. În faza a doua, stabilită cu aproximație, în jurul anului 1230, s-a trecut la realizarea ansamblului monastic pe care, parțial, îl vedem astăzi. O cezură a șantierului se interpune după invazia tătară din 1241. Reluarea lucrărilor ar fi fost posibilă, abia după două decenii, dacă ținem seama de actul din 1264. Au fost depistate în această etapă adaptări de plan, în forme care sunt recunoscute drept tipice pentru cistercieni, și care prefigurează totodată, instalarea arhitecturii gotice în Transilvania.

Construcțiile au fost terminate în 1300, după cum sugerează o inscripție epigrafă din glaful unei ferestre a turnului. Ansamblul, aflat astăzi în stare de ruină, se compune dintr-o navă amplă, situată la nord, și un claustru în formă prelungită spre sud. Bazilica trinavată (lungimea 54 metri), în sistem legat, este despărțită de cor printr-un transept amplu. Din acesta, alături de absida propriu-zisă, închisă pentagonal și sprijinită de contraforturi, destul de scunde, simple și în trepte, se dezvoltă pe est câte două capele laterale, cu închideri rectangulare. Sub acoperiș se găsește o cornișă decorată cu lesene. Ferestrele au închideri frânte, umplute cu muluri în forma unor rozete polilobate, geminate.

În capela sudică, de lângă altar, o altă fereastră, posedă un decor deosebit, cu arce semicirculare. Există patru portaluri, pe laturile de vest, nord și sud. Cel mai important, prin dimensiuni și decor, este cel de vest: cu fronton triunghiular în rezalit, prelungit în

sus cu un fleron cu patru fiale laterale. Este decorat copios cu frunze de stejar. Două uși cu închideri semicirculare asigurau accesul în curtea interioară. Ultima intrare, situată la extrema transeptului, înlesnea trecerea către cimitirul m. Pe frontonul de vest a fost montată o rozasă amplă, prelungită cu un mic arc frânt.

Claustrul mănăstirii cisterciene de la Cârța

Componentele bis. au fost acoperite de bolți de piatră, sexpartite. Ogivele sprijinite pe stâlpi și console, se unesc în chei de boltă. Alături de cele decorate cu elemente vegetale se află și una, cu figura încoronată a Sf. Fecioare. Capitelurile au motive vegetale diverse. Pe fațada de vest, mai întâlnim un turn octogonal, conservat până la geneza șarpantei, care a adăpostit clopotele și casa scărilor. Planimetria, ca și aspectul general al bis. are clare analogii apusene.

Anexele de est sunt mai bine conturate, cu toate că și starea lor este fragmentară. Sunt dispuse după un plan riguros, dreptunghiular (lungimea 44 metri), pe două nivele. În ele se aflau, de la bis. spre sud: sacristia, sala capitulară, auditoriul, culoarul de acces spre curtea interioară, casa scărilor spre dormitor și sala călugărilor. Etajul era ocupat, în întregime, de un dormitor boltit. Sala capitulară și cea a activităților cotidiene erau dotate cu bolți sprijinite pe stâlpi centrali și console. Anexele de sud sunt cele mai slab conservate, ajungând doar un metru deasupra solului. După unele indicii, și acest corp a avut tot două nivele. Se poate presupune că la parter funcționau, de la est la vest: calefatorul, refectoriul, bucătăria și un depozit. La etaj este de presupus încă infirmeria, camera oaspeților, încăperea novicilor și scriptoriul. Spre vest, curtea era închisă de un zid simplu, dar este posibil ca aici să fi funcționat totuși, cel puțin în faza inițială, casa conversilor. A fost proiectat, cel puțin un culoar perimetral curții. Lângă aripa de sud a funcționat o fântână a cărei amintire este evocată doar de elemente de piatră profilate.

Întreaga arhitectură a m. a avut o influență hotărâtoare asupra evoluției goticului provincial, elemente asemănătoare fiind recunoscute în Bârsa vecină și mai departe, în toate teritoriile colonizate de către sași (Knauz N., *A fogarasföldi kertzi apátság*, în *Magyar Sion*, 6, 1868, p.401-415, 755-60, 840-843; *Rupp*, III, p.210-212; L. Reissenberger, *Die Kerzer Abtei*. Hermannstadt, 1894; Baumgartner A., *A kerci apátság a középkorban*. Budapesta, 1915; *Vătășianu*, p.98-105; G. Entz, *Le chantier cistercien de Kerc (Cîrța)*, în *AHA*, 9, nr.1-2, 1963, p.3-38; N. D. Busuioc, *Consideratii privind datarea mănăstirii cisterciene de la Cîrța*, în *SCIA*, 23, 1976, p.3-17; idem, *Arhitectura gotică timpurie din Țara Bîrsei în lumina unor noi*

cercetări, în *SCIA*, 25, 1978, p.3-33; F. L. Hervay, *Repertorium Historiam Ordinis Cisterciensis in Hungariam*. Roma, 1984, p.112-119; M. Rill, *Zisterzienserabtei in Kerz am Alt im Lichte neuer Grabungen*, în *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, 2, 1990, p.148-152; M. Thalgott, *Die Zisterzienser von Kerz – Zusammenhänge*, *München*, 1990; M. Tănase, *Avatarurile unui act de donație. Donația făcută cistercienilor, în Țara Bîrsei, de către Bela IV, la 17 martie 1240*, în *RI*, 4, nr.1-2, 1993, p.55-80; N. D. Busuioc von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*. Cluj-Napoca, 2000).

AR, ML, IB

Cârțișoara (Oprea-Cârțișoara, jud. Sibiu). M. românească cu o singură atestare, din anul 1748. Nici amplasamentul, nici hramul, ori alte date istorice din evoluția ei nu ne sunt cunoscute. Vechea bis. trebuie să fi dispărut în același veac, deoarece imediat după începutul sec. al XIX-lea a fost ridicată în s. o altă bis. de lemn.

Reînființată ca o m. de maici, în anul 1993, cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.83; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.193).

AR, IVL

Cebza (com. Ciacova, jud. Timiș). M. ort. presupusă a fi legată de monumentul aflat la vreo 300 metri nord de comună, în mijlocul cimitirului, unde există o bis. din lemn (18,25 x 4 metri), cu altar, naos, pronaos, pridvor și turlă vestică. Nu are elemente decorative. Probabil avea hramul Înălțarea Sfintei Cruci. Despre întemeierea m. nu sunt date. Funcționa la 1850 când, conform unei însemnări de carte, a intervenit o reparație de acoperiș. Unele icoane, datate în 1829, ar putea fi considerate încă ca repere pentru coborârea vechimii sale. Menționată ca m. și între anii 1882-1886. O vreme a fost părăsită de monahi. S-a încercat repararea bis., în anul 1936, și reactivarea ei ca m., în anul 1947, prin aducerea a doi călugări. M. reînființată după 1990 (I. Miloia, *Biserica de lemn din Cebza*, în *Analele Banatului*, IV, 1931, p.121-123; *Vlăduceanu*, p.59-69; V. Cotoșman, *Mănăstirea Cebza*, în *MB*, XIX, nr.7-9, 1969, p.429-436; Ioana Cristache-Panait, Florica Dumitriu, *Bisericile de lemn ale Banatului*, în *MB*, XXI, nr.10-12, 1971, p.551; *Mureșianu*, p.125-128; L. I. Oprișa, *Biserici de lemn – monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului*, în *MB*, XXXIX, nr.2, 1989, p.70; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 1999, p.249).

AR

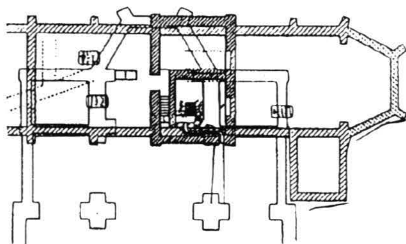
Cenad (Cenadu Vechi, Morisena, jud. Timiș). **M. ort.** cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, ridicată de principele Ahtum, cu ajutorul unor călugări "greci" aduși de la Vidin (Bulgaria), cândva în jurul anului 1000. După cucerirea teritoriului de către Ștefan I al Ungariei, împreună cu primul ep., Gerard, sunt aduși călugări b. Se afirmă că viețuitorii m. ar fi fost transferați în m. Sf. Gheorghe, pe la 1030. M. a fost desființată la începutul sec. al XIII-lea, pe locul ei ridicându-se capitlul cat., menționat la 1241 (At. M. Marienescu, *Despre mănăstiri. I. M-rea Sfîntului Ioan Botezătorul în cetatea Morisena (anii 1000-1038)*,

în *Transilvania*, LIX, nr.13-14, 1911; K. Juhász, *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.28-30; M. Șesan, *Mănăstirea Mureșanei*, în *MB*, VIII, nr.7-9, 1958, p.231-242; *Györffy*, I³, p.850-853).

M. b. înființată de către primul ep. cat. al locului, Gerard, după cucerirea teritoriului de către trupele regelui Ștefan I, înainte de anul 1030. A avut hramul Sf. Fecioare, fiind situată în apropierea bis. mai vechi cu hramul Sf. Ioan Botezătorul. Construcția și amenajarea m. și a bis. a fost sprijinită și de regele Ștefan I și soția sa, regina Gizela. Primul abate al m. a fost Filip de la m. Pannonhalma.

Cercetările arheologice au scos la iveala un sarcofag de piatră datat pentru sec. XI. Se presupune ca destinația inițiala a fost aceea de altar, în care se păstrau moaștele Sf. Gerard. Din acest motiv se mai numea și abația Sf. Gerard (1333-1335). Unii susțin că moaștele au fost puse alături de cele ale Sf. Ștefan. O parte din ele sunt donate Veneției, în 1333. După alte opinii, moaștele ar fi fost mutate la Veneția, după moartea regelui Ludovic I de Anjou. În 1241 orașul Cenad a fost ocupat și pustiit de tătari, dar la sfârșitul sec. deja toate instituțiile ecleziastice funcționau, cu excepția vechii m. a Sf. Ioan Botezătorul. Abația Sf. Maria sau Sf. Gerard avea ca proprietăți localitățile Apátfalva și Nevegy (ambele în Ungaria). Abatele său plătea ca dijmă papală ½ de marcă în 1333, 22 de groși în 1334 și 10 groși în 1335. Refăcută de regina Elisabeta, văduva regelui Carol Robert, probabil anterior anului 1361. La 1380 figurează ca m. aflată sub protecție regală, dar de la 1397 se află sub autoritatea arhiepiscopiei de Strigoniu. Abia în 1493, cu îngăduința papală, Luca, ep. de Cenad, a unificat-o cu ep., iar m. a fost cedată fr. observanți. Pustiită complet de către turci, la mijlocul sec. al XVI-lea (1550).

AR

Urmele mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul din Cenad

În anul 1493, papa Alexandru al VI-lea hotăra, în urma cererii înaintate de către Luca Baratin, ep. de Cenad, ca fosta m. b. și bis. Sf. Fecioare, să fie date **fr. observanți**. Cu acest act, ei devin păzitorii mormântului Sf. Gerard. În anul 1514, rămășițele Sf. Gerard au fost transportate la Pesta, din cauza furiei țăranilor răsculați. La 1535 avea 15 călugări, printre care și un organist. Între anii 1539-1542 aici au fost pregătiți novicii observanți. Au rămas acolo până în anul 1550. Piesele de îmbrăcăminte eclesiastică de mare valoare au fost duse mai întâi la Gyula (Ungaria), iar apoi la Ecsed (Ungaria). De aici au fost transportate în 1613 la Kočice (Slovacia). O parte din ele au fost donate în anul 1617, de către căpitanul acestei cetăți fr. din Szécsény (Ungaria) (*Fuxhoffer*, p.201-202; *Karácsonyi*, II, p.22-24).

ML

La începutul sec. al XVIII-lea, ruinele și locul a fost dăruit călugărilor **fr.** Ei au preluat, se pare, o parte din clădirile ruinate.

O clădire nouă s-a ridicat pe amplasamentul ruinelor la 1741. Pe baza unor descoperiri din 1868, când bis. veche a fost dărâmată complet și s-a ridicat noua bis. parohială, s-a încercat refacerea topografiei locului. Era vorba despre încă două fundații diferite, una romanică (sec. XIII) și alta gotică (probabil post 1514). Prima bis. a posedat și o criptă și un baptisteriu (Henszlmann I., *Archaeológiai kirándulás Csanádba*, în *Archaeologiai Közlememények*, VIII, 1871, p.2-34; Ortvay T., *Tajékoztatás Szent Gellért, máskep Szent Bernat...*, în *Archaeologiai Közlememények*, X, 1876, p.15; A. Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*. Blaj, 1904, p.91-92; At. M. Marienescu, *Despre mănăstiri. I. Mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul în cetatea Morisena (anii 1000-1038)*, în *Transilvania*, LIX, nr.13-14, 1911; K. Juhász, *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.28-39; idem, *Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében*. Budapest, 1926, p.22-30, idem, *A Marosnemeti hitelesbelyek legrégibb emlékei*, în *Erdélyi Muzeum*, 1930, p.258-270; idem, *A csanádi székeskáptalan legrégibb szervezete és tagjai*, în *Erdélyi Muzeum*, 1930 p.333-344; Dávid Katalin, *Az Árpád-kori Csanád vármegye muvészeti topográfiája*. Budapest, 1974, p.19-34; *Györffy*, I^3, p.850-853).

AR, ML

M. beghinelor posedă o unică mențiune, din anul 1542. Ep. local întocmește atunci un foarte valoros regulament al vueții beghinelor. Deja la 1551 nu mai erau la Cenad. Amplasamentul și hramul sunt necunoscute (*Karácsonyi*, II, p.548).

AR, ML

Cenadu Vechi, vezi **Cenad**.

Cergău Mic (com. Cergău, jud. Alba). M. ort. de călugări, cu bis. mai veche (sec. XVII ?), dedicată Sf. Apostoli Petru și Pavel.

IVL

Cerna, vezi **Negoiu**.

Chelmac (Eperjes, com. Conop, jud. Arad). M. b. înregistrată deja la 1177, prin unul din abații ei. Alte izvoare de care dispunem se concentrează doar în prima jumătate a sec. al XIII-lea și sunt foarte sărace în informații: la 1219 avem menționată bis., iar din 1230 s-a păstrat pe un document urma sigiliului unui abate. Inscripția sa a fost citită în forma *<S>IGILV · ABA<...> DE EPERI<ES>*. Ultimul document provine de la 1233, fapt care ne determină să-i punem dispariția pe seama marii invazii tătare. Venitul ei din sare anuală, era estimat la 4000 de bolovani. Suma trădează o stare înfloritoare. Ruinele ei trebuie căutate ori se mai văd la nordul localității (*Márki*, I, p.383; K. Juhász, *Die Stifte der tscanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.48-51; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.171-172).

AR

Cherechiu (jud. Bihor). M. b., care, potrivit tradiției hagiografice a Sf. Ladislau (sec. XIV ?), m. exista deja la sf. sec. al XI-lea. Hramul a fost acela al Sf. Fecioare. Se pare că dispăruse încă anterior anului 1300. Localizarea este incertă, iar istoriografia critică nu se mai referă la ea (*Rupp*, III, p.164-165).

AR

Cheresig (jud. Bihor). M. d., cu hramul Sf. Mihail, ridicată imediat după anul 1489, dată la care stăpânilor locurilor, reprezentați de Mihail Csáki și-au exprimat intenția pentru o asemenea ctitorire. Sursele care o atestă sunt foarte puține la număr și îi trădează o perioadă scurtă de funcționare. În urma solicitărilor, în 1553 călugării primesc dreptul de a părăsi zona. Cu puțin înainte (1551), un călugăr pe nume Iosa, provenit de aici, era student la Padova. Deși sursele scrise din sec. al XVI–lea o așează în vecinătatea cetății, nu avem o localizare sigură a urmelor m. Este foarte posibil ca ruinele să se afle și în Ungaria actuală (*Bunyitay*, II, p.434-435, III, p.188; Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött*. Debrecen, 1938, p.81, 88-89; Al. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în *Bihar*ea, 1973, p.197-199).

AR, IB

Cheri, vezi **Sacoșu Turcesc**.

Chiced, vezi **Aluniș**.

Chiheru de Jos (jud. Mureș). M. românească, atestată odată cu donatorii locului pe care a fost amplasată, respectiv fiii lui Gavrilă Hurdugaci și ai lui Petru Rus. Fondarea lăcașului este atribuită ieromonahului Partenie, dar m. a avut și alți ctitori din s. care au participat cu diverse bunuri pentru întreținerea ei. Hramul a rămas necunoscut, alături de alte aspecte din istoria m. În sec. al XIX-lea este amintit locul "M.", în pădurea dintre Simbriaș și Chiheru de Jos. Posibil ca locul să fi fost folosit de o m. mai veche. A avut și școală. În anul 1779, încă mai exista. A fost probabil distrusă, fără urme, în timpul revoluției din 1848. După alte opinii, parte din ea (?) a fost dusă în 1852 în s. Nadășa (com. Beica de Jos) (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.155; St. Meteș, *Mănăstirile*, p.131-132; Ș. Ferenczi, M. Petică, *Pe urmele mănăstirii de la Bistra Mureșului*, în *Îndrumător pastoral*, VII, 1983, p.65; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.190).

IB

Chiheru de Sus (com. Chiheru de Jos, jud. Mureș). M. ort., cu hramul Sf. Nicolae. După cum reiese din textul unei inscripții (posterioare) din anul 1717, construcția m. a urmat unei perioade de mare foamete. Altă inscripție, din anul 1719, relevă pustiirea ei de către tătari. Pe baza acestor date am putea bănui că fusese ridicată deja în sec. al XVII-lea. Restul informațiilor sunt concentrate în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, iar conținutul lor trădează starea foarte precară a lăcașului. În anul 1753, la m. trăiau câteva călugărițe gr. cat. Pe la 1765, o parte a bunurilor ei imobiliare a fost cuprinsă de baronul Paul Bornemissa, iar alta de săteni. În 1774 mai viețuia acolo un călugăr, iar în 1780 i se mai cumpără totuși, o carte de slujbă. Tradiția interbelică susținea că bis. de lemn a m. a fost mutată în s. Nădășa, pe vechiul amplasament rămânând o livadă. De atunci, configurația locului s-a schimbat, datorită unor alunecări de teren (1978-1980). Monumentul din Nadășa (?) are o navă dreptunghiulară mică (7,60 x 4,15 metri), cu absidă nedecroșată, închisă în ax. Elementele decorative interioare (icoane) datează din sec. XVIII-XIX (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.155; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.132; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.173-174).

IB, AR

Chimitelnic (Cipăieni, com. Sânger, jud. Mureș). M. ort. de călugări, nouă, cu hramul Sf. Ilie.

IVL

Chiuești (jud. Cluj). M. românească, amplasată pe locul numit "Valea lui Ivan" (posesiunea lui Ioan Sălătioan a Burlii), unde o movilă cu pietre și o cruce din piatră pare a-i conserva amintirea. Referințele documentare îi atestă funcțiunea între 1751 (prima mențiune apărută într-o însemnare de carte) și 1785. Se pare că a deservit în acest răstimp o comunitate gr. cat. (*Kádár*, II, p.467; N. Iorga, *Studii și documente*. XIII, p.135, nr.445; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.155; T. Herman, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej*. Cluj, 1926, p.52; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142; A. Pădurean, *Chiuiești – o istorie a credințelor religioase*. Dej, 1999, p.53). Posibilă confuzia cu m. de la **Cășeiu** sau **Rugășești**.

IB, AR

Chiuzbaia (or. Baia Sprie, jud. Maramureș). M. ort. de călugări, nouă, aflată în construcție.

IVL

Cib (com. Almașul Mare, jud. Alba). Un lăcaș monastic ort. a funcționat cu certitudine în sec. al XVIII-lea, în punctul "Piatra Chiliei" din zona cheilor Cibului, fiind documentat mai ales prin însemnări de carte veche. În acea vreme, bis. era din lemn, iar chiliile amenajate probabil în stâncă. În zonă a fost descoperit material ceramic atribuit sec. al XII-lea, argument pe baza căruia se consideră că aici s-a aflat unul dintre schiturile noastre rupestre foarte vechi. Această vechime rămâne însă nesigură. Este menționată în 1783, dar la scurt timp, în 1785, a fost desființată. În același an era considerată demolată și se cereau instrucțiuni în legătură cu bunurile care-i aparținuseră. Bis. cu inventarul său liturgic, a trecut astfel în folosința gr. cat. din localitate. A dispărut în anul 1874 (*Dieceza Lugoșului. Șematism istoric*. Lugoș, 1903, p.365-366; Lucia Hațeganu, Doina Lupan, *Cartea veche românească în biblioteca Unirii din Alba Iulia*, în *Apulum*, XVII, 1979, p.409, 420; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.17, 43; *Arhivele Statului. Filiala Deva. Prefectura județului Hunedoara*, dosar 15/1783, f.57; 14/1785, f.20-21; 21/1787, f.3).

IB

Ciceu-Poieni (com. Căianu Mic, jud. Bistrița-Năsăud). M. românească incertă, trădată doar de toponimul Vârful m. și o tradiție neverificată (G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.589).

AR

Ciclova Montană (Călugăra, Valea Călugăra, com. Oravița, jud. Caraș-Severin). M. ort. Datorită tradiției care a păstrat printr-un toponim amintirea unui sc., ca și descoperirii unei amenajări rupestre, cu inventar liturgic (1859), la circa doi-trei kilometri de Ciclova Montană, în zona unui deal împădurit, s-a ridicat după anul 1860, o m. cu hramul Acoperământul Maicii Domnului. Datorită toponimului, m. a fost cunoscută și sub numele de "Călugăru" sau "Călugăra". M. a cunoscut o perioadă prosperă între anii 1917 și 1947. Ansamblul din sec. al XIX-lea avea o bis. de zid, uninavată, cu intrare sudică și cu un altar poligonal (?). Turnul–clopotniță se ridica peste pronaos.

Se cunoaște o reparație din 1965, după care ansamblul a suferit un incendiu și i-au fost refăcute anexele (N. T. Velia, *Istorioară bisericească politico-națională*. Sibiu, 1865, p.188-192; V. Murgu, *Mănăstirea "Călugăra"*, în *FD*, nr.45, 1924, p.2-3; Idem, *Mânăstirea "Călugăra"*, în *Arhivele Olteniei*, V, 1926, p.46-48; Al. Nafir, *Istoricul sfintei mănăstiri Valea Călugărului 1859*. București, 1936; C. Târziu, *Scurtă privire istorică asupra bisericii române din trecut*, în *FD*, nr. 52, 1938, p.15; *Vlăduceanu*, p.97-102; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 1999, p.261-262).

IB

Cioara, vezi **Săliștea**.

Ciocmani (com. Băbeni, jud. Sălaj). M. românească a cărei singure urme sunt conservate de tradiția sec. al XIX-lea, în hotarul sud-vestic al s. Acolo exista un toponim "M." și o stâncă presupusă a fi fost pivnița m (*Kádár*, II, p.467; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.155; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142).

AR

Cipăieni, vezi **Chimitelnic**.

Ciucea (jud. Cluj). M. de maici, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, întemeiată în anul 1939, de către poetul Octavian Goga. Desființată în anul 1946. Reîntemeiată în anul 1994, în dreptul kilometrului 71.

AR

Ciunga, verzi **Uioara de Jos**.

Cladova (com. Păuliș). M. paul., cu hramul Sfintei Fecioare, întemeiată probabil între anii 1272-1290, de către regele Ladislau al IV-lea Cumanul. Potrivit mărturiei documentelor, a fost amplasată la vadul Mureșului, în locul de vărsare al apei Cladovei. În mod sigur funcționa deja la începutul sec. al XIV-lea. Starea ei trebuie să fi fost una înfloritoare, din moment ce, deja în anul 1308, era în măsură să-și cumpere moșii noi. Donația inițială a fost reconfirmată de către regii Carol Robert, Ludovic I (1359) și Sigismund de Luxemburg, inclusiv cu marcarea hotarelor. Din păcate, actele originale nu s-au conservat până la noi, ci dispunem doar de rezumate târzii.

Dintre conducătorii ei îi știm doar pe un Ioan, vicar al unui abate absent (1388), și un Matia, și el vicar (1395-1397). Singurii priori cunoscuți sunt Petru (1422) și Paul (1519). Un foarte prețios document de la 1522 inserează o listă întreagă de acte mai vechi, rezumate. Ele privesc mai ales bunuri patrimoniale: cumpărări de vii (1332, 1374, 1395, 1462, 1505); loturi de pământ în orașul Lipova (1382) sau în vecinătăți (1430, 1458, 1466, 1471, 1519), locuri de moară (1470). Mai cunoaștem reglementarea vămilor dintre m. și orașul Lipova (1358). Printre cei mai importanți donatori ai ei, alături de regii sus-numiți, s-a aflat Mihail Szilágy, cumnatul lui Ioan de Hunedoara. Dintre averile mănăstirești, una dintre cele mai interesante a fost situată în s. Martoni (dispărut lângă Sâmbăteni). Ni se spune, într-un document din anul 1441, care îl privește, că m. avusese acolo case și o curte, distruse de către nobili din vecinătăți. Un document din 1517 dezvăluie că bunurile imobiliare ale m. sunt transferate familiei Jaksici. Ar putea să fi fost vorba despre schimbarea patronajului. În 1519 m. încă funcționa, fiind beneficiara unei donații constând în posesiuni

și o curte în satul Arok, din partea lui Emeric Weghedi, canonic de Alba Iulia și arhidiacon de Turda. Dispariția m. este doar presupusă ca fiind petrecută în intervalul anilor 1540-1550. Urme neconcludente ne sunt semnalate la sfârșitul sec. al XIX-lea.

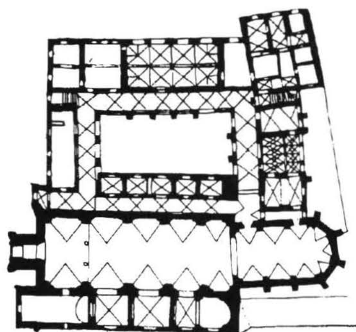
Este aproape cert că ea nu s-a amplasat pe Dealul Carierei, ci, mai probabil, în vale. Acolo, muzeografii de la Arad au sondat o bis., fără să poată regăsi elemente foarte certe de planimetrie. Știut fiind că în cazul paul. complexul mănăstiresc nu se grupa în claustru, ci, pe lângă bis. erau dispuse chiliile eremiților și anexele, este de presupus că m. se afla acolo (Oltványi P., *A magyar Pálos-rend a csanádi püspöki megye területén*, în *Történeti és régeszeti értesitö*, IV, 1888, p.109-112; *AÉ*, XII, 1892, p.256; *DocArtPaul*, I, p.188-190; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.172-173).

AR

Clopotiva (Retezat, com. Râu de Mori, jud. Hunedoara). Sc. de maici, cu hramul Schimbarea la Față, întemeiat în anul 1999. Se află amplasat la km 9 de la intrarea în Munții Retezat, imediat în dreapta șoselei, la locul denumit "Nisipoasa". Are o bis. de piatră și o chilie de lemn.

AR

Cluj-Napoca (jud. Cluj). **M. d.** în care călugării au fost aduși, probabil la sfârșitul sec. al XIII-lea ori la începutul celui următor, în colțul de nord-est al spațiului inițial fortificat. Construcția a fost finalizată înainte de ridicarea celei de-a doua incinte fortificate a orașului. A avut ca hram Sf. Fecioară și Sf. Anton (menționate împreună la 1455). Mai frecvent pomenit este primul. Prima atestare sigură datează din anul 1397, data la care este menționată sacristia și altarul Sf. Dominic. La 1400 obține drept de pelerinaj în vederea unor reparații la capelele Sf. Treimi, a Sf. Petru și Paul și Laurențiu. La mijlocul veacului a avut conflicte cu parohia locală pe tema dreptului de înhumare în bis.

Mănăstirea dominicană din Cluj

În 1427, priorul Mihail era capelan al regelui. La 1454-1459 se menționează lucrări de reparație, sprijinite de către Ioan de Hunedoara și fiii săi. Guvernatorul le dăduse sare anuală în valoare de 50 de florini. În jurul anului 1460, parohul Clujului s-a opus dreptului de înmormântare a d. în claustrul lor. La 1485 i se plătesc pictorului Toma niște icoane, cu Înălțarea Fecioarei, pentru m. În veacul al XV-lea, își desfășoară activitatea dominicanul Nicolae de Mirabilis, provenit din această m. Între anii 1500-1505 a fost reparată la bolți și vitralii. Foarte valoros este inventarul din anul 1509, care enumeră o mare diversitate de piese liturgice. Capela Sf. Fecioare apare în documente la 1521. O construcție de capelă cimiterială, cu hramul Sf. Fabian și Sebastian, aflată lângă bis. m., este atestată în

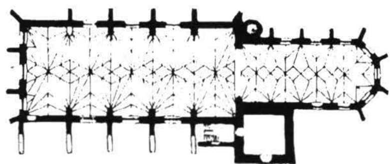
anul 1531. În anul 1524 avea 29 de membri. A stăpânit părți de sate, iazuri și alte bunuri din jurul orașului. În 1552 m. este devastată de către orășeni, biblioteca a fost risipită. A fost secularizată la 15 martie 1556. O perioadă a rezidat în ea regina Izabella, văduva regelui Ioan I Zápolya. A funcționat ca școală între anii 1568-1693. A fost predată o vreme iez., iar apoi, din anul 1724, a funcționat ca m. fr.

Complexul este format din bis. dispusă pe sud, cu altar poligonal, și claustru dezvoltat spre nord și est, pe două etaje, cu o curte dotată cu un portic. Se păstrează sala capitulară (*Sub rosa*), vechiul refectoriu, împreună cu nișa de lectură cotidiană, sacristia, numeroase ancadramente de uși și ferestre. Restaurarea începută în anul 1902 a încercat să readucă imaginea claustrului de la începutul sec. al XVI-lea, dar în spiritul unității de stil. Valoarea aparte a m. rezidă în faptul că este cea mai bine păstrată construcție de acest gen din Ungaria medievală. (Eszterházy J., *A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása*, în *Magyar Sion*, V, 1866, p.582-624; *AÉ*, IV, 1870, p.302, 318; V, p.43; Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött.* Debrecen, 1938, p.162-178; *Entz* 1996, p.342-345; Sanda Salontai, *O restaurare în spiritul doctrinei unității de stil – claustrul mănăstirii dominicane din Cluj*, în vol. *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania.* Satu Mare, 1999, p.121-134).

M. călugărițelor d. a avut hramul Sf. Egidiu. Amplasată, se pare, în exteriorul zidurilor orașului, spre nord, dincolo de Someș, "în promontoriul viilor". Prima atestare sigură este din anul 1450, când priorisa Gertruda se plângea de înstrăinarea a trei cărți religioase. Ulterior călugărițele s-au mutat în cetate, folosindu-se de o capelă dedicată Sf. Treimi. Pe acest nou amplasament se aflau sigur în anul 1544. Ipoteza amplasării spre vest de m. călugărilor, nu a fost confirmată arheologic, în anii '90. La 1510 avea 33 de călugărițe. Funcționa încă în anul 1555 (*Entz* 1996, p.345).

M. fr. a minoriților, era amplasată pe strada Kogălniceanu (fostă Farkas), în colțul de sud-est al incintei medievale a orașului, pe strada "lupilor". Fundarea ei a început după anul 1486, ca urmare a intervenției regelui Matia Corvin și a voievodului Ștefan Báthory, la autoritățile orașului de pe Someș, care au cedat terenul de amplasare. Lucrările de construcție au fost efectuate de atelierul fratelui-arhitect fr. Ioan. În anul 1494, regele Vladislav al II-lea donează sare în valoare de 300 de florini anual, până la terminarea lucrărilor. Donația se va perpetua și după terminarea lucrărilor, sub forma de rentă anuală regală. Bis. pare să fi fost finalizată la 1503. Construcția s-a prelungit până aproximativ în anul 1516. La 1531, aflăm că nu avea orgă și funcțina în ea o infirmerie. În anul 1534 era locuită de 34 de călugări, printre care și un organist. A fost dedicată Sf. Fecioare. Din testamentul Magdalenei, văduva meșterului Gheorghe Pietrarul, redactat în anul 1531, reiese că la aceea dată bis. încă nu avea orgă. Atât meșterul cât și soția sa au fost înmormântați în bis., primul contribuind mult la efectuarea lucrărilor din piatră de la bis. și m. Atunci sunt amintite încă două altare: cel principal sau mare, și cel al morților, precum și "spitalul" fr. Au fost alungați temporar probabil în anul 1545.

Dieta din decembrie 1551 poruncea orașului să restituie m. fr., dovadă că avusese deja loc o tentativă de secularizare. M. a fost atacată de orășeni în 15 martie 1556, abatele a fost ucis, iar călugării au fost bătuți și alungați pe poarta Turzii. A doua zi au fost arse icoanele. Deja la 1558 a început să i se demoleze anexele, pentru refacerea zidurilor de incintă ale orașului. Bis., împreună cu inventarul ei, a fost cedat principelui Ștefan Báthory, care, la rândul său, a dat-o iez., în anul 1579. Cu acest prilej se menționează prezența unui turn. În anul 1580 sunt menționate porticele cu coloane ale colegiului. Tot atunci, sticlele ferestrelor bis. lipseau. În anul 1581, iez. se mută în clădirea m. refăcută de ei și funcționează deja și colegiul iez., construit pe locul vechii m. a călugărițelor fr., astăzi locul parohiei reformate. În 1589, iez. au fost expulzați. Revin în anul 1595.

Biserica mănăstirii franciscanilor minoriți din Cluj

La 1603, ca urmare a instigării preotului unitarian, orășenii îi alungă pe iez. și distrug m., bis. și colegiul, statuile sfinților, profanează mormintele. Până și acoperișul de țiglă este înlăturat. Bogata bibliotecă a colegiului iez. a fost distrusă și ea. Ani de zile, după aceea, pietrele m. au fost spoliate pentru alte clădiri din Cluj. La începutul sec. al XVII-lea, în cărțile de socoteli ale unitarienilor se precizează că pentru construirea parohiei unitariene și pentru unele reparații de la bis. Sf. Mihail au fost folosite pietrele din "m. pustie".

În 1622, bis. și ruinele m. au fost donate unui viitor colegiu reformat. Restaurarea a fost făcută, iar pentru bolțile gotice s-au adus trei meșteri din Kurlanda (1642-1643), structura inițială gotică însă nu s-a reușit a se reface. Tot atunci a fost restaurat și turnul și acoperit cu țigle cu smalț colorat în diferite feluri, și cu trei clopote. Lucrările au fost făcute de meșteri din Sibiu. Turnul nu a rezistat însă, fiind demolat complet înainte de anul 1646. Din jurul anului 1646, datează amvonul renascentist executat de către Nicolai Elias și Benedict Pietrarul. Deosebit de valoroase sunt și stranele renascentiste din lemn, din sec. XVII, executate de meșteri din Bistrița și Sighișoara, precum și blazoanele mortuare din sec. XVII-XX. Odată cu restaurările din anii 1640, a fost instalat și un ceas pe timpanul vestic de intrare, distrus însă în incendiul din 1798. Noua bis. a fost sfințită în anul 1647. În 1680, ruinele claustrului sunt parțial descrise. Se pare că atunci se mai conservau urmele coridorului, pe latura de nord. Astăzi se mai păstrează părți din deambulatoriu și două etaje din turnul care este amplasat pe latura sudică a bis., la întâlnirea dintre navă și sanctuar. La 1704, o sculptură reprezentând scene din suferințele lui Hristos, din timpanul intrării principale de la bis., zidită în zidul orașului, este spoliată de către generalul Steinwille și dusă la Sibiu. În urma unui incendiu din 1798, bis. este arsă și va putea fi folosită doar peste cinci ani.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, au ieșit la iveală pe zidul sudic al bis. urme de fresce reprezentând

personaje neidentificabile. Urmele de tencuială vopsită arată că bis. a fost pictată în interior. Între 1910-1913, sub conducerea Comisiei Naționale a Monumentelor, au fost efectuate lucrări ample de restaurare, pe baza proiectelor lui Lux Károly, redându-se, pe cât posibil, starea inițială a bis. Cu această ocazie au ieșit la iveală pietrele funerare ale unor membri ai familiilor nobiliare din Transilvania (Mikola, Bánffy, Apafi, Gyeröfi). Unele morminte erau medievale, și au fost aduse aici din bis. d. Bis. a fost restaurată și între anii 1958-1965. În urma cercetărilor arheologice, rămase nepublicate, au fost scoase la iveală ruinele vechii m. Și cele ale colegiului reformat. Cu mare probabiliate, se poate afirma că m. avea un etaj. În partea de clădire rămasă din turn a fost amenajată Arhiva Reformată. Astăzi funcționează ca bis. reformată. Anexele, alăturate spre sud, se conservă sub forma unor ruine nerestaurate.

M. clariselor a fost ridicată anterior anului 1506 de Ioan Erdélyió și Nicolae Bethlen, în vecinătatea m. călugărilor fr. Un act din 1519 susține că era așezată lângă zidul orașului, lângă m. călugărilor (1544). În anul din urmă se menționează capela, chiliile, baia, curtea, fântâna și grădina ei. Călugărițele protestau împotriva intenției orașului de a le lua o parte din bunurile lor cumpărate acolo. Au beneficiat de donații în anii 1519, 1523, 1530, 1531. La 1580 a fost dăruită de către principele Ștefan Báthory, iez., urmând ca acolo să se facă o școală. Se menționează atunci un refectoriu "antic", cu o *dispensa*, bucătărie, iar la etaj (?) patru mari șeminee și chilii pentru cel puțin 20 de paturi. Acoperișul a fost reînnoit. Iez. au fost expulzați în anul 1588. După acest moment nu mai cunoaștem soarta clădirilor. A dispărut fără urme, pe locul casei parohiale actuale, reformate (*Karácsonyi*, II, p.459-460; Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*. Budapest, 1985, p.118; Entz G., Kovács A., *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei*. Budapest-Kolozsvár, 1995; *Entz* 1996, p.347-349).

M. ioanită ridicată înainte de anul 1366, în afara zidurilor orașului, către nord, peste râul Someș. Dedicată Sf. Elisabeta văduva. Câteva donații și-au păstrat amintirea din sec. XV-XVI (moșii, case). Un inventar al ei datează din 1557. Tot atunci a fost scutită de orice dări către fisc, de către regina Izabella. A funcționat și în vremurile principilor calvini, cu rosturi de spital al orașului. Actualmente este dispărută fără urme (Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*. Budapest, 1985, p.129-130; *Entz* 1996, p.349).

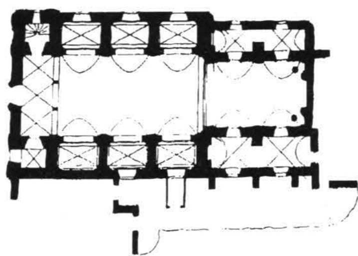
AR, ML

M. beghinelor Este amintită în 1522, cu prilejul intrării soției lui Salatiel Frátai în rândurile lor, și în testamentul lui Francisc Várday, ep. Transilvaniei, care le lăsa suma de 100 de florini. În 1531, în testamentul Magdalenei, văduva lui Gheorghe Lapidarul, sunt lăsați 16 florini pentru îmbrăcămintea ecleziastică folosită în capela fundată de ea ce aparținea "surorilor din ordinul terțiar al Sf. Francisc". Tot atunci este amintită conducătoarea lor (*prelăta*), pe nume Caterina Csíki (*Karácsonyi*, II, p.101, 551-552; *Entz*, 1996, p.340).

ML

Fosta m. a fr. a fost dăruită, în anul 1582, de către principele Ștefan Báthory, **iez.** În anul 1603 era deja pustie, drept urmare a

acțiunii partizanilor lui Moise Székely și a cetățenilor reformați ai orașului. În anul 1693 au primit fosta m. a d. din oraș. S-au mutat într-o construcție nouă, aflată în vecinătatea Universității actuale.

Biserica mănăstirii iezuite din Cluj

Construcțiile, puse sub conducerea unui arhitect vienez, neidentificat (Konrad Hammer ?), au început în 1718 și s-au finalizat în anul 1724. Hramul ales al bis. a fost acela al Sf. Treimi.

Fațada a fost dotată cu două turnuri, iar înzestrarea cu capele interioare, surmontate de balcoane, a servit drept model majorității construcțiilor ecleziastice catolice, din sec. al XVIII-lea. Pe fațadă au apărut statuile sfinților Ioan Nepomuk, Aloisiu de Gonzaga, Sf. Ignațiu de Loyola și Francisc de Xaver. Clopotele vieneze (cinci, din care trei la fațadă și două pe turnulețul lanternă al corului, apoi, de la 1800, unul mai mare) au fost însoțite de un ceas care, pe acea vreme, era cel mai modern al orașului. Are o singură navă, iar altarul are o criptă. După desființarea ordinului, în anul 1776, a fost trecută la piar. Cu prilejul incendiului din anul 1798 își pierde unele dintre clopotele vechi. Reparații sunt înregistrate în cursul timpului (1775, 1815, 1831, 1928-1930, 1942-1943, 1968-1970). Se cunosc date despre vechea lor bibliotecă, transferată treptat mai multor instituții de învățământ clujene (Biró V., *A kolozsvári piarista templom alapitása*. Cluj, 1932; György L., *Fejezetek a kolozsvári régi lyceum-könyvtár történetéböl*, în *Müvelödéstörténeti tanulmányok*. București, 1980, p.185-200, 295; M. Țoca, *Clujul baroc*. Cluj-Napoca, 1983, p.25-30; Balogh Jolán, *Kolozsvári köfaragó mühelyek XVI. század*. Budapest, 1985, p.117; Sas P., *A kolozsvári piarista templom*. Kolozsvár, 1999).

NS

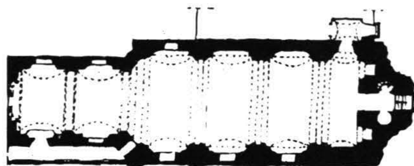
M. fr. a sec. al XVIII-lea s-a refăcut apoi pe amplasamentul vechii m. d. În anul 1725, iez. predau fr. bis. și m. ruinată. Ansamblul a fost refăcut între anii 1728-1745. Noul ansamblu a fost sfințit în 1745, de ep. Francisc Klubusitzky. Bolțile gotice au fost înlocuite cu altele mai joase, cu penetrații, iar golurile ferestrelor au fost și ele modificate. La fațada de vest, a fost amplasat un turn, detașat în rezalit față de vechea fațadă medievală. Pe fațada de vest a bis. au fost plasate în câte o nișă, statuile Sf. Fecioarei, Sf. Francisc și Sf. Anton, executate de Ioan Nachtigall. Pe locul vechiului coridor al deambulatorului paralel cu bis., s-au ridicat anexe pe două nivele. De asemenea, pe vest a apărut un alt corp de clădire, cu etaje. Altarul principal a fost pictat în 1730, la Brașov. Monumentul a fost serios restaurat în primii ani ai sec. al XX-lea. Existau și la 1903, atât conventuali cât și observanți. Au revenit în anul 1990. (*Karácsonyi*, II, p.990103; Boros F., *Az óvári ferences kolostor mint múemlék*. Cluj, 1944; Benedek F., *A mi templomunk. Átttekintés a ferences templom életétól*. Cluj, 1946; Entz G., *A Farkas utcai*

templom. Klozsvár, 1948; Balogh Jolán, *Kolozsvári köfaragó mühelyek XVI. század*. Budapest, 1985, p.117; Entz G., Kovács A., *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei*. Budapest-Kolozsvár, 1995).

AR, ML

Ordinul **minoriților** va primi, încă din 1724, îngăduința de a reveni și de a-și relua activitatea în oraș. Clădirea m. a fost construită pe o parcelă a casei Henter, cumpărată în anul 1766, prin contopirea acelui vechi edificiu, care cuprindea elemente renascentiste transilvane din sec. XVI-XVII, cu părți ale casei din vecinătate, printr-o supraetajare. Cele trei tipuri de bolți ale parterului întăresc această afirmație.

Bis. m. a fost construită pe o parcelă de colț, între anii 1772-1776 și prin participarea meșterului constructor clujean Franz Gindner (n. 1729) - *Kays. Konigl. Fortifications Maurer Palier* -, cunoscut pentru o serie de construcții din Cluj (casele Bánffy Farkas, 1762-1763, Rédey, 1769, Bethlen Ádám, 1774), Hodod, Dumbrăveni (bis. mare armeano-cat., 1783) Turda etc. După desființarea ordinului iez., abatele Balint Heja, solicită ca din bunurile ordinului iez. să se dea pe seama m. fonduri pentru acoperirea cheltuielilor de edificare a bis. În 1779, din pricina unor vicii constructive ale fundației, turnul se prăbușește, reconstruirea lui fiind realizată de arhitectul și constructorul Johann Eberhard Blaumann, între anii 1783-1784. Calamități succesive vor produce pagube însemnate acestui lăcaș: în 1798 acoperișul navei și al turnului vor cădea pradă unui incendiu, iar cutremurul din 1828, va completa aceste deteriorări. O parte a vechilor picturi murale din interior, realizate în anul 1908, au fost executate de maestrul Francisc Lohr. După anul 1925, printr-un act papal, m. este încredințată gr. cat. din oraș. A funcționat cu acest rol până în anul 1948. Între 1948 și 1999 a fost bis. parohială ort. Actualmente este, din nou, catedrală unită, cu hramul Schimbarea la Față.

Biserica mănăstirii minorite din Cluj

Bis., de tipologie barocă, este orientată pe axa nord-sud. Planimetric, clădirea este o bis. sală, cu un sanctuar rectangular în exterior, cu o retragere în planuri oblice și articulat cu două perechi de coloane în interior. Sacristia, o încăpere îngustă și alungită, face corp comun cu latura estică a altarului. Pereții interiori ai bis. sunt articulați cu pilaștri proeminenți, treptați, pe care se sprijină console masive, profilate prin retrageri succesive. Unitățile mari de articulare, chiar și pilaștri geminați de colț prezintă forme arcuite. Nava și altarul sunt acoperite cu calote boeme suspendate, delimitate de arcuri. În partea vestică, se remarcă tribuna așezată pe trei arcade. Parapetul acestui balcon are un traseu compus din curbe și contracurbe, iar câmpul a fost decorat cu motivul panglicilor împletite, alcătuit din elipse și cerculețe, un decor îndrăgit și frecvent în repertoriul ornamental clujean al sec. al XVIII-lea. În exterior, fațada principală este

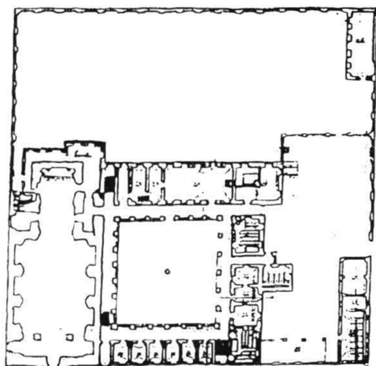
agrementată de turnul clopotniță, datorat proiectelor maestrului din Boblingen (Würtenberg), J. E. Blaumann, prezent în acea perioadă (1774-1785) și pe șantierul de construcție al palatului Bánffy din vecinătate. Fațada unitară răspunde unui lexic propriu stilului baroc. Intrarea este proiectată într-un puternic rezalit, arcuit înspre afară, și racordat de colțurile frontispiciului prin planuri verticale curbe. Elementul acesta dinamic este accentuat în *crescendo* de pilaștri dublați, – plasați la marginile fațadei, dar și în flancurile turnului, – încoronați de sobre capiteluri dorice, deasupra cărora se desfășoară, pe întreaga lărgime a fațadei, antablamentul cu arhitravă dublă, cu friză înaltă și cu cornișă multiplu profilată. Atica, bogat profilată, este decorată, la nivelul registrului median, cu motivul aparent al panglicilor împletite. Toate componentele antablamentului sunt dublate, în dreptul celor patru pilaștri, care își găsesc corespondența în atică. De altfel, atica îndeplinește rolul de legătură a registrelor inferioare ale fațadei atât de complex articulate, cu partea superioară a turnului-clopotniță. Sub atică a fost incizată inscripția comemorativă, în cronostih (1782): *IsthaeC tVrrIs trIstI prostrata rVIna/ restItVIt Clemente/ aVgVsta theresIa Dono* (era acest turn căzut într-o tristă ruină, Augusta Tereza, printr-un dar mărinimos, l-a refăcut). În partea superioară, turnul are în secțiune o formă aproximativ rotundă, pereții fiind articulați cu patru pilaștri dubli, dispuși simetric, încoronați de capiteluri dorice. Pilaștri fațadei nordice continuă, prin mijlocirea antablamentului și aticii, verticala pilaștrilor monumentali ai registrului inferior. Sub coiful de morfologie barocă, un alt antablament, alcătuit dintr-o arhitravă dublă, friză înaltă cu metope, triglife și lacrimi, încinge turnul clopotniță. Altarul principal, tronul arhieresc, amvonul cu reliefuri sculptate în lemn și vechile confesionale sunt de aspect clasicizant. Iconostasul, realizat de uniți, consună acestei maniere stilistice. Cele două clopote au fost turnate în anii 1730 și 1779.

Fațada principală a vechiului claustru (Bulevardul Eroilor) este ritmată cu șapte axe de simetrie, cele ale parterului, transformate în spații comerciale, au fost, în parte, deranjate. Axele etajului, cu o dispoziție neregulată, au fost delimitate de simple platbande. Ferestrele acestui nivel sunt rectangulare și marcate, la lintel, de denticuli de morfologie renascentistă. Deasupra ușii de intrare în coridorul pietonal ce accede în m. este încastrat un lintel de ușă (sec. XVI-XVII), decorat cu o mică friză de ove. Coridorul a primit o boltă cu calote pe arcuri dublou. Toate încăperile etajului sunt tăvănite, iar camerele parterului sunt acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații, realizate în etape diferite (sec. XVI-XVII). În partea vestică a m. există o cameră, dispusă spre curte, cu boltă semicilindrică cu penetrații și console tipice sec. al XVI, tip utilizat și la alte construcții clujene contemporane. Tot în această parte se păstrează o pivniță medievală, zidită din piatră brută, la care se accede printr-o ușă cu portalul din piatră având deschiderea semicirculară și muchia teșită. (Kelemen L., *A kolozsvári minorita templomos réndház*, în *Pásztortüz*, nr. 10, 1924, p.47-48; idem, *A kolozsvári minorita templom és siremlékei*, în *Pásztortüz*, 1926, p.536-538; M. Țoca, *Despre fațada bisericii ortodoxe de pe str. Dr. Petru Groza*

din Cluj, în *ActaMN*, V, 1968, p.551-557; idem, *Clujul baroc*. Cluj-Napoca, 1983, p.34-40).

M. fr. terțiare, cu hramul Sf. Elisabeta, cunoscută în literatura de specialitate ca **m. a clariselor**, a funcționat între anii 1733-1787. Înființarea și edificarea m. s-a datorat inițiativei și devoțiunii lui Klarei Felvinczi, care alături de soțul ei, Gheorghe Napolyi, au sprijinit material și pe fr. din Dej (1713). După restaurația cat., terțiarele fr. din Cluj și ursulinele din Sibiu (1728) au fost cele dintâi ordine de călugărițe care și-au început activitatea în Transilvania. Tentativele de înființare a m. clariselor din Cluj preced anul 1733. Prima încercare de stabilire în oraș (1724), în zona *platea Luporum* (Farkas utca, strada Kogălniceanu) a eșuat, întemeierea *de jure* a m. fiind amânată. În această perioadă, Klara Felvinczi va construi, pe cheltuială proprie, capela Sf. Clara, în recent dobândita bis. a fostei m. din Orașul Vechi (Altstadt, Ovár). Tot acum superiorul fr. Anton Schirmer înregistra și acțiunea de solicitare, pe lângă organismele superioare, a introducerii *Regulei* de funcționare a m. clariselor (1726). Același călugăr o informa pe Klara Felvinczi, într-o scrisoare din 24 octombrie 1726, că a adus pentru m. clujeană, din Germania Superioară, nu statutul clariselor, care a fost solicitat, ci *Regula* călugărițelor terțiare fr. După decesul lui P. Schirmer (februarie 1727), acțiunea de obținere a aprobării de funcționare a fost continuată de succesorul său Paul Györffi, printr-o solicitare pe lângă papa Nicolae al IV-lea. Astfel, ministrul general al ordinului fr., Matteo Pareta, își da acordul pentru găzduirea călugărițelor terțiare fr. în casa lui Klara Felvinczi, din vecinătatea fostei m. minorite din oraș. Ep. Transilvaniei, Grigore Sorger, a sprijinit și el introducerea în m. a Regulei călugărițelor terțiare fr. (4 decembrie 1732), statut care va fi confirmat *de jure*, în vremea papei Leon al X-lea, prin scrisoarea ministrului general al ordinului fr., din 13 decembrie 1732, reînnoit de actul din 18 februarie 1733. Pentru obținerea unui spațiu adecvat pe seama m., apropiat unui lăcaș de cult catolic, fosta m. minorită, nu a mai revenit la acest cult, Klara Felvinczi va schimba parcela și casa de pe vechea adresă, cu două imobile, proprietăți ale maestrului constructor Konrad Hammer, din Orașul Vechi (Altstadt, Ovár), la care se adăuga drept compensație, pe seama vânzătorului, și suma de 500 florini. Tranzacția a fost încheiată în 24 aprilie 1733, la mai puțin de o lună de decesul lui Klara Felvinczi (17 mai 1733). Actul a fost aprobat succesiv de adunarea generală a ordinului fr. din Transilvania, de Sfatul orașului (28 martie 1740) și de Maria Tereza (8 martie 1743), care întărește și asociază acest drept de funcționare a m. călugărițelor terțiare fr. împreună cu al celorlalte m. fr. din Transilvania. În 24 iunie 1743, adunarea ordinului fr. de la Mediaș vine cu noi precizări, iar în 24 martie 1744, Ioachim Botár introduce în viața m. acea *statuta* ce procura unele facilități pe seama m. Lucrările de edificare ale m. s-au desfășurat în mai multe etape, începând cu anul 1745. Capela Sf. Clara, din bis. fr. este transformată în capela Loretto. Se construiește un oratoriu în incinta m., care va deveni, cu timpul, bis. publică. Noua capelă a m. va fi sființită în 1752. În cadrul noii m. a funcționat și o scoală (*Triviales)*, existând și un *Convictus* separat.

După 20 octombrie 1779, în scoală a fost introdusă o programă adecvată noii legi a învățământului, acea *Methodus Formalis*. Reforma religioasă a lui Iosif al II-lea (20 martie 1782), a afectat funcționarea pe mai departe a m., care își va înceta activitatea.

Conventul clariselor din Cluj

În edificiul m. va fi găzduit, începând cu 1789, Oficiul districtual de socoteli, iar din 1820, Spitalul General *Carolina*, instituție preconizată și fundată cu ocazia vizitei în Cluj (1817) a cuplului imperial Francisc I și Carolina. Spitalul a funcționat în clădirea m. și la începutul sec. XX, de vreme ce, în 1902, când intraseră deja în funcțiune noile Clinici Universitare, acesta era menționat drept Spitalul de Jos. Actualmente clădirile au fost complet demolate, pe amplasament funcționând, o clădire modernă și, cu titlu provizoriu, un parc arheologic roman.

M. a fost construită pe o parcelă de colț din partea nord-estică a pieții Orașului Vechi (Piața Muzeului), mărginită, la est, de actuala stradă V. Deleu, și la vest, de casa Mikes (Piața Muzeului nr. 4). Construcția, pe două nivele, parter și etaj, prezenta două corpuri dispuse după un plan în forma literei L. Documentele consemnează, la 13 februarie 1745, aprobarea ep. Transilvaniei, Francisc Klubusiczki, dată călugăriței Klara Ambrus, de refacere și de construcție a m., dar și a unei capele, care odată terminată va fi sfințită în 13 mai, de Augustin Rafain. În 1770 este isprăvit "noul trakt" (corp). Constructiile continuă până în 1773 și cu unele extinderi, când a fost achiziționată de la oraș, pentru suma de 1000 florini, casa învecinată, fosta proprietate a postăvarului Martin Frenk. Astfel, noua suprafață a m., cu edificiul și curtea, măsurau 14 x 20 stânjeni (circa 37,254 x 53,220 metri). Aspectul m. existentă la acea dată, dar și viitoarele intenții constructive, sunt ilustrate de releveul aflat în manuscrisul superiorului Losteiner. Potrivit acestui plan, executat în 1780, la mult timp după moartea călugărului menționat, înălțimea edificiului cu etaj al m. era de 4 stânjeni (10,64 metri). Accesul în convent se făcea din Piața Mică (Piața Muzeului). Trebuie precizat că părțile hașurate ale releveului consemnau aspectul virtual al m., iar cele nehașurate construcțiile viitoare. Ca urmare, în final, fațada principală ar fi avut o lărgime de 16 stânjeni (circa 42,57 metri), iar fațadele laterale, 24 (circa 63,86 metri). În final, m. cu patru corpuri dispuse după un plan rectangular, încadra o curte dreptunghiulară, cu dimensiunile de 10 x 7 stânjeni (circa 26,61 x 18,62 metri). În această curte este marcată și fântâna m., pusă în valoare de săpăturile arheologice întreprinse după anul 1992. Într-o fotografie din anul 1860, aflată odinioară în colecția Muzeului Ardelean din Cluj, fațada principală a fostei m. - spitalul Carolina pe atunci -

prezenta la parter nouă axe marcate de ușa de acces în interior, flancată de câte patru ferestre cu deschiderea rectangulară. Etajul avea același număr de axe precizate prin golurile ferestrelor rectangulare, încoronate de frontoane în arc semicircular. Releveul ne deslușește încăperile existente în interior la parter: un atrium, sala de recepție, capela extinsă pe ambele nivele, coridorul în forma literei L, sacristia, sala de mese, două chilii, două săli de clasă. Etajul cuprindea partea superioară a capelei, acoperită cu o boltă semicilindrică cu penetrații, corul, coridorul în forma literei L, infirmeria, camera capelanului, două camere ale maicii superioare, cinci chilii și privata. În ceea ce privește celelalte două corpuri de clădire preconizate, acestea urmau să adăpostească, la parter, o încăpere mai amplă, pe flancul sud-vestic, cu acces din coridorul desfășurat în profunzime, pe întreg flancul apusean al m., casa scării, cu dubla rampă de acces la etaj, alte patru încăperi, de dimensiuni variabile, cu acces din acest coridor sau din cel de pe latura nordică, după cum urmează: o cameră mică, noul refectoriu, bucătăria, ce ar fi avut la exterior, în vecinătatea zidului răsăritean, fântâna, și camera cuptorului de pâine, plasată pe colț. Corpul de sud urma să mai cuprindă magazia, intrarea posterioară, a doua magazie, iar pe coltul nord-estic, privata. Etajul urma să cuprindă două noi camere ale staretei, scara de acces în pod, șase chilii în corpul apusean, cu acces din coridor, o încăpere cu rost neprecizat, pe colțul nord-vestic, patru chilii în corpul nordic, noua cameră a capelanului, toate cu acces din coridorul nordic și privata cu acces din coridorul corpului estic. Mobilierul liturgic al capelei m. cuprindea patru altare, între care cel principal, închinat Carității Sf. Elisabeta, iar două din cele laterale, Sf. Clara și Ana. Orga a fost dăruită după desființarea m., bis. cat. din Eremitu (jud. Mureș). Din bogatul inventar, relevat de săpătura arheologică menționată, fac parte și cahlele cu decor figurativ sau vegetal al sobelor m., exact marcate de releveu (*Urbarium Sororum Tertii Ordinis S.P.F. Vetero-Claudiopolis*, 1733; Losteiner L., *Propago Vitis Seraphicae în Transsylvania Ordinis Minorum*. Manuscris 1789, III. Sec. XXIV; Benedek F., *Szent Klara nyomában. Az egykori kolozsvári ferences növérek története*. Kolozsvár, 1947, p.1-31).

NS

M. ort. de maici, cu hramul Sf. Elisabeta, întemeiată de către ep. Nicolae Ivan, în perioada interbelică. Locul ei a fost pe strada Avram Iancu nr.6. În anul 1940 a fost mutată la Sibiu (I. Buiu, *Reorganizarea mănăstirilor din eparhie*, în *Renașterea*, nr.26-27, 1946, p.8-9).

AR

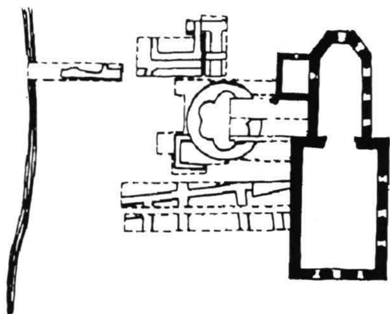
M. gr. cat. de maici, cu hramul Sf. Macrina, întemeiată după anul 1990.

IVL

C.-Mănăștur (cartier al orașului Cluj-Napoca). **M. b.** regală, cu hramul Sf. Maria, fondată se pare, potrivit unor tradiții medievale, consemnate în anul 1341, în a doua jumătate a sec. al XI-lea, de către regele Ladislau I cel Sfânt, în interiorul fortificației regale-comitatense, de pământ și lemn. După abandonarea cetății de către regalitate (sec. XII), m. se dezvoltă nestingherit, cu privilegii speciale, ajungând la o stare înfloritoare, provocatoare de gelozii din partea ep. Transilvaniei, ai cărei

pământuri o înconjurau. Ca abație regală, din anul 1202, devine m. exemptă, ceea ce însemna scoaterea ei de sub jurisdicția ep. teritorial și subordonarea arhiepiscopului de Strigoniu, iar în cele spirituale, direct papei. Statutul de exemptă implica și alte privilegii: pe domeniile m. abatele strângea dijmele pentru sine, abatele era cel care numea preoții de pe domeniile m., și tot el purta însemne ale prelaților. Din cauza acestui statut ajunge la un conflict deschis, armat, cu ep. Transilvaniei, mai întâi cu Adrian (1189-1203) care distruge m., iar apoi cu Wilhelm (1204-1221) care i-a ars privilegiile papale doveditoare a statutului de exemptă, iar pe cele regale le-a aruncat în râul Someș. În anul 1225, papa Honoriu al III-lea, la cererea insistentă a regelui Andrei al II-lea, acordă abatelui privilegiul de a purta mitră și inel. În 1238 abatele m. figurează ca trimis papal. Pagubele provocate de către ep. și ale tătarilor (în 1241 și 1285), când au fost distruse și întreaga arhivă a capitlului și documentele sale privilegiale, au dus-o la un pas de desființare. Două documente din 1299 relatează despre schimbul unor domenii între ep. Transilvaniei Petru și abatele m., Lazăr, precizând că frații pot folosi în continuare pădurea Leske, pentru reparațiile viitoare ale m. și construcția unor anexe de lemn. Până în 1330 m. trece printr-o perioadă de stagnare datorită dreptului papal de rezervare, care însemna dreptul papei de a da m. unor membri ai clerului laic sau călugărilor din alte ordine. După aceasta dată, datorită curentelor reformatoare din interiorul ordinului b., m. trece într-o nouă etapă a existenței sale. Restaurări sunt semnalate în anul 1342. În urma unui conflict cu meșterii din Cluj și Florești, la 1362, au fost incendiate casa și palatul abatelui. La 1418, iobagii m. au fost impuși la taxe pentru iluminarea abației și a capelei Sf. Nicolae, aflată în curtea ei. O nouă pecete este confecționată în anul 1420. Un inventar amănunțit al bunurilor și al documentelor sale datează din anul 1427, redactat de către abatele Anton, fiind considerat cele mai vechi de acest gen din Transilvania. În timpul răscoalei din 1437, oștile lui Anton cel Mare din Buda atacă m., pradă casa abatelui, făcând victime și printre călugări. În același eveniment, una dintre cele mai importante înțelegeri dintre stările privilegiate și răsculați se semnează aici. O fortificație de piatră, ridicată fără îngăduință regală, este dărâmată după anul 1466. Din anul 1470 se cunoaște un contract cu meșteri care urmau să lucreze la sanctuar, printre ei fiind un fierar, un ceasornicar și un pietrar (Laurențiu). În 1492 s-au efectuat reparații la casele călugărilor, s-au schimbat unele vitralii și au fost făcute mai multe picturi în bis. m. de către meșterul Luca din Cluj. La începutul sec. XVI, abatele Gabriel Polnar finanțează boltirea bis. În testamentul său din 1501, lăsa pentru construcțiile din Cluj-Mănăștur, 200 de florini. Alte lucrări se cunosc din anii 1508 și 1511. În 1516 este menționat numele organistului. La începutul sec. XVI tinde să-și piardă rolul ecleziastic, fiind mai mult o răsplată pentru anumite servicii politice. Aceasta trăsătură se accentuează după 1526. Refectoriul este pomenit prima dată în anul 1529. Au fost atestate altarele Sf. Treimi (1369), cel mare (1461), Sf. Benedict (1418), Sf. Mihail (1545). Părăsirea ei pare să se fi produs înaintea anului 1547, dată la care sunt menționate foste

posesiuni în stăpâniri nobiliare. În 1552, generalul Castaldo primea aprobarea regelui Ferdinand de a efectua unele construcții de fortificare a m. Confiscarea definitivă a bunurilor, în favoarea fiscului, s-a produs în anul 1556.

Urmele mănăstirii benedictine din Cluj-Mănăștur

M. a funcționat și ca loc de adeverire până în 1556, fiind cea mai importantă instituție de acest gen din Transilvania, pe lângă capitlul de la Alba Iulia. Primele date referitoare la convent, ca loc de adeverire, provin din 1288. Arhiva conventului, păstrată inițial în sacristie, a fost mutată în anul 1729 într-o încăpere din bis. parohială Sf. Mihail din Cluj. Cel mai bogat izvor medieval referitor la Transilvania îl formează protocoalele acestui convent, ale cărui documente și rezumate de documente au fost editate recent. Liste ale abaților, guvernatorilor, comendatorilor au fost publicate tot acolo, alături de cea a membrilor conventului și a membrilor cancelariei locului de adeverire.

Cercetări arheologice, de o oarecare amploare, au reușit să aducă câteva elemente noi legate de amenajările vechii m. S-a constat că primul ansamblu se dezvolta amplu, la nord-est de sanctuarul bis. actuale (ante sf. sec. XII). În rețeaua de ziduri nu s-a putut însă delimita cu precizie, nici un spațiu sacral ori funcțional. Pare posibil ca să fi fost o bazilică, cu anexe. Acestui ansamblu i s-a adăugat, în jurul anului 1250, o frumoasă rotondă. Având diametrul de aproximativ 8,60 metri, era construită, la exterior, cu un soclu profilat și blocuri ecarisate. La interior a avut șase absidiole bine conturate. Ea a suferit, în cursul funcționării, o reparație. Într-o perioadă pe care cercetarea nu a reușit să o delimiteze cu mai mare precizie, absidei i s-au demolat zidurile de vest (trei absidiole) și a fost racordată unor spații adosate. Au fost descoperite urme ale atelierului de cioplire din faza a doua (sec. XIII ?). În sec. al XIV, în colțul de nord-vest al incintei, s-a ridicat un corp de clădire (fundații de piatră cu elevații de lemn ?), orientat nord-sud. Au fost obținute încă unele indicii pentru perimetrul de zid al lăcașului. Acesta exista deja la sfârșitul sec. al XIII-lea, cu ziduri groase de circa 2,75 metri, în colțul de sud-vest al incintei.

Cimitirul, extins pe o largă suprafață, mai ales către vest, cuprinde morminte începând din vremea regelui Ladislau I, fapt ce poate pleda pentru întemeierea m. în vremea sa ori imediat după. După sec. XII cimitirul s-a restrâns în jurul bis., în schimb, pe fosta sa suprafață au fost înregistrate ateliere.

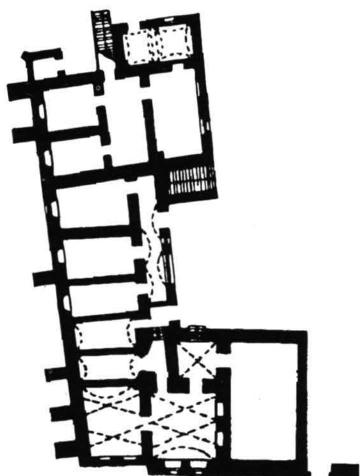
Clădirile m. au fost dăruite, în anul 1581, **iez.** Aceștia le-au folosit până în 1588, apoi, din nou, între 1594-1605. În anul 1594, se relatează că nobilii din partida filoturcă au fost decapitați în grădina m., aflată către Someș. În

1598, fulgerul a distrus acoperișul bis., însă pereții de piatră și altarul nu au avut de suferit. Principesa Maria Cristierna s-a îngrijit pentru refacerea lui. În timpul iez., fostele anexe ale m. b. au fost transformate.

Cercetarea arheologică a întâlnit acolo încăperi dotate cu șeminee și sobe de cahle, sculpturi și frize inscripționate. Principele Acațiu Barcsai i-a alungat pe călugări. În 1609, când au fost donate lui Farkas Kamuthy, construcțiile erau denumite cu termenii de palat și cetate. Au fost stăpânite, pe rând, de persoane importante din familia pricipilor sau din anturajul lor apropiat. Iez. au primit-o înapoi după instalarea dominației habsburgice, însă au folosit-o mai puțin, în favoarea altor imobile pe care le-au avut sau le-au ridicat mai apoi. În 1773, bunurile din zona fostei m. trec în posesia parohiei cat. Până la 1787, clădirea bis. a fost utilizată ca depozit. Câteva reparații au fost încercate în anii care au urmat. Nava a fost dărâmată în 1818, iar pietrele ei au fost transportate în orașul Cluj, pentru a ridica noul liceu regal. Sabctuarul conservat, a primit o navă mult mai simplă, fără valoare arhitectonică deosebită, pentru uzul unei bis. gr. cat., în anul 1819. După 1948 a funcționat ca bis. parohială ort. Actualmente (post 1990), redevenită bis. parohială cat., conservă doar altarul medieval, compus din patru travei, din care una pentagonală, cu o boltire sprijinită pe pilaștri și console, datабil, probabil, la începutul sec. al XVI-lea (1508), și o parte, remontată pe fațada de vest, a unor elemente de portal cu fleron și fiale pe console. În aceeași perioadă, bis. avusese două turnuri clopotniță, din care astăzi nu se mai conservă nici unul (Kövári L., *Erdély épitészeti emlékei*. Koloysvártt, 1866, p.258-262; Eszterházi J., *A kolozsmonostori apátság és egykori maradványanak a leirása*, în *Arbeologiai Közlöny*, VII, 1868, p.91-109; *Rupp*, III, p.222-224; Csomor L., *A kolozsmonostori bencés apátság és birtokai 1556-ig*. Kolozsvár, 1912; Jakab E., *A kolozsmonostori apátsagi zárda, mint üldözöttek menbelye*, în *Századok*, 1889, p.1-18, 97-120; Sipos G., *A kolozsmonostor konvent bitelesbelyi müködése*, în vol. *Müvelödéstörténeti Tanulmányok*. București, 1979, p.36-50, 215-219; P. Iambor, Șt. Matei, *Incinta fortificată de la Cluj-Mănăștur (sec.IX-XIV)*, în *Acta MN*, XVI, 1979, p.606-611; P. Iambor, Șt. Matei, Adriana Halasu, *Considerații privind raportul cronologic dintre așezarea și cimitirul de la Cluj-Mănăștur*, în *ActaMN*, XVIII, 1981, p.145-150; P. Iambor, Șt. Matei, *Noi cercetări arbeologice la complexul feudal timpuriu de la Cluj-Mănăștur*, în *ActaMN*, XX, 1983, p.139-140; Jakó Zs., *A kolozsmonostori konvent jegyzökönyvei (1289-1556)*. I-II. Budapest, 1990).

ML. AR

În momentul în care, principele Gabriel Bethlen, le-a îngăduit să revină la Cluj (1615), vechiul claustru b. și anexele sale erau cu totul nefolosibile. Poziția așezământului a fost decisă prin donația, făcută de către Barabara Széntpali, a unui conac pe care, la rândul ei, îl achiziționase în urmă cu 16 ani. Clădirea se afla mai aproape de oraș, cu aproape doi kilometri, dar tot lângă același drum al Oradiei. O refacere radicală este marcată de o inscripție cu anul 1747. În această clădire, iez. au rămas până în sec. al XVIII-lea, mai precis până la 1773, când au fost desființați.

Mănăstirea iezuită din Cluj-Mănăștur

Planimetric este vorba despre o construcție cu o formă improprie pentru scopuri de m. Ea a fost adaptată în timp. Descria un poligon neregulat, de forma aproximativă a literei L, cu brațul lung mult lăsat spre exterior. Latura scurtă, de nord (18,15 metri), mărginea strada, iar curtea era spre vest, aproximativ paralelă cu latura lungă și oblică (32,25 metri). Partea cea veche, cu un ancadrament renascentist conservat, era cea aliniată către frontul stradal. Spațiile ei erau repartizate pe două nivele.

Parterul era acoperit de bolți semicilindrice cu penetrații. Calote boeme se regăsesc la o încăpere din capătul sud-vestic și la foișorul paralel cu curtea. Unele dintre ele s-au conservat până astăzi. Capela a fost amenajată în colțul de nord-vest, prin ocuparea înălțimii ambelor niveluri. Acolo, un turnuleț de lemn abia se detașa din șarpantă. A fost tăvănită și decorată cu stucaturi. Foișorul avea arce turtite, sprijinite pe stâlpi scunzi și prismatici. Zidăria era masivă, din piatră și cărămidă (M. Țoca, *Clujul baroc*. Cluj-Napoca, 1983, p.68-71).

C.-Mănăștur. **M. ort.**, situată în fostul s. Mănăștur, devenit cartier al orașului Cluj. Întemeiată la sfârșitul sec. al XVII-lea (1696), de către negustorii macedo-români Pavel de Macedonia și ginerele său Gheorghe Cristofor Diacul. A funcționat în tot sec. al XIX-lea. Date despre ea sunt însă foarte puține. Bis. există și astăzi (*CC*, 1919, p.153; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.68).

C.-Someșeni (cartier al orașului Cluj-Napoca). Mitropolitul Andrei Șaguna consemnează că, potrivit mărturiei unui țăran localnic, în hotarul s. ar fi existat o **m.** de lemn, **românească**, cu un călugăr Costin, din care, ulterior s-au confecționat strane pentru bis. parohială. Hramul este necunoscut (A. Șaguna, *Istoria bisericii ortodoxe*. Sibiu, 1860, p.116-117; St. Meteș, *Mănăstirile*, p.72).

AR

Coc, vezi **Pădureni**.

Colțești (com. Rimetea, jud. Alba). Rezidență și bis. fr. ctitorită de către Gheorghe Thoroczkay și soția sa Cristina Pekri, prin donarea criptei familiei Thoroczkay aflată pe un dâmb la nord de s. și a unui loc învecinat. În anul 1727 construcțiile erau terminate. Clădirile anexe au început a se ridica la 1742. Lăcașul a fost incendiat la 1849. Refacerile s-au petrecut în 1857. Bis. a fost refăcută la 1867. A funcționat până la jumătatea sec. XX. Actualmente funcționează ca bis. cat., filie a celei din Aiud (*Orbán*, V, p.228-229; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.361-362).

ML, AR

Colți, vezi **Suseni**.

Comana de Jos (jud. Brașov). După unele date rămase neverificate, un sc. funcționa deja în sec. al XVII-lea, pe raza localității, pe când a primit o danie de cărți de la voievodul Matei Basarab. Alte repere despre funcționare, vechime, hram sau amplasament nu se cunosc. Lăcașul ar fi fost incendiat în anul 1761 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; N. Iorga, *Studii și documente*. XII, p.70, nr. 159-160; V. Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovic*. Arad, 1906, p.41; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.78).

IB

Comana de Sus (jud. Brașov). M. românească cu hram necunoscut, ridicată anterior anului 1748, când era populată de un ieromonah, șase călugări și o călugăriță. Dizolvarea vieții monahale de aici s-a petrecut se pare, în cursul vieții unei călugărițe menționate la 1767, Bonifacia, care rezida și în s. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; Șt. Meteș, *Viata bisericească a românilor din Țara Oltului*. Sibiu, 1930, p.44; idem, *Mănăstirile*, p.78).

IB, AR

Comoriște (com. Forotic, jud. Caraș-Severin). M. ort. (sârbească ?), atestată lângă localitate, cu un singur prilej, în anul 1579. Nu cunoaștem nici un fel de alte date privitoare la hram sau momentul desființării (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.79).

AR

Copalnic (com. Copalnic-Mănăștur, jud. Maramureș). M. românească, apărută la o dată neprecizabilă de dinaintea anului 1765, anul primei atestări documentare. În acel moment trecea drept gr. cat. Rămâne dificil de localizat pe teren, cu atât mai mult cu cât sunt mai multe s. care poartă acest nume. De asemenea, hramul îi rămâne necunoscut. În anii în care a fost consemnată documentar (1765, 1774) la m. se afla doar câte un călugăr. S-a presupus, fără nici un fel de argumentări solide, că ar fi fost ridicată de către familia Dragfieștilor, între anii 1405-1424. O cezură pare că este, la fel, admisă, de la mijlocul sec. al XVI-lea (*Csánki*, I, p.560; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156, 160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142, 143).

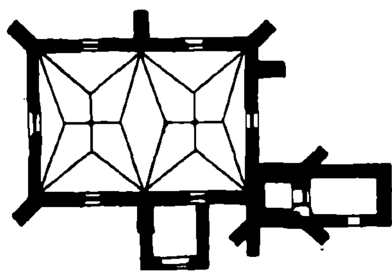
IB, AR

Coroieni (Gruiul Rotund, jud. Maramureș). Sc. de călugări, cu hramul Sf. Ilie, înființat în anul 1993.

IVL

Coșeiu (jud. Sălaj). **M. fr.** întemeiată de către frații Ioan, Ladislau, Dionisie și Mihail, fii ai lui Gheorghe Jakcs de Coșeiu și rudele lor. Îngăduința papei și a ep. Transilvaniei au făcut ca m. să ia ființă în anii 1422-1423. A avut hramul Sf. Duh sau al Sf. Treimi. A fost populată de către fr. observanți. Conform actului de întemeiere, urma să dispună de turn, cimitir, clopot, claustru cu dormitoare și alte utilități. În anul 1450 se menționează deja turnul și cimitirul. În 1508 se menționează călugărițe care i-au înlocuit pe viețuitorii inițiali, cândva după anul 1497. Familia Drágffi, moștenitoarea ctitorilor, a înzestrat m. cu o serie de moșii. Se cunosc manuscrise produse în ea. Mai cunoscut este un poem al călugărului Dumitru Csati (1526).

La mijlocul sec. al XIX-lea au fost văzute acolo lespezi funerare. Înaintea distrugerii a aparținut vicariatului Ineului, după ce trecuse acolo de la cel al Băii Mari. La 1516, era, din nou, în hotarele custodiei Baia Mare, apoi la aceea din Ineu (1552). La 1535 avea 18 călugări. Ultima sa menționare este din anul 1556, când inventarul i-a fost transferat în cetatea Ecsed. Ulterior a devenit bis. reformată.

Urmele bisericii franciscane din Coeșiu

Bis. păstrează doar nava, boltită cu două rețele stelate dispuse în două travei. Corul a dispărut. Fațada de vest era dotată cu un portal realizat într-o acoladă amplă, cu fleroane. Pe colțuri se păstrau contraforturi așezate oblic. Dintre cele două turnuri care încadrau altarul s-a păstrat doar cel din sud. O bună parte dintre ferestrele sale, dispuse cu deschideri în creștere, s-au păstrat. Cea mai frumoasă era fereastra etajului ultim (III), biforă, cu muluri traforate. Claustrul pare să se fi extins către sud.

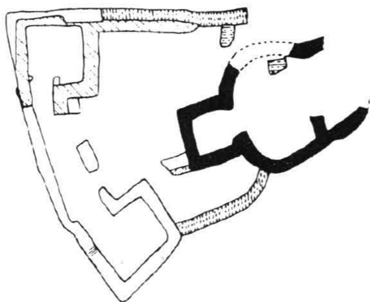
M. a. cu existență problematică. O singură referință, de la 1470, menționează un călugăr de aici care era la studii în Italia. Ar putea fi încă un călugăr doar nativ din localitate. Este posibil să fi fost o simplă greșeală de identificare, deoarece nu cunoaștem alte surse despre o astfel de m., iar ridicarea a trei lăcașuri m., de către una și aceeași familie nobiliară, într-o localitate ca aceasta, ni se pare foarte puțin probabilă.

M. beghinelor fusese amplasată probabil în vecinătatea m. fr. Ctitorii ei sunt aceeași familie nobiliară locală, respectiv femeile venite prin căsătorii. Prima mențiune este din anul 1507. În anii 1507-1508 i s-au făcut donații. Aflăm că era populată cu trei viețuitoare. Ultima dată certă de funcționare este anul 1535. La mijlocul de veac dispărea împreună cu celelalte m. (*Karácsonyi*, II, p. 110-112; 552-553; Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I. 1901, p.598-603; *Bunyitay*, III, p.18-21; *Csánki*, I, p.549; *Entz* 1996, p.161, 360-361; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.39-40).

AR, ML

Crișan (Vaca, com. Ribița, jud. Hunedoara). Amplasată la 200 metri în amonte pe pârâul Valea M., mic afluent, dinspre stânga, al Văii Vacii. M. românească dispărută, cercetată arheologic între anii 1990-1991. În centrul complexului se afla plasată bis., construită din piatră și cărămidă, acoperită cu olane semitubulare, pline de sgrafite făcute înainte de ardere. La o lungime de 9,5 metri, ea prezintă un altar închis semicircular și două abside laterale semicirculare, cu o deschidere de 5,5 metri, vizând realizarea unui triconc. Un mic pronaos din vest, care are dimensiunile de 3 x 2,7 metri, a fost pardosit cu cărămidă. Bis. a fost acoperită cu fresce. Anexele se adaptează terenului îngust, descriind un traseu de litera L, cu colțul spre sud-vest. Complexul m. era închis spre nord

cu un simplu zid de incintă, în așa fel încât să prezinte un triunghi cu baza mare spre vest. Spre sud, de la absida laterală, până la colț, au fost amenajate două încăperi. Cea din colț a avut o sobă de cahle, refăcută de trei ori, între cahlele căreia se aflau și piese inscripționate cu litere chirilice, de către meșterul olar Ioan, la 16 martie 1676. Pe vest, o încăpere mai îngustă făcea legătura cu încăperea din colțul de nord-vest, care a fost prevăzută cu un beci și cu regim de înălțime mai ridicat.

Vechiul ansamblu al mănăstirii Vaca

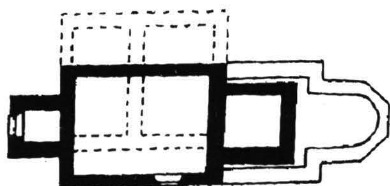
Cimitirul, restrâns, a cuprins morminte situate în preajma altarului, în exteriorul complexului și pe o terasă ceva mai coborâtă, situată spre sud de m. Probabil că a fost întemeiată pe la începutul sec. al XVII-lea. Un personaj important din acest sec. a fost, pentru m., călugărul Pahomie. Cu puțin anterior anului 1759 era într-o stare jalnică de părăsire. În anul menționat, egumenul Varlaam, de la m. Prislop, realizează un contract de refacere, cu meșterul zidar Ioan din Zlatna. După 1762 se punea problema preluării ei de la ort., în favoarea gr. cat. Ultima menționare, deja în stare de nefuncționare, este din anul 1772. S-a ruinat treptat până la nivelul solului.

M. refăcută din anul 1992, cu o altă bis. de zid cu hramul Nașterea Maicii Domnului și anexe ample, construite în imediata vecinătate a locului vechilor ruine, spre nord. Ruinele vechii m. sunt conservate (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.154-156; Adrian A. Rusu, I. Lazăr, Gh. Petrov, *Mănăstirea Vaca*, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p.145-168; Daniela Marcu, *Sobele de cahle din Mănăstirea Vaca (sec. XVII)*, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p.169-194).

AR

Crișcior (or. Brad, jud. Hunedoara). Bis. medievală românească a fost ctitorită de către jupanul Bălea, soția sa Vișe, împreună cu fii Ștefan, Iuca și Laslo, pe la 1411. În faza inițială, a fost dotată cu o navă dreptunghiulară, altar închis la fel și un turn clopotniță. Ulterior (sec. XVIII-XIX) bis. a fost modificată spre altar. Tablourile votive sunt prezente pe peretele de vest. În perioada interbelică, când au fost văzute pentru prima dată, s-a citit inscripția care relata faptul că Bălea "prezintă/oferă m." Sf. Fecioare. Ca urmare, trebuie să tragem concluzia că intenția ctitorilor a fost aceea de a ridica o m. modestă, deservită de un număr restrâns de călugări.

Destinul ei, în perioada următoare, este numai de imaginat. Ctitorii au fost aceia care au schimbat rostul lăcașului, reducându-l la starea de bis. parohială. La cumpăna sec. XVI-XVII, se găsea în apropiere un s. cu numele de *Kalugier*, realitate ce poate pleda pentru o existență care a depășit sec. de întemeiere.

Fazele bisericii din Crişcior

Pictura face parte, împreună cu cea de la Ribiţa, dintr-o familie de realizări artistice, având posibile înrudiri şi cu aceea de la Hălmagiu sau alte monumente din Haţeg. Deşi conservată mai puţin decât celelalte, ea are o valorare excepţională, ca mărturie a realizărilor artistice româneşti ale veacului al XV-lea.

Cercetările arheologice, desfăşurate acolo (1989), au fost neconcludente din cauza deficienţelor de metodă şi interpretare. Construcţiile care apar adosate la nord de bis. şi prelungite în interior, nu pot fi serios judecate în problematica care ne interesează aici (S. Dragomir, *Vechile biserici din Zarand şi ctitorii lor în sec. XIV şi XV*, în *ACMIT*, 1929 (1930), p.225-246; Liana Tugearu, *Biserica Adormirii Maicii Domnului din satul Crişcior*, în vol. *Pagini de veche artă românească*. V/1, 1985, p.71-97; Adrian A. Rusu, *Biserica românească de la Ribiţa*, în *RMI*, LIX, nr.2, 1990, p.8; M. D. Lazăr, M. David, E. Pescaru, *Biserica românească de la Crişcior (jud. Hunedoara)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p.121-130; M. Porumb, *Dicţionar*, p.91).

AR

Cuciulata (com. Hoghiz, jud. Braşov). M. românească a cărei singură menţiune pe care o posedăm provine din anul 1758, când este folosită ca punct de referinţă topografică (Şt. Meteş, *Mănăstirile*, p.78-79).

AR

Cucuiş (com. Beriu, jud. Hunedoara). Sc. ort. de călugări, întemeiat în anul 1999, având bis. cu hramul Sf. Gheorghe.

IVL

Cuhea, vezi **Bogdan Vodă**.

Cuieşti, vezi **Bocşa Română**.

Cusici (com. Zlatiţa, jud. Caraş-Severin). M. ort. dispărută în preajma Zlatiţei, la hotarul cu Iugoslavia. După tradiţie ar fi fost întemeiată de către Sava Nemanici, în 1225. Avea hramul Sf. Fecioare. Bis. actuală datează din sec. al XVIII-lea. Începutul restaurării a fost semnat de către ctitorul Nicolici Vulin, obercnez din localitate (1725). A fost frecvent afectată de tâlhari. În 1771 avea trei călugări. A fost desfiinţată oficial în anul 1777, iar averea i-a fost preluată de către stat. Un document din 1812 dezvăluie faptul că averea ei a fost unificată cu aceea a m. Baziaş şi Zlatiţa. M. administrată de vicariatul ort. sârb (*Szentkláray*, p.57-58; Şt. Meteş, *Mănăstirile*, p.204; *Stoicescu*, p.57, nota 41).

AR

Cuteiuş, vezi **Cutiş**.

Cutiş (Cuteiuş, com. Almaşu, jud. Sălaj). M. românească, cu hram necunoscut, întemeiată, conform tradiţiei, în sec. al XVI-lea, dar funcţionând cu un singur călugăr. La 1777, era gr. cat., avea bis. de lemn, pocal "foarte vechi", cărţi puţine (până la trei), preot hirotonit în Ţara Românească. A funcţionat acolo şi o şcoală

primară. Dispărută fără urme (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.68; Greta-Monica Miron, *O vizitație canonică în comitatul Clujului sub episcopul Grigore Maior*, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu*. Cluj-Napoca, 1998, p.193-196).

AR

Cuța (com. Socond, jud. Satu Mare). M. ort. care funcționa la începutul sec. al XVII-lea (1618). Nici hramul, nici amplasamentul ori istoria următoare nu ne sunt cunoscute (Hodinca A., *A munkácsi gör. kel. püspökség okmánytára*. Ungvár, 1911, p.52-53, nr.45; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.181; Șt. Lupșa, *Vechea episcopie a Sătmarului*, în *BOR*, nr. 5-6, 1938, p.193-204).

AR

Daia Română (jud. Alba). O informație izolată, de la 1636, referitoare la un popas făcut de principele Gheorghe Rákóczy I conține și atestarea unei m. românești în localitate. La o dată ulterioară (1700), se menționează într-o pădure a s. și o m. de călugări, înălțată prin contribuția protopopului Gheorghe Dăianul. Totodată, această ctitorie era prezentată ca având o frumoasă bis. din piatră și anexe în apropiere. Existența ei este certă în sec. al XVIII-lea, de când este atestată intermi-tent, cu unii dintre ieromonahi, cu câte doi-trei călugări, cărți și ceva pământ. Nu se cunosc alte surse care să sprijine ideea că m. pomenită la 1700 ar fi aceeași cu m. de la 1636, însă rectitorită de protopop, și nici că cele două izvoare se referă la m. diferite. Pe de altă parte, bis. din piatră la care se face trimitere în 1700 a fost cu totul alt edificiu decât cel care se păstrează, cu rosturi parohiale, astăzi, în localitate. În nici unul din cazuri nu se știu hramuri sau amplasamente certe. Doar în partea de vest a localității a fost identificat un posibil loc de veche m., numit "Lunca chiliilor" (*Erdelyi történelmi adatok*. IV. Kolozsvár, 1862, p.33; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.50; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.392; N. Albu, *Din trecutul învățământului românesc al jud. Alba*, în *Apulum*, XV, 1977, p.741-742; A. Răduțiu, *Daia Română la 1785*, în *Apulum*, XVI, 1978, p.312; Ioana Cristache-Panait, *Valoarea istorică și artistică a monumentului de cult de la Daia (jud. Alba)*, în *Îndr. Past.*, VI, 1982, p.130-136).

IB

Deag (or. Iernut, jud. Mureș). M. ort. considerată de tradiție ca fiind ridicată pe la anul 1660, pe un deal de lângă "pădurea cicașă". După lichidarea m. (acțiunea Buccow ?), respectiv în anul 1765, bis. cu hramul Bunei Vestiri, a fost mutată în vatra s. Inițial mai scurtă, apoi lungită spre vest, bis (16,40 x 5,50 m) a suferit modificări decorative importan-te. Picturile murală și icoanele au fost realizate de zugravul Toader de la Feisa, imediat după 1764, iar apoi de către popa Nicolae (sfârșitul sec. XVIII) (Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.233-235; M. Porumb, *Dicționar*, p.103).

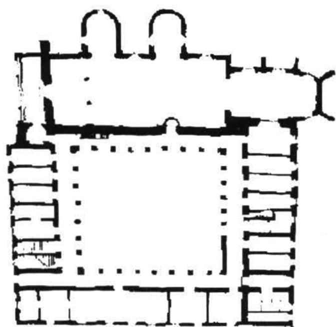
IB, AR

Dealul Orăzii, vezi **Oradea**.

Deda, vezi **Bistra Mureșului**.

Dej (jud. Cluj). **M. a.**, cu hramul Sf. Fecioare, a fost întemeiată cândva anterior anului 1310, dată la care a primit danii de la regele Carol Robert. Ctitoria regală, din fundații, este problematică pentru acea perioadă. Ordinul a. s-a stabilit în partea nordică a așezării, aproape de

Someș. Menționată relativ frecvent în cursul sec. al XIV-lea (1325, 1335, 1351, 1378). A fost din nou înzestrată de către Ioan de Hunedoara. În donația regelui Matia (1462) se specifica plata anuală a 50 de bulgări de sare și nouă măsuri de postav. În 1466, același rege reconfirma donația făcută de tatăl său, prin care conventul a. beneficia anual de 50 de florini de aur. La 1475, în urma unui conflict cu parohul local, se ajunge la o înțelegere prin care și a. pot înmormânta în bis. lor și pot percepe taxe de înmormântare. În 1481 o vie este donată altarului Sf. Fecioare, de către Petru Jonhos din Dej. În 1482, o nouă donație regală, constând din 200 de florini anual, din cămara Dejului, vine într-un moment caracterizat drept de mare sărăcie pentru ea. Donația era condiționată de reglementarea numărului fraților (cel puțin 12 în permanență), care să se roage pentru pacea sufletească a regilor maghiari. Se redresează repede, deoarece în 1484 cumpăra părți dintr-un heleșteu, iar în 1490, orașul Dej îi dă un loc pe Mureș, pentru construirea unei mori. Se mai cunosc donații ale regilor Ludovic al II-lea (1516) și Ioan I Zapolya (1534). Tot la începutul sec. al XVI-lea, mai primea o serie de bunuri (pământuri de arătură, iaz, moară). La 1553 încă nu era desființată deoarece se spera ca, prin vânzarea unor bunuri, să se asigure întreținerea viețuitorilor și efectuarea unor reparații. Poseda orgă (1462), o casă de piatră în oraș, o bucătărie, curte și un spital care a continuat să funcționeze și după plecarea călugărilor. La 1582 se menționa o insulă a călugărilor. Ca urmare a legilor de secularizare, m. a ajuns în stăpânirea fiscului, apoi, parțial, în proprietatea lui Cristofor, Ștefan și Andrei Báthory.

Ansamblul mănăstirii franciscane din Dej

O altă parte a proprietăților m. a fost donată lui Cristofor Hagymasi, fruntaș al unitarienilor din localitate, care va construi aici un gimnaziu. În vremea Racoțeștilor, clădirile m. au fost transformate în case de locuit. A devenit bis. unitariană. În 1602, ajunsă în ruină, a fost donată de principe reformaților. La 1642, lovită de trăsnet, își pierde bolțile și clopotele. S-a refăcut în 1645. Incendii au mai avut loc în anii 1697, 1704, 1706.

Soarta monumentului este, din acest moment, neclară. Unele surse susțin că a fost cedat fr., în anul 1712. Va fi demolată la 1760, materialul folosindu-se pentru edificarea prăvăliilor ce s-au ridicat după anul 1770 și etajat la 1830. O cheie de boltă, având pe mijloc o florescență cărnoasă înscrisă într-o cunună fitomorfă, tipică morfologiei plasticii goticului matur, a fost încastrată într-o clădire de restaurant (1900). În sec. al XVIII-lea, pietrele clădirilor m. erau împrăștiate peste tot. Se pare că fusese amplasată pe locul cazinoului (*Kádár*, III, p.110-116, 164, 216; Ilosvay J., *Desi kronika* (manuscris al Bibliotecii parohiale reformate). Dej, 1925; *Entz* 1994,

p.88; *Entz* 1996, p.272; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.21).

AR, ML, NS

M. fr. a utilizat o parte din pietrele m. a. existente în oraș de la începutul sec. al XIV-lea. În 1703, prin grija clujeanului Emerich Lamprich se preconizează așezarea fr. în localitate. După pacea de la Satu Mare (1711), primesc o încăpere în clădirea cămării de sare, apoi obțin un lot și construiesc o primă casă de chirpic, cu câteva încăperi. Obțin un nou amplasa-ment în anul 1718. La 1715, priorul Fabritius Paskal dispune ridicarea unui oratoriu. La 4 mai 1726 începe construcția bis. actuale, cu hramul Sf. Anton de Padova. Pe parcursul anului 1726 se ridică pereții navei, iar în 23 decembrie se încheie lucrările la criptă. În 10 aprilie 1727 a fost sfințit sanctuarul, iar în 28 noiembrie 1728 se încheie construcția bis., cu excepția acoperișului navei. Abia în 1730 nava primește o învelitoare din șindrilă. Tot atunci se construiește și porticul din fațada principală apuseană. Forma corului și turnul de lângă colțul de sud-vest al navei, ar putea fi elemente moștenite din evul mediu. În 1733, începe amenajarea interiorului lăcașului. În 1734, Fr. Matias realizează orga, iar Henrich Wassermann execută altarul principal. Grilajul de factură barocă, de sub tribuna orgii este realizat în 1737. În 1740, respectiv 1742, sunt ridicate altarele laterale Sf. Grigore Iluminătorul și Sf. Francisc. Turnul clopotniță din colțul sud-vestic al lăcașului este isprăvit în anul 1775. Pentru edificarea lui s-a cheltuit suma de 8463 florini. Documentele consemnează existența a patru clopote în anul 1777. Maestrul Michael Kesner va realiza (1776) noua orgă, pentru suma de 600 florini. Pe latura de nord a corului va fi edificată, în 1762, capela Sf. Maria. Cripta bis., extinsă sub sanctuar, va fi folosită începând cu anul 1727, aici existând un număr de 72 de lespezi funerare, unele împodobite cu blazoanele defuncților (Engel Ernest Ioachim + 1727, Leopold Miller + 1729, Gheorghe Haller + 1730, Francisc Haller + 1734 etc.).

Edificiul este o bis. sală, cu capele laterale pe latura nordică și sanctuar decroșat spre răsărit. Turnul clopotniță, o prismă cu secțiunea plană octogonală, mai puțin întâlnită ca tipologie, în arhitectura ecleziastică a sec. al XVIII-lea, a fost plasat în colțul sud-vestic al fațadei principale. Pe sub portic și pe sub turn se face accesul în clădirea m. fr. În interior, atât nava, cât și sanctuarul, au bolți semicilindrice cu penetrații. În câmpul acestor penetrații se deschid ferestre de formă elipsoidală. Pilaștri, cu capiteluri ionice, articulează pereții laterali ai navei. În corespondența lor, deasupra unui antablament masiv, se ridică pilaștri canelați, mai scurți și încoronați cu o sprânceană de cornișă, denticuli și astragali. Bogate ornamente în stuc decorează pereții lăcașului. Din mobilierul liturgic baroc al bis. se remarcă altarul Maicii Domnului (1764), donație a familiei Komis, atribuit sculptorului bavarez Anton Schuchbauer, și amvonul executat la 1730 de Heinrich Wassermann. Două panouri pictate din a doua jumătate a sec. XVII-lea, – un Sf. Sebastian de bună factură și un Sf. Rocchus - provin din castelul Komis din Mănăstirea.

Clădirile mănăstirești, ce descriu în plan un rectangular, încadrează o curte interioară cu fântână, cu parter și etaj, cu

încăperi de dimensiuni variate, acoperite cu bolți de tip baroc (*a vela*, în cruce, cu muchii ieșite etc.), accesibile prin mijlocirea porticului practicat pe toate cele patru laturi ale m. (azi parțial închis). Toate acestea au fost construite în etape succesive. În 1713, Konrad Weiner ridică primele patru încăperi pentru călugări. Pe ancadramentul semicircular din piatră este săpată inscripția în cronostih: *In soClos Cura franCIsCI paVperIs Ist haeC / ... Mina kaszonIVs posVIt CVI Vita saLVsque*. În 1718 se construiește încă o clădire din piatră cu sprijinul lui Sebastian Hansch, iar la 1752, Johann Georg Eisembach încheie contractul de construire a aripii de sud a m., lucrare în valoare de 1350 florini. Aici urma să funcționeze și refectoriul m. Lucrările sunt încheiate în 1755, an în care, adunarea ordinului fr. din Mediaș înscrie și "rezidența" dejeană ca m. fr. din Transilvania. Tot Johann Eisembach va edifica, pentru suma de 850 florini, aripa apuseană. Același constructor ridică în 1760 și pe cea de nord, și de asemenea, podește cu lespezi de piatră foișorul și alte încăperi. În 1780, vechea aripă a m., ceva mai scundă, va fi ridicată cu un stânjen, pentru a fi la același nivel cu celelalte laturi. Ampla șarpantă a m. a fost executată de meșterii lemnari Radu Petre și Ioan Szakmári, din Ocna Dejului. În anul 1904, m. înregistrează o importantă refacere. Din patrimoniul lăcașului se remarcă o Răstignire monumentală, sculptura barocă și cana Komis, o capodoperă a argintăriei transilvane. La începutul sec. al XX-lea avea o bibliotecă de 1325 de volume. O capelă fr. a fost ridicată pe Dealul Rozelor, în anul 1756. A deținut drept de azil în perioada 1766-1777. Școala a funcționat între 1715-1754, după care m. a primit în administrare o altă școală. Clădirea școlii de băieți, ținută de către fr., s-a dat în folosință în 1870, în piața centrală. În 1952, aici au fost internați forțat o parte din fr. din Transilvania. A fost restaurată între anii 1958-1960. Într-o parte a anexelor, a funcționat, până în 1999, muzeul local. Actualmente, întregul ansamblu a fost restituit ordinului, iar hramul este al Sf. Anton de Padova (*Kádár*, III, p.133-137; Boros F., *Az erdelyi ferencrendiek*. Cluj-Kolozsvár, 1927, p.104-105; György, F., *A ferencesek élete és müködése Erdélyben*. Cluj-Kolozsvár, 1930, p.192-196; N. Sabău, *Biserica și mănăstirea franciscană din Dej*, în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Cluj*. (manuscris), Cluj, 1970, p.286-289; idem, *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII*. București, 1992, p.50, 103, 119).

NS, AR, ML

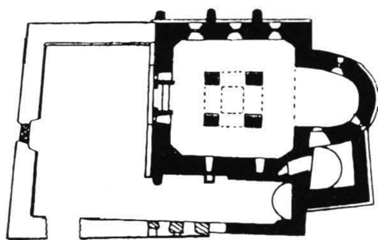
Dejani (com. Recea, jud. Brașov). M. ort. cu hramul Adormirea Maicii Domnului, ridicată pe pământ fiscal. În anul 1748 erau în ea un preot, un călugăr și două călugărițe, care dispuneau de venituri foarte modeste. A fost distrusă în anul 1761. Pe baza unor informații din anii 1765-1768, știm că bis. m. fusese din lemn, cu proporții modeste.

S-a început refacerea ei, în anul 1990, pe fundațiile vechi (?) (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.157; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.79; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în *BMI*, XXXIX, nr. 2, 1970, p.33; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.188-189).

IB

Delheni, vezi **Dolheni**.

Densuș (jud. Hunedoara). M. ort. dedusă indirect din analiza mai multor surse istorice. A funcționat probabil doar în cursul sec. XIV-XV, ca o ctitorie a familiilor cneziale și nobiliare românești din Ciula, Răchitova și Densuș.

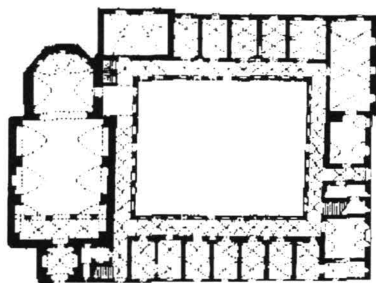

Planul ansamblului de la Denuș

Arhitectura particulară, care conține un veșmântar, o capelă laterală și tainiță în turn, este dublată de o mențiune din anul 1473, care amintește un preot cu nume de călugăr (Daniil), alături de o posibilă călugăriță ("mama" Stana) (Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.120-122).

AR

Deva (jud. Hunedoara). M. a **fr.** observanți ("recoleți"). Antecedentele lor sunt de căutat în anii 1542 și 1544, când aveau predicatori în localitate, dar pentru acei ani nu li se cunoaște vreo rezidență proprie. Ridicarea actualei m. este legată de imigrarea unor comunități de bulgari în Transilvania, în jurul anului 1700. La Deva, s-a stabilit cu sprijinul generalului Stephan Steinwille, un grup de 42 de familii, condus de călugării fr. Blasiu Marinovici, Lucaci Iovecerin și Anton Gunghici (Gurghiu). La foarte scurt timp (1714), aceștia obțin drept de ridicare a m. Lucrările de edificare au durat câteva decenii. Mai întâi a fost înălțată o capelă ce a funcționat până în 1723, când a fost înlocuită cu un edificiu mai încăpător. Această nouă bis., dedicată Sf. Fecioare, era deja terminată la 1731. Aproximativ în paralel, s-a lucrat și la înălțarea claustrului (1721-1735), pe două nivele, la răsărit de bis. În apropiere ar fi fost amenajată și o școală. Sacristia, cu oratoriul, au fost isprăvite în 1763. Ansamblul a fost considerat terminat în vremea superiorului Bonaventura Lenici (1762-1766). Ulterior, au intervenit și o serie de reparații, unele datorate probabil, inundațiilor. Printre donatorii importanți ai m. apare și guvernatorul Transilvaniei, Ioan Haller (+ 1755), cel care a refăcut și *Magna Curia*. Păstrând în grija lor și parohia, fr. au funcționat aici până la mijlocul veacului XX. Reparații majore s-au derulat între anii 1984-1987. Revenirea la vechiul claustru a fost posibilă în anul 1991, iar în anul următor acesta era restaurat. Hramul adoptat a fost acela al Sf. Fecioare.

Claustrul franciscan din Deva

Bis. conventului este un edificiu uninavat, cu sanctuar decroșat, încheiat într-o absidă

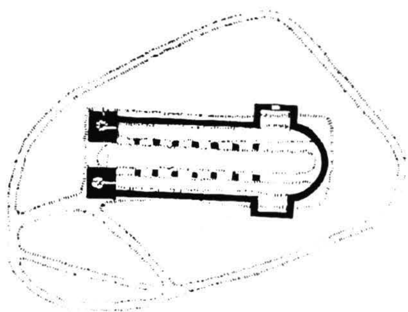
pentagonală și cu turn clopotniță pe cinci nivele, așezat pe fațada principală. Altarul este boltit cu o semicalotă cu cinci penetrații, iar nava cu o boltă semicilindrică cu penetrații, care se sprijinită pe câte trei perechi de pilaștri. Ornamentele sculptate, în piatră și lemn, sunt de factură barocă și rococo (altarul principal, *Immaculata Conceptio*, statuile *Apostolilor Petru și Pavel* și amvonul). Claustrul are plan rectangular și delimitează o curte interioară, care se deschide printr-un foișor boltit. Toate încăperile parterului (chiliile, capela și refectoriul) sunt acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații sau bolți în cruce, cu muchii aparente (König (Király) P., *A bulgárok betelepedése Devára s a bulgár szt.-ferenczrendiek zárdájának keletkezése*, în *A Dévai Allami Föréáliskola Értesitöje*. 1881/2. p.3-11; Issekutz A., *Adatok Déva XVIII-ik századi történetébez*, în *A Hunyad-megyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve*. 12/1901, p.78-84; Boros F., *Az erdelyi ferencrendiek*. Cluj-Kolozsvár, 1927; Karácsonyi J., *Magyarország egybáztörténete föbb vonásáiban 970-töl 1900-ig* [1929]. Reprint. Budapesta, 1985, p.310; György J., *A ferencesek élete és müködése Erdélyben*. Cluj/Kolozsvár, 1930, p.204 și urm.; *Archivium Conventus Deviensis – 1764* (manuscris redactat în vremea superiorului fr. Blasiu Kleiner); V. Șuiaga, *Deva. Contribuții monografice*. I, Deva, 1985, manuscris, p.75-76).

NS, IB

Dida, vezi **Ghida**.

Dienesmonostora

(*Dyenusmonustura*, între Mocrea și Ineu, com. Zarand, jud. Arad). M. considerată ca fiind a. sau premon., cu prepozitură, a neamului Becse-Gergely. Hramul ei a fost al Sf. Duh. A fost una dintre cele mai vechi instituții de acest gen din ep. Oradiei. Atestată între anii 1199 și 1390. Documentele din această perioadă oferă o descriere a amplasamentului ei: dincolo de râul Criș, în apropiere de Macra, iar un altul: pe o insulă, lângă s. Bethlen. În anul 1892 ni se spune că locul era denumit "Câmpul" sau "Râtu călugărilor". În 1199, deoarece fiii lui Beche au prădat bunurile m., regele Emeric transfera dreptul de patronat fiilor lui Onth. Este amintit și numele abatelui Belus. I se poate asocia însă și o atestare mai veche, dintr-un act papal de la începutul sec. al XIII-lea, în care se vorbește de un *castrum de Mocra*. Prezența valurilor de pământ din jurul ei, îi dădeau dreptul să fie socotită și cetate. Atunci fiind însă confirmată de însuși papa, în stăpânirea m. ort. Sf. Teodosie Cenobiarhul din Berria (Palestina), aceasta ar implica schimbarea ritului ei inițial. Numele îi provine de la personajul întemeietor. În perioada următoare, membrii neamului Becse-Gergely au încercat, în repetate rânduri, să recucerească dreptul de patronat. În jurul anului 1300, patronul ei laic era Grigore, fiul lui Apa, iar în 1318 văduva lui Lel, fiul lui Laurențiu, care primește de la regele Carol I de Anjou m., patronatul asupra sa, s. m. și cele aparținătoare de ea. În listele papale din 1332-1334 figurează doar plebanul parohiei, ceea ce poate arăta starea proastă a m. În anul 1390, prepozitul ei, pe nume Paul, a fost ridicat de către Bonifaciu al IX-lea, la rang de capitular al Sfântului Scaun. În anul 1502 era deja ruinată.

Ansamblul mănăstirii Dienesmonostor

Se compunea dintr-o bazilică trinavată, amplă, cu navele laterale delimitate de șapte perechi de stâlpi. S-a conservat urma unui singur capitel, decorat cu o Melusină și pești (sec. XII). Altarul, închis printr-o absidă largă, semicirculară, era despărțit de navă cu un transept. Pe frontonul de vest se găseau două turnuri dotate cu scări spirale. Zidurile i-au fost realizate din cărămidă și piatră brută. O capelă subterană, aflată la altar, este și ea transmisă. A fost înconjurată cu valuri cu un traseu aproximativ ovoidal. Anexele se găseau, probabil, către sud (*Márki*, I. p.383, 441-442; *Bunyitay*, II. p.412-415; III, p.453; *Csánki* I, p.729; Juhász K., *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*, Münster in Westfalen, 1927, p.159-164; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000).

AR, ML

Dobric (com. Căianu Mic, jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. de maici, cu hramul Sf. Ioan Evanghelistul, ridicată după anul 1990 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.193).

IVL

Dolheni (com. Ileanda, jud. Sălaj). M. românească, nelocalizată în teren, fără date de fundare și cu hram necunoscut. Menționată în anul 1763 pentru prima dată. În 1772 era nelocuită. În anul 1774 avea un singur călugăr și era socotită sc. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.157; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142; G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.590).

AR

Dragomirești (jud. Maramureș). M. ort. ctitorită între 1926-1927, cu hramul Sf. Ilie. Arsă în anul 1949. Între 1950-1954, s-a construit o a doua bis. A fost desființată în anul 1958 și reînființată în anul 1991.

IVL

Drăguș de Jos și **de Sus** (com. Viștea, jud. Brașov). M. românească întemeiată anterior anului 1726. O inscripție pe carte atestă m. în 1736. În prima jumătate a aceluiași veac, se remarcă, în acest loc, activitatea lui Matei Voileanu, caligraf de cărți populare și pictor de icoane. În 1748 se vorbește deja despre două m.: una în partea de sus a s., construită "pe pământ boieresc" și locuită de nouă călugări; a doua, în jumătatea de jos a s., pe pământul boierului Tămaș Codrea și al fiscului, cu un ieromonah, trei călugări și opt călugărițe. În conscripția din anul 1750 sunt menționate trei m.: 1) cea mare și "bătrână"; 2) "a lui Calota" și 3) "a lui Comși Codrea". Identitatea lor poate fi stabilită doar aproximativ. Cea de-a treia, trebuie să fi fost cea din partea de jos a s. Probabil cea veche era cea din partea opusă. Una din ele a supraviețuit după acțiunea Buccow, fiind menționată în anul 1763 (Z.

Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.79-81; idem, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*. Sibiu, 1930, p.49-50; V. Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*. Cluj-Napoca, 1996, p.77).

AR

Dumbrava (com. Unirea, jud. Alba). M. ort. nouă, de călugărițe. Bis. cu hramul Sf. Dimitrie Izvorâtorul de mir, era în construcție după anul 1997.

IVL

Dumbrava (or. Târgu Lăpuș, jud. Maramureș). M. ort. de călugări, cu hramul Înălțarea Sfintei Cruci, ridicat din anul 1990.

IVL

Dumbrava (Lighet, com. Vătava, jud. Mureș). M. situată pe valea Cuiejdului și cu numele de "La Socet". Nu se cunosc originile și hramul ei. La 1761, săteni o iau de la gr. cat. Este amintită și la anul 1765. A fost distrusă în sec. XX (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.134).

AR

Dumbrăveni (jud. Sibiu). Fosta m. a ordinului armenesc mehitarian (ordin înființat de Mechitar Sebaste, cu principala m. în insula San Lazzaro din Veneția) a avut o bis. ridicată în prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Acest lăcaș a fost înlocuit, în anul 1795, de actuala bis. realizată de maestrul constructor Anton Turck din Târgu Mureș. Lăcașul este de tipul bis. sală, cu cor alungit, încheiat într-o absida poligonală și turn clopotniță în fațada principală. Sanctuarul este flancat de câte o sacristie cu oratorii la etaj. Fațada principală, în trei axe, este dominată de turnul clopotniță, a cărui registru inferior este înfrumusețat cu șase coloane cu capiteluri ionice. Portalul, încoronat de un arc turtit, marcat de bolțar median, este flancat de doi pilaștri deasupra cărora a fost încastrată o placă comemorativă decorată cu ornamente vegetale și panglici, ce are în câmp un text în limba armeană, în traducere: *Drept omagiu Sf. Treimi și Fecioarei au construit-o călugării ordinului Antonian* (Mehitarian, n.n.). Mai jos, ne apare o inscripție în limba latină: *HANC AEDEM PETRO ET PAOLO / MATEQUE PARENTI / EXTRUXIT RELLIGIO / PIETAS QUE ANTONINIANA*. Cei doi pilaștri susțin o cornișa decorată cu denticuli. Fereastra în arc semicircular, de deasupra, este decorată cu o ghirlandă de trandafiri și o elegantă împleti-tură de panglici. Deasupra celor două ferestre rectangulare, din flancurile fațadei, apar ghirlande fitomorfe, cu ghindă, iar dedesubt, motive în arabesc și volute afrontate. O cornișă greoaie, multiplu profilată sprijinită de coloanele cu capiteluri ionice încoronează fațada. În zona axei centrale, aceasta primește un contur semicircular. Racordul între turn și navă se face prin fragmente de zidărie triunghiulară. Fațadele ultimului nivel al turnului sunt străpunse de ferestre geminate flancate de pilaștri cu capiteluri ionice. Deasupra și sub ferestre, revine decorul în formă de panglică. Cornișa, multiplu profilată, se arcuiește în corespondența cadranelor de ceas. Coiful baroc, bogat articulat, este încoronat de crucea constantini-ană, cu sfere la capetele brațelor. Fațadele laterale sunt articulate de pilaștri toscani și de lesene, ferestrele deschise aici sunt în segment de arc. Interiorul, agrementat cu ornamente în stuc, are, în capătul apusean, tribuna, cu

parapetul arcuit, de aspect formal baroc. Pe parapet apare un decor stucat cu crucea greacă în ghirlandă. Nava are trei travee cu calote boeme susținute de perechi de arce dublou, a căror capete se sprijină, prin intermediul cornișei multiplu profilate și decorate cu den-ticuli, pe perechii de pilaștri cu capiteluri compozite. Corul alungit a primit o boltă semicilindrică și o semicalotă înzestrată cu trei penetrații. Și aici arcurile dublou se sprijină prin mijlocirea aticii comune, pe perechi de pilaștri și pilaștri dublați de coloane geminate. Pânzele bolții sunt acoperite cu ornamente în stuc. În calota ce precede arcul de triumf este înscris anul 1795. Pe cele două laturi ale corului se deschid două ferestre în stil rococo, protejate de grilaje în fier forjat. Altarul principal, cu arhitectura formală barocă cu coloane, coronament, un tabernacol supradimensionat compus din coloane corintice cu caneluri, ce susțin o cornișă încoronată cu balustradă în jurul cupolei, antependiu cu reliefuri vegetale și antropomorfe, cu statui de îngeri adoratori și statuile monumentale ale Sf. Petru și Pavel, are în scobitura dorsală a statuii lui Petru, următoarea inscripție: *A: O: den 12 Januari 1798 ist ververtigt worden.* Mai jos: *1798 Christof Bollena ver goltner.* Altarele laterale, de asemenea colorate în alb și auriu, sunt închinate Sf Anton Eremitul și Sf. Familii (Sf. Ioachim, Ană și mica Marie). Pictura altarelor poartă semnătura pictorului și profesorului sibian F. Neuhauser, 1798. Altarul Sf. Anton este decorat și cu statuile Sf. Margareta, Sf. Anton și Sf. Ep., iar la mensa cu un relief imaginând trei sfinte cu ramuri de palmier și Sf. Paul Eremitul în rugăciune. Altarul Sf. Familii este decorat cu statuile Sf. Ecaterina, Sf. Paul Eremitul, iar la mensă, cu un relief reprezentându-l pe Sf. Anton Eremitul, în vecinătatea unui crucifix, a clopoțelului și a unui porc. Amvonul, din aceeași perioadă, cu dominante cromatice alb și auriu, este decorat cu reliefurile Semănătorul, Pescuitul miraculos, iar deasupra baldachinului, cu statuia Sf. Anton Eremitul, cu crucea cu filactera pe care este înscris numele său. Cristelnița, în formă de potir, are înscris anul 1731, și provine de la vechea bis. Din bis. provine o Răstignire realizată de pictorul clujean Mathias Veres, ce are pe spate o inscripție din anul 1790. Bis. m. avea un tablou a Sf. Tecla și relicve ale Sf. Felix, aduse de la Roma, de călugărul Ioan Bertalan Kabdebo (N. N., *A mechitáristák temploma Erzsebetvároson*, în *Vasárnapi Újság*, 1859, p.148-149; Avedik L., *Szabad királyi Erzsebetváros monográfiaja.* Szamosujvártt, 1896, p.115-116; Biró V., *Veress Mathyas*, în *Müveszettörténeti Értesitö*, nr. 1, 1960, p.121; N. Sabău, *Mathias Veres, un pictor clujean din secolul al XVIII-lea*, în *SCIA*, nr.1, 1970, p.120; idem, *Contribuții la cunoașterea pictorului Franz Neuhause jun.: Două altare inedite*, în *SCIA*, nr. 2, 1969, p.317-323; B. Nagy Margit, *Stilusok, müvek, mesterek.* București, 1977, p.105-107, 173).

NS

Dumbrăvioara (com. Ernei, jud. Mureș). M. ort. de călugări, nou întemeiată. Are hramul Sf. Arhanghelic.

IVL

Egyed(monostor) (dispărută pe lângă Diosig, jud. Bihor). M. privată, aparținătoare unui ordin necunoscut, ridicată de o ramură a familiei nobiliare din neamul Gutkeled, menționată pentru prima data la anul 1214, în *Registrul de la Oradea*. A avut hramul Tuturor Sfinților. În 1275, patronajul asupra m. era împărțit între fiii lui Cosma și Odun pe de o parte, și fiii lui Drug și Sem pe de alta, convenind că părțile vor exercita dreptul de patronat câte un an, prin rotație. În 1278, tot ei împart posesiunile m., fiind enumerate s. Egyed, Sarfu, Petri, Kagya și Bag. În același an însă, fiii lui Drug ocupă m. cu intenția de a construi o cetate, expulzându-i pe călugări. Sub amenințarea excomunicării, Petru, fiul lui Drug, părăsește m., nu înainte de a o distruge și de a lua cu sine coloanele sculptate ale m. la Diosig, unde le-a utilizat la construirea unui turn locuință. Cu toate că regele nu a aprobat transformarea m. în cetate, în 1287 se efectuează lucrări de construire ale unei cetăți de către fiii lui Drug. În 1309-1310 disputa asupra dreptului de patronat între cele două părți menționate încă continua, soldându-se cu un atac armat și incendierea cetății (!). Se pare că în m. transformată în cetate, mai funcționa m., deoarece în 1321, îi este menționat abatele Petru, care distruge s. Kagya. Mai sunt cunoscute numele a încă doi abați: Ioan (1332) și Dominic (1332-1334, 1336-1337). În listele papale, abatele plătea 25 de groși anual pentru anii 1332-1334, 1336-1337. În 1307 este amintită ca fiind în vecinătatea s. Nyek. Nu se știe când și-a încetat activitatea și nici nu sunt semnalate urme topografice ale ei (Bunyitay V., *Az egyedi apátság története*. Oradea, 1880; *Bunyitay*, II. p.370-375, *Csánki*, I, p.607; *Györffy*, I^3, p.614-615; Al. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în *Bibarea*, 1973, p.221).

AR, ML

Eperjes, vezi **Chelmac**.

Ermen (localitate dispărută lângă Gherman, com. Jamu Mare, jud. Caraș-Severin). Localizările sunt date pentru zona Dealurilor Doclinului, în Câmpia Moraviței. M. fr., a observanților, întemeiată la 1366, de către nobilul Benedict Himfi. La 1399 era deja pustie, probabil și ca urmare a decăderii familiei de ctitori (*Karácsony*, II, p.43-44).

AR

Estelnic (com. Poian, jud. Covasna). M. a fr., care își trage originile de la donația unei capele, petrecută în anul 1523. Funcționarea în sec. XVI-XVII este problematică, menționându-se totuși o dată, neverificabilă (1677). M. era amplasată "la marginea s.". Se pare că revenirea ori reîntemeierea s-a făcut de către minoriți la 1682. Custodia fusese construită înainte de 1678, lângă capela Sf. Gheorghe, pe un teren cumpărat fr. de către Moise Nagy, preotul din Estelnic. Noul altar a

fost dăruit de către Suzana Kálnoki, iar fiul ei, Mihai, a donat orga mamei sale. Tot acesta la început aduce un călugăr de la m. din Șumuleu Ciuc. În jurul anului 1690, claustrul, de o formă patrulateră, era deja terminat, datorită strădaniilor generalului vicar al ordinului, Bartolomeu Sebelédi, lui Iosif Medvés și Andrei Henter. Cel din urmă a donat un clopot și un potir. Moise Nagy a făcut și o donație cu menirea ridicării unei școli administrată de fr. La sfârșitul sec. al XVII-lea școala și m. au fost mutate la Kanta. Bis. m. a suferit o reconstrucție în anul 1710, finanțată de către Ștefan Apor. Rezidența a fost amplificată și ridicată la rang de convent, în anul 1723. În 1752, Iosif Mihálcz a făcut o donație cu scopul ridicării nivelului de învățământ.

Astfel, școala elementară, rămasă la Estelnic, va dobândi nu peste mult timp rangul de gimnaziu. A existat și o casă a terțiarelor, închisă în anul 1822. M. a funcționat și în sec. al XIX-lea. O refacere importantă a avut loc în anul 1891. În perioada interbelică, starea ei nu era dintre cele mai bune. În 1952 călugării fr. din țară au fost concentrați de către autorități în trei m.: Baia de Criș, Estelnic și Dej. Figurează pe lista monumentelor istorice din anul 1955, dar nu avem nici un fel de descriere a ei. Reînființată după 1990, ca filie a m. din Brașov, cu hramul Sf. Gheorghe (*Karácsonyi*, II, p.268-270, 432; *Orbán*, III, p.115-116; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.246-247).

AR, IB, ML

F

Făgăraş (jud. Braşov). Existenţa unei m. fr., încă din sec. XV, la capătul străzii Becleanului de odinioară, dispărută în vremea Reformei, nu este confirmată de surse istorice certe. În deceniul trei al sec. XVIII, călugării fr. vin în oraş, unde demarează lucrările de construcţie ale m. Piatra de temelie este aşezată în 22 aprilie 1737, în prezenţa comandantului districtului Făgăraş, Ioan Toroczkai de Toroczkó, a ministrului provincial al ordinului, Ladislau Bogozi, şi a nobilului Iosif Boer de Berivoi. Şantierul a fost condus de călugărul fr. Henricus Sonner (Senner) din Bavaria. În anul următor, lucrările sunt isprăvite şi lăcaşul, cu hramul Sf. Treimi, este sfinţit de ep. Georgius Sorger. În 25 martie 1743 debutează lucrările de edificare ale clădirilor m., ce se isprăvesc în anul 1752. La 31 mai 1760, în Făgăraş, s-a declanşat un incendiu catastrofal ce a afectat o mare parte a patrimoniului mobiliar al oraşului. Focul a cuprins şi bis. şi m. fr., din întregul complex rămânând doar zidurile. În 13 iulie 1761 începe refacerea m. şi a bis. fr., lucrările fiind încheiate în anul 1782. Interiorul a primit noul mobilier liturgic, cu cele opt altare din lemn realizate în maniera barocului târziu. Altarul principal s-a ridicat în 1765. Cu sprijinul lui Ştefan Halmagy, a fost construit, în 1769, altarul Sf. Francisc. Pe cheltuiala fraţilor Anton şi Grigore Isecut, de origine armeană, este ridicat altarul Sf. Anton. Altarul Sf. Tereza şi Sf. Gheorghe a fost o donaţie a familiei Gheorghe Boer. Anton Balló înfrumuseţează, pe cheltuiala sa, amvonul, iar altarele laterale, Sf. Ioan Nepomuk şi Sf. Ana, sunt construite în 1770, respectiv în 1775, cu sprijinul lui Ioan Domai şi Ana Apor. Lăcaşul are planul unei bis. sală, cu sanctuar poligonal decroşat în răsărit şi turn clopotniţă alipit faţadei apusene. În interior, bis. a primit o boltă semicilindrică ranforţată de cinci arce dublou, ale căror capete se sprijină prin intermediul unei cornişe multiplu profilate, pe un şir de pilaştri geminaţi, ce articulează pereţii laterali. În peretele nordic şi cel sudic sunt amenajate capele laterale. În peretele de nord al bis., comun cu una dintre aripile m., au fost practicate, deasupra capelelor, patru firide, ce corespund celor patru ferestre deschise pe latura de sud. Un decor în stuc, reproducând scoici alexandrine, înfrumuseţează interiorul. Sanctuarul este luminat de trei ferestre cu vitralii, reprezentând pe Sf. Ştefan, Sf. Margareta şi Sf. Iosif, lucrări realizate în atelierul lui Richard Schlein din Grottau (Boemia). Tribuna din capătul apusean are un parapet curbat. În zidul apusean al navei sunt practicate două ferestre decorate cu vitralii, reprezentând pe profetul David şi Sf. Cecilia. Sanctuarul este acoperit cu o boltă semicilindrică cu penetraţii. Altarul principal, cu arhitectura baroci-

zantă, are partea centrală turnantă. Pe una dintre fețe apare tabloul Sf. Treimi și Maica Domnului cu pruncul Iisus, pe cealaltă o "Meditație a Sf. Augustin". Altarele laterale, din vecinătatea arcului de triumf, cu o arhitectură barocă în două registre, reprezintă Stigmatizarea din Alverna și pe Sf. Ștefan (nord-est), apoi Sf. Anton și Sf. Grigore Iluminătorul (sud-est). Amvonul, o remarcabilă lucrare barocă din lemn, este decorat cu statuia arhanghelului Mihail strivind demonul și imaginile pictate ale lui Iisus cu globul cruciger, ale celor patru evangheliști și cea a Sf. Francisc. În nava bis. se păstrează alte tablouri ce aparțin sec. al XVIII-lea și primei jumătăți a sec. al XIX-lea: "Extazul Sf. Tereza de Avilla", "Învățăturile Sf. Ana" și Sf. Petru de Alcantara (?). Edificiul mănăstiresc este o construcție de plan rectangular, cu parter și etaj, cu aripile încadrând o curte interioară (*quadratum)* și o configurație în elevație specifică barocului tardiv. Încăperile m., acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații și *a vela*, comunică cu porticul deschis spre curtea interioară, prin arce semicirculare, parțial închise ulterior, prin ferestre în arc semicircular. Construcția m. a fost începută în anul 1770, pe locul vechii clădiri mai mici, distrusă de incendiul din 1760. M. fr. are o valoroasă bibliotecă, în patrimoniul ei, de peste 1600 exemplare, numărându-se cărți din sec. XVI-XIX. Călugării au întreținut și parohia, până la mijlocul sec. XX (*Historia Domus seu Conventus Fogarasiensis Fratrum Minor Strictoris Obser. Jussus: A.R.P. Martini Peterffi Ordinis Minor Strict. Observ. Praedicatoris Sta. Theol. Lectores. Pro. Fran(cisca)nae S. R. Stephani Ministri Provinciales inserendum memoriam inchoata Ao. Dni 1776 per Patrem Bonaventura pro hanc Magistrum Novicium*; *Schem. Transsilv.* 1882, p.53-54; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben.* Budapest, 1921, p.251; Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek.* Cluj-Kolozsvar, 1927, p.132-133; György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben.* Cluj-Kolozsvar, 1930, p.218-220; N. Sabău, *Biserica și mănăstirea franciscanilor din Făgăraș*, în *Repertoriul monumentelor din Transilvania, jud. Brașov* (manuscris). Cluj-Napoca, 1974, p.35-50; I. Ciupea, *Făgăraș.* București, 1983, p.94).

NS

Făget (jud. Brașov). M. ort. de maici, întemeiată după anul 1990.

IVL

Făget, vezi **Sălsig.**

Făgețel (com. Frumoasa, jud. Harghita). Sc. ort. de călugări, cu hramul Sf. Treimi, înființat în anul 1906, în apropiere de izvorul Trotuș. Desființat și afectat în anii 1940-1944 și refăcut în anul 1994, cu hramul Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul.

IVL

Feldru (jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. presupusă ca datând din sec. al XVII-lea (diacul Toader din Feldru). Așezată în pădure, spre Ilva Mică, aproape de "gura Râmetei". Cea dintâi dată sigură o deținem din anul 1763, când este vizitată canonic de către ep. gr. cat. de Blaj. Ultimul ei călugăr, Samuil, a murit în 1766. În 1768, sătenii au fost îndemnați să mute bis. în s., iar bunurile ei să fie utilizate pentru bis. parohială. O conscripție din anul 1772 o găsește

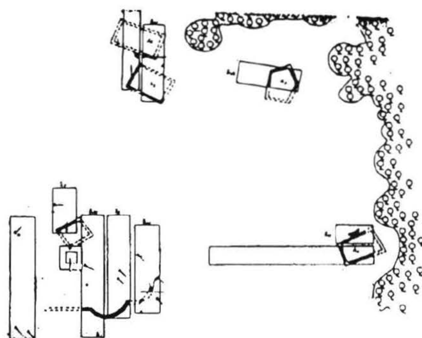
încă pe vechiul loc, dar fără călugări și cu o mică zestre de pământ. Cert este faptul că în s., o bis. de piatră a fost ridicată în anul 1783, ceea ce ne face să bănuim că bis. m. a pierit pe vechiul amplasament (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.62-63; *Monumente istorice*, p.164, 259).

AR

Feleac (Feleacu Săsesc, com. Nușeni, jud. Bistrița-Năsăud). M. românească, probabil gr. cat., cu localizare și începuturi necunoscute. În anul 1765, când este pomenită pentru prima și cea din urmă oară, avea bunurile administrate de către preotul local (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142-143).

AR

Feleacu (jud. Cluj). M. ort. cu hramul Sf. Treime. Era situată în extremitatea de sud-est a s., la câțiva kilometri distanță fața de bis. episcopală și parohială. Ipotetic, este posibil să fi fost întemeiată pentru a deservi episcopia românească de aici, care a fost întemeiată în vremea regelui Matia Corvin (1458-1490). Date certe posedăm însă doar din sec. al XVI-lea. Cea dintâi dată de menționare este din anul 1581. Știm că la 1598 au fost refăcute o parte din clădiri. A fost mereu ajutată să se mențină în funcțiune prin danii (bani, lemne și grâne) făcute de municipalitatea Clujului. Menționările ei continuă intermitent în tot sec. următor. Încă de la început este atestată o "casă" a călugărilor. A avut, se pare, un clopot turnat în anul 1620. La sfârșitul sec. al XVII-lea, călugărița Mădălina este implicată în traseul mai multor cărți de slujbă. În jurul anului 1716 activează acolo copistul Eustatie Rus. La 1783, m. gr. cat., avea un inventar modest. Imediat după aceea a fost, probabil, desființată în urma edictelor habsburgice. După unele opinii, bis. de lemn a fost demolată și vândută unui s. din vecinătate. Locul a fost marcat de o troiță de lemn din anul 1929, reînnoită în piatră în anul 1984.

Urmele mănăstirii ortodoxe din Feleacu

Cercetările arheologice, desfășurate acolo între anii 1988-1990, au dezvelit urmele tălpilor lăcașului de lemn, cu altarul trilobat. În vecinătatea de nord a bis. se afla situată principala construcție anexă, tot de lemn, probabil stăreția, al cărei principal mobilier l-a constituit o sobă de cahle cu decoruri în motive geometrice. Alte mici chilii, dotări gospodărești și adăposturi pentru animale erau împrăștiate în micul amfiteatru natural în care se afla plasată. După totala desființare, pe locul ei s-a extins un cimitir din sec. al XIX-lea.

M. a fost refăcută, din anul 1991, lângă vechea bis. episcopală gotică, în casa parohială, din centrul s. O bis. nouă este în construcție la o distanță oarecare, spre nord-est de cea veche (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158;

Şt. Meteş, *Mănăstirile*, p.69-70; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.478-481; Adrian A. Rusu, cercetări arhivistice şi arheologice inedite).

AR

Feleacu Săsesc, vezi **Feleac.**

Felnac (jud. Arad). M. ort., cu hramul Sf. Nicolae, care avea în frunte pe egumenul Nichifor, în anul 1625. Pentru că nu avem alte date, informaţia trebuie privită cu prudenţă (L. Hadrovics, *Le peuple serbe et son église sous la domination turque*. Paris, 1947).

IB

Feredeu, vezi **Şiria**.

Fibiş (com. Maşloc, jud. Timiş). Ruina unei m., cunoscută în surse din sec. al XIX-lea ca "m. de lângă Apa Neagră", se afla spre Seceani. Suprafaţa bis., ridicată probabil din cărămidă, a fost aproximată la 14 x 4,5 stânjeni. Conform aceloraşi surse, la sud de bis. se grupau anexele. Se presupune că a fost o m. românească de călugări, anterioară anului 1717 şi desfiinţată în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Pentru o perioadă nedeterminată a funcţionat ca bis. de mir pentru localităţile Seceani şi Fibiş (I. Damşia, *Despre mănăstirea Fibişului în Banat*, în *Biserica şi şcoala*, III, nr.18, 24, 1879).

IB

Firtoş, vezi **Firtuşu.**

Firtuşu (com. Lupeni, jud. Harghita). În sec. al XVIII-lea, cetatea medieval timpurie, situată în afara localităţii (spre Inlăceni), a adăpostit un aşezământ al călugărilor minoriţi. Între 1714-1725 este prezent acolo fratele Ştefan Péter, care, pe propria cheltuială, a ridicat, lângă capela părăsită din cetate, o m. cu chilii din lemn. Pelerinaje, foarte populare în zonă, se desfăşurau de ziua Sf. Ioan. M. a funcţionat până în anul 1780, când minoriţii părăsesc locul. Posesiunile din Firtuşu au fost cumpărate ulterior (1819) de către comunitatea sătească din Atea (Fr. Müller, *Die Ruinen am Firtos in Siebenbürgen*, în *Mitteilungen der kais.-königl. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*. Viena, III, 1859, p.258-259; *Orbán*, I, p.127-129; *Vătăşianu*, p.16).

ML, IB

Floreşti (jud. Cluj). M. românească care exista în anul 1765. Pare să fi fost gr. cat., în anul 1783, când a fost lichidată. În anul din urmă se punea problema preluării ei de către s., deoarece bis. parohială era prea mică. Tot atunci i s-au inventariat cele câteva cărţi, obiectele de cult, cinci icoane de mărimi diverse, opt cruci, un clopot, un fânaţ şi un loc de pădure (Z. Pâclişanu, *Vechile mănăstiri*, p.158; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.483-484).

AR

M. ort. de maici refăcută în anul 1994, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, pe direcţia s. Tăuţi.

IVL

Foltea (com. Sălişte, jud. Sibiu). Sc. ort. cu hramul Sf. Gheorghe, ridicat la trei kilometri de comună, între anii 1923-1925, spre Crinţ, în memoria soldaţilor români căzuţi în primul război mondial.

IVL

Frumușeni (Bistra, Bizere, com. Fântânele). Localitatea medievală este, de fapt, dispărută. În sec. al XIV-lea se făcea distincția între s. *Zeudi* (= Frumușeni) și *Byzere*, ambele cu preoți și bis. plătitoare de dijme papale. M. b. (?), situată în cea de-a doua localitate, este anterioară anului 1183, de când provine cea dintâi atestare documentară sigură, a sa. Atunci erau menționate navele sale de pe Mureș și portul m. Tot atunci se specifica că abația avea hramul Sfintei Fecioare. La acea dată locuiau în abație 35 de călugări. Datele cu care m. iese la lumina documentelor trădează deja faptul că era o construcție temeinică, de oarecare vechime. Această vechime, ca și apartenența cultică a primilor ei slujitori, a fost și va fi speculată încă mult timp, până când arheologia nu va aduce lumină cu privire la începuturile ei. Trebuie să ne limităm doar a scrie că la sfârșitul sec. al XII-lea, m. Bizere funcționa ca un lăcaș b., aflat sub patronaj regal.

La începutul sec. al XIII-lea, venitul ei se ridica anual la 4000 de bolovani de sare. Următoarele documente care se referă la ea, din anii 1211 și 1230, se leagă de aceeași problemă a transportului naval al sării controlat parțial de m. Acele nave aveau dreptul să facă trei transporturi nevămuite. Un document prețios, destul de rar în epocă, din anul 1235, ne dă de știre că avea 23 de călugări. În același an, ep. de Cenad a atacat cu mână armată m., spărgându-i porțile, eveniment care a ajuns la cunoștința Curiei papale. Abatele a fost închis, împreună cu majoritatea viețuitorilor. Ep. a instalat un nou abate, pe nume Cornel. Intervenția papei a aplanat provizoriu conflictul, readucându-l pe vechiul conducător al m. După scurtă vreme însă, ep. a repetat atacul, în care, ca urmare a rezistenței, abatele a fost străpuns, mulți frați un suferit răni grave, iar dintre apărătorii civili o parte au fost uciși. Dintre călugării scăpați de urgia episcopală, unul, pe nume Petru, a reușit să ajungă din nou la Roma pentru a relata grozăviile. Rezultatul a fost că în anul 1236, papa i-a anatemizat pe făptași. Cifra călugărilor este suficientă ca să ne semnaleze că avem de-a face cu un lăcaș important ca dimensiuni. Greu de știut natura reală a gravității faptelor. Mențiunile m. Bizere se reiau peste aproximativ un sec., lăsând să se presupună, de către unii exegeți, că ar fi avut de suferit de pe urma invaziei tătare din 1241. În anul 1263 ne reîntâlnim cu prima referință relativă la domeniul ei. Primele atestări ale sec. al XIV-lea, respectiv cele din anii 1321-1323, sunt irelevante pentru istoria ei. Mai important este doar faptul că în primul an, este notat un nou abate, cu numele de Iacob. Abia un document din anul 1337, ne mărturisește o nouă stare gravă, provocată în conjuncturi necunoscute. Aflăm că, folosindu-se probabil și de situația în care m. nu mai avea călugări, un uzurpator, pe nume Ștefan, care nu deținea nici măcar calitatea de preot mirean, administra moșiile m. în folosul său direct. O cercetare ordonată atunci și dusă la îndeplinire de alți abați b., a reușit să readucă lucrurile în ordine. În anii 1385-1388 apare menționat abatele Nicolae, semn că lucrurile intraseră în normal. În perioada următoare, doi abați, Briciu, la 1400, și Blaziu, la 1428, erau citați în procese de abuzuri în legătură cu stăpânirea unor moșii. Ultimul abate al sec. al XV-lea a fost Anton (1471). Absența abatelui era

suplinită la 1507 de către un guvernator, în persoana lui Mihai, canonic și arhidiacon de Arad. La 1522 este menționat ultimul abate care pare să mai fi rezidat în m. La 1557 m. nu mai era consemnată ca fiind în funcție, atestările ulterioare, până în timpurile moderne, fiind legate doar de simple titluri onorifice acordate unor persoane bisericești. Încă din sec. trecut au fost făcute liste ale prepoziților și ale membrilor capitlului, liste care ar merita actualizate în urma accesului diferit la informația de epocă pe care îl posedăm astăzi. Despre moșiile m. știm de asemenea puține lucruri.

M. a fost socotită de către Sándor Márki a fi identică cu ruina de la Vladimirescu. Și alte amplasamente au fost invocate. Aceste opinii au fost inventariate deja în anul 1967. Mai mulți istorici ai sec. al XIX-lea au socotit că se afla pe o insulă, aproape de Arad, la Cicir. S-a făcut și apropierea Bizerea = Cicerea. În perioada interbelică, Octavian Lupaș a avut merite deosebite în precizarea amplasamentului. Pe atunci, ruinele se aflau în partea de s. denumită Hadă. Inițial, locul fusese o insulă la sud de Cicir. La anul 1764 insula era marcată cu numele de *Ins<ula> Praed<ium> Monostor*. Pe harta iosefină se marchează toponimul *Rudera Monostor*, la nord-est de Frumușeni, dar, de această dată, pe un teritoriu legat de uscat, înconjurat, ca o semilună, de apele Mureșului. Există o altă situație, în care ruinele de la Frumușeni, mult mai consistente decât sunt de văzut astăzi, au fost considerate ca aparținătoare m. Zásty. În sec. XIX a fost un complex de clădiri cu o lungime de 91 x 43 metri, aliniat spre vest de un fost braț al Mureșului. Acolo se observau compartimentări care trădau un spațiu ceva mai larg, dreptunghiular, din care mai aglomerată era jumătatea de nord. Fără să știm de ce, colțul de nord-vest, era bănuit a fi bis., cu toate că orientarea sa axială este nord-sud, dublat către același vechi braț al Mureșului, de 15 încăperi simetrice (?), dispuse în trei șiruri (?), fără coridoare de comunicare. Până la brațul actual al Mureșului, socotit atunci ca braț vechi și desenat într-un loc în care astăzi nu îl mai regăsim, aflat spre apus, se mai descriu-desenează alte două clădiri. Cea mai înzestrată cu detalii este cea din centru, despre care ni se spune că era un turn cu bază pătrată (17 x 17 ? metri), construit din cărămizi. Și pentru ca totul să pară și mai confuz, "turnul", avea în mijloc un fel de bazin amenajat din piatră, proclamat drept "închisoare". Complexul mai poseda o construcție și mai departe, către vest. Izvorul susține că acolo era un "turn de pază" al cărui dimensiuni erau impresionante (16 x 22 metri). O intrare, sub forma unei uși cu doi batanți, închisă semicircular, este judecată ca fiind intrarea în același turn. Locul este poziționat între un vechi braț al Mureșului, aflat la est, și albia actuală, aflată la nord. Pe suprafața solului se distinge astăzi doar un bloc izolat de zidărie, fără forme bine conturate (miez de zid, fără paramente). Zidăria este formată din cărămizi dispuse în asize relativ regulate, despărțite de mortar alb, de foarte bună calitate, cu var curat, pietriș mărunt și cărămidă pisată, gros uneori până la 1,5 centimetri. În adâncime există și pietre rare. Acesta ar fi, ceea ce, în sec. al XIX-lea, a fost "turnul" cu "închisoarea". La circa 70 metri spre est, se distinge o suprafață relativ dreptunghiulară, de circa 100 x 50 metri, în care au existat construcții

de cărămidă și piatră folosită doar la ancadramente. Sectorul de nord este, cu ceva mai ridicat, dar nici un fel de colțuri de zid nu mai sparg nivelul ierbii, nici o groapă nu sugerează vreo încăpere ruinată.

Punctului i se spune astăzi "Fântâna Turcului". Din acest punct descris s-au derulat săpăturile arheologice din anul 1981 (Mircea Rusu, George Pascu Hurezeanu). Cercetările arheologice s-au limitat la o singură secțiune practicată în zona dreptunghiului desemnat. Au fost scoase atunci la iveală urmele unei construcții (unui zid orientat nord-sud), care a aparținut unui ansamblu din sec. XII-XIV. Materialul arheologic ne spune doar că pe acel amplasament a funcționat o clădire înzestrată cu elemente arhitectonice (fragmente de coloană, capitel și ancadramente) de piatră, databile în jurul sec. al XII-lea și cu mozaicuri realizate din componente diferite. Fragmentele de paviment recuperate, se pare doar din straturi răvășite, nu dintr-o poziție stratigrafică clară, sunt de mai multe tipuri. Cele mai cunoscute ca formă, sunt cele în formă de pișcoturi scurte, amintind frapant de cele romane. Dar, cele mai puține sunt cele confecționate din lut. În schimb, altele au fost șlefuite din marmură ori piatră de altă calitate. În ordinea numerică descrescătoare, urmează piesele emisferice (diametrul de 6 centimetri), confecționate tot din piatră, dar și ceramică. Cele din urmă ar putea să fie chiar vechi funduri de vase (grosimea 1 centimetru). Ca piese unice, folosite în ansamblu, există încă trei categorii. Cea mai mare ca dimensiuni este o componentă în formă de migdală, apoi o piesă dreptunghiulară, realizată din marmură, care posedă, la o latură scurtă, o concavitate semicirculară, potrivită pentru plasarea unui pișcot; în sfârșit, avem un mic pătrat tăiat din marmură roșie. Unele dintre grosimile pieselor au fost tăiate oblic. Pe fragmente se mai disting urme de mortar. Toate aceste detalii sunt relevante, așa cum am arătat, pentru poziționarea într-un mozaic pavimental. Acest tip de element decorativ este cu totul rar, practic fiind primul pe care îl avem semnalat pe teritoriul României de vest. Analogiile sale se potrivesc doar ambianței bizantine. Între materiale există și piese din marmură cu funcționalitate greu de precizat.

Un grup de morminte, sugerează și ele vecinătatea unei bis. Monedele încep cu denari din vremurile regelui Bela al II-lea (1131-1142). Cea mai nouă monedă a fost ștanțată într-o monetărie a lui Ioan de Hunedoara (1446-1453) (Balássy F., *A biserei apatság*, în *Magyar Sion*, VI, 1868, p.336-360, cu altă localizare; K. Juhász, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.40-48, 248 și urm.; Pesty F., *Bizere és Zásty*, în *Történelmi és régészeti értesitö a Delmagyarorsagi törtenelmi...*, 1883, p.164-166; Sörös P., *Az elenyészett benczés apátságok*, în *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*. XII/B. Budapesta, 1912, p.440-441; *Györffy*, I^3, p.173-174; *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*. Timișoara, 1999, p.71; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.159-168).

AR

Gaura Chindiei, vezi **Pescari**.

Gătaia (jud. Timiș). M. paul. întemeiată între anii 1340-1345, cu localizarea topografică și hram necunoscute. A fost distrusă de o incursiune turcească, în sau înaintea anului 1392, împreună cu o altă m. La 1411 se înregistrează o donație pentru ea, a lui Ioan Maróthi, ban de Mačva, constând în părți de moară. Ultima atestare este cea din anul 1422. În 1505 se mai menționează ca m. distrusă. S-a presupus că bunurile ei imobiliare au fost transferate paul. din Cladova (*Györffy*, III, p.483; *DocArtPaul*, I, p.159).

AR

Gârbău Dejului (com. Căseiu, jud. Cluj). M. românească menționată ca fiind situată în hotarul denumit Leurda. În același loc, în perioada interbelică, erau semnalate urmele unor fundații de piatră de la o bis. și morminte de călugări. Este posibil ca identificarea să desemneze o altă m. din aceași comună (T. Hermann, *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român Dej*. Cluj, 1925, p.44).

AR

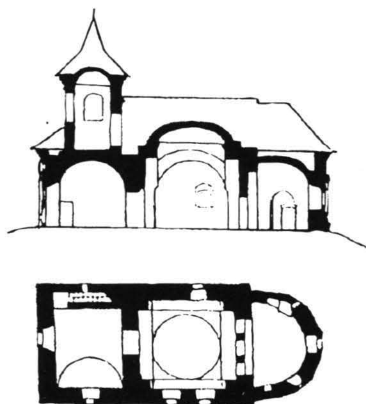
Geled (*Geleth*, Ghilind, jud. Arad). În anul 1177, sunt menționați *filiis* bis. din Geled. M. fost înzestrată de regele Andrei al II-lea, la 1233, cu 500 de bulgări de sare. Despre ordinul călugăresc care a populat-o sau hramul ei nu se cunoaște nimic. Se poate presupune că a fost distrusă cândva în cursul sec. al XIII-lea, posibil chiar de către invazia din anul 1241. Dispărută pe lângă Gai, în teritoriul de astăzi al orașului Arad. Pe o hartă din 1785 este menționat în dreptul ei *Monaster*, iar pe o altă hartă *Monostor Gajavilla* (K. Juhász, *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.165-180; *Györffy*, I^3, p.177.).

AR

Geoagiu de Sus (com. Stremț, jud. Alba). M. ort. situată pe o mică terasă din apropierea văii Geoagiului. Există alternativa ca hramul din sec. al XVIII-lea să fi fost Nașterea Maicii Domnului sau Intrarea în Bis. M. se afla în funcțiune la anul 1557, când aici rezida ep. Cristofor. Este posibil ca ridicarea ei să fi fost sprijinită de către logofătul Ioan Norocea din Răzvad (Țara Românească), a cărui moșie se afla în vecinătate, la Cetea, deși tradiția îl consideră ctitor pe Radu cel Mare, domnul Țării Românești. Se pare că, în perioada următoare, nu a mai fost decât sporadic centru de viață monahală.

Raliindu-se mișcării lui Sofronie, a fost lovită de represalii. Comunitatea m. a fost desființată, iar în timpul generalului Buccow (1762) i s-au dărâmat chiliile. Averile imobiliare au fost împărțite de către localnici. Bis. a fost refăcută în preajma anului 1785, după o altă distrugere, prin

strădania lui Sofronie Paulovici, și apoi la 1793. Din anii 1817-1819 a trecut, de asemenea, la gr. cat. Ruinele chiliilor se mai vedeau în perioada interbelică.

Biserica mănăstirii Geoagiu de Sus

Din ansamblul m. se mai păstrează doar bis. construită sub influența arhitecturii de la sud de Carpați, la o dată anterioară anului 1724. Are un naos prelungit cu o absidă semicirculară decroșată. O boltă în formă sferică acoperă naosul, iar pronaosul este acoperit semicilindric. Ultima componentă vestică a bis. are deasupra un turn-clopotniță. Fațadele sunt decorate cu brâie de cărămizi așezate pe colț, în forma celor din Țara Românească. Se presupune că a fost pictată prima oară în vremea lui Mihai Viteazul și apoi repictată prin grija protopopului de Alba Iulia, Petru sau Dumitru (?). Pictura se păstrează aproape integral în interiorul bis. O inscripție chirilică de pe peretele vestic al pronaosului, lângă tabloul votiv realizat de popa Ivan Zugravul din Rășinari, consemnează: *(Pe)tru* sau *(Dum)itru Protopop ot Carlovu (c)titoru bisearicii. Rucopiset Popa Ivan Zugrav i Nistor. 1724. Mst. mai 5 zil(e).* Alt strat de pictură existent în absida altarului, pe tâmpla de zid și în naos este opera lui Gheorghe, fiul lui Iacov din Rășinari, din anii 1792-1793. Bis. a fost restaurată în anii 1973-1975, prilej cu care au fost realizate și cercetări arheologice (rămase nepublicate), de către Radu Heitel și Dan Căpățână. Atunci s-au găsit urme de construcții datate în sec. XVI-XVIII, presupuse a fi anexele m. (V. Bologa, *Ruinele mănăstirii din Geoagiul de Sus*, în *Transilvania*, XXXVIII, nr.110, 1890, p.439-440, nr.113, p.451; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.51-52; T. Ciuruș, *Biserica mănăstirii din Geoagiu de Sus*, în *Apulum*, II, 1943-1945, p.407-411; Eugenia Greceanu, Ioana Cristache-Panait, *Alte biserici românești din raionul Alba Iulia*, în *MA*, XI, nr.11-12, 1966, p.723-725; Eugenia Greceanu, *Pătrunderea influențelor de tradiție bizantină în arhitectura bisericilor românești de zid din Transilvania*, în *SCIA*, 1972, nr.2, p.202-204; N. Albu, *Cea mai veche școală românească din județul Alba: școala de pe lângă mănăstirea Măgina*, în *Apulum*, XIV, 1976, p.465; L. Bágyui, *Restaurarea bisericii fostei mănăstiri și episcopii ortodoxe din Geoagiu de Sus*, în *Îndr. Past.*, I, 1977, p.219-220; Susana Andea, A. Andea, *Date noi privind bisericile din Geoagiu de Sus în secolul al XVIII-lea*, în *Ars Transsilvaniae*, III, 1993, p.175-184; M. Porumb, *Dicționar*, p.137-138).

IB

Ghelari (Plosca, jud. Hunedoara). M. ort., cu amplasament posibil în hotarul s., pe valea unui pârâu cu același nume, la locul numit acum "M.

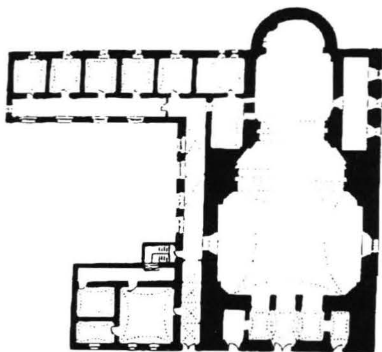
Alicului", după numele unui credincios care a așezat o troiță în amintirea ei. Tradiția (acte din 1711, rezumate la 1829) o socotea legată de familia Hunedoreștilor (sec. XV) și chiar mai veche decât cetatea lor. Unele din icoanele păstrate la bis. Sf. Nicolae din Hunedoara, despre care s-a scris că au fost transferate de la ea, aparțin sec. XVI-XVII. Aceasta ar putea fi un bun indiciu al vechimii m. Funcționarea m. este cert documentată de la sfârșitul sec. al XVII-lea. În acest loc, Vasile Sturza Moldoveanu, copiază la 1695, două cărți. În 1709 la m. se afla un călugăr moldovean, pe nume Simion de la Neamț. Călugării ei au avut aceeași atitudine oscilantă întâlnită în multe alte cazuri, în vremea conflictelor dintre ort. și gr. cat. În preajma anului 1762, ca urmare a ralierii călugărilor la mișcarea religioasă de revenire la ort., a fost desființată, iar clopotele, icoanele, odăjdiile, stranele și jilțurile ei au fost mutate la bis. parohiale gr. cat. din Hunedoara și Izvoarele. Se pare că bis. a fost pictată, în anul 1780, de popa Simion din Pitești. Din anul 1787 aflăm despre un ordin de desființare a unei m. din Ghelari emis în 1785. Documentul se referă probabil la m. Plosca, dar măsura nu pare să fi avut consecințe imediate. În anul 1786 acolo funcționa o școală, iar în 1795 se mai amintește și un călugăr. Din sec. al XIX-lea a rămas vacantă, și ca urmare a acestei situații, a fost încredințată, spre administrare, unor preoți de mir. Pârâul cu care se învecina, a ruinat treptat lăcașul. Ridicarea bis. parohiale din s., la 1842, a însemnat un alt motiv de părăsire a vechii construcții. Cu toate acestea, momentul dispariției este neclar, deoarece avem păstrată amintirea unui loc de amplasare, dar și informația că după primul război mondial, bis. m. s-a refăcut din temelie, cu sprijin local, de către un șantier condus de arhitectul Rudolf Wagner, cel care restaurase și m. Prislop. Sfințirea ca bis. parohială, cu hramul Schimbarea la Față, s-a petrecut în 1930 (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.101-103; *Sionul Românesc*, XVII, nr.17-18, 1930, p.67-68; M. Păcurariu, *Istoria Mănăstiri Prislop*. Arad, 1986, p.103-106; *Corviniana*, I, 1995, p.99; M. Porumb, *Dicționar*, p.292; *Arhivele Statului. Filiala Deva. Prefectura județului Hunedoara*, dosar 21/1787, f.3).

AR, IB

Sc. de maici, reînființat în anul 1993, cu bis. având hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil.

IVL

Gherla (jud. Cluj). Fr. au fost așezați în anul 1742, pe un lot dăruit de judecătorul Todor Daniel. Același personaj s-a angajat să plătească construcțiile și întreținerea unui călugăr. Bis. m. s-a ridicat între anii 1748-1758, pe strada Apei.

Mănăstirea franciscană din Gherla

Bis. are două travei, cu boltiri separate. Este prevăzută cu un pridvor cu trei travei. Decorațiile interioare datează de la sfârșitul sec. al XIX-lea, începutul sec. XX. Capela Sf. Maria de Loreto, situată la nordul altarului, a fost sfințită în anul 1760.

Anexele se dezvoltă spre nord. Ele datează din anii 1744-1767. Descriu un careu neînchis spre nord și, parțial, spre vest. Refectoriul este situat spre vest, chiliile spre est. În 1825 au avut loc reparații la cor. În anul 1855 a suferit un incendiu puternic. Două turnuri s-au înălțat pe fațada de vest în anul 1878. M. a continuat să funcționeze până în anii de început ai comunismului, deservind și bis. parohială. A fost reînființată după 1990, ca filie a m. din Dej, cu hramul Sf. Petru de Alkantara (Szongott Kr., *Szamosújváros szabad király város monografiája (1700-1900).* III. Gherla, 1901, p.79-84; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben.* Budapest, 1921, p.339; V. I. Pop, *Armenopolis – oraș baroc.* București, Teză de doctorat, 1997, p.80-82).

AR, NS, ML

Gherman (com. Jamu Mare, jud. Timiș). M. fr. care apare în anul 1385, pe lista m. aparținătoare custodiei Kovin (Serbia). Se presupune că a fost înființată în jurul anului 1366, cu scopuri prozelite în rândul populației bulgare. A fost distrusă de atacurile turcești din preajma anului 1399. Nu a mai fost reînființată. Nu posedăn date despre poziția ei topografică (*Karácsonyi*, II, p.43-44).

ML

Ghida (Dida, com. Balc, jud. Bihor). M. românească, cu amplasament, hram și istorie rămase neclarificate. La 1767 apare singura dată, cu prilejul unei cercetări de martori (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.157).

AR

Gilad (localitate dispărută între Cerneteaz și Pișchia, jud. Timiș). M. ort. atestată de izvoare turcești, între anii 1569-1579. A fost probabil, sârbească. Hramul, istoria și topografia sa sunt complet necunoscute (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579).* Szeged, 1996, p.56).

AR

Giulești (jud. Maramureș). M. ort. întemeiată în anul 1692, de către Pop Lupul, la doi kilometri sud de s., pe o terasă a râului Mara. Hramul ales, al bis. de lemn, a fost acela al Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil. Planul bis. se prezenta cu altarul decroșat, închis pentagonal, și cu un pronaos. În anul 1695 în ea rezida ep. Iosif Stoica. O piatră de mormânt din anul 1712 aparține probabil primului călugăr, pe nume Teodosie. Se menționează o icoană, astăzi dispărută, pictată pentru ea în anul 1777. Tot atunci era depopulată, dar la 1787 avea un călugăr. A dispărut, ca m., cândva după anul 1809. Ulterior a fost preluată ca bis. parohială în s. Mănăstirea, și reparată. A avut pridvor închis ulterior fazei inițiale, pronaos, suprapus de un turn specific zonei, și naos. Fragmente de pictură interioară și unele icoane, databile în sec. XVII, au fost completate de altele ale zugravului Alexa din Berbești (1779). Un clopot datat la 1679, a dispărut probabil ca ofrandă de război (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.160-162; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI,

nr.7-8, 1936, p.395-396; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.166-167; *Monumente istorice*, p.109-110; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.104-112).

AR

Groși (jud. Maramureș). M. ort. cu hramul Învierea Domnului, întemeiată în apropierea locului presupus de funcționare al m. Habra (vezi acolo) (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 1999, p.191).

IVL

Gruiul Rotund, vezi **Coroieni**.

Gura Râului (jud. Sibiu). Un document din anul 1558 menționează construcția unei "Schwarzen Klosters" (= M. Neagră). Cum s. era românesc, iar sașii trecuseră deja la Reformă, este de presupus că este vorba despre o m. ort. Nu mai cunoaștem alte date despre existența ei (H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*. I. Hermannstadt, 1998, p.30).

AR

Gura Văii (com. Recea, jud. Brașov). M. românească cu hram și localizare rămase necunoscute. Din anul 1748 are consemnat un viețuitor, deci a apărut anterior acestei date. După una dintre surse ar fi fost distrusă în anul 1761, dar știrea se contrazice cu altele din anii următori (1765-1768) care îi atestă funcționarea. La 1767 chiar se precizează că m. era de dimensiuni modeste, construită din lemn.

O altă m. ort. nouă, se află în construcție din anul 1993 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.82; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.33).

AR, IB

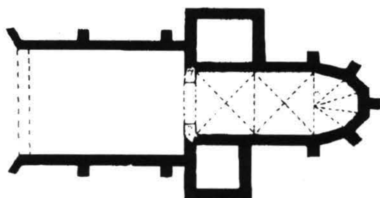
Habra (loc. dispărută, jud. Maramureș). M. ort. situată în apropiere de Baia Mare, pe moșia lui Kökenesdi din Vetiș (?). După unele opinii locul ei se afla în s. Groși (vezi acolo) ori, așa cum precizează documentele, între Groși și Ocoliș. Cercetări de teren localizează un toponim "Habru", situat la sud-est de Groși. Acolo s-au găsit urme de cărămidă. Exista cu destulă vreme înaintea anului 1597, dată la care era reședința ep. Efrem. În anul 1604, ep. Serghie se plângea că i-a fost luată de către familia nobiliară amintită. În 1607 restituirea nu se făcuse. În anul 1614, preoții și nobilii maramureșeni adresează o suplică autorităților habsburgice pentru retrocedarea sa. Se preciza că nobilii din Vetiș i-au alungat călugării, au distrus clădirile, au dus cu ei clopotul și i-au luat averile (câmpuri, livezi, vii, eleșteie și păduri). În sec. al XVII-lea se cere refacerea ei. După toate semnele, nu s-a mai restaurat (Hodinca A., *A munkácsi gör. kel. püspökség okmánytára.* Ungvár, 1911, p.46-47; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.181; Șt. Lupșa, *Vechea episcopie a Sătmarului*, București, 1938, p.8-9; A. Pippidi, *Note de istorie a Maramureșului în sec. XVI-XVII*, în *Marmatia*, 5-6, 1979-1981, p.179; Viorica Ursu, *În legătură cu memoriul din 1614, adresat autorităților imperiale de românii din ținutul Baia Mare, Chioar și Sătmar*, în *Marmatia*, 5-6, 1979-1980, p.185-193).

AR

Harale (com. Ghelința, jud. Covasna). M. fr. rămasă la rang de loc, nu de convent, ridicată cândva între anii 1500 și 1523. A avut hramul Sf. Fecioare. Posibil să fi dispărut în deceniul al cincilea al sec. al XVI-lea. Un turn, semnalat în sec. XVIII, pare că i-a conservat încă amintirea (*Entz* 1996, p.161, 521).

AR

Hațeg (jud. Hunedoara). M. a fr. observanți. Ridicată în vremea domniei lui Ludovic I (1342-1382), cu scopuri de prozelitism între românii din districtul omonim. A fost distrusă de către turci în anul 1420. În anul 1428, erau sprijiniți de către Sigismund de Luxemburg pentru activități misionare. Au primit și o întărire papală, la 1433. Refacerea vieții m. a durat un interval scurt, probabil până la invazia turcească din anul 1479, dată după care, călugării se vor fi mutat definitiv lângă Hunedoara.

Biserica mănăstirii franciscane din Hațeg

Fundațiile bis. s-au descoperit întâmplător, la sfârșitul sec. al XIX-lea, suprapuse fiind de două generații diferite de construcții moderne. În lumina acestora, m. se compunea dintr-o navă (neterminată la vest ?) ritmată de contraforturi, și un altar cu două travee, închis poligonal. La nord și sud, în dreptul umerilor navei, se aflau amplasate, probabil un turn și o sacristie. Elementele claustrului nu se cunosc. Semnalări contemporane indică prezența unui cimitir și a spoliilor romane (*Arhivele Statului. Filiala Deva. Fond Prefectura județului Hunedoara*, dosar 61/1780, f. 1-4; Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.134-140).

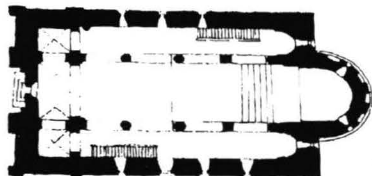
Revenirea fr. s-a produs în anul 1768, pe un teren nou, pus la dispoziție de donatori locali. Au ridicat o capelă și anexe de lemn și chirpic. Rezidență a fost proclamată în anul 1810, după refacerea în piatră. Au deținut un spital, care nu avea decât o capelă, fără bis. Tot ei au întreținut și o școală. Fosta lor clădire a devenit spital civil (capela era sală de operații), iar apoi a fost demolată, în anii '70, pentru a face loc actualului spital din localitate (*Karácsonyi*, II, p.72-73; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.262-263; informații inedite).

AR, ML

Hădăreni (com. Chețani, jud. Mureș). M. gr. cat. aflată în hotarul s. A fost menționată doar în conscripția Buccow (Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.188).

IB

Herina (com. Galații-Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud). M. b., probabil privată, cu ctitori necunoscuți, având hramul Sf. Petru, întemeiată și funcționând în sec. XII-XIII. Denumirea germană a localității (Mönchsdorf = S. călugărilor) poate indica însă și numai un regim de proprietate. Ca posibili ctitori pot fi desemnați nobilii din familia Kacsics.

Biserica mănăstirii Herina

Posedă o arhitectură romanică foarte bine conservată, datată în intervalul 1250-1260, compusă dintr-o bazilică trinavată, cu două turnuri pe fațada de vest, construită din cărămidă. Absida centrală este închisă semicircular, în timp ce lateralele au exterioare rectangulare și interioare semicirculare. Sanctuarul se ridică la o cotă care ar lăsa să se înțeleagă prezența unei capele subterane. În vest există o tribună. Urmele anexelor nu se cunosc. Este posibil ca ele să fie undeva spre nord ori la oarecare distanță de bis. Actualmente este bis. evanghelică (Entz G., *Harina (Herina) románkori temploma*, în *Müvészettörténeti Értesítő*, III, 1954, p.20-33; K. Klein, *Mönchsdorf. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, în *Südostdeutsche Heimatblätter*, III, 1954, p.141-149; *Vătășianu*, p.37-39).

AR

Hodac (Runcu, jud. Mureș). M. românească, amplasată în hotarul s., despre care avem

câteva informații din sec. al XVIII-lea și de la începutul celui următor. Printre acestea nu se află însă, date despre întemeiere sau hram. Este de fapt incert dacă ținea de Runcu sau de Hodac. În anii 1744, 1765 și 1774 la m. se găsea doar câte un singur călugăr. Numele unuia dintre stareți, Vlasie, apare în jurul anului 1780, pe o însemnare de carte, astăzi dispărută. Se pare că cei care au populat m. au fost călugări gr. cat. A întreținut și o școală care, de altfel, a fost unul dintre principalele motive pentru care nu a fost desființată în anul 1785, împreună cu alte m. ale comitatului. Încetarea vieții monahale a fost provocată de către baronul Leopold Bornemissa, stăpânul locurilor. Procesul de desființare, în care i-a lua apărarea Petru Maior, a fost argumentat prin lipsa mijloacelor de subzistență. Tot atunci s-a consemnat faptul că deținea o bis. de lemn, o clădire pentru școală și alte câtva case (probabil, chilii și anexe). La 1805 era socotită "devastată", însă cărțile ei se mai aflau acolo, atunci punându-se problema transferului lor la bis. parohială gr. cat. În următorul an se aștepta îngăduința aceluiași moșier pentru transferul bis. m. la Ibănești, dar nu se știe care a fost finalitatea acestei solicitări (S. Pușcariu, *Documente pentru istorie și limbă.* I, Sibiu, p.30-40; *Șematism*, Blaj, 1900, p.485; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.158-159; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.134-135; N. Lateș, *Mănăstirea din Hodac și parohia Gurghiu*, în *MA*, III, 1958, nr.3-4, p.315-317; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.226-227).

IB, AR

Hodoș-Bodrog, vezi **Bodrogu Vechi**.

Hoghiz (jud. Brașov). M. ioanită a cărei primă atestare pare a fi anul 1298. Priorul Ioan a primit atunci, pentru bis. m. cu hramul Sf. Treimi, dreptul la hotărnicirea unor moșii. O a doua atestare este din anul 1311. Tradiția susține că pe locul ei s-a ridicat castelul Haller. Istoriografia modernă nu împărtășește însă interpretarea surselor menționate (*Orbán*, I, p.195).

AR

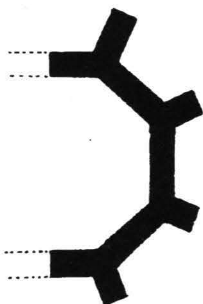
Hondol (com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara). M. românească, de călugări, cu funcționare anterioară anului 1783. Este cunoscută doar din anii în care i se hotărăște desființarea (1783-1787). Bunurile, ca și viețuitorii, trebuiau să fie transferate în cel mai apropiat s. (*Arhivele Statului. Filiala Deva. Prefectura județului Hunedoara*, dosar 15/1783, f. 57; 14/1785, f. 20-21; 21/1787, f.3).

IB

Hudusmonostor, vezi **Bodrogu Vechi**.

Hunedoara (Buituri, jud. Hunedoara). Amplasată în *angulus septentrionalis* al târgului. Inițial concepută pentru a., de către Ioan de Hunedoara. Meșterul pietrar Konrad din Brașov lucrase acolo. În anul 1463 se atestă că lucrările continuau. Observanții au fost aduși de către regele Matia Corvin, în jurul anului 1470. În 1465, papa Paul al II-lea îngăduia regelui Matia și mamei sale, Elisabeta Szilágyi, ca în m. de curând terminată să fie aduși observanți, cu scopuri prozelite între românii din zonă. Hramul a fost acela al Sf. Fecioare. Amintită ocazional în anii 1508, 1517, 1525, 1527 și 1530, când este susținută material de stăpânii cetății. În anul 1516 apare pe lista

custodiei transilvane a fr. observanți. Posibil ca ea să fi servit drept principal loc de recrutare al misionarilor trimiși în Țara Românească (m. din Târgoviște) ori la sudul Dunării. În 1533, castelanii au cerut reclădirea ei, motivând că nu au loc de înmormântări și rugăciune. Se pare că nu s-a dat curs cererii lor. Deja între anii 1534-1537, nu se mai menționează, dar se pare că sunt reinstalați în m., împotriva administratorilor germani și luterani, de către voievodul Transilvaniei, Emeric Czibak. S-a părăsit cândva în intervalul 1551-1561. Alte surse, neverificabile, susțin că evenimentul s-a petrecut în anul 1552, la instigarea nobilului feudal local (Ioan Török), care a profitat din plin, acaparându-i inventarul. S-a ruinat și a fost demolată cu totul, în perioada sec. XVIII-XIX.

Urmele absidei bisericii mănăstirii franciscane din Hunedoara

Vechea m. și o parte a bunurilor imobiliare medievale, a fost cedată din nou fr., în anul 1710. Clopotnița păstra urme gotice. Sub ea s-a instalat prima capelă. Cu donații din partea familiilor Jósika și Macskási, s-au mai refăcut apoi o serie de încăperi. S-a oficializat convent în anul 1743. Refacerea complexului s-a finalizat în anul 1773. În anul 1812 a fost din nou restaurată. Către 1876, se păstra în stare precară. Noile reparații, derulate lent, s-au isprăvit în anul 1884, cu ajutorul unor donații ep. și colete publice. Tot călugării răspundeau de parohie. Extinderea industriei locale a dus la demolarea construcției vechi și la ridicarea unei construcții noi care s-a finalizat între anii 1911-1913, în interiorul orașului. Hramul acesteia a fost acela al Sf. Fecioare.

Săpăturiile lui Kövári Ernö, din anul 1914, au scos la lumină o parte din închiderea corului. Fundațiile au fost descrise, ca fiind înrudite cu acelea ale bis. m. de la Teiuș și Șumuleu

După o întrerupere de peste 50 de ani, activitățile m. s-au reluat din anul 1990, cu hramul Sf. Fecioare (*Rupp*, III, p.242; *AÉ*, IV, 1884; *Csánki*, V, p.61; *Karácsonyi*, II, p.280; Kövári E., *A vajdahunyadi római katolikus templom középkori széntelye*, în *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*, V, 1914, p.450-454; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.265; *Entz* 1996, p.107, 499-500; Balogh Jolán, *A müvészet Máthyás király udvarában*. I. Budapest, 1966, p.195-198; *Léstyán*, II, p.184).

AR, ML

M. românească cu funcționare anterioară anului 1765, despre care nu cunoaștem nimic altceva. La data indicată este socotită "casată" (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.159; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.101).

AR

Hurez (com. Beclean, jud. Brașov). M. românească care s-a întemeiat probabil în sau anterior anului 1742. La 1755, starețul

Onofrei își făcea testamentul. M. cu amplasament și hram necunoscute. Nu cunoaștem nici data dispariției sale (Z. Pâclișanu, *Măruntișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.393).

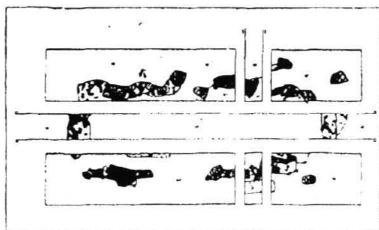
AR

Ibănești (jud. Mureș). M. gr. cat. amplasată în locul de s. "La m.". Nu cunoaștem data de întemeiere și nici hramul. Atestarea din anul 1772, când i se consemnează un singur viețuitor, este totodată argument pentru identitatea ei diferită, față de cea de la Hodac. Se pare că bis. ei de lemn a fost mutată în s. Nadeș. Alte interpretări consideră că este vorba despre bis. m. din Chiheru de Sus. Se consemnează o tradiție despre persecutarea călugărilor (D. Antal, *Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, XVI, nr.4, 1926, p.97; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.190).

AR

Ieud (jud. Maramureș). M. ort. românească întemeiată în anul 1709, de membrii ai familiei Balea (Lazăr, Nicolai și alții). Posibil ca hramul să-i fi fost cel al Sfinților Părinți. Ruine erau semnalate încă în anul 1911 și identificate în 1923, ca aflate la circa doi kilometri nord-est de centrul s., pe un platou de lângă izvorul pârâului Recea. O altă menționare certă provine de pe o carte religioasă, din anul 1753. Pe o hartă din anii 1766-1768, sunt prezentate mai multe construcții, dispuse fără vreo ordine oarecare, care sunt unite de un ocol de mărimea a trei-patru gospodării. Observațiile trebuie concordate cu mențiunile potrivit cărora, în anii 1777 și 1787, m. era pustie și părăsită. Se pare că deja în anul 1777, moștenitorii ctitorului își împărțiseră deja vechile pământuri ale m. Bis. m. a fost demolată în anul 1886, iar din lemnele ei s-a construit un grajd.

Urmele arheologice ale bisericii mănăsirii Ieud

Cercetările arheologice (1965) au confirmat că ar fi vorba despre un lăcaș apărut doar din sec. al XVIII-lea. Bis., cu o navă dreptunghiulară (circa 10 x 5 metri) și cu un altar, se pare că închis pentagonal, a avut fundații de piatră și elevații de lemn. În preajma ruinelor s-au descoperit ceramică și monede (neprecizate). Câteva morminte, din interior și exterior, nu au avut inventar concludent.

M. de maici, reîntemeiată în anul 1993, la marginea de sud-est a s., cu hramul Sf. Trei Ierarhi, în spatele locului în care a funcționat bis. veche (Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.396; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.167; R. Popa, M. Zdroba,

Şantierul arheologic Cuhea. Baia Mare, 1966, p.49-52; Al. D. Baboş, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureş.* Lund, 2000, p.112-113).

AR

Igriş (com. Sânpetru Mare, jud. Timiş). M. cisterciană întemeiată de către regele Bela al III-lea, în anul 1179, cu hramul Sf. Maria, ca filie şi cu ajutorul unor călugări veniţi din m. de la Pontigny (Franţa). Primul ei abate cunoscut a fost Hugo. În anul 1187 a funcţionat, se pare, un şantier menit să o reclădească. A beneficiat de donaţii din partea regilor Emeric şi Andrei al II-lea (1224, 1235), constând în numeroase posesiuni. Din 1230 avem ştiri despre un privilegiu al abaţiei, cu privire la navele transportoare de sare. În 1233, regele a stabilit partea anuală de sare, cuvenită abaţiei în cantitatea de trei mii bulgări. Rolul abaţiei este arătat şi de faptul că a funcţionat ca loc de adeverire (1239), iar abatele său figurează de mai multe ori ca trimis papal (1213-1247). S-au înhumat în ea regina Jolanta de Courtenay († 1233) şi soţul ei, regele Andrei al II-lea († 1235). În jurul anului 1239 era locuită de călugări francezi şi maghiari (din Ungaria). Devastată de tătari (1241), după un asediu în toată regula, cu maşini. S-a refăcut însă rapid, după anul 1247. În 1280, regele Ladislau al IV-lea a ţinut în ea, o vreme, coroana şi tezaurul regal. Ruinată se pare în a doua jumătate a sec. al XV-lea, din cauze din care nu putem exclude incursiunile turceşti. În anul 1489, a suferit numeroase pagube, între care sunt menţionate pocale, cărţi, icoane ferecate în argint. Desfiinţată în jurul anului 1500, fără să cunoaştem ce destin nou a primit. Turcii au ocupat zona în anul 1551. Probabil tot ei sunt cei care dispun dărâmarea sa preventivă pentru a nu mai fi utilizată ca loc întărit, în caz de război. S. s-a pustiit şi el în sec. care au urmat. O listă a abaţilor este dată de Hervay. Nu s-au păstrat documente ale abaţiei, dar în 1367 este menţionat registrul arhivei sale. Unele cărţi din biblioteca m. sunt cunoscute. La rândul ei, şi abaţia de la Igriş a construit două filii, una la Cârţa şi o altă m. având ca fondatoare pe ducesa de la Halici.

Sigiliul mănăstirii cisterciene din Igriş

Cunoscând reglementările ordinului, se poate aprecia că a fost deservită de către o bazilică trinavată, cu bolţi în cruce. În sec. al XIX-lea, ruinele bis., aflate în partea de vest a aşezării, sunt descrise ca având lungimea de 500 de paşi. Au fost ziduri emplectonale, cu pietre ecarisate, compartimentate de stâlpi cu secţiuni octogonale, dispuşi la distanţe de 6,5 metri unul de altul. Au atras atenţia încă un cap de leu de marmură albă şi fragmente de mozaic pavimental. Construcţiile

conțineau multe pietre profilate, inclusiv de marmură, din păcate, neindividualizate, la fel și cărămizi. Ultimele pietre profilate sunt semnalate în grădina castelului din Sânpetru Nou, scoase prin săpare, în anul 1870, de familia proprietarului. Printre ele se remarcă o cheie de boltă, decorată cu o rozetă, ancadramente cu dentoni în dinți de ferăstrău, o bancă de piatră etc. La începutul sec., deasupra ruinelor se găseau deja instalațiile unui joagăr. Ulterior s-a ridicat acolo noua Primărie și bis. ort. (1819), care s-au construit cu pietre din ea (Molnár P., Rómer Fl., în *AÉ*, VII, nr.2, 1870, p.56-58; Novák L., *Az egresi cisterci apátság története*. Budapesta, 1892; Bósz E., *Az egresi cisterci apátság története*. Budapesta, 1911; Csomor L., *Volt-e Egeresen apátság ?*, în *Erdelyi Muzeum*, 1911, p.223-232; K. Juhász, *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.73-87; G. Cotoșman, *O străveche mănăstire românească în Banat – Castrul roman de la Igriș*, în *Luceafărul*, 2, nr.3, 1936, p.176-180; R. Constantinescu, E. Lazea, *O bibliotecă monastică din Transilvania pe la 1200*, în *Studii*, XXII, nr.4, 1969, p.1145-1153; Dávid Katalin, *Az Árpádkori Csanád vármegye müvészeti topográfiája*. Budapest, 1974, p.31-33; F. L. Hervay, *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Romae, 1984, p.90-95; *Györffy*, I³, p.855-856).

AR, ML

Ilia (jud. Hunedoara). Rezidență fr. din sec. al XVIII-lea. Nu cunoaștem alte amănunte despre formele și funcționarea ei (*Rupp*, III, p.209-210).

AR

Ilieni (jud. Covasna). M. paul. fundată de către comitele Ladislau Cziráki, la începutul sec. al XVIII-lea, ca rezidență misionară. Bis., de lemn, foarte modestă, cu hramul Sf. Anton de Padova, se afla pe malul Oltului. Alături se găsea și o școală. Atât rezidența, cât și școala au fost ridicate de către preotul Moise Nagy. Rezidența, compusă din două încăperi la parter și trei la etaj, avea într-una de la parter o capelă dotată cu cele necesare slujbei, dar și cu un blazon, de către ep. de Oradea, Augustin Benkovich. În 1713 se pregătea ridicarea unei clopotnițe, pentru unul dintre cele două clopote. În ea locuia doar câte un singur călugăr, trimis de la Teiuș. Într-o donație din 1740, figurează rectorul școlii, călugărul Martin. A primit câteva danii de bani și loturi de la nobilii din vecinătăți și locuitorii din Ilieni. Desființată în anul 1786. În continuare a funcționat ca bis. parohială (*Orbán*, III, p.30-35; *DocArtPaul*, I, p.186-187).

AR, ML

Ilva Mare (jud. Bistrița-Năsăud). Sc. ort. de călugări, cu hramul Schimbarea la Față, întemeiat în anul 1992 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.202).

IVL

Ineu (jud. Arad). Aici a funcționat m. fr. observanți, cu hramul Sfintei Fecioare. Despre ea se știe că ar fi fost ctitorită cândva între anii 1387-1395, de către Ladislau Losonczi, baron al regatului, comite de Timișoara, ban de Severin, al Croației și Slavoniei. Acela a decedat în anul 1395, nu înainte de a ctitori m. Actul său este recunoscut în documente ulterioare. Prima mențiune certă

datează din anul 1415. Patronajul familiei Losonczi s-a menținut în continuare. Fiul ctitorului a făcut demersurile pentru ca m. să fie legalizată. O amintește și un act papal, la 1423. O mare adunare fr., ținută aici, în 1444, a proclamat constituirea provinciei maghiare a observanților. Aceasta însemna, printre altele, că m. se găsea în bună stare. În anul 1535, viețuiau încă în ea 17 călugări. Peste doar câțiva ani, respectiv în 1548, se mai aflau în ea doar guardianul (abatele) și un îngrijitor. După acel moment, la o dată neprecizabilă, a fost distrusă de către protestanți. Nu avem nici cele mai mici indicii despre urmele ei (*Karácsonyi* II, p.85-87; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.270; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.33).

AR

Izbuc, vezi **Călugări**.

Izvin (com. Recaș, jud. Timiș). M. ort., cu hramul Sf. Ilie, aflată undeva pe lângă localitate. A fost atestată în documente turcești între anii 1569-1579. Nu cunoaștem nici un fel de date privind istoria sa (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.134).

AR

Izvoru Mureșului (com. Voșlobeni, jud. Harghita). M. ort. de maici, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, întemeiat în anul 1997.

IVL

Izvorul Miron, vezi **Românești**.

Izvorul Tămăduirii, vezi **Măriuș**.

Izvorul Tămăduirii, vezi **Salva**.

J

Jac, vezi **Meseș**.

Jacu (com. Albești, jud. Mureș). M. de călugări, nou înființată, în anul 1997, prin transformarea bis. parohiale cu hramul Sf. Nicolae, ca urmare a pustiirii s. Clădirea bis. datează din anul 1868, cu refaceri-reparații din anul 1910.

IVL

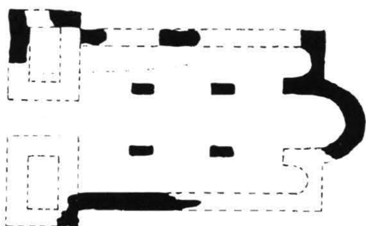
Jina (jud. Sibiu). M. de maici, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, ridicată în anul 1995 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*. București, 2000, p.194).

IVL

Jofa, vezi **Oradea**.

Kemenche (dispărută jud. Timiș). M. aparținătoare unui ordin religios necunoscut, amplasată la mijlocul distanței dintre Igriș și Cenad, în partea de hotar numită "Săliște". Hramul a rămas, de asemenea, neatestat. Este cunoscută o unică mențiune documentară scrisă, din anul 1256, din care rezultă că aparținea nobililor din neamul Cenad. Ea și bunurile ei au fost împărțite între un Clement și fiii lui Vaffa. După unele opinii ar fi fost distrusă de cumani la sfârșitul aceluiași sec. XIII.

Urmele bisericii mănăstirii Kemenche

Săpături după comori, care i-au distrus ziduri, alte amenajări și morminte, s-au efectuat în anul 1898. În acel punct, lângă digul Mureșului, se văd încă urmele unei bazilici romanice, trinavate, cu două turnuri pe latura de vest. Bis. avea proporții apreciabile, dimensiunile generale ajungând la 35 x 20,5 metri. Nava centrală măsura în lățime 6 metri, iar colateralele câte 4,5 metri. Două perechi de stâlpi cu posibile secțiuni dreptunghiulare, despărțeau navele. Absida centrală are raza de trei metri. S-a păstrat și urma unei abside laterale nordice, care era dezvoltată din grosimea umărului navei. Cea de sud a fost probabil construită identic. Turnurile de pe latura de vest s-au păstrat într-o formă destul de precară. După cel din nord, se pare că aveau dimensiunile exterioare de 10 x 7 metri. Zidurile, păstrate în elevație până la un metru, aveau aproximativ doi metri grosime, cu excepția extremităților estice ale navelor laterale unde erau de aproape trei metri. Ca material de construcție s-a folosit cărămida, prinsă cu mortar de bună calitate. Anexele m. nu sunt semnalate. După planimetrie, datarea s-a făcut între sfârșitul sec. al XII-lea și mijlocul sec. al XIII-lea. Se presupune că la începutul sec. al XIV-lea bis. a trecut în folosința parohiei. Dacă într-adevăr, așa s-au petrecut lucrurile, distrugerea completă se putea produce în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, când și localitatea a dispărut (*Györffy*, I^3, p.860; K. Juhász, *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*, Münster in Westfalen, 1927, p.195-198; N. Săcară, *Mănăstirea Kemenche*, în *Tibiscus*, 3, 1974, p.165-171).

AR, IB

Kenezmonostor. Este o m. dispărută undeva în hotarele orașului Nădlac, dar nu se poate spune de care jud. din vestul României aparține (Timiș, Arad) sau dacă se află chiar pe actualul

teritoriu al Ungariei. A fost o ctitorie de familie. Cel care a fondat-o pare să-și fi lăsat amprenta în însăși numele ei. Întâmplător sau nu, acest nume, Kenez, este denominativul unei instituții sociale românești sau, mai general, slave. Nici hramul, nici ordinul de care țineau călugării care au populat-o, nu se cunosc. Este menționată la timpuriu, în anul 1192, ca fiind a neamului Monoszló. Trei s. din vecinătăți erau împărțite între ea și urmașul ctitorilor ori cel care îi luase locul. La începutul sec. al XIII-lea, venitul ei din sare, confirmat de către rege, se ridica anual la 2000 de bolovani de sare. Deoarece nu mai apare în documente și după 1241 se crede că ar fi fost distrusă de invazia tătară (Juhász K., *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.144-146; *Györffy*, I[3], p.860-861).

AR, ML

L

Lancrăm (jud. Alba). M. ort. întemeiată în timpul domniei lui Ioan al II-lea Sigismund Zapolya (1541-1571) de către refugiații munteni Ioan Mederet, Radu Stolnicul, jupâneasa Stănilă, clucereasa Stanca și vistiernicul Mihăilă, împreună cu ep. Sava al Transilvaniei. Fondarea m. ar trebui plasată între momentul pribegiei acestor boieri, cauzată de voievodul Mircea Ciobanul, după anul 1558-1559 și depunerea ep. petrecută în 1562. Ep. a rezidat în Lancrăm, unde avea, pe lângă reședința care putea să fie chiar în m., o casă, o curte și o grădină. Puținele informații de care dispunem indică pentru m. o perioadă foarte scurtă de funcționare. Ep. calvinizat Pavel din Turdaș se instalează în 1570 în această reședință. În anul 1572, Alexandru al II-lea Mircea, voievodul Țării Românești, scria principelui Ștefan Báthory în legătură cu dorința sa de a-i fi păstrate rânduielile stabilite anterior, dar în 1574, ep. Pavel vindea deja posesiunile din s. Lipsită de sprijin, este foarte posibil ca m. să nu fi subzistat multă vreme. Orice alte date, privitoare la localizarea în teren, hram sau viețuitori, ne lipsesc (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.137-138).

AR, IB

Lăpuș (Râoaia, jud. Maramureș). M. ort. de maici, nou construit, cu hramul Nașterii Maicii Domnului, întemeiată în anul 1995. Este amplasată la trei kilometri de șoseaua județeană. Posedă o bis. de lemn. Se bănuiesc antecedente mai vechi.

IVL

Lăpușna (com. Ibănești, jud. Mureș). M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Nicolae, nou înființată în anul 1997. Bis. este o clădire de lemn, monument istoric, datată în anul 1779, înzestrată cu pictură și icoane mai vechi, din anul 1740, provenite din zonă.

IVL

Lăpușu Românesc, vezi **Lăpuș**.

Lăschia (com. Copalnic-Mănăștur, jud. Maramureș). M. de aici se cunoaște doar din tradiția locului, care mai relatează despre bis. de lemn a ei. Posibilă o confuzie cu Copalnic (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.159; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.143).

AR

Lăscud (com. Ogra, jud. Mureș). M. românească cu începuturi, localizare topografică și hram necunoscute. O primă menționare o cunoaștem din anul 1763. După ce a stat o vreme părăsită, la 1807 a fost atribuită gr. cat. Tot atunci se scria despre faptul că era în apropierea s. și era înzestrată cu o mică livadă. La 1900, în localitate erau două bis. de lemn, din care una a fost, probabil, a m. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.159; Șt. Meteș,

Mănăstirile, p.151; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.253).

AR

Lăzarea (jud. Harghita). M. fr. din sec. al XVII-lea, pe locul în care, conform tradiției, ar fi existat cinci capele construite în cruce. Ctitorul este căpitanul Ștefan Lázár cel Bătrân, cu spijinul căruia au demarat unele construcții. Anul de întemeiere este socotit a fi 1642. Drept bis. a fost utilizată capela cu hramul Sf. Fecioare. În 1642, Lazár îl invită la Lăzarea pe fr. Bartolomeus, iar un an mai târziu (1643), pe misionarul roman Esio Fulgentius. A fost părăsită temporar la 1648, dar se vorbește din nou despre ea în anii 1664-1665. Printr-un document al aceluiaș nobil, cu apostila *Datum ex Curia mea Szabegyensi, die 5 ianuarii 1665*, sunt donate pe seama m. fr., un loc de construcție, împreună cu grădina și îngăduința de ridicare a unei rezidențe pentru călugării fr. Cel mai renumit viețuitor al ei a fost Ioan Caioni, între 1669-1675. În 1670, Ioan Caioni, cu sprijinul ctitorului m., invită la Lăzarea pe pictorul de altare Petrus Lengyel (Polonezul), autorul frumosului retablu sculptat și pictat al m. Acesta a și decedat acolo în 1687. În timpul său a început refacerea principalelor clădiri ale ansamblului. M. poseda și o incintă fortificată. Numărul capelelor care au precedat-o, mai sus pomenite, se poate pune la îndoială, dar ruine provenind de la astfel de construcții au fost folosite în anul 1749, pentru ridicarea unei noi bis. cu anexe. În vremea superiorului Bernardin Budai se va definitiva construcția laturii de nord a bis., sacristia și foișorul de legătură cu aripa estică a conventului (1675). În 1690, Toma Borsos va acorda fonduri pe seama fr., pentru clădirea turnului și a unei părți din m. În vremea răscoalei lui Francisc Rákóczy I, m., ca și castelul Lázár, de altfel, sunt jefuite de trupele colonelului habsburg Action (1707). Incendiul din 1709 produce importante pagube m. Ea va fi reconstruită cu mari sacrificii, până în anul 1752.

Edificiul este o bis. sală, cu sanctuar decroșat, încheiat printr-o absidă semicirculară în est. În fațada apuseană se ridică turnul-clopotniță, de forma unei prisme cu secțiunea plană patrată, încoronat de un coif piramidal scund și fațadele decorate doar de lezene abia profilate, încheiate prin capiteluri dorice. Accesul în bis. se face pe sub portalul deschis la parterul turnului sau prin mijlocirea unui atriu, ulterior transformat în capelă. Acum capela este închinată Fecioarei Maria de Lourdes, dar mai păstrează un frumos altar baroc și o icoană a Maicii Domnului de tip Hodighitria, ce consună cu icoana de la m. Nicula. Turnul clopotniță este înglobat în cadrul clădirilor conventului. În interior, nava este boltită pe calote boeme ranforțate de arcuri dublou, ale căror capete se sprijină pe puternici pilaștri de factură barocă. Sanctuarul este acoperit cu o semicalotă în corespondența absidei semicirculare și o travee cu boltă boemă, în vecinătatea estică a arcului de triunf. În capătul vestic al bis. se ridică tribuna pentru orgă. Sacristia, ridicată pe latura de nord a sanctuarului, este acoperită cu o boltă semicilindrică cu penetrații. Ea mijlocește accesul fie în bis., fie în foișorul construit de-a lungul peretelui nordic al navei, ce conduce spre clădirea conventului. Trei dintre altarele bis., cu arhitectura și pictura de factură barocă, au fost închinate Fecioarei Maria (altarul principal) și Sf.

Francisc de Asissi și Anton de Padova (altarele laterale). Altarele sunt atribuite fratelui minorit laic, Heinrich Wassermann, care le-a executat între anii 1759-1760. În patrimoniul m. se mai păstrează o serie de lucrări ce aparțineau vechilor altare de la începutul sec. XVIII (Sf. Ana, Iisus Hristos copil). Din sec. al XIX-lea sunt tablourile reprezentând pe Sf. Francisc de Asissi și Sf. Clara, iar la cumpăna dintre sec. XIX și XX au fost realizate vitraliile ce împodobesc ferestrele bis. Firma Rieger din Budapesta a realizat, în 1904, orga lăcașului.

Aspectul de azi al m. se datorează refacerilor intreprinse după incendiul din 1872. Clădirea m., dispusă în partea de vest a bis., prezintă un plan rectangular, cu o curte interioară aproximativ de formă patrată (*quadratum*). În elevație, corpurile m. au trei nivele, subsol, parter și etaj. Parterul și etajul se deschid spre curte prin foișoare mărginite de arcade ce se sprijină pe stâlpi scunzi și puternici, încoronați cu capiteluri simple. Interioarele sunt doar parțial boltite. M. posedă o incintă fortificată. În patrimoniul m. se păstrează câteva sculpturi în lemn de morfologie barocă (Răstignire, datată 1752; Sf. Iosif și Sf. Ioan Nepomuk) (*Orbán*, II, p.112-115; Kővári L., *Erdély építészeti emlékei*. Kolozsvártt, 1866, p.238-239).

NS, AR

Leschia, vezi **Lăschia**.

Lighet, vezi **Dumbrava**.

Lipova (jud. Arad). M. a fr. conventuali, dedicată Sf. Ludovic de Toulouse. Amintită în anul 1325, ca o fiind ctitorie a regelui Carol Robert. Ea fost începută în vremurile în care regele a rezidat mult la Timișoara, înainte de a-și fi cucerit capitala. Terminarea ei a săvârșit-o însă, după moartea sa, regina Elisabeta Lokietkowna, din dinastia poloneză. În anul 1349, ajungând înaintea papei Clement al VI-lea, ea își revendică singură ctitoria. În urma cererii reginei văduve, papa îi acordă drept la indulgențe, acordate pe un an și patruzeci de zile, în ziua hramului. Cu toate acestea, se demonstrează că a fost terminată abia sub domnia regelui Ludovic I. Adunări ale ordinului fr. sunt semnalate aici în anii 1345, 1352, 1359. În anul 1380, prin testament, regina Elisabeta îi lăsa un potir din aur. În anul 1492 a fost luată, prin decizie papală, de la fr. conventuali, și dată fr. observanți. S-ar părea că vechii deținători au revenit, pentru că, în 1533 figura pe lista m. subordonate custodiei din Bács (Ungaria). Tot în 1533, este amintită orga bis. M. a fost distrusă cu prilejul asediului Lipovei, în anul 1551. Unele informații susțin că viețuitorii s-ar fi retras, în anul 1552, la Radna. Între anii 1607-1614, bis. era încă folosită de reformați. A fost probabil demolată pentru nevoile de reamenajare ale cetății Lipovei.

Sigiliul mănăstirii franciscane din Lipova

Cunoaștem sigiliul unui guardian, apărut pentru prima dată pe un document din anul 1455. Ni se înfățișează ca o migdală, cu chenarul în care apare inscripția cu majuscule. Era înzestrat cu inscripția: *S<IGILLIVM> FR<ATR>IS QVARDIANI DE C<ON>VENTV S<ANCTI> LVDOVICI.* În câmpul central este un pelerin, cu tunică simplă și desculț, purtând pe umărul stâng o cruce mare latină, cu extremități lățite, reprezentându-l, probabil, pe Sf. Ludovic.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, Márki mai cunoștea locul și casa (nr.258) de pe strada Lungă, unde fusese amplasată m. O pivniță s-a păstrat totuși până în perioada postbelică, din moment ce a fost cuprinsă în lista monumentelor istorice. Scăpată de sub observație, aceeași componentă, este ca și pierdută. Doar câteva pietre profilate (un menou de fereastră ? și ancadramente) au ajuns la Muzeul local (*Márki*, II, p.234-235; *Karácsonyi*, II, p.197-198; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.41; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*. Arad, 2000, p.183-184).

AR, ML

M. beghinelor este menționată doar o singură dată, la 1531, cu o capelă dedicată Sf. Elisabeta. Nici despre localizarea sau urmele ei nu avem nici un fel de informații (*Márki*, I, p.385).

L.-Șoimoș (acum cartier). M. de aici a fost considerată ca o abație a. Amplasamentul ei precis este totalmente necunoscut, dar judecând după pământurile ctitorilor, ea ar putea fi, poate, regăsită în preajma Lipoviței. Momentul ei de ridicare se fixează cândva anterior anului 1278, când a fost ctitorită de către Paul, din neamul Gutkeled, banul de Severin, cu hramul Sf. Fecioare (*ecclesia Beate virginis de Solymos*). În anul 1278 ea primise un loc în Covăsinț, împreună cu familia unei slugi, o vie, precum și două mori. Ctitorul se îngrijise ca bis. să-i revină în continuare o dijmă din sarea ocnelor de la Turda. A fost părăsită cândva în intervalul anilor 1542-1551 (*Györffy*, I[3], p.184-185; F. Romhány Beatrix, *Kolostorok*, p.41).

AR, ML

Lisa (jud. Brașov). M. românească amplasată pe moșia boierilor Paler, într-o poiană. Hramul este necunoscut. Construită cândva înaintea anului 1748, când este prima dată menționată, cu doi călugări. În 1758 avea trei călugări, dintre care unul din familia ctitorilor, și o călugăriță. Distrusă în anul 1761. Un vechi călugăr al ei se menționează la 1765. Sătenii au solicitat refacerea ei în 1779, dar au fost refuzați (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.159; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.81-82).

AR

Lissa vezi **Lisa**.

Lugoj (jud. Timiș). M. ort. care a fost zidită la 200 de stânjeni de cetate. Hramul ei probabil a fost Sf. Nicolae. Primele date sigure sunt din sec. al XVII-lea, respectiv, din 1632, când a fost arsă, și 1658, când a fost restaurată. Se afla în stare de ruină în perioada turcească. Inițiativa restaurării aparține lui Ioan Raț de Mehadia, prefectul districtelor Lugoj, Lipova și Sebeș, la 1726. După aceste lucrări, s-a descris edificiul ca fiind în "stil gotico-bizantin". Ctitorul a lăsat o inscripție, iar pe frescele originale se afla și portretul protopopului timpului, Gavril. A fost renovată de trei ori, până când, la 1842, a ars. După acest eveniment a intrat în părăsire. A

posedat o bis. (36 metri lungime), cu un turn de 16 metri înălțime, pe fațada căruia erau plăci cu Sf. Nicolae, Mântuitorul și blazonul familiei Raț, însoțite de inscripții chirilice și latine. Pe fundații de piatră se înălțau zidurile de cărămidă. A fost acoperită cu țigle smălțuite verzi. Iconostasul de zid, ca și pereții, au avut pictură cu legende slavone și grecești. Interiorul era podit cu cărămizi hexagonale. Avea, de asemenea, și o criptă. Cu excepția clopotniței, edificiul a fost dărâmat în intervalul anilor 1879-1882. Săpături protoarheologice au dezgropat-o în anul 1922. Clopotnița a devenit monument istoric în anul 1957, când a fost restaurată (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.194-197; C. Târziu, *Scurtă privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat*, în *FD*, 52, 1938, p.14-15; *Vătășianu*, p.260; V. Turcan, *Un monument istoric: biserica "Sf. Nicolae" din Lugoj*, în *MB*, XII, nr.1-4, 1962, p.122-124; *Mureșianu*, p.65-70; *Stoicescu*, p.95-96).

AR

Lunca Apei (Lunca Potăului, com. Apa, jud. Satu Mare). M. ort. de maici, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, întemeiată în anul 1995.

IVL

Lunca Potăului, vezi **Lunca Apei**.

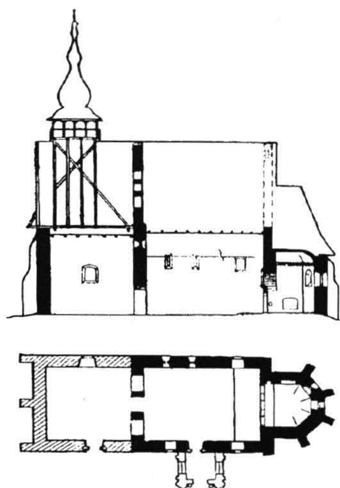
Lunga (jud. Covasna). M. fr. construită probabil între anii 1637-1639, prin grija mai multor nobili secui din Trei Scaune (Mikes, Apor, Imets), în partea de răsărit a s., spre Lemnia. În acel loc a fost ridicată o capelă din piatră și un mic claustru de lemn. În cadrul ei a funcționat și o școală. Conventul a avut o perioadă foarte scurtă de funcționare, fiind desființat de către principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, în anul 1643 (*Karácsonyi*, II, p.222, 227, 268, 423; P. Benedek F., *Csíksomlyó*. Kolozsvár, 2000, p.318-319).

AR, ML

Lupeni (muntele Straja, jud. Hunedoara). Sc. ort. de călugări, cu bis. de lemn, cu hramul Înălțarea Sf. Cruci, ridicat din anul 1999.

IVL

Lupșa (jud. Alba). M. ort. este așezată în valea Arieșului, la câtiva kilometri de comună. A funcționat ca m. din sec. XV, până la 1832. Hramul a fost acela al Sf. Nicolae. Un toponim cu numele de Muntele Călugărului, apare deja la 1427. Tradiția, marcată la Blaj, în anul 1900, susține că a fost ridicată în anul 1429. O inscripție din anul 1421 este, cel mai probabil, o refacere a uneia mai vechi, dispărută cu prilejul refacerilor succesive ale edificiului de lemn.

Biserca mănăstirii Lupșa

Dacă vechimea ei este reală, atunci se poate presupune că a fost ctitorită de către cnezii, mai târziu, nobilii românii din Lupșa. Un manuscris de la sfârșitul sec. al XV-lea și o carte coresiană, prezentă aici, pot fi indicii al existenței sale. Inscripțiile și picturile sale trădează influențe calvine. A devenit gr. cat. cândva în prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Călugărul Procopie se întorcea la ort. în timpul mișcării lui Sofronie. Ep. Petru Pavel Aaron a solicitat doar alungarea sa, fără ca m. să fie vătămată. În anul 1762, prin forța autorității, a fost restituită gr. cat. Sătenii au reacționat luându-i bunurile, pe care au fost obligați să le restituie parțial. În anii 1765-1767 avea doi călugări, care susțineau și o școală, în timp ce, în intervalul 1772-1774, doar unul. La începutul sec. XX, averea m. era administrată de către parohie. Viața m. a încetat oficial în anul 1832. Școala s-a mutat și ea în 1848.

Bis. din lemn a cunoscut mai multe refaceri (1694, XVIII). Planimetric, este vorba despre un altar dreptunghiular, cu altar decroșat, închis pentagonal (11,26 x 5,26 metri). Decorul tavanului altarului este format doar din astrele majore, lângă care, o inscripție pictată, în limba latină,dar cu anul redat chirilic, povestește de meșterii Johann Somosium și Ștefan Gyarfas din Colțești, iar cel al navei este floral. Icoanele iconostasului au fost datate în sec. al XVII-lea, iar altele sunt din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Sunt semnalate și chilii din lemn cu temelii de zidărie. A fost renovată între anii 1975-1979 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.159; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.152-153; ***BOR***, nr.5-6, 1938; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.85-86; At. Popa, *Biserici vechi din Lupșa*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p.429-432; I. I. Morcan, *Biserica mănăstirii "Sfîntul Nicolae" din Lupșa*, în *Îndr. Past.* Alba Iulia, VIII, 1984, p.67-69; M. Porumb, *Două ctitorii românești din secolul al XV-lea: Biserica Sfîntului Gheorghe și Mănăstirea Lupșa*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p.626-630).

AR

M. ort., de călugări, refăcută după anul 1990.

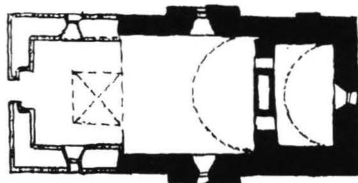
IVL

Măgheruș, vezi **Șieu-Măgheruș**.

Măgina (jud. Alba). Cunoscută ca m. gr. cat., cu hramul Sf. Troiță. Tradiția, consemnată la 1900, a transmis o dată foarte precisă de înființare - anul 1611. Această vechime, cel puțin în ceea ce privește bis., este sprijinită de către cercetarea arheologică, desfășurată între anii 1997-1998. Izvoarele scrise au consemnări certe despre m. doar de la jumătatea sec. al XVIII-lea. Din anul 1745, știm că i s-au uzurpat unele bunuri de către colegiul reformat din Aiud. Anterior anului 1759, s-a așezat acolo un călugăr sârb pe nume Sofronie Pavlovici, care nu s-a raliat mișcării lui Sofronie din Cioara, preferând să se refugieze în munți, până în anul 1762. La 1765 era loc de pedeapsă pentru canonicul blăjean Silvestru Caliani. A fost evitată de valul desființărilor de m. din anii 1783-1785, dar a continuat să fie locuită, în general, de către un singur călugăr. Conflictele cu reformații din Aiud au fost de durată, culminând în anii 1848/1849, când reușesc să o distrugă. La 1855 m. a fost totuși refăcută, iar șirul ieromonahilor a continuat până în anul 1871. A întreținut și o școală care a fost activă până către mijlocul sec. al XIX-lea. La 1902 m. nu mai funcționa, dar pe lângă bis. se mai afla o "căscioară" și o livadă, care aminteau de vechiul lăcaș monahal.

Bis. m., păstrată și astăzi, se compune din naos, pronaos și altar închis rectangular, nedecroșat. A fost construită din zid, în două etape, dar cu dimensiuni modeste (lungime 10, 56 m).

Biserica mănăstirii Măgina

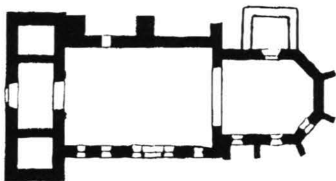
Altarul este separat de navă printr-un iconostas de zid cu două intrări. La început (sec. XVI-XVII), a existat doar altarul și naosul (împreună cu lungimea de 7,70 metri, la interior), pronaosul fiind o adăugire din sec. al XVIII-lea sau din următorul (1855), de când avem atestată o refacere. Fundațiile a patru contraforturi (datate la sfârșitul sec. al XVI-lea) au fost găsite pe laturile de sud și nord ale părții vechi a bis. În perioada funcționării edificiul era înconjurat cu o incintă de zid, astăzi dispărută (*Sematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900*. Blaj, 1900, p.124; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.52-53; N. Albu, *Cea mai veche școală românească din județul Alba: școala de pe lângă mănăstirea*

Măgina, în *Apulum*, XIV, 1976, p.465-471; Gh. Petrov, *Măgina, jud. Alba*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*. București, 1998, p.70).

M. ort., de călugări, cu hramul Sf. Treime, refăcută după anul 1990.

AR, IB

Mănăstireni (*Gyeromonostor*, jud. Cluj). Potrivit tradiției, m. cat. privată, a neamului Kalota, cu hramul necunoscut, dacă nu cumva numele ei propriu indică hramul Sf. Gheorghe. A fost ridicată probabil anterior invaziei tătare din 1241. La data din urmă, m. a fost prădată, iar obiectele valoroase și ornamentele au fost luate de către tătari. În anul 1275, Kemeny, fiul lui Mikola, pentru a ajuta m. să-și revină în urma distrugerilor provocate de tătari, îi donează o moară pe Someș și două heleștee "lângă drumul public". La sfârșitul sec. XIII a avut de suferit, din nou, în urma conflictelor armate dintre membri neamului Kalota și Borsa. În sec. al XIV-lea nu mai funcționa ca m.

Biserica de la Mănăstireni

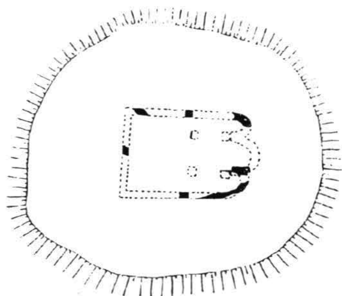
Monumentul ecleziastic prezintă încă o navă, cu un pilastru romanic profilat. Două turnuri au fost ridicate pe fațada de vest, în ultimul sfert al sec. al XIII-lea. Din anexe nu s-a conservat nimic. Altarul romanic a fost înlocuit în 1442, cu altul gotic. Din anul 1433 avem date despre o capelă a bis., ridicată în cinstea Sf. Ladislau, pentru care Ștefan Kemény cerea o indulgență papală. Se pare că în 1642, partea superioară a turnului din sud-vest a fost demolată. S-a dărâmat, probabil mai mult, în urma cutremurului din anul 1765. Dintre cele două turnuri s-a conservat doar unul. Actualmente funcționează ca bis. reformată (*Bunyitay*, II, p.353-360; *Vătășianu*, p.85-86; *Entz* 1996, p.368-69; V. Rus, *Syllogimacorum*, II, p.224; *Léstyán*, II, p.221-222; Miklósi Sikes Cs., *Egyházi építészet Kalotaszegen a romanika és gótika évszázadai (1540-ig). Adattár*, în vol. *Arhitectura reliogioasă medievală din Transilvania*. Satu Mare, 1999, p.258-261).

AR, ML

Mănăștiur (Sásvár, Bégamonostor, jud. Timiș). M. cat., populată de un ordin religios necunoscut, amintită o singură dată, în anul 1233. În acel an, regele îi recunoaște dreptul la 1000 de bolovani de sare. Se afla poziționată la nordul s., pe malul drept al Begăi, unde denivelări și toponimul "La m." îi conservă amintirea. Dispariția ei a avut loc în împrejurări nedocumentate. Este cert că, spre mijlocul sec. al XIV-lea, nu mai funcționa acolo decât o bis. parohială.

Ruinele au fost cercetate pseudoarheologic în sec. al XIX-lea, fără ca vreo informație să ne parvină despre rezultatul obținut. Cercetarea a fost reluată în anul 1979 și a continuat apoi între anii 1982-1984 și 1986. În urma acestora a fost descoperită o bis. dotată cu o absidă centrală, semicirculară, si alte două, închise la fel, dar mai retrase. Interiorul era compartimentat în trei nave, despărțite de

piloni pătrați. Numai absidele au fost construite din piatră, restul zidurilor fiind ridicat din cărămizi.

Biserica mănăstirii Mănăștiur

Bis. avea o lungime de 22 și o lățime de 12,70 metri. Planimetric, bis. face parte dintr-o serie care se datează în preajma sec. al XII-lea. În jurul bis. s-a săpat un șanț aproximativ elipsoidal, lat de 15-20 metri, cu diametrul est-vest, de aproximativ 50 metri, iar cel nord-sud, de aproximativ 30 metri. După părăsire, bis., dotată cu un șanț mai apropiat decât cel inițial, a servit ca fortificație (sec. XV-XVI). Un cimitir, dezvoltat între sec. XIV-XVIII, a ocupat vechiul spațiu dezafectat (*Csánki*, II, p.19; K. Juhász *Die Stifte der Temeswarer Diözese im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.209-211; Al. Rădulescu, *Mănăsturul de Bega (jud. Timiș) – date preliminare (sec. XIV-XVII)*, în *Studii de istorie a Banatului*. Timișoara, XIX-XX, 1995-1996, p.73-75).

AR

Mănăștur (Zakany-monostor, jud. Arad). M. aparținătoare unui ordin necunoscut, a cărei istorie este imposibil de reconstituit. Amintirea m. este sugerată de o formă toponimică pe care o întâlnim doar la mijlocul sec. al XV-lea. Acolo a emis un act Ioan de Hunedoara. S-a presupus, fără argumente suficiente, că functionarea ei aparține sec. dinastiei arpadiene. Nu posedăm nici date despre amplasarea în teren (*Csánki*, I, p.775; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.73-74).

AR

Mănăștur-Copalnic, vezi **Copalnic-Mănăștur**.

Mărcuș (com. Dobârlău, jud. Covasna). M. ort. înființată la 1958, ca o m. de maici. Desființată în 1960. Refăcută în anul 1991, cu hramul Sfinții Români.

IVL

Mărgineni (Afteia, Cioara, com. Săliștea, jud. Alba). M. românească localizată pe valea Archișului, în afara localitătii. A avut hramul Nașterea Maicii Domnului. În anul 1727 este deja arătată ca ființând în "Plăișorul Cioarei". În jurul anului 1757 a suferit o distrugere parțială datorită primarului din Vințu de Jos, dar a fost refăcută (prin ieromonahul Ștefan ?) în anii următori. La 1763 i se dăruia un clopot. De aici a început mișcarea călugărului Sofronie, pentru revenirea la ort. a unei părți din bis. unită cu Roma. Avea icoane din anul 1770, pictate de către Stan din Orăștie. Există date și despre un fond de carte destul de important deținut de către m. În anul 1774, sunt pomeniți Georgius Gersz, economul m. și monahul Samuel; ultimul era trimis să strângă mile, m. fiind săracă. Distrusă din nou în jurul anilor 1786-1788, din materialele ei clădindu-se bis. de lemn a s. (1798). O parte a fondului de icoane a ajuns la aceeași bis. În anul 1904 este menționat un

paraclis de zid, pe locul fostei m. După 1930 se ridică două chilii, care se refac, între anii 1946-1950, urmate de o bis. de lemn (1934-1935), cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena. Sfințirea s-a produs însă abia în anul 1952. A fost populată de monahi doar până în anul 1958, după care a fost administrată de către bis. parohială. S-au executat reparații la bis. în anii 1965, 1978-1979, iar la chilii în 1986-1988, 1993 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.155; Gr. Marcu, *"O țâr de schit ..." ca un grăunte de muștar*, în *MA*, II, nr.1-2, 1957, p.124; D. Oană, *Schitul "Afteia"*, în *Apulum*, XI, 1973, p.851-855; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.127-128; D. Oană, *Sfântul Sofronie și mănăstirea lui din Plăișorul Ciorii*. Alba Iulia, 1995; M. Porumb, *Dicționar*, p.353).

IB

M. ort. de călugări, întemeiată în anul 1975, cu hramul Nașterea Maicii Domnului. Vezi și **Cioara**.

IVL

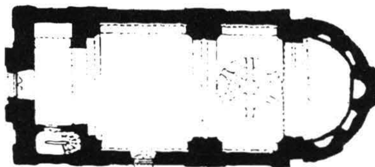
Mărgineni (com. Hârseni, jud. Brașov). M. întemeiată pe moșia familiei boierești Pandrea. Amplasamentul exact și hramul nu sunt știute. Datează dintr-o perioadă anterioară anului 1758, când acolo se afla un călugăr. Conscripția ep. Atanasie Rednic o menționează încă în anul 1765. Menționată ca m. din piatră în 1767. Nu mai posedăm nici o informație despre soarta ei ulterioară (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.82; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.30).

AR

Măriuș (Izvorul Tămăduirii, com. Valea Vinului, jud. Satu Mare). M. ort. de călugări, înființată în anul 1993, cu hramul Izvorul Tămăduirii.

IVL

Mânăstire (Sângeorge, com. Gătaia, jud. Timiș). M. ort., cu hramul Sf. Gheorghe, de o vechime neprecizată. Era situată pe malul stâng al Bârzavei, într-o zonă odinioară foarte împădurită. Datele documentare privitoare la s. nu ne ajută în identificarea ctitorilor. În sec. al XIX-lea s-a transmis informația potrivit căreia, în anul 1764, cu prilejul dărâmării unei case, a fost descoperită o pisanie de piatră, din anul 1487, care vorbea despre despotul Ioan Brancovici. O altă opinie, din același veac, conserva anul 1503. Defterele turcești o consemnează sigur în anii 1569-1579. În sec. care urmează, o însemnare de carte îl pomenește pe egumenul Leontie, în 1623. Alte însemnări de același tip, demonstrează că m. funcționa. A fost arsă de turci la 1716. În sec. al XVIII-lea istoria cunoscută a m. este marcată de conflicte de proprietate cu sătenii prea apropiați. Se cunoaște o listă a egumenilor dintre anii 1613-1891.

Biserica din Mânăstire

În sec. XVIII (1764-1794) - XIX, bis. a fost transformată. Se prezintă ca o bis. sală, cu o absidă semicirculară amplă, ușor decroșată. Aceeași absidă posedă, în interior, nișe alternate cu absidiole. Nava este compartimentată în două travee inegale, de către grupuri de pilaștri și un pronaos. Fiecare travee are o altă formă de boltă; prima cu o turlă cu calotă, pornită din forme *a vela*, pronaosul cu bolți turtite, scunde, peste care se ridică turnul clopotniță. A fost înzestrată cu pictură în sec. XVIII, din care s-au conservat doar puține elemente. Iconostasul a fost pictat parțial de Pavel Teodorovici (1748), cu întregiri de la începutul sec. XIX. Alte icoane sunt realizate de către Nedelcu Popovici (1759) și alți pictori, din familia Giurgiev. Ultimii lucrează la frescă (1799). Anexele au fost și ele refăcute în anul 1766. M. ort. de călugări care se află în administrația vicariatului sârb (*Szentkláray*, p.39-46; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.207-212; T. Mărgineanțu, *Triumful românilor ortodocși din comunele Berecuța și Mănăstire*. Caransebeș, 1937; *Vătășianu*, p.82; V. Matič, Svetlana Djordjevič, *Manastir Sveti Djurdje*. Novi Sad, 1970, p.90-95, 97, 105; V. Țigu, *Zugravul Nedelcu Popovici*, în *BMI*, XL, nr.2, 1971, p.69; *Stoicescu*, p.101; Th. N. Trâpcea, *O școală de slovenie Sveti Giurge - Sfântul Gheorghe*, în *MB*, XXX, nr.4-6, 1980, p.349-351; Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.124; Adriana Buzilă, *Biserici baroce din Banat*. II. Cluj-Napoca, 1998, *sub voce*; M. Porumb, *Dicționar*, p.235-236).

AR, IB

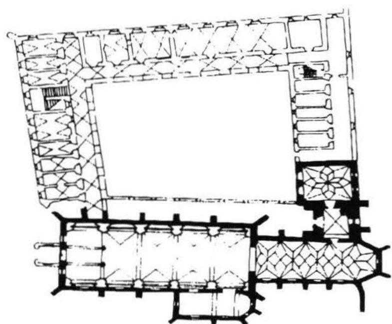
Mediaș (jud. Sibiu). M. a observanților, întemeiată probabil anterior anului 1444. Într-o nișă de pe fațada estică a absidei corului, s-a conservat o inscripție cu anul 1400. A avut hramul Sf. Elisabeta. Amplasată aproape de colțul de nord-est și lângă centura de ziduri de apărare a orașului medieval. Turnul exista deja la 1485. La 1507 se spune că avea un tract, cu etaj, în care erau 28 de chilii și un mare refectoriu. În ciuda protestelor fr., aici a fost înhumat Aloisie Gritti, fost guvernator al Transilvaniei. În anul 1535 avea 25 de călugări, la 1544, doar 14. Se pare că și-a încetat activitatea în anul 1557. A fost folosită, cel puțin o vreme, la sfârșitul sec. al XVII-lea, ca spital al orașului.

Claustrul a fost redobândit de fr. în anul 1721. Până să fie refăcut ansamblul, s-a utilizat pentru cult vechea sacristie. Lucrările de la claustru au avut loc între anii 1726-1733. Bis. a fost refuncționalizată și barocizat, în anul 1742. Principalul susținător material a fost Ioan. Haller, guvernator al Transilvaniei. În anul 1743, sunt amintite claustrul, turnul, un izvor și un teren vecin. Existau acolo și la 1903. Lichidarea s-a produs ulterior, la o dată pe care nu o cunoaștem.

Din bis. medievală, nava este de mari dimensiuni (12,50 x 28 metri). Fațada de vest, transformată, păstrează elemente din portal și două cadre de ferestre, dar fără muluri. Interiorul a suferit transformări baroce, atât la nivelul bolților, cât și pe linia pereților, unde au apărut pilaștri masivi, ritmați de nișe pentru altare, precum și un balcon pentru orgă, situat la terminația de vest. Noile structuri baroce sunt dublate de decoruri în stuc, de aceeași factură.

Toate ferestrele și-au pierdut traforurile gotice. Lângă umărul ei de sud-est i s-a adosat o capelă, cu plan dreptunghiular și

absidă poligonală. Aici se mai conservă o fereastră cu muluri în stil gotic flamboaiant. Corul, închis poligonal, își păstrează încă o parte însemnată a elementelor de boltă (pe ogive în rețea) și ancadramentele.

Mănăstirea franciscană din Mediaș

Criptele de sub cor și capelă au apărut probabil tot la refacerea din sec. XVIII. Claustrul se dezvoltă spre nord, pe un plan amplu, trapezoidal. Lângă cor este sacristia, peste care se ridică turnul clopotniță. Sacristia comunica cu porticul. O pivniță gotică se mai întâlnește în est, peste care se afla o sală (capitulară ?) cu bolți în rețea. Toate celelalte anexe, s-au refăcut destul de radical, cele două nivele fiind despărțite de tavane. Întreaga curte este înconjurată de către porticul mărginit spre curte de un șir de piloni cu arce. Actualmente, anexele adăpostesc muzeul municipal (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.298-299; Eugenia Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș*. București, 1968, p.40-43; *Entz* 1996, p.153, 384).

M. călugărițelor fr. este menționată o singură dată, în anul 1525. A dispărut fără urmă, astfel încât nici un fel de alte considerații privitoare la ea nu mai sunt posibile (*Karácsonyi*, II, p.554; *Entz* 1996, p.384).

AR, ML

M. beghinelor este menționată prima dată, în anul 1525. În 1535 este amintit Iacob Keresztényszigeti, duhovnicul beghinelor. În 1542 autoritățile orașului au cerut adunării provinciale să fie acceptată în rândul beghinelor novice o tânără localnică, recomandată de ei. M. a dispărut fără urmă, astfel încât nici un fel de alte considerații privitoare la ea nu mai sunt posibile (*Karácsonyi*, II, p.117, 554; *Entz* 1996, p.384,).

ML

M. piar. Întemeiată după 1700. Câte ceva știm doar despre o școală construită în piața centrală, a orașului medieval, respectiv pe latura de sud a sa, după instalarea lor în anul 1736. Păstrează caractere baroce. A devenit clădire particulară în anul 1790 (Eugenia Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș*. București, 1968, p.28).

AR

Medieșu Aurit (jud. Satu Mare). M. a fr. observanți, întemeiată, pe un amplasament rămas astăzi necunoscut, probabil de către familia nobiliară locală Mórocz, cândva anterior anului 1492. La 1535 este atestată cu 17 călugări. La 1516 aparținea custodiei băimărene. La 1556 au fost mutate aici o serie de bunuri care slujeau adunărilor generale provinciale. Totuși, în 1563, se mai găseau în ea guardianul și alți patru călugări. Părăsirea sa a avut loc, se pare, datorită luptelor care s-au dat în zonă, între partizanii Habsburgilor și cei ai principatului, pe la 1565. Ruina bis. m. se mai vedea la anul 1764, în hotarul estic al

localității (*Karácsonyi*, II, p.118-119; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.43).

AR, ML

Meseș (Jac, Moigrad ?, jud. Sălaj). M. b. întemeiată de către ducele Almos (circa 1070-1127), fiul regelui Geza I, anterior anului 1106, cu hramul Sf. Margareta de Antiohia. Poziția exactă și urmele ruinelor nu sunt cunoscute. Cea mai acceptată localizare pare a fi în teritoriul din Poarta Meseșului, eventual pe dealul Poguior, fără a exclude amplasamentul între vechi ruine romane. Toponimele, Dealul M. și Valea M., par să-i ajute localizarea pe una dintre terasele pe care se întindea orașul roman Porolissum. În cursul sec. al XIII-lea a beneficiat numai de danii ale membrilor familiei regale: regele Ștefan al III-lea a donat m. un bulgăre de sare în natură sau contravaloarea lui după fiecare transport de sare ce trecea prin porțile Meseșului (1165), regina Ana, soția regelui Bela al III-lea, a donat a cincea parte din vama de la Zalău (1173-1184), regele Andrei al II-lea donează posesiunea Kelewa, împreună cu locuitorii cetății (1220-1230), regina Maria, soția regelui Bela al IV-lea, întărește donația făcută de către regina Ana (1264-1270), iar, în sfârșit, regina Elisabeta, la cererea abatelui Ștefan, reda m. a cincea parte din vama de la Zalău care, între timp, îi fusese luată (1281). Ultima sa menționare în activitate, pare să fie anul 1281. În 1234-1235 se regăsește înscrisă într-o listă a m. premon. La 1361, când este dăruită de regele Ludovic I, magistrului Jakcs, fiul lui Toma de Coșeiu, era deja părăsită. În 1368, magistrul Jakcs de Coșeiu, magistrul Ladislau Vitez și Ioan, fiul lui Ioan, încheiau o înțelegere privind împărțirea m. și a bunurilor sale.

Piese profilate aflate în s. Cuzăplac, au fost considerate ca aparținătoare acestei m. Cimitirul adiacent, cercetat parțial și accidental, a fost datat, cu ajutorul monedelor, între sfârșitul sec. al XI-lea și sec. al XIII-lea. Se mai menționează o sculptură în stâncă a sfintei patroane, care a dispărut la mijlocul sec. al XIX-lea, prin progresul unei cariere (*Rupp*, III, p.15-166; *Bunyitay*, II, p.351-352; III, p.401; *AÉ*, VIII, p.19; Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I. 1901, p.581-591; *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*. XII/B. p.450-451; *Csánki*, I, p.560; M. Rusu, *Cetatea Moigrad și Porțile Meseșului*, în vol. *Sub semnul lui Clio*. Cluj, 1974, p.265, 267; *Entz* 1994, p.27, 28, 49, 128, 129; *Entz* 1996, p.54, 386).

AR, ML

Mica (jud. Mureș). Ridicată după anul 1636, la inițiativa lui István Szalinai, prefectul misiunii fr. transilvane din provincia Bosniei, pe moșia lui Mihail Tholdalagi, căpitan al scaunului Mureș. Oficial moștenea m. din Teiuș. Construcțiile au fost de la început modeste, nefiind legate de vreo moștenire arhitectonică anterioară. S-a construit inițial o capelă de piatră, dedicată Sf. Rege Ștefan, chilii de lemn, cu un singur nivel, școală separată și o criptă pentru donator. Înconjurarea cu un zid de piatră a fost interzisă de către principe. A fost sfințită în anul 1653. După anul 1666, până în 1669, a activat aici fr. Ioan Caioni. El a contribuit la refacerea în piatră a chiliilor, adăugându-le și un etaj, iar bis. i-a adăugat un cor de lemn, o orgă și un turn clopotniță. S-a refăcut și statuat în anul 1743. Fr. au întreținut o școală pentru secui

și români. Multe transformări constructive au avut loc în anul 1900. Au deservit și parohia locală (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.301).

AR

Mica (or. Dej, jud. Cluj). O m. denumită și "Slamina" se găsea pustie în vremea păstoriri ep. gr. cat. Grigore Maior (1772-1785). Alte date nu ne sunt cunoscute despre ea (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.143).

AR

Micești (Valea Popii, jud. Alba). M. ort. cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, nou înființată. Bis. ei de lemn a fost strămutată din Alba Iulia, de la m. ort. de acolo.

IVL

Miercurea Ciuc (Șumuleu-Ciuc, jud. Harghita). M. aparținătoare fr. observanți. Hramul ei a fost acela al Sf. Maria. Reperul de înființare este dat de atestarea m. fr. de la Bacău, din anul 1410, față de care era considerată mai veche. Ansamblul a cuprins o bis. de piatră, dispusă la vest (lungimea totală de 14 stânjeni, aprox. 25-26,5 metri, din care nava 15,5 metri, sanctuarul 9,5 metri; lățimea de 5 stânjeni, aprox. 8,5-9,5 metri, din care nava 8,5 metri, sanctuarul 7,5 metri). Clopotnița fusese plasată spre sud, la îmbinarea navei cu corul, deasupra sacristiei. S-au avansat apropieri între arhitectura ei și a m. de la Teiuș. Fațada de vest era dotată, deasupra portalului, cu două ferestre gotice între care era pictată o uriașă Răstignire, încadrată de Sf. Fecioară, Sf. Ioan și Sf. Francisc, sub care se găsea o mare inscripție latină, cu litere gotice (*Ad honorem Domini Nostri Jesu Christi / MCCCCXXXXVIII*). Un claustru era dezvoltat către sud. El s-a conservat până astăzi. Este posibil ca unele corpuri de clădiri suplimentare, ca și zidul de incintă al m. să fi apărut în timp. Vechile fundații ale corpului de est sunt semnalate în anul 1775.

Un document papal din anul 1444, dezvăluie faptul că m. avea mari nevoi de reparare și dotare, drept pentru care i s-au îngăduit privilegiile de pelerinaj și acordare de indulgențe. La 1448 era restaurată. Privilegiile ei, emise de către regii Matia Corvin și Ludovic al II-lea, au fost confirmate și de către principii Gabriel Báthory (1605), Gabriel Bethlen (1617) și Gheorghe Rákóczi I (1636). În anul 1529 este distrusă de oștile moldovene. Un *stallum* (strană) datează din anii 1530-1540. În anul 1535 viețuiau în ea 14 călugări. În iulie 1552 și septembrie 1553 a fost incendiată din nou de trupele lui Iliaș Rareș, voievodul Moldovei. În 1563 se găseau doar opt călugări în ea, în 1572, șapte, din care patru preoți și trei frați, în 1586, un singur preot, cu rol de guardian și doi frați. Batorești i-au acordat subsidii importante și dreptul călugărilor ei de a predica în tot principatul, avantaje care au contribuit la revigorarea ei. În 1591 este atestat zidul de piatră care o înconjura. La sfârșitul sec. al XVI-lea a prins contururi un gimnaziu. Tot atunci s-a născut ideea unui episcopat catolic cu sediul în m. În 1602 erau deja 12 viețuitori. Tot atunci se specifică starea precară a clădirilor, în care țiglele au căzut și ferestrele sunt sparte. În 1603 este jefuită cumplit de către partizanii calvini ai lui Moise Székely. La 1624 apare ca părăsită și administrată de laici. Prin intervenția la principe a lui Ștefan Petki, a scăpat de la jefuire și demolare. Pe atunci avea

opt altare. În 1626, Ioan Váradi, împreună cu alți șapte călugări, repopulează m. Bis. este restaurată în 1653 sub conducerea guardianului, Cazimir Domokos. La 1658, prin donația lui Ioan Pálfalvi, ep. de Oradea, este clădit un altar al Sf. Francisc, într-o capelă separată. În anul 1661 a fost pustiită de tătari, bis. a fost incendiată și tot inventarul ei s-a pierdut, cu excepția unei statui a

Fecioarei (databilă probabil în a doua jumătate a sec. al XV-lea – începutul sec. al XVI-lea). Statuii Sf. Fecioare i se atribuiau puteri taumaturgice. Un rol important l-au deținut, în anii care au urmat, călugării fr. veniți din provincia Bosniei. Între anii 1655-1666, 1681-1687 își desfășoară aici activitatea cunoscutul om de cultură, călugărul fr. Ioan Caioni. În urma unui nou incendiu, bis. este renovată (1664): se refac bolțile, tribuna, se supraînalță clopotnița (afectată de cutremurul din 1681), se instalează un ceas, două statui, a Sf. Caterina și a Sf. Barbara. În 1659, se cumpără orga, în valoare de 1000 florini, de la Brașov. Ea fusese executată de către Ioan din Presov, la cererea sașilor din Prejmer, care însă o găsiseră prea scumpă și refuzaseră să o plătească. În 1661 este reconstruită din piatră școala m. Reconstrucția a fost sfârșită prin anul 1665.

Planul de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, pe care îl avem la îndemână, ne indică un claustru dezvoltat pe axa nord-sud, delimitat riguros spre nord de către bis. O singură încăpere, din colțul său de sud-est, depășește cu mult planul careului, spre est. Un alt perimetru cu construcții, bine delimitat, se alipea spre sud. Latura de vest și o parte a celei de nord a bis., intrau într-un alt careu (grădină ?). Spre est avem de-a face cu o altă delimitare suplimentară. Ea era înconjurată de un zid de incintă, dotat cu guri de tragere. Tunuri mici au și fost folosite în evenimente de la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Se remarcă două grupe de cimitire, unul la colțul de sud-est al claustrului, altul, mai amplu, către sud.

Ansamblul mănăstirii franciscane de la Șumuleu (sec. XVII)

Școala a fost reconstruită în aceiași ani. În anul 1675 a fost înființată acolo o tipografie. În 1682, bis. este extinsă către nord, prin includerea a două capele (Sf. Francisc și Sf. Mihail). Extinderile au fost sfințite de către arhiepiscop. În anul 1705 este jefuită de soldații armatei habsburgice, apoi asistăm la refaceri în anii 1770, 1777 și 1779. În anul 1732 o criptă este săpată în corul vechii bis.; capela Sf. Francisc și bolta navei au fost făcute în anul 1733. Curtinele fortificate sunt reparate în 1734. Aripile m. s-au refăcut în anii 1758, 1770, 1777 și 1779. În anul 1798, a avut loc o reînnoire a laturii de nord a lăcașului.

Despre teatrul religios al elevilor știm din anul 1721. În 1738 era pomenită cu circa 300 de tineri care învățau în m. fortificată. Școala

a funcționat după sistem iez. până la 1773, sistem care a fost înlocuit apoi de cel piar. A fost cea mai însemnată școală pentru fr. din Transilvania, în sec. XVIII.

Încă din 1754 se pusese problema ridicării unei noi bis., eventual pe un nou amplasament. S-a adoptat proiectul bis. din Felnémet, dar cu cor mai mare. În anul 1795, superiorul m., Absalon Borbély inițiază construcția bis. de azi. Până în 1804 sunt elaborate mai multe variante planimetrice. Piatra de temelie este așezată în 18 aprilie 1804, în prezența arhitectului din Târgu Mureș, Constantin Schmidt. Până în 1823, pe șantierul de construcție a bis. se perindă o seamă de meșteri: dulgherul Gheorghe Simonffi din Reghin (1809), meșterii Kantan (1815), Ioan Erdelyi, Petru Gabor etc. Cele două turnuri clopotniță sunt definitivate de meșterul Michael Landt din Bistrița, iar învelitoarea din tablă, de brașoveanul Michael Czetthofer. Corul este isprăvit în 1824, de meșterul Anton Pfeifer din Gheorghieni. Bis. m. este o construcție monumentală ce are lungimea sanctuarului de 16 metri, lățimea de 14 metri și înălțimea de 15 metri. Nava măsoară 40 metri în lungime, 22 metri în lățime și 18 metri lungime. Amvonul se datorează pictorului brașovean Miklós Papp, în 1835. Altarele Sf. Ignațiu de Loyola, Sf. Ana și Sf. Ioan Botezătorul sunt realizate între anii 1838-1840. Lucrările sunt de factură barocizantă. Lăcașul, de aspectul unui baroc clasicizant, are o navă rectangulară amplă, cu sanctuar alungit decroșat și două turnuri în fațada apuseană. Interiorul este boltit semicilindric pe arce dublou, la navă și cu o semicalotă la absida altarului marcată de patru segmente de arc. Monumental și de aspect baroc, altarul principal cuprinde o valoroasă statuie de sec. XVI, a Madonei cu pruncul Iisus în glorie, de aspect gotic tardiv, în maniera epigonilor lui Veit Stoss, cu unele influențe renascentiste. Între valoroasele piese de mobilier liturgic se numără și altarul poliptic, azi păstrat în trei muzee: panoul central (Încoronarea Maicii Domnului), la Muzeul Național din Budapesta, canaturile, la Muzeul de Artă din Budapesta, iar predela, cu o emoționantă imagine a lui Isus ca *Vir Dolorum*, între îngerii cu uneltele patimilor și între Maria și Ioan (1510-1520), la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Din vechiul monument medieval nu s-a mai conservat nimic. Vechile capele au fost demolate, iar materialul de construcție a fost integrat noii bis. O nouă criptă, alăturată celei vechi, a fost săpată în anul 1838. Formele actuale au fost definitivate în anul 1876. Bis. a fost pictată în anul 1911, de către Fülöp Urbánszky, iar vitraliile aparțin atelierului lui Richard Schlein din Grottau (1905). A avut cea mai mare bibliotecă fr. din Transilvania (5000 de volume). Astăzi este este păstrată în custodia Muzeului Secuiesc din Târgu Secuiesc. Tipografia m. a funcționat până în anul 1901. În anul 1948 a fost ridicată de papă la rang de *basilica minor*. După 1990 au avut loc mai multe schimbări. Unul dintre evenimentele cele mai importante a fost înființarea Centrului Cultural "Dr. Jakab Antal". Tipografia a fost repusă în funcțiune. Este cel mai important loc de pelerinaj rom. cat. din provincie.

M. a beghinelor. Despre ea avem știrea din anul 1535, atunci când este amintit călugărul

Francisc Bányai, confesorul beghinelor (*Karácsonyi*, II, p.548).

M. a **clariselor** constituită după anul 1990, pe un loc din proprietatea m. călugărilor fr. (*Orbán*, II, p.12-21; Kővári L., *Erdély építészeti emlékei*. Kolozsvártt, 1866, p.300; *Entz* 1996, p.264; Glósz M., *A csiksomlyiói sz. Frencrendi szerzetesek nyomdájában... megjelent kõnyv... cimtára*. Șumuleu-Ciuc, 1884; *Vătășianu*, p.434-435, 549-550, 753, 772; *Fekete könyv. Az erdelyi ferences kusztodia története kájoni János leirasa 1648*. Szeged, 1991; Endes M., *Csik, Gyergyõ, Kászon székek földjenek és népek története 1918-ik*. Budapest, 1994; Tivai Nagy I., *Emlékezes régi Csikiakról*. Miercurea-Ciuc, 1996; P. Benedek F., *Csíksomlyó*. Kolozsvár, 2000, p.137-345).

AR, NS, ML

M. ort. de maici, cu hramul Sf. Nicolae, întemeiată pe lângă episcopie, în anul 1996.

IVL

Milaș (Milașu Mare, jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. cu hram necunoscut. A avut o bis. de lemn, înconjurată de o livadă mărginită cu un șanț. Urmașii ctitorilor țărani ai ei trăiau în s. A funcționat acolo, cel puțin între anii 1759-1765, un dascăl pe nume Ștefan. Desființată în anul 1782, când inventarul i-a fost transferat la bis. parohială. Clădirea bis. se păstra la 1900, cu o zestre bogată de icoane și un clopot cu inscripție din anul 1733 (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.70; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.474, 482-483).

AR

Milașu Mare, vezi **Milaș**.

Mintiu (Mintiu Român, com. Nimigea, jud. Bistrița-Năsăud). Urmele unei m. au fost localizate la poalele dealului "Muncelul", la trei km de Mintiu, în locul numit "La M.". Potrivit unor date, ctitor i-ar fi fost un preot cu numele de Peteanu, care a plasat-o într-un loc lăzuit, denumit Valea Mare. Apare menționată în conscripția ep. Rednic, la 1765. Pentru a mări confuziile legate de istoria sa, alții susțin, dar fără argumente, că aici a fost locul unei m. ort. medievale pe care b. au preluat-o și au adaptat-o, iar înainte de invazia tătară ar fi fost distrusă de sașii din Bistrița și Aldorf (Unirea). Datele nu sunt însă confirmate de surse credibile. A fost arsă la 1767, iar toate pământurile ei au fost luate și transformate în pășune, de stăpâna locului, aparținătoare familiei Teleki. În anul 1780, sătenii au ridicat pe fostul ei loc, o troiță. Piese din inventarul ei se păstrează în bis. parohială: două icoane vechi, două sfeșnice din piatră, menționate la 1885, și clopot cu inscripție, dar fără an (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.589; I. Naghiu, *Ceva despre mănăstirile din Țara Năsăudului*, în *Arhiva Someșană*, 19, 1936, p.85; Veturia și I. Marțian, *Date privind istoricul localității Mintiu*, în *File de Istorie*, VI, 1989, p.212-213).

AR, IB

Mintiu, vezi **Satu Mare**.

Mintiu Gherlei (jud. Cluj). M. românească, fără date fundaționale, hram și localizare, decât acelea privitoare la o lăzuire din pădurea comunală. Se pare că se mai numea "Nogletin". În anul

1774, când aflăm prima dată despre ea, avea un singur călugăr. Alte informații susțin că era părăsită pe la 1800 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.144; G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.588-589).

AR

Mintiu Român, vezi **Mintiu**.

Moglănești (or. Toplița, jud. Harghita). M. ort. ctitorită, conform tradiției, de către Safta, soția lui Gheorghe Ștefan, voievod al Moldovei, pe locul unei mai vechi m., în jurul anului 1658. Inscripția slavonă din anul 1677, de pe o icoană, care se păstrează în colecțiile m. Toplița, ar vorbi despre o restaurare a bis.; alte reparații, de la 1711, sunt presupuse pe baza unei inscripții de la intrare. A avut o navă dreptunghiulară, cu pronaos tăvănit și naos boltit semicilindric, altar pătrat, decroșat, cu dimensiunile de 8,05 x 4,70 metri. Pridvorul de vest și clopotnița sunt mai târzii. În 1763 exista acolo un călugăr ort. Desființată la 1764. Surse din sec. al XIX-lea menționează urmele anexelor m. ce erau încă vizibile la suprafața solului. Datorită călugărilor de la m. Sf. Prooroc Ilie din Toplița, bis. de lemn a fost reparată în 1958, iar între anii 1973–1984 s-au ridicat și dependințele. Actualmente, sc. se află sub administrarea m. Sf. Prooroc Ilie din Toplița și are dublu hram, de Nașterea Maicii Domnului și Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.169; D. Antal, *Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, XVI, nr.4, 1926, p.97; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.136; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.334-338; I. Șandru, *Biserica mănăstirii Doamnei din Toplița*, în *Augustia*, I, 1996, p.315-316; M. Goia, I. Gașpar, M. Sârlea, *Mănăstirea "Sfântul Proroc Ilie" din Toplița*, în *Augustia*, II, 1997, p.437-446).

IB, AR

Moigrad, vezi **Meseș**.

Moisei (jud. Maramureș). M. ort., amplasată pe un platou de înălțime, în pădurea de brad, la doi kilometri sud-est de s. Faptul că, în anul 1637, era reședința ep. Dumitru, poate însemna o întemeiere mai veche de această dată. A fost (re)ctitorită de protopopul local Mihai Coman, pe pământul său, împreună cu sătenii, în anul 1672. A fost o ctitorie colectivă a comunității locale, ce s-a străduit ulterior să-i confirme bunurile cu care a înzestrat-o la întemeiere (1694). O inscripție de pe o grindă, cu anul 1699, a fost pusă în legătură cu o refacere. Cei din familia Coman și-au păstrat un rol important în viața m., între ei numărându-se mai mulți monahi și preoți, unii și egumeni. Sfințirea a fost făcută de mitropolitul Sava Brancovici și doi călugări trimiși de către egumenul Sava, de la m. Putna, căreia Moiseiul i-a fost de altfel închinată, ca metoh. Brancovici este pomenit de asemenea și printre ctitorii sec. XVII-XVIII înscriși în pomelnicul pictat, păstrat în m. A avut o bis. de lemn cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Pe o însemnare de carte din 1745 citim despre prezența unui călugăr. Pe o hartă din anii 1766-1768, m. apare figurată cu un grup de cinci clădiri sau grupuri de clădiri, fiecare cu ocol separat, aranjate în jurul Izvorului Negru. Donațiile către m. au venit, în sec.

al XVII-lea și în prima jumătatea a următorului, atât din partea maramureșenilor, cât și dinspre Moldova. Semnalările de inventar liturgic, numele donatorilor și slujitorilor din m., prezente în același diptic pictat, atestă o activitate intensă a m. în aceste două sec. Este cunoscută și ca un centru de zugravi.

În anul 1777 este consemnată fără călugări. În 1780 ar fi fost vizitată de arhimandritul Moldovei (?). În 1787 se menționează trei hramuri, toate legate de Sf. Fecioară: Buna Vestire, Intrarea în bis. și Adormirea. Tot atunci, reflectând aceleași sinuozități de funcționare, ca și cele rezultate din acumularea hramurilor, era administrată de un preot mirean. După același moment, urmează o perioadă, până în 1843, în care este slujită de preoții gr. cat. din localitate. Alți câțiva monahi apar din nou de la 1843, până la 1870, după care îndeplinește iarăși rosturi de bis. parohială. În timpul primului preot (1874-1920) s-a ridicat bis. cea nouă din piatră (1911) și s-a reclădit stăreția. În paralel a funcționat și o școală de dieci. La 1867, avea hramul Adormirii Maicii Domnului, era gr. cat. și vacantă. Din 1933 până în 1948, devine m. de călugări bazilitani. În anul 1948 a fost trecută cu forța la ort. Din 1960 este, din nou, în slujba parohiei. Funcționează acum, din nou, ca m. ort.

Forma inițială a lăcașului nu este cunoscută. Se știe doar că a avut de la început o bis. din lemn, din anul 1672, care a necesitat o refacere în 1699 (ca urmare a unui incendiu ?), refacere datorată, probabil, călugărului Iosif. La 1911 a fost clădită o nouă bis. pentru m. Bis. de lemn a fost restaurată în anii 1928-1929. Bis. de zid a fost repictată în anii 1981-1984 (*Siematismul 1867*, p.4; I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*. București, 1909, p.131-138; T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile din Maramureș din timpurile vechi pînă în anul 1911*. Gherla, p.89-99; At. Popa, *Biserici de lemn din Ardeal*, în *ACMIT*, IV, 1932-1938, p.116-127; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.163-170; Z. Pâclișanu, *Măruntișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.396; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.167; Z. Pâclișanu, *Vechi mănăstiri românești de dincolo de munți*, în *Universul*, 60, nr.232, 1943, p.1; nr.246, p.1; M. Oprișanu, *Mănăstirea Moiseiului. Monografie*. Sibiu, 1958; T. Păunescu, *Mănăstirea Moisei - Maramureș ctitorită la anul 1602*, în *MA*, XXXIII, nr.4, 1988; *Monumente istorice*, p.104, 128-130; I. Horea, *Mănăstirea Moisei*. Moisei, 1994; M. Porumb, *Dicționar*, p.245; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.101-103).

AR, IB

Moldova Nouă (or. jud. Caraș-Severin). M. ort. situată lângă această localitate, cu hramul Sf. Arhangheli. Este menționată în defterele turcești dintre anii 1569-1579. După acest interval dispare din informația documentară (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.133).

AR

Molișet (com. Târlișua, jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. de călugări aparținători ordinului Sf.

Vasile cel Mare, cu hramul Coborârea Sf. Spirit. A fost întemeiată în anul 1993. În ea funcționează și noviciatul ordinului.

AR

Monor (jud. Bistrița-Năsăud). M. românească din sec. al XVIII-lea, cu hram și amplasament necunoscut. I se mai spunea și "Obârșia" (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.70).

AR

Moravița (jud. Timiș). M. ort. situată lângă această localitate. Este consemnată documentar doar în intervalul anilor 1569-1579, în registrele de impozitare turcești. După acești ani nu mai apare în informația documentar scrisă. Nu excludem posibilitatea de a fi identică cu m. Săraca de la Șemlacu Mic (vezi acolo) (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.91).

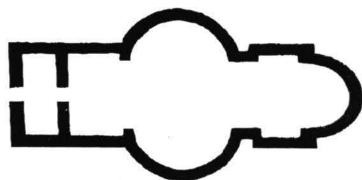
AR

Morisena, vezi **Cenad**.

Morlaca (com. Poieni, jud. Cluj). M. gr. cat. despre care știm doar că exista la 1731, când, s-ar părea că în fruntea ei se afla egumenul Victor. Este posibil ca acel personaj să-i fi dăruit doar cartea m. Se presupune că a existat în hotarul s., la poalele dealului "Osoiul", într-o zonă în care se pot întâlni toponime ca "La m.", "Izvorul M.", "Eclejie". Funcționa în 1770, când i se dăruia un Octoih. Între 1771-1774 nu avea călugări. Trece în folosința parohiei gr. cat. care-și construiește însă o altă bis. din piatră, în anul 1777. Avea atunci trei preoți (tatăl și doi fii), dintre care unul hirotonit de către Sofronie, cărți suficiente, pocale "foarte vechi", un pământ arător și fânețe suficiente, cimitir mare, școală. A fost vizată pentru desființare în anul 1783. Pământul ei a ajuns în mâinile iobagilor, iar bis. din lemn a fost dusă după 1785 în s. Poieni, lângă Ciucea (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.70; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.481, 484; Z. Pâclisanu, *Vechile mănăstiri*, p.160; I. Pop, *Mănăstirea Morlaca*, în *MA*, XXV, nr.7-9, 1980, p.759-764; Greta-Monica Miron, *O vizitațiune canonică în comitatul Clujului sub episcopul Grigore Maior*, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu*. Cluj-Napoca, 1998, p.193-196).

AR, IB

Mrăcunea (Ogradena Veche, jud. Caraș-Severin). M. ort. situată la 12 km sud-vest de Orșova, pe valea cu același nume. A fost acoperită de apele barajului de la Porțile de Fier.

Vechi plan al bisericii mănăstirii Mrăcunea (sec. XIX)

Bis. a fost descrisă ca având dimensiunile de 14,23 x 4,24 metri. Într-un manuscris german din anul 1829, al lui Nicolae Stoica de Hațeg, i se dau caracteristicele constructive, respectiv planul triconc (?), un pronaos si un turn. Pe la 1800 se mai vedeau picturile pe pereții de piatră. Socotită ca părăsită la 1788, cu prilejul ultimei

mari incursiuni turcești din zonă. La inițiativa ieromonahului Alexie Udrea, m. a fost rezidită în anul 1931 din cărămidă, pe temeliile vechi. Demolată în 1968.

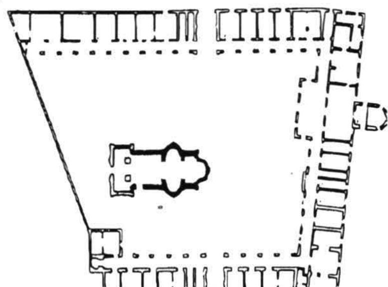
Înregistrăm o încercare de refacere, din anul 1993, pe alte amplasamente (T. Rotariu, *Scrisoare către Nicolae Iorga despre schitul Mrăcunea*, în *ACMI*, XXXI, 1938, p.191; M. Teleguț, M. Ancușa, *O însemnare din 1829 a protopopului Nicolae Stoica despre mănăstirea Mrăcunea*, în *MB*, XXII, nr.4-6, 1972, p.237; *Mureșianu*, p.81-84).

AR, IB

Munar (Bezdin, com. Secusigiu, jud. Arad). M. ort. cunoscută sub denumirea de m. Bezdin. Hramul îi este Prezentarea Sf. Fecioare la templu. Ridicată pe malul stâng al Mureșului, după unii autori pe locul unei m. mai vechi (*Isou* ?). S. a fost, în sec. XIV-XV, moșie nobiliară. În anul 1465, a fost cumpărat de către nobilul sârb Miloș Belmosevici. Pe linie feminină a ajuns apoi în mâinile familiei Jaksici. Datele de înălțare trimit către prima jumătate a sec. al XVI-lea (1539) (însemnare manuscrisă pe o *Psaltire* de Veneția, 1520). Cu excepția bis. de plan triconc cu absida închisă în ax (fără pronaos), nici una din actualele construcții nu sunt mai vechi de sec. XVI. Lecturi din sec. XIX, considerau că și fresca (parțial ?) data din același veac. Probabil că a fost arsă de turci, și nu a mai funcționat în cursul sec. al XVII-lea. A fost însă refăcută în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. Exista deja și în 1722 și 1725. În 1728 se ardeau cărămizi pentru ridicarea ei. Inițiativa refacerilor este pusă în această perioadă pe seama fraților Jovan și Ostoia Tekelia, despre care se știe că au înzestrat lăcașul cu cărți de cult. A fost repede înzestrată și cu mosii, pierdute temporar în timpul răscoalei lui Pero Seghedinaț (1735). În 1740 s-au refugiat în ea călugării m. sârbe Vincia, aducându-și cu ei odoarele și icoanele. După stăruințe meritorii, egumenul Teodosie Veselinovici obține de la împărăteasa Maria Terezia, confirmarea bunurilor m. (1747-1748). Imaginea m. de la mijlocul sec. al XVIII-lea, dintr-o gravură realizată de J. C. Winkler, în 1762, și documentele cartografice ale anilor 1777 și 1778, ne pot ajuta parțial în reconstituirea formelor sale. A fost vizitată de Iosif al II-lea în 1768. În memorialul său, împăratul îl bănuiește pe starețul Dionisie ca fiind vinovat de sodomie. La 1771 este o m. prosperă, cu averi și 16 călugări și care-și permite ample lucrări de reparații și amplificare a ansamblului. În 1775 se ridică latura de est a m., iar între anii 1776-1783 se renovează bis. înălțându-se și turnul-clopotniță pentru care se făceau donații încă din 1756 și de asemenea se fac amenajări la chilii. Alte reparații ale bis. se cunosc din 1833 și 1891. În a doua jumătate a sec. a fost ridicat și ansamblul. Datorită protopopului Maxim Crăciun, m. a fost implicată în evenimentele din 1848. Până la sfârșitul sec., proporția viețuitorilor a fost în favoarea călugărilor sârbi. Situația a continuat și în sec. următor, până când, în urma convenției bisericești din anul 1864, a revenit sârbilor. În m. au făcut ucenicie ori au stat o vreme, personalități ecleziastice care au avut implicații în istoria bis. ort. din epoca modernă. În anul 1858, a fost înmormântat acolo ep. Serghie Caciansky, fost stareț al m. Există și alte pietre funerare; unele, de la 1731, 1735, sunt încastrate astăzi în zidul bis. În urma unui îndelungat

proces, încheiat în 1914, m. a trecut sub jurisdicția bis. ort. sârbe. În anul 1919, arhiva m. a fost dusă de sârbi la Belgrad. Între anii 1919-1921 s-a aflat sub sechestru; în 1948, după ce moare ultimul călugăr, și m. încetează să mai funcționeze. Piesele de inventar cele mai importante ajung astfel în colecțiile vicariatului sârb din Timișoara. Lucrări de restaurare a monumentului au fost prevăzute după anul 1970. Actualmente este m. de maici, aflată sub administrația aceluiași vicariat. Refacerea m. se face în ritm lent.

Bis. din cărămidă, amplasată puțin descentrat, către sud-vest, are plan triconc, cu absida poligonală decroșată. Absidele laterale sunt de asemenea poligonale. Posedă o turlă centrală octogonală pe naos, cu un tambur luminat de ferestre înguste și o clopotniță ridicată peste pronaosul lărgit, construit între anii 1776-1783.

Ansamblul mănăstirii Bezdin

Ferestrele au devenit baroce după restaurarea din anul 1781. Cu același prilej i s-au montat la intrări ancadramente de marmură roșie. Pictura veche, din anul 1592, - dacă va fi fost, - a fost acoperită ori înlocuită de repictări din sec. al XVIII-lea: cupola, altarul și naosul, pilaștri în prima jumătate a sec., peretele de vest al naosului între anii 1776-1783, iconostasul la 1753 (semnat de Ștefan Tenețchi). În prezent m. este organizată pe trei laturi, într-o incintă trapezoidală, cu aripa principală, etajată, la sud, decorată în sec. al XVIII-lea; spre est se află trapeza și un paraclis cu absidă semicirculară la interior, care s-au construit în anul 1775, iar pe latura de nord alte anexe gospodărești. Sondajele arheologice, efectuate aici de către Radu Heitel, nu au fost publicate.

La nord de m. se află un loc mai ridicat, neinundabil, care a fost menționat în anul 1741 cu numele *Remetac*, iar tradiția păstrează amintirea unor ziduri (Baróti L., *Adatok Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*. I. Budapest, 1893, p.256/4; Karácsonyi J., *Ismeretlen Délmagyarországi monostorok*, în *Történelmi és régészeti értesitö*, 1905; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.200-204; G. Ilie, *Mănăstirea Bezdin*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, 5, nr.19-20, 1937, p.17-23; I. Gheția, *Vechi rămășițe bisericești din Banat*, în *MB*, XV, nr.4-6, 1965; O. Velescu, A. Corvătescu, *Un monument din vestul țării. Mănăstirea Bezdin*, în *BMI*, XLI, nr.1, 1972, p.49-58; Dorina Pârvulescu, *Câteva reconsiderări privind pictura bisericilor mănăstirilor de la Săraca și Bezdin*, în *Analele Banatului. Arta*, vol. III, 1998, 115-159; Gh. Lanevschi, *Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.1012-1015).

IB, AR

Muncel ("Martirii Neamului", com. Baia de Arieș, jud. Alba). Ridicată ca o m. ort. de

maici, în anul 1993, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului.

IVL

Muntele Mic, vezi **Borlova.**

Muntele Rece (com. Măguri-Răcătău, jud. Cluj). M. de călugări, cu hramul Înălțarea Domnului, ridicat în 1995, la limita comunei, spre comuna Valea Ierii.

IVL

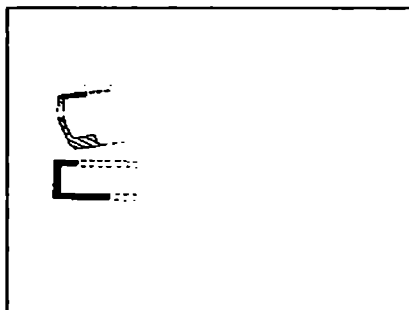
Muntele Semenic, vezi **Văliug**.

Nadeș (jud. Mureș). Tradiția locală semnalează, pe "Dealul Chiliei" un locaș modest, de lemn, aparținător unui sc. românesc. Bis. a fost demolată în anul 1875.

NS

Negoiu (Cerna, com. Lunca Cernii de Jos, jud. Hunedoara). M. ort. situată la câțiva kilometri de s., spre vest, pe Valea M., într-o mică poiană dintre dealuri. Este menționată documentar în 1585, cu prilejul unui transfer de proprietate, respectiv din aceea a ctitorilor rămași fără descendență masculină, din neamul Mușina de la Densuș. A primit danii de la voievodul Mihnea Turcitul și de la familia boierilor Buzești. La sfârșitul sec. al XVI-lea sunt menționați doi stareți, Spiridon și Ioan (Cerneanul), ambii ajunși vlădici, primul la Vad, al doilea la Alba Iulia. A posedat o bibliotecă de manuscrise, administrată, la un moment dat, de un călugăr cu numele de Mitrofan. Relația ei cu m. de la Prislop pare a fi evidențiată de marcarea unei căi de circulație directe, presărată cu toponime. A dispărut probabil înainte de anul 1650, datorită persecuțiilor stăpânilor calvini ai locurilor. Pentru o vreme cel puțin, bunurile imobiliare ale m. au fost transferate la m. Prislop, care le și revendică în anul 1749. Este posibil ca viața mănăstirească să fi continuat în forme mai simple (chilii izolate), în apropierea amplasamentului vechii m., dar în hotarele com. Răchitova (vezi acolo).

Urmele mănăstirii Cerna

Urmele arheologice indică doar prezența unei bis. de piatră legată cu mortar, din care s-au conservat fundațiile navei (circa 10 x 6 metri). Altarul a fost complet distrus, în așa fel încât orice încadrare stilistică este imposibilă. A fost găsită în schimb, urma unei clădiri de lemn (7,50 x 4,50 metri), dispusă oblic, pe tălpi de piatră fără mortar, amplasată imediat lângă nordul navei și înzestrată cu o sobă de cahle (cu cahle-oală cu gura pătrată și dreptunghiulară, si plăci cu decor floral și geometric) (2,50 x 1,40 metri). S-a apreciat că acolo a funcționat clădirea stăreției. Din celelalte anexe s-au conservat doar urme vagi ale unor clădiri de lemn, spre est și vest, într-un perimetru care nu este mai mare de circa 70 x 60 metri. Mai importantă trebuie să fi fost o clădire situată la 20 metri spre sud-est de bis., cu

dimensiunile nedeterminate, dar pe fundații de piatră și elevații de lemn. Nu s-au descoperit urmele cimitirului. Datarea materialelor arheologice corespunde sec. XVI-XVII. Toponime locale par să indice locul unei clopotnițe, de unde, în sec. XIX, a fost scoasă o toacă de bronz (?), a unei stupine și a unei livezi (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.128-129; Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.100-108).

AR

Negraia, vezi **Pătrânjeni**.

Negrilești (com. Ciceu-Giurgești, jud. Bistrița-Năsăud). M. românească, cu hram necunoscut, întemeiată, conform tradiției neverificate, anterior anului 1700, pe locul unei ruine romane (*speculum* ?). În anul 1776 se găsea în ea un singur călugăr ort. (G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.589).

AR

Netot, vezi **Gura Văii**.

Nicula (com. Fizeșu Gherlii, jud. Cluj). M. românească, pe care o tradiție, neconfirmată, o situează deja în sec. al XIV-lea. Date istorice certe despre bis. s. posedăm doar de la anul 1552. În anul 1659 este menționată ca o m. vacantă. A devenit gr. cat., cu hramul Sf. Nicolae, imediat după unirea religioasă de la sfârșitul sec. al XVII-lea. O bis. de lemn, datată la 1695, cu iconostas semnat în 15 februarie 1694 și clopot inscripționat cu litere chirilice, la 1696, dovedesc o (re)ctitorire radicală. La plățile de atunci a contribuit și nobilul local, Kornis, care l-a răsplătit pe meșterul Grigore (1714). Era compusă din altar poligonal decroșat, naos și pronaos închis tot poligonal, surmontat de un mic turn-clopotniță. Sursele târzii susțin că a fost acolo un clopot din anul 1401, topit în cel de-al doilea război mondial. La 1767, papa Clement al XIII-lea o ridică în rândul locurilor de pelerinaj. O vreme a stat aici, exilat de la Blaj, Gherontie Cotorea. M. avea, în 1774, un singur călugăr. Anumite însemnări dădeau temeiuri pentru existența unei renovări si în preajma anului 1775. La 1860, bis. de lemn a pierdut peretele despărțitor al pronaosului, s-au practicat ferestre noi, mai largi (meșter lemnar fiind Grigore Ficer din Nicula), o nouă ușă de acces a fost montată dinspre diaconicon si a fost repictată de către Ștefan Belindean din Nicula. O bis. de piatră și cărămidă (30,70 x 11,35 metri) s-a clădit între anii 1875-1879, de către Mihai și Ioan Ivașcu, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul sau Adormirea Maicii Domnului. Două turnuri (25 metri) au fost construite în anul 1905. Iconostasul a fost realizat de Anton Schilck (acum mutat la Mintiul Gherlei). El a fost, la rândul său, înlocuit cu unul nou, executat de Samuil Keresteșiu din Tășnad, în anul 1938. Mobilierul datează din anul 1913. Reparații s-au produs la bis. de zid în anul 1925. Un altar de vară a fost ridicat în 1929. Bis. de lemn a ars în anul 1974. În locul ei s-a adus o altă bis. de lemn, care, după unele surse bibliografice provine din Fânațe (jud. Bistrița-Năsăud), cu anul de construcție marcat, la 1701, iar după altele, din s. Pădureni (fost Țop, com. Mintiu Gherlii, jud. Cluj), cu datarea din anul 1770. Aceasta are altarul rectangular, decroșat și un turn clopotniță ridicat peste pronaos.

Anexele au fost refăcute și amplificate în 1862, apoi în 1908, ospătăria (1899), spații pentru

pelerini (1913-1920 și 1927). Clădirea stăreției, datată la 1926, a fost transformată tot în anul 1973.

M. a devenit ort. în anul 1948. Ultimele refaceri la clădirea monahală s-au terminat în 1991. Un muzeu a fost început din anul 1974.

Aici a funcționat o cunoscută școală de meșteri iconari, pictori pe sticlă și gravori, din sec. al XVIII-lea. Urmele ei par să fi fost descoperite cu prilejul săpării fundațiilor altarului de vară, în perioada interbelică. Dintre picturi, "Icoana de la Nicula" (Maica Domnului Îndrumătoarea), aparținătoare preotului Luca din Iclod (1681), a fost recunoscută ca făcătoare de minuni. Între 15 februarie și 12 martie 1699, icoana Maicii Domnului de aici a fost văzută lăcrimând. A urmat o anchetă și numeroase tentative de a cumpăra sau înstrăina icoana (*Kádár*, V, p.177, 180; *Siematismul 1867*, p.4; *Schematismus 1877*, p.26; A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*. Blaj, 1902, p.349; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.161; idem, *Vechi mănăstiri românești de dincolo de munți*, în *Universul*, 60, nr.232, 1943, p.1; nr.246, p.1; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.144-145; D. Cobzaru, *Monografia mânăstirii "Adormirea Maicii Domnului" Nicula*. Nicula, 1998; M. Porumb, *Dicționar*, p.264).

AR

Nima Râciului (com. Râciu, jud.Mureș). M. ort. nouă, de călugări.

IVL

Nogletin, vezi **Mintiu Gherliei**.

Nușeni (jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Ilie, întemeiată în anul 1991.

IVL

Nușfalău (jud. Sălaj). M. paul. cu hramul Sf. Maria, amplasată în afara s., spre sud, pe malul drept al Barcăului. Întemeiată de către frații Gheorghe și Ladislau, fiii lui Dionisie Losonczi, anterior anului 1413. A avut mai multe moșii, cu pământuri arabile, vii, pășuni și păduri, mori pe Barcău și Crasna, în Sălaj. La 1416, în urma daniei făcute de fr. Mihail, avea și un atelier (*officina fabrile*). Din anul 1539 este cunoscut un act dat pentru sătenii din s. Martin, aparținător m. Dintre viețuitorii m. cunoaștem numele priorului Paul (1493) și al vicarului Matia, care relatează, în 1563, despre distrugerile suferite de m. Printre binevoitorii m. se numărau frații Gheorghe și Ladislau, fiii lui Dionisie Losonczi, Nicolae, judele din Nușfalău, Cristofor și Ștefan Báthory. După unele opinii ar fi fost demolată forțat în anul 1556, după ce principele a cedat-o lui Ștefan Bánfi. După acest moment, bunurile ei devin obiect de dispută între membri aceleiași familii nobiliare. În anul 1563, în stare de ruină, este atribuită familiei Batoreștilor. Mai este menționată ca obiect patrimonial în anul 1577. Este posibil ca acești nobili, recunoscuți prin simpatiile lor catolice, să fi refuncționalizat m. În 1593, călugării din ea sunt menționați pentru preluarea unui lăsământ testamentar de 200 de florini. Data de funcționare 1602, ni se pare ca fiind doar probabilă. Din pietrele și cărămizile ei s-a clădit castelul Bánfi din localitate.

Câteva fragmente din lespedea funerară a unui membru al familiei Losonczi Bánfi s-au conservat. În anii 1724-1725

bunurile m. au fost revendicate de către reprezentanții ordinului paul., de la familia nobiliară. În anul 1760 este semnalată ca fiind ruinată (*Rupp*, III, p.226-228; *AÉ*, 1897, p.374; *Csánki*, I, p.580; Petri M., *Szilágy vármegye monographiája*. I. 1901, p.617-622; D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*. II. București, 1968, p.126-128; *DocArtPaul*, II, p.1-2; *Guszsik-Fehervàry*, p.11; *Entz* 1996, p.79-80, 475-476; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.45).

AR, ML

M. fr. minoriți a fost înființată în anul 1731 de baronul Francisc Andrássy. În deceniul trei al sec. XX, funcționa cu rangul de rezidență, fiind inclusă printre m. aparținătoare custodiei Sf. Anton de Padova, din provincia maghiară a minoriților. Călugării fr. dețineau și un gimnaziu (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.333).

ML

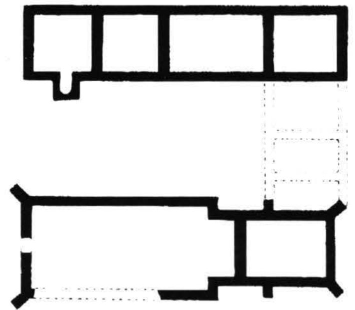
Oașa (com. Șugag, jud. Alba). M. de maici, cu bis. de lemn, având hramul Adormirea Maicii Domnului, ctitorită de Ionel Pop și Mihail Sadoveanu. Mutată în 1983, din cauza lacului de acumulare de la Fetița (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*. 2000, p.210).

IVL

Ocășești, vezi **Subpiatră**.

Odorheiu Secuiesc (jud. Harghita). **M. d.** care a avut hramul Sf. Fecioare. Călugării s-au instalat la o dată controversată, se pare, în mijlocul unei fortificații preexistente, romane, dar care a fost refăcută de către voievodul Ștefan Báthory la sfârșitul sec. al XV-lea. Aceștia au fost menționați doar la 1496-1497. În vremea aceluiași voievod, au fost, temporar, înlăturați. Modestia m. este marcată de faptul că la 1524, erau acolo doar nouă călugări. Mai funcționa încă la 1539, după care atestările încetează. Termenul limită trebuie să fi fost anul 1562, când a fost ridicată în jurul ei fortificația denumită "Székelytámadt" (= Secuiul atacă), ca urmare represivă a răscoalei secuilor din perioada imediat anterioară. La 1573 era notată ca fostă m., bis. fiind utilizată și pentru scopuri locative. O parte a mormintelor a fost profanată de către comiții reformați. În ciuda unor tentative, bis. nu a mai servit niciodată la servicii religioase.

Potrivit descrierilor din sec. anterioare, aceasta avea o navă simplă de peste 30 metri lungime și de circa 15 metri lățime, prevăzută cu contraforturi oblice pe colțurile de pe fațada de vest. În 1702 se amintește despre o imagine a Sf. Fecioare, pictată pe această fațadă.

Ansamblul mănăstirii dominicane din Odorhei

Corul (circa 15 x 10 metri) era închis rectangular. După dispoziția unor contraforturi, avea două travei. Un zid de închidere se afla în vecinătatea umerilor navei. Anexele se dezvoltau către nord. Din cele de est, este sugerată compartimentarea în trei încăperi inegale ca dimensiuni, din care nu pot fi deduse sacristia, turnul ori sala capitulară. Încăperea din colțul de nord-est făcea parte, în același timp, din tronsonul, mai bine conservat, al anexelor de nord. Acolo întâlnim patru încăperi, dintre care cea de-a doua, de la est, la vest, are dimensiunile unui

refectoriu. Ultima încăpere, din nord-vest, are un ieșind care este greu de interpretat (fântână, latrină ?). Acest corp de construcții avea elemente decorative renascentiste, dovedind refacerea sa. Lipsesc corpuri de clădire ori un zid, pe latura de vest a claustrului. Porticul se deduce dintr-un urbariu al anului 1630. La mijlocul sec. al XIX-lea se conservau încă elemente romanice și gotice. Clădirile au fost demolate, iar materialul utilizat, în 1893, pentru clădirea unei școli (*Orbán*, I, p.555-560; Lukinics I., *Az udvarhely vár történéte*, în *Erdelyi Muzeum*, XX, 1903, p.433-435; Balogh Jolán, *Az erdelyi Renaissance*. I, Kolozsvár, 1943, p.172-173; *Vătășianu*, p.285, 612; Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék müvészeti emlékei*. București, 1981, p.35-36, 312-316).

AR, NS

M. a **fr.** conventuali. Tradiția, consemnată la începutul sec. al XX-lea, susține că ar fi fost vorba despre o întemeiere la anul 1273. O dată certă este cea din anul 1390. La 1523 existau acolo salvatorieni. Nu mai apar în evidențe în anul 1531. O tentativă de revenire, de scurtă durată, s-a derulat în anul 1604, cu sprijinul familiei Kornis.

Au revenit în anul 1694. În urma unor donații nobiliare, bis. și claustrul au început să fie construite după anul 1706. Bis. a fost ridicată între anii 1730-1734, cu hramul Imaculatei Concepții. În 1743 au fost confirmați legal ca un convent. Inițial a fost amenajată o simplă casă. Hramul ales a fost cel al Sf. Petru și Paul. Bis. a fost ridicată în 1772, pe un teren donat de către preotul Ștefan Lakatos din Cozmeni. Au întreținut și o școală elementară. Refacerile bis. nu sunt cronologizate. Au funcționat până la mijlocul veacului XX. Reînființată după 1990, cu același hram, ca filie a m. din Șumuleu-Ciuc (*Orbán*, I, p.52; *Karácsonyi*, II, p.279/280; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.363).

AR, ML

M. iez. cu bis., gimnaziu și seminar. Prima mențiune este din 1651, când Matia Zsámbár reconstruiește o bis. mai veche. Ștefan Apor a făcut o donație considerabilă în posesiuni și dijme. Se pare că iez. au avut și o tipografie. Seminarul a fost ridicat în cinstea Sf. Emeric, în 1735. Printre donatorii săi se numărau împărăteasa Maria Tereza, Ștefan Apor, Gabriel Hevenesi. În gimnaziul iez., la 1736, directorul Andrei Patai înființează și clasele de retorică și poetică. În 1743 numărul elevilor s-a ridicat la 228, în urma refugierii acestora de la colegiul iez. din Cluj. În 1773, iez. trebuie să părăsească orașul. Bis. a ajuns în mâinile clericilor de mir (*Orbán*, I, p.51-52).

ML

Ogradena Veche, vezi **Mrăcunea**.

Ohaba (com. Șincai, jud. Brașov). M. românească cu poziție topografică, întemeiere și hram necunoscute. Menționată doar cu prilejul desființării ei violente, în anul 1761 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.82-83).

AR

Ohaba Sibișel (com. Râu de Mori, jud. Hunedoara). M. românească cu origine necunoscută, despre care avem doar vagi informații de funcționare până în preajma anului 1870. O ilustrație cu proveniență la fel de criptică, reprodusă de către Șt. Meteș,

înfățișează o clădire cu cerdac înalt și horn, lângă care este o troiță și un drum. Pe cealaltă parte a drumului este fie o clopotniță, fie altă troiță cu acoperiș piramidal (N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Ungaria*. I. București, 1906, p.259-260; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.129-130).

IB

Oprea-Cârțișoara, vezi **Cârțișoara**.

Oradea (jud. Bihor). Conventul **m. premon.** ar fi fost întemeiat – după o informație din 1736 - în vremea regelui Ștefan al II-lea (1116-1131). Avea hramul Sf. Ștefan, primul martir, și era o filie a m. Prémontré (Franța). Era amplasată pe malul drept al Crișului Repede, la nord-est de cetatea episcopală, pe dealuri. Poziția topografică i-a dat și numele de m. din Dealul Orăzii sau de pe Promontoriul Orăzii. A fost cea dintâi m. de acest tip ridicată în regatul Ungariei, de la care s-au întemeiat toate celelalte. Regele întemeietor a fost înhumat probabil acolo. Prima menționare sigură este din anul 1216, dar cu doi ani înainte, un membru al conventului era la Roma. Din sec. XII-XIII se cunoscut opt prepoziți: Drogon, Tobias, Bata, Andrei, Iona, Warin, Petru (consemnați de un obitular din sec. XII-XIII), Filip (1230), Martin (1251), Petru (1252), Ioan (1265-1282, 1286-1289), Iacob (1282-1283, 1295-1299). A devenit centrul m. premon. din regatul Ungariei. La 1235 avea deja nouă filii. Mai târziu, numărul acestora va crește la 18. Acest rol pare să-l fi pierdut după anul 1294, dată la care este pusă sub ascultarea m. din Zabrdovice (Moravia). Deși invazia tătară a afectat-o, și-a revenit foarte repede. Deținerea unei treimi a vămii percepute la mărfurile care circulau dinspre ori spre Transilvania sau al minelor din jurul Beiușului, i-a asigurat venituri importante. Luând în considerare dările plătite papei, trebuie socotită ca una dintre cele mai bogate m. ale vremii. A funcționat ca loc de adeverire cel puțin din anul 1251. Activitatea sa de apogeu s-a derulat în sec. al XIV-lea. În sec. al XIV-lea sunt menționați abații Martin (1301-1310, 1315-1316), Iacob (1310), Petru (1318), Iacob (1319-1326), Petru (1326-1338), Ioan (1340-1370), Dominic (1371), Silvestru (1392). La 1400 era considerată ca fiind sub autoritatea arhiepiscopului de Strigoniu. Urmează abații sec. al XV-lea: Anton (1407), Ioan (1423), Blasiu (1435) și Ștefan (1453). Îi cunoaștem sigiliile (1283, 1335), cu inscripțiile: + *S. CO[N]VENTUS S[AN]CTI STEPHANI ·P[RO]TH[O-MARTIRO]*+.

Sigiliul mănăstirii premonstrense din Oradea

La mijlocul sec. al XV-lea era deja serios depopulată. Ep. Ioan Vitez a proiectat să o unifice cu m. din Sâniob pentru a constitui un capitlu care să îngrijească de mormântul Sf. Ladislau, aflat în catedrala episcopală. În 1490 se intenționa aducerea acolo a cistercienilor. În anul 1494 a fost

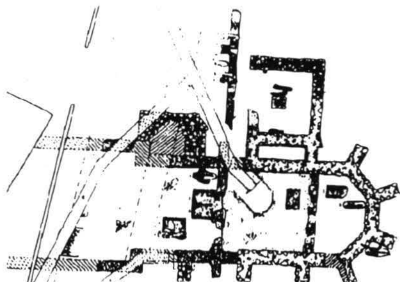
dată călugărilor cartezieni, prin decizia papei și a regelui. După câte se pare, ep. Dominic Kálmáncsehi nu le-a permis să rămână în m. La 1520, o parte din bunurile ei, din care cunoaștem nouă nume de moșii, se găseau deja în mâini private. Încetarea oricăror activități acolo este plasată în anul 1566. Din biblioteca sa, o sumă de 26 de volume au ajuns la m. premon. din Lelesz (Slovacia). Deja la 1234 se pomenesc cărți aduse aici din Franța. Ruinele ei apar încă pe hărți de sec. XVIII, dar de atunci, nici o altă informație demnă de luat în seamă, nu se mai cunoaște (*Rupp*, III, p.118-120; *Bunyitay*, II, p.388-404; *Csánki*, I, p.600; Oszvald F., *Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez*, în *Müvészettörténeti Értesítő*, 6, 1957, p.251; *A karthausiak Magyarországban*. Budapest, p.189; *Györffy*, I[3], p.688-689).

M. ioanită se afla pe malul vestic al Crișului, izolată de cartierele care compuneau orașul medieval. A avut hramul Sf. Elisabeta. Era situată în locul arătat ca *iuxta Sancta Crucem* (1426). În jurul ei, mai apoi, a rezultat cartierul denumit astăzi Sântion. Apariția ioaniților pare să se fi produs cu puțin înainte de anul 1190. Nu este foarte limpede cine a fost întemeietorul m., singurul lucru care pare destul de sigur este că era încorsetată de posesiuni private. Invazia tătară a distrus lăcașul. Este menționată din nou la 1375. Ultima atestare cunoscută datează din jurul anului 1440. Urmele m. nu au mai fost semnalate (*Bunyitay*, II, p.418-422; Balogh Jolán, *Varadinum*. II. Budapest, 1982, p.308).

M. a. care a avut hramul Sf. Nicolae. Era amplasată în cartierul Olosig, înspre vest, pe drumul către Episcopia Bihor, peste Criș, spre nord-vest de cetate și episcopie. Fusese întemeiată de către prepozitul Cenad, pe la 1320. Prima informație în legătură cu ea datează din anul 1339. Se depopulează pe la mijlocul sec. al XV-lea, încât ep. Ioan Vitez și guvernatorul Ioan de Hunedoara au încercat să o cedeze altor ordine. A deținut o importantă bibliotecă de manuscrise și incunabule. Ultima sa menționare cunoscută este din anul 1551. Se bănuiește că a fost distrusă cu prilejul asediului cetății din anii 1556-1557, dar alte surse afirmă că mai exista în anul 1560 (*Rupp*, III, p.129; *Csánki*, I, p.600; *Bunyitay*, II, p.483-484; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.46).

M. fr. conventuali a fost înființată aproximativ în anii 1232-1240. Două documente din prima jumătate a sec. XIV, o situează lângă vadul Crișului, pe strada Sf. Francisc. În 1318, ca reper pentru poziția sa, se afirmă că, în fața ei, călugărițele clarise au primit un lot. Aproape era și vadul de la Criș. Hramul probabil a fost acela al Sf. Francisc. Prima atestare datează din anul 1298. Este și anul în care, acolo se desfășoară o importantă adunare provincială a fr. Acestea vor fi repetate în anii 1332, 1533, 1541, 1546, 1548, 1550. Inițial aparținea custodiei Eger, apoi, din anul 1379, devine centrul unei custodii independente. Probabil a fost afectată de incursiunea turcească din anul 1474, dar a fost refăcută. Înainte de 1533 a luat ființă acolo o școală superioară. Organistul îi apare la 1552. Biblioteca i s-a împrăștiat în 1557. Se pare că m. a fost distrusă în anul 1559, de către căpitanul cetății, Warkoch. La 1568, locul este dăruit de principe lui Nicolae Warkoch, fiul celui anterior menționat. Fr. s-au întors pentru scurt timp, în

intervalul în care Ștefan Báthory a fost căpitan al cetății (a doua jumătate a sec. XVI). Peste locul m. a fost un cimitir care a funcționat în sec. al XVII-lea și la începutul sec. următor.

Urmele mănăstirii franciscane din Oradea

Fundațiile ei au fost descoperite accidental și răscolite în anul 1826, în cartierul Velența, în preajma sinagogii, într-o buclă a Crișului. În anul 1989, cu prilejul unor lucrări edilitare, au fost scoase iar la lumină, aproximativ la mijlocul străzii Mărțișorului (Krisztina). Nici un fel de preocupare oficială pentru recuperarea datelor sau relicvelor ei nu s-a consemnat. Drept urmare, toate urmele ei pot fi socotite ca sacrificate din neglijență. Informațiile despre monument le datorăm cercetărilor familiei Emödi. A fost dezvelită mecanic întregimea corului și doar începutul navei, restul fiind situat sub strada actuală și vechea maternitate. În cor se distingea o fază mai veche, romanică, cu închidere rectangulară, cu contraforturi de colț. A avut o boltă în cruce, în timp ce nava a fost doar tăvănită. Mai multe ancadramente de piatră, refolosite în construcțiile ulterioare, au fost regăsite. Din pietrele profilate recuperate s-a tras concluzia că m. a fost construită cândva în intervalul anilor 1250-1280. Anexele se dezvoltau spre nord, între jumătatea lungimii corului și umărul navei. Peste prima fază a urmat una nouă, datată în sec. al XIV-lea. Construcțiile au fost realizate din cărămidă. În faza a doua s-a construit un cor mai amplu (22 x 7,40 metri la interior), din patru travee, închis pentagonal și sprijinit pe contraforturi. În interiorul corului au existat câteva cripte. Nava, despărțită de un arc de triumf, avea lățimea interioară de 10,20 metri, la care se adăugau grosimile de ziduri, de 1,20 metri. Se bănuiește și existența unui letner. Criptele din navă au fost răvășite în anul 1826. În sec. XIX se semnala prezența unui fragment de lespede funerară din marmură roșie.

Anexele au fost refăcute complet, probabil tot în sec. XIV. Spre nord, adosată corului, se găsea o încăpere îngustă (1,15 x 4,40 metri), destinată unei scări, urmată de una pătrată (6 x 6 metri), cu un stâlp central. Lângă umărul navei, spre nord, a fost regăsită o fundație masivă (5,30 x 6,20 metri) (turn ?). Printre fragmentele de elemente de construcție descoperite întâmplător se află și dale cu orificii, provenite de la un sistem de încălzire de tip hypocaust.

M. fr. observanți au deținut și ei o m. dedicată Sf. Duh. Este cunoscută dintr-o atestare din anul 1490. A fost ipotetic amplasată în vecinătatea de nord-vest a cetății și a episcopiei. O parte dintre călugării ei, dintre care cel mai cunoscut a fost Laurențiu, au fost credincioși ai lui Gheorghe Doja, în timpul războiului din 1514. Posedau o școală cel puțin din anul 1529. Adunări ale ordinului s-au

ținut acolo în anii 1531, 1542, 1544, 1546, 1548, 1550 și 1552. La 1535 erau acolo 36 de călugări. Școala novicilor este cunoscută dintr-un document datat în 1535. Organistul este pomenit tot atunci. În 1549 se intenționa repararea acoperișului. S-a distrus, după unele opinii, cu prilejul asediului cetății din anii 1556-1557 ori s-a depopulat definitiv între anii 1559-1560. O parte a bunurilor m. vor fi confiscate de către regina Izabella de la administratorul lor, în anul 1557, alta a ajuns la Andrei Báthory, la cetatea sa din Ecsed, iar cărțile la m. din Gyöngyös (Ungaria), unde se mai conservă până astăzi. Complexul a fost prădat de către orădeni, în 1560. Valoros este îndeosebi un fragment de dicționar latin-maghiar, realizat de către lectorul școlii mănăstirești, Petru de Atya, între 1530-1540 (*Karácsonyi*, II, p.204-209; *Bunyitay*, II, p.440-442; Emödi T., *Elöyetes jelentés a váradi konventuális ferences templom kutatásáról*, în vol. *Koldulórendi építésyet a középkori Magyarországon*. Budapest, 1994, p.395-408; idem, *Mănăstirea franciscanilor conventuali din Oradea*, în *Ars Transsilvaniae*, VII, 1997, p.61-90).

M. a **clariselor**, cu hramul Sf. Ana. Ridicată în cartierul Velența, spre sud-est de cetate și episcopie, în vecinătatea m. călugărilor fr., între anii 1338 și 1340, de către ep. Andrei Báthory. Ep. a cumpărat locuri de casă pustiite de un incendiu. Inițial a fost o bis. de piatră, destinată unei parohii. Aceea a și funcționat alături de m. o vreme, căci veniturile m. s-au împărțit cu cele ale preotului paroh. În anul 1340, bis. din piatră nu era terminată, însă a fost totuși sfințită. Restul clădirilor m. erau din lemn. Ctitorul s-a îngrijit în amănunțime de dotarea m. și de funcționarea ei. Din acest punct de vedere, actul de înzestrare are o valoare cu totul specială. Călugărițele au venit din m. de la Bratislava. Deja la 1334 spațiile nu mai erau corespunzătoare. Cu intervenție regală, în 1351, clarisele înlătură rolul parohului local. În anul 1373, ele și-au reînnoit m., pentru care scop au obținut de la papă drepturi de pelerinaj, de câte o sută de zile, timp de zece ani. Câteva nume de priorise s-au păstrat: Margareta (1371), Ana (1528), Ursula (1565). Se cunosc danii date m., constând în sate, case și locuri de case, o măcelărie, mori, pive, pășuni și vii, în cursul sec. XIV-XVI. Posedau și o baie lângă un pod din Oradea. O parte a bunurilor lor sunt uzurpate de către regina Izabella, la 1556. Supraviețuiesc în același loc până în 1566, după care au fost obligate să se mute la Trnavia (*Rupp*, III, p.120-124; *Karácsonyi*, II, p.450, 473-482, 555; *Bunyitay*, II, p.487-497; *Csánki*, I, p.600).

AR, ML

M. d. apare numai din sec. al XV-lea, se pare că datorită faptului că fr. erau prea puternici. Ideea aducerii lor datează din 1449, când se constată scăderea numărului d., dar se pune în practică mai târziu. Mai întâi, ep. Valentin Farkas le dă în folosință parohia Tuturor Sfinților din Velența Orăzii, între 1490-1493, apoi m. se constituie lângă bis. parohială. Ultima menționare despre ea datează din 1560 și este legată de zălogirea bunurilor pe care le deținea. În clădirile sale s-a instalat un colegiu protestant (după 1557) (*Bunyitay*, II, p.436-437; Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött*. Debrecen, 1938, p.90-91).

AR

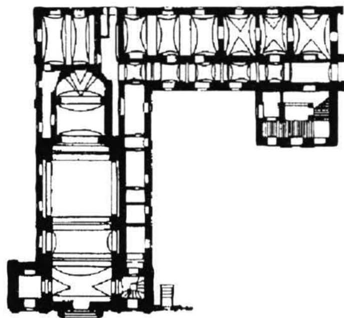
M. a **beghinelor**, pentru care deținem, din anul 1318, prima mențiune. A fost întemeiată de către capitlul local, peste drum de fr. conventuali, în vecinătatea Crișului, la est de cetate și episcopie. Lotul era o suprafață de 35 x 54 stânjeni de pădure. Este una dintre cele mai vechi instituții de acest fel din teritoriul nostru. A funcționat până în anul 1557 (*Karácsonyi*, II, p.473-482, 555; *Bunyitay*, II, p.485-498; *Györffy*, I^3, p.686).

AR, ML

M. paul. era situată în localitatea, astăzi dispărută și inclusă în hotarele de est ale orașului Oradea, cu numele de Iofa. Se mai știe că era la nord de Crișul Repede. Hramul probabil a fost acela al Sf. Ieronim. Prima menționare este din anul 1325, prilej cu care i se pomenește o moară. Ctitorii ei par să fie nobilii locali din Fughiu. În anul 1331, priorul ei se numea Hector. A fost distrusă cu prilejul incursiunii turcești din 1473-1474, dar apoi s-a refăcut. În 1511, Ladislau Bányász donează celor două m. paul. din apropierea Orăzii, propria casă și măcelărie. Ultima semnalare este din anul 1564. Sursele târzii însă, consideră anul 1566 ca an al lichidării ei de către "arienii" principelui Ioan al II-lea Sigismund Zapolya. Clădirile i-au fost distruse în timpul ocupației turcești, în intervalul anilor 1660-1692. A dispărut fără urme, după unele opinii sub dealul "Omlás" (*Csánki*, I, p.628; *DocArtPaul*, II, p.391-394; *Györffy*, I^3, p.628, 688; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.33).

AR, ML

M. iez. A fost ctitorită de principele Ștefan Báthory, în anul 1584, prin transferul ei de la protestanți. Lângă bis. Sf. Brigida exista m. cu hramul Sf. Egidiu (veche m. medievală ?), pe care au reconstruit-o. Au beneficiat și de o serie de donații de moșii. Numărul lor a fost mic, iar activitatea destul de restrânsă și mereu stânjenită de către protestanți. Au fost alungați în anul 1588, în urma hotărârilor dietei de la Mediaș.

Mănăstirea premonstratensă din Oradea

Iez. au reluat vechea m. imediat după 1692, încercând să o restaureze. În 1703 a fost incendiată și părăsită până la sfârșitul răscoalei racoțiene. Bis. este descrisă ca având dimensiunile de 14, 2/6 x 6 stânjeni vienezi. Anexele erau grupate în est, fiind formate dintr-o clădire cu etaj, acoperită cu șindrilă. Chiliile, în număr de șase, erau la vest, într-o clădire fără etaj. În 1722 a fost făcut un amvon, la 1723 un altar închinat Sf. Francisc Xaver. Se cunosc, de asemenea alte dotări și donații. În 1723 erau cinci călugări. Școala lor a funcționat de la început. Se cunoaște și lista spectacolelor de teatru susținute de către elevii ei, între anii 1731-1772. Au contribuit, printre altele, și la convertirea românilor reformați la religia gr. cat. Desființată în anul 1773, în urma legilor imperiale. La 1808 clădirea a fost preluată de către

premon. În fosta lor m. se organizează, din anul 1792, Seminarul gr. cat. (*Rupp*, III, p.129-135; *Bunyitay*, IV, p.59-79, 366-382; Lucia Ana Popa, *Activitatea misiunii iezuite din Oradea*, în *Revista Bistriței*, XIV, 2000, p.168-172).

Fosta m. a iez. a fost preluată, după o nefolosire de circa un sfert de veac, în anul 1808, de către **premon.** Ei au deținut-o până în anul 1944. A fost apoi Academia de Drept, iar acum este Liceul Mihai Eminescu (*Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974, p.222).

AR

Fr. au revenit în 1693, pe un teren din cartierul Olosig. O primă construcție este compromisă de atacul curuților din anul 1703. S-a reînființat în 1713. Au fost reinstalați în fosta catedrală cat., cu hramul Sf. Brigida, ridicată în anul 1722 de către ep. Emeric Csáky. Această bis. este dată apoi paul., astfel că între 1725-1731, fr. își construiesc o nouă m. în oraș. Au primit rang de convent la 1738. Bis. s-a sființit în 1749. În 1786 sunt desființați, clădirile transformându-se în școală militară și apoi spital militar. Bis. a devenit apoi bis. parohială, pentru cartierul Olosig. După ce a fost demolată la începutul sec. XX, în locul ei s-a ridicat (1903-1905) actuala bis. rom. cat. Ce a mai rămas din m. este un corp de clădire cu plan dreptunghiular, două nivele și fațada împărțită în opt registre verticale (*Karácsonyi*, II, p.612; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.365-368; *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974, p.219; Emödi T., *Mănăstirea franciscanilor conventuali din Oradea*, în *Ars Transsilvaniae*, VII, 1997, p.61-90).

AR, ML

Paul. revin în localitate, achiziționând, în 1724, cu suma totală de 184 florini, trei parcele ocupate de casele Francisc Nitray, Christoph Wagner și Gheorghe Toth. "Fratele" Andrei a fost cel care a dăruit paul. locul de construcție și materialele recuperate din demolări. În 1730, același Andrei cere permisiunea ep. Csáki de a edifica o m. în cartierul Olosig, și o capelă nouă pe locul celeia vechi, distrusă de turci. Lucrările nu au fost însă demarate aici. La 1 ianuarie 1736, ep. Ioan Okolicsany dăruiește paul. fosta bis. fr. din Olosig și parcela alăturată, pentru ca în acest loc să se construiască m. paul. Dar nici pe acest loc nu a fost construit noul complex m., cu toate că, în 1737, același ep. lasă prin testament paul. orădeni suma de 4500 florini. Amplasamentul definitiv al m. este hotărât de ep. Nicolae Csáky în 1740, când, la sfatul priorului provincial Paul Fejer, schimbă locul de construcție, inițial aflat într-o zonă inundabilă, cu un teren adecvat, ce îngloba opt parcele din cartierul Olosig, cu o suprafață de 55 de stânjeni pătrați. Documentele consemnează numele proprietarilor cu care s-a făcut tranzacția și suma aferentă. Din anul 1740 datează câteva informații înscrise în *Acta Paulinorum*, referitoare la începutul construcției bis., consemnându-se și numele arhitectului care a relevat construcția, P. Matthias Vepi. Piatra fundațională a bis. a fost așezată în 26 iulie 1740, de sărbătoarea Sf. Ana. Etapele de edificare ale bis. și m. paul. din Oradea sunt consemnate în *Protocolul mănăstirii paulinilor ...*,

pe anii 1736-1777. Aici sunt înscrise donațiile ep. din 1749, materiale (100.000 cărămizi), dar și obiecte liturgice (*ciborium*, cupe *pelvicula* cu *ampullis*, candelabre etc.). Călugării s-au mutat într-una din aripile noii m. la 1748. În 1750, Emericus Beothy dăruia 140.000 cărămizi pentru continuarea construcției lăcașului. Între 1751-1755 se definitivează lucrările la șarpantă și se fixează învelitoarea acoperișului. Donația ep. Paul Forgach din 1757 constă într-o mare cantitate de fier, 50.000 de cărămizi pentru turnuri și 5000 ochiuri de sticlă de la glăjăria din Beiuș. Franciscus Ferdini donează, în 24 decembrie, clopotul Sf. Iosif; anul următor au fost montate clopotele Sf. Treime și Sf. Paul Eremitul. În august 1758 se încheie zugrăvirea bis., iar pe parcursul anilor 1759-1762 se completează mobilierul liturgic (frumoasele strane decorate cu reliefuri reprezentând scene din Viața Sf. Anton și Paul Eremitul, parapetul orgii etc.). De la 1768 se lucrează la sacristia bis., apoi în 1772 se edifică refectoriul și în 1773 zidul de protecție al m. În 1772 a fost realizat, de pictorul timișorean Johann Michael Wagner, altarul Sf. Treime. În 19 martie 1774 a fost așezată piatra fundamentală pentru Azilul (Xenodochio) săracilor, iar cele două turnuri clopotniță vor fi aproape definitivate în iulie 1776. Paul Forgách i-a dăruit (1751), un orologiu (*horologium mensale*). Desființați în 1786, prilej cu care s-a întocmit un inventar al bunurilor sale mobile și imobile. La anul desființării, în m. locuiau nouă călugări. Edificiul m. paul. va fi completat prin construcțiile din anul 1802, conduse de maestrul Jakob Leder.

Lăcașul de cult are o bis. sală (20,27 x 10,80 metri) cu sanctuar decroșat, încheiat într-o absidă semicirculară mascată de sacristie și pereții adiacenți, ridicați în fațadele nord-estice. Fațada de apus este marcată de cele două turnuri clopotniță de forma unor prisme, cu secțiunea plană pătrată. Interiorul este acoperit cu unități de boltă de tip baroc, semicilindrică cu penetrații (încăperea aflată în corespondența turnurilor), apoi o succesiune de trei calote care, prin intermediul unor succesiuni de arce, se sprijină pe pilaștri decorați cu capiteluri corintice. Jumătatea răsăriteană a navei și sanctuarul au drept suport al bolților viguroase coloane decorate cu capiteluri corintice. Motive vegetale și antropomorfe, în stuc, împodobesc sanctuarul (Iisus în glorie, cu patru personaje alegorice) și tribuna pentru orgă. La exterior, fațada apuseană este delimitată clar în trei registre pe orizontală și tot atâtea axe pe verticală. Axa centrală este marcată de portalul cu fronton triunghiular, în câmp decorat cu urne, încadrat de coloane toscane, ce se repetă și la etaj. Fațadele turnurilor au fost articulate pe toată înălțimea de pilaștri toscani de o configurație clasicizantă, iar la bază și în partea superioară, cu pilaștri încheiați cu capiteluri ionice. Modulații barocizante revin la nivelul deschiderilor prin ferestrele de format elipsoidal și trapezoidal, dar și prin ritmarea frontoanelor, de aspect triunghiular, semicircular sau în segment de arc articulat, cu bolțar median. Contrastele de lumină sunt accentuate de brâele decorative și de cornișele multiplu profilate. Întreaga fațadă a fost clar concepută cu elemente statice, orizontale și verticale. Tipul planimetric al bis. paul. amintește de bis. cistercienilor din Schonthal, începută în anul 1708 de J. Leonhard Dientzenhofer și isprăvită

de Balthasar Neuman, reputați maeștrii ai barocului european, prin mijlocirea cărora au fost asimilate și influențe din repertoriul *Seicento*-ului italian (Rainaldi).

Clădirea m. cu planul în L, a fost alipită sacristiei și corului bis. Două uși cu ambrazură profilată conduc spre portic, de aici în sacristia boltită *a vela*, ce face legătură cu coridorul de la parterul m. În clădire se poate accede și prin corpul ridicat ulterior în flancul opus al clădirii. În interior, atât încăperile de la parter, cât și cele de la etaj, au primit bolți *a vela* și semicilindrice, cu penetrații. Porticele (coridoarele) parterului și etajului sunt acoperite cu bolți *a vela* delimitate de arce dublou. Fațada m., de o sobrietate clasicizantă, are axele de simetrie marcate de ferestre cu ancadramente "cu urechi". Acoperișul mansardat a fost construit la începutul sec. al XIX-lea. Clădirile se folosesc ca depozite, iar din anul 1808, trec în folosința ordinului premon. până în 1944 (*Acta Paulinorum*, Magyar Országos Levéltár, Budapest, Ap. Fasc. 421, fol. 1-70; Biró J., *Nagyvárad. Barok és neoklasszikus müvészete emlékei*. Budapesta, 1932, p.17-24; N. Sabău, *Biserica și mănăstirea Ordinului Paulin din Oradea*, în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Bihor* (manuscris, lucrare de colectiv), Cluj-Napoca, 1975; idem, *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII*. București, 1992, p.107-108).

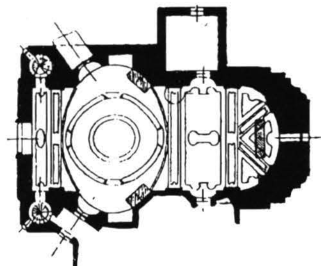
NS

M. capucină este situată pe actuala stradă General Moșoiu. Călugării capucini au fost aduși în anul 1727, de către ep. Emeric Csáky. Inițial au locuit în casa ep. și au slujit în capela de lângă ea. Clădirea m. a fost construită între anii 1734-1742. Hramul a fost acela al Sf. Fecioare. A fost incendiată în anul 1836 și reparată peste doi ani, cu anexe cu tot, în stil clasicist. Arhitectul ei a fost György Barthel (Bartl). Dotările interioare au rămas baroce. Bis. este o clădire cu dimensiunile de 26,50 x 9,70 x 7,40 metri. A fost reparată și i s-a restaurat pictura interioară în anul 1942. Actualmente este secție de spital județean. (*Rupp*, III, p.135; Bíró J., *Nagyváradi barokk és neoklasszikus müvészeti emlékei*. Budapest, 1932, p.86-87; *Nagyvárad*. 1997, p.33).

AR

M. mizericordienilor și spitalul ei, sunt construite la inițiativa canonicului Gheorghe Gyöngyösy de Poroszló (activ între 1735-1760). Ele urmau să fie clădite pe o parcelă din cartierul Olosig. A avut hramul Sf. Arhangheli. Prima informație referitoare la capelă apare în codicilul V, al testamentului canonicului, în care se consemnează: ... *specialis autem cura habetur cappelae honori Sanctorum Angelorum Custodum ibidem erigendae*, mențiune pe care, cu *tremulis manibus ab infirmitatea*, o întărește la 1 septembrie 1753. Despre viitoarea capelă *ad structuram erigendae Capelae*, se pomenește în scrisoarea trimisă de canonic ep. orădean Paul Forgach, la 10 octombrie 1754. Spre sfârșitul deceniului cinci al sec. al XVIII-lea, capela mizericordienilor era aproape isprăvită. În codicilul X, al testamentului, din 2 iunie 1760, canonicul se îngrijește de mobilierul de cult (*supellectile*). În 21 iulie 1760, canonicul definitivează donația sa pe seama ordinului (25.000 florini, bunuri în natură și capela aflată în construcție ... *una cum Aedificio nunc assurgente et Capella eiusdem*). După moartea sa (26 iulie 1760),

călugării intră în posesia donației, aprobată în 7 iulie 1761, și de către împărăteasa Maria Tereza. Capela spitalului este sfințită în 1765, iar călugării vor fi așezați în m. în 6 septembrie 1770. Actul de confirmare va fi semnat în 15 decembrie, același an, de ep. Paul Forgach.

Capela mănăstirii mizericordienilor din Oradea

Bis. m. este o construcție din cărămidă (21,80 x 14,30 metri), ce prezintă la navă o calotă elipsoidală, de care se alipește sanctuarul, poligonal în exterior și semicircular la exterior. Partea apuseană este marcată de două turnuri clopotniță, și are fațada orientată spre nord. Altarul este orientat spre sud. Fațada apuseană este alipită spitalului și clădirii m. Frontispiciul, de aspect sobru, are axa centrală într-un lejer rezalit. Ușa de acces, deschisă aici, are un ancadrament cu coronamentul în formă de "mâner de coș". Deasupra, o fereastră amplă în segment de arc, cu ancadrament "cu urechi", din piatră, este marcată cu bolțar trapezoidal și sprânceană de cornișă. Deasupra cornișei multiplu profilate se ridică frontonul cu laturile curbe încheiate în volută. Câmpul frontonului are o deschidere de morfologie barocă, cu conturul format din alăturarea unei elipse mai mici, suprapusă pe o jumătate de elipsă mai mare. Cele două turnuri, mai puțin masive, au flețe zvelte, hexagonale în secțiune, ce pornesc de pe baze piramidale. În interior, releveul descrie o singură navă, care, între sanctuar și tribuna orgii, este întreruptă de un spațiu încoronat de o cupolă elipsoidală, ce conferă capelei aspectul unei clădiri de plan central. Corul scurt a primit o boltă semicilindrică turtită. Câteva arce dublou despart unitățile de boltă. Capetele acestor arce se sprijină pe un antablament masiv, ce încinge, de jur împrejur, pereții capelei sau pe pilaștri toscani. Tribuna pentru orgă este acoperită cu o boltă în leagăn, iar sub tribună, masivul arc dublou, ce preia greutatea platformei, își sprijină capetele pe câte o sprânceană de cornișă decorată cu volute stilizate, încastrată în pereții laterali. Din micile spații laterale se accede în camerele clopotelor. Deasupra cilindrului din cărămidă a fost ridicată cupola eliptică ce a primit, în urmă, șarpanta emisferică, cu învelitoare din tablă. *Prothocolum Fundationis Magno Varadiensis Sti Joannis Dei seu vulgo nominatur Fratrum Misericordiae ... (Liber Fundationis Protocolli ab Anno MDCCLX* reprezintă un serios izvor documentat, în care se consemnează etapa de pregătire a șantierului, de procurare a materialelor necesare, dar și prezența unei echipe de constructori italieni, care a cuprins și pe *Domenicus Episcopales Murariorum Magister Ital(ic)us*, acel Domenico Luchini, care l-a secondat pe arhitectul G. B. Ricca la începutul șantierului de edificare a catedralei cat. din oraș. Constructorii italieni au fost angajați la construcția capelei, a

spitalului, la ambulatoriu, la priorat și refectoriu, la infirmeria și probabil farmacia adăpostite în aceeași clădire. Protocolul înregistrează pe maestrul Alessandro (*Alexandrus*) *Italicus, qui antea nostre Aedificji Pallerius fuerat*, însoțit de ajutoarele sale, Francesco și Andrea. *Incepimus laborem 7-ma Martii* (1763 n. n.) *cum pallerio Francisco et Andrea sodale Murario et sic continuarunt labore subisti tres, quator, subinde sex, septem fuere sodales.* În interior, altarul principal, cu arhitectura barocă, are pictura de hram închinată Îngerului păzitor. Cupola este înfrumusețată cu o frescă realizată în anul 1867 de pictorul vienez J. A. Rupp, reprezentând tema Vălului protector al Maicii Domnului (*Schutzmantelmaria*), acea *Mater omnium*, cu rol apotropaic, invocată de credincioși, așa precum reiese din inscripția însoțitoare: *SUB TUUM PRAESIDIUM CONFUGIMUS SANCTA DEI GENETRIX*. În anul 1761 debutează construcția clădirii m. și a spitalului, trecut apoi în grija piar.: *Die 30 Aprilij celebrabat primi Lapidis apud Iiluss, praepositus Majoram Mathias Szalbek.* Până în 1766 a fost construită aripa m. cu încăperile boltite, oratoriul, prioratul și refectoriul. În 27 august 1767, Protocolul menționează un *Murarius Paulus*, ce lucra pentru infirmeria spitalului. Din donațiile canonicului Paul Gaspar de Ehrenfels, activ în Oradea între 1780-1790, este edificat corpul paralel cu Calea Republicii și farmacia. La sfârșitul sec. XVIII, spitalul prezenta un plan în forma literei L. Laturile de răsărit și de miazănoapte au un coridor luminat de ferestre rectangulare. Corpul principal al spitalului prezintă lungimea de 48,20 metri, iar corpul mai scurt, de 33,10 metri, la nivelul fațadelor principale. Fațadele posterioare măsoară 35,40 metri, respectiv 19,38 metri, și au aspect sobru, dat de un decor clasicizant, în care se remarcă frumoasele grilaje din fier forjat, ale ferestrelor. Parterul edificiului cuprinde în total 14 încăperi boltite. În anul 1799, a fost construit monumentalul portal carosabil, de forma unui arc triumfal, ce are coronamentul împodobit de trei statui din piatră, reprezentând pe Sf. Ioan (Juan de Dios), călugărul peregrin spaniol, canonizat în 1691, protector al bolnavilor și al spitalelor, în iconografia cat. (partea superioară), apoi Sf. Ioan Nepomuk și Florian (în flancuri), într-un trio cu rol apotropaic și simbol al triumfului Carității (*Caritas Triumfans*). Alte tablouri religioase provin din sec. XIX. În timpul războiului a fost folosită ca spital și, tot atunci, cripta i-a fost jefuită. A fost restaurată în anul 1990 (*Prothocolum Fundationis Magno Varadiensis Ordinis Sti Joannis dei seu vulgo nominatur Fratrum Misericordiae ...(Liber Fundationis Protocolli ab Anno MDCCLX* (Arhivele Statului Oradea, Dosar nr.1), p.9, 11, 23; Biró J., *Nagyvárad barokk és neoklasszikus müvészeti emlékei.* Budapesta, 1932, p.18, 72-75; *DocArtPaul*, II, 1976, p.59 și urm.; N. Sabău, *Contribuții la cunoașterea arhitecturii baroce din Oradea*, în *Crisia*, XIV, 1984, p.467-486).

NS

M. ursulinelor era situată în cartierul Olosig. Hramul ales pentru bis. a fost Sf. Ana. Bis. m. avea o singură navă (15 x 6,20 metri), dotată cu o tribună pentru orgă la vest. Inițial a avut o clopotniță de lemn. Clădirile m. au fost ridicate spre nord, între anii 1772-1774, în stil baroc. Călugărițele care au populat-o au

fost aduse de la Košice. Școala de la m. a fost deschisă aproape imediat. În oratoriu se păstrează o pictură din anul 1772, realizată de vienezul Johann Michael Milithy. În 1858 anexele au fost mărite, iar fațadele s-au reînnoit în stil neogotic. Interioarele au rămas în formele baroce. Alte adaosuri s-au produs în anul 1877. Vitraliile au fost instalate în 1888. Școala a fost desființată în anul 1948. În fostele clădiri funcționează astăzi Liceul Ady Endre și parohia rom. cat. Sf. Ana (*Rupp*, III, p.136-137; *Magyarország vármegyei. Bihar vármegye*, p.171).

AR, IB

M. a ramurii **gr. cat.**, a călugărilor **fr.** A existat până în anul 1948, pe strada Lucreția Suciu nr.3. S-a refăcut în anul 1993, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, pe alt amplasament decât cel inițial. În anul 2000 s-a constituit conventul m. Are case filiale la Carei (jud. Satu Mare) și Holod (jud. Bihor).

AR

M. ort. de maici, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, numită și M. Sfintei Cruci, înființată în anul 1992. Bis. m., din lemn, este un monument istoric adus din s. Corbești (jud. Bihor) (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*. 2000, p.236).

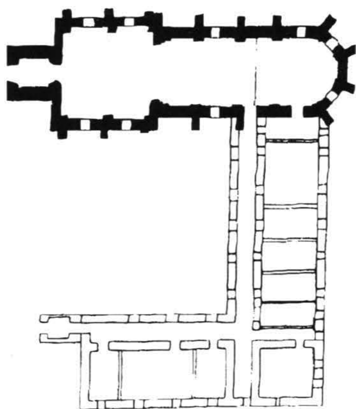
IB, IVL

M. ort. de maici, cu hramul Buneivestiri, situată în localitatea Episcopia Bihor, astăzi integrată orașului Oradea. A fost întemeiată în anul 1998.

IVL

Orăștie (jud. Hunedoara). M. a fr. conventuali, ridicată înaintea anului 1302. Aici funcționa școala ce pregătea novicii fr. În 1309 este amintit lectorul Petru, care atestă și rangul m. La 1316, figura printre m. custodiei transilvane. În 1334 activa deja din plin, probabil dublată de o m. de călugărițe. Danii către convent se cunosc de la regina Elisabeta, văduva lui Carol Robert, în a doua jumătate a sec. al XIV-lea. M. a avut de suferit în urma incursiunilor turcești din anii 1438 și a 1441, fapt pentru care, în 1444, papa acorda indulgențe credincioșilor care ar fi ajutat la refacerea ei. Știri despre reparații la clădirile fr. se cunosc și din prima jumătate a sec. al XVI-lea. În 1514 guardianul m. este implicat într-un conflict privind dreptul de a proclama cruciada inițiată de papalitate împotriva țăranilor. Ultima mențiune este din anul 1533, când este pomenit guardianul Ștefan Arcsai. Clădirea a avut de suferit și în 1661, din partea turcilor.

Călugări fr. (recoleți) au venit din nou în localitate în anul 1730, la îndemnul grofului Francisc Wallis și au reluat o parte din posesiunile vechi. La acea dată vechiul convent zăcea în ruină, astfel că fr. au fost nevoiți să folosească la început o capelă, amenajată în vechiul cor (1749-1752), și o casă de gradele, ultima refăcută de către groful Ioan Haller și soția sa, Sofia Dániel, în anul 1749. Mai târziu au reconstruit și vechea m. medievală (1754-1780). Bis. a fost mărită în anii 1880-1881 și dotată cu un turn. Hramul ei a fost al Sf. Elisabeta. Claustrul de zid, păstrat și astăzi, cu două laturi (39,10 x 41,70 metri), a fost ridicat la sud de bis. Cel puțin în sec. XVIII-XIX, parohia locală rom. cat. a fost deservită de fr. Se știe că m. a funcționat până după al doilea război mondial. Reînființată după 1990, ca filie a m. din Deva, cu hramul Sf. Elisabeta a Ungariei.

Mănăstirea franciscană din Orăștie

Bis. actuală este un edificiu uninavat, cu un cor prelung încheiat poligonal, sprijinit de contraforturi, și turn clopotniță adosat părții vestice. Bis. nu are o arhitectură unitară, sanctuarul fiind aproximativ de două ori mai lung decât nava și susținut de contraforturi cu mărimi diferite la cele două compartimente. Altarul perpetuează o structură gotică, în timp ce jumătatea vestică a bis. (navă, turn) și interiorul reprezintă realizări baroce (bolți cu penetrații, întărite cu arce dublouri). În anul 1994 s-a realizat o secțiune arheologică pe latura de nord a bis., la îmbinarea altarului cu nava, din care s-a aflat că ultima se sprijină pe o fundație mai veche din blocuri de piatră fasonată, datată în sec. XIII-XIV. O primă concluzie a acestei cercetări, referitoare la etapele de construcție, confirmă că din vechea bis. medievală au fost refolosite structurile corului și parte din elevații, cu elementele de sprijin. De asemenea, o parte a materialului de construcție a fost reutilizat în m. târzie, sub forma unor spolii (*Karácsonyi*, I, p.269-270; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.339-340; György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben*. Cluj, 1930, p.329-331, 762; *Léstyán* II, p.137-137; A. Dörner, *Elita administrativă a scaunului Orăștie în veacurile XIV-XVI*, în *AIIACluj*, 32, 1993, p.26; *Entz* 1994, p.153; Z. K. Pinter, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1994*. București, 1995; *Entz* 1996, p.37, 462; *Călători străini*, IX, București, 1997, p.208; informații M. Căstăian).

AR, ML, IB

M. beghinelor este menționată în anul 1334, când casa locuită de patru viețuitoare este scutită de dare. Nu cunoaștem alte date despre ele (*Karácsonyi*, II, p.557).

ML

Orlat (jud. Sibiu). M. ort. de maici, cu hramul Sf. Treimi, ridicată din anul 1991 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*. 2000, p.193).

IVL

Ormenișu de Câmpie, vezi **Urmeniș**.

Oroiu (com. Band, jud. Mureș). Bis. de lemn, cu hramul Intrarea în Bis., ridicată la 1784. Pe portal este menționat numele monahului Partenie, iar pe ușa dintre pronaos și naos, aceea a monahului Atanasie, ambele însoțite de anul mai sus menționat. Nu se poate aprecia dacă respectivi au fost constructori ori/și viețuitori ai unui lăcaș modest (*Sematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900*. Blaj, 1900, p.439; Eugenia Greceanu, *Tipologia*

bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei, în vol. *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*. București, 1969, p.37).

IB

M. beghinelor este menționată în anul 1334, când casa locuită de patru viețuitoare este scutită de dare. Nu cunoaștem alte date despre ele (*Karácsonyi*, II, p.557).

ML

Orșova (jud. Caraș-Severin). M. a observaților, cu prima mențiune din anul 1377. Aparținea inițial vicariatului Bosniei, iar la 1428, celui de la Caransebeș. Ne mai fiind menționată în listele din anul 1516, se poate presupune că a fost distrusă în perioada anterioară (după 1478). Localizarea sa în teren este astăzi imposibilă datorită schimbărilor topografice radicale și iremediabile cauzate de lacul de acumulare de la Porțile de Fier.

Revenirea fr. este semnalată în anul 1717. La 1723 ni se spune că m. era amplasată pe insula Orșovei. Conventul nu se ridicase încă la 1727, deoarece un călugăr era menționat ca locuind în cazarmă. A avut aceeași soartă ca și m. medievală (L. Waddingus, *Annales minorum*, IX, p.194-296; *Karácsonyi*, II, p.131; *Csánki*, II, p.19; K. Juhász, *Die Franziskaner im Banat in den Jahren 17161806*, în *Südostdeutsches Archiv*, IV, 1961, p.46-47).

AR

Orșova (Urșua, com. Gurghiu, jud. Mureș). Sc. despre care tradiția susține că ar fi existat pe moșia conților Teleki, până după anul 1800. Nici amplasamentul, nici hramul nu sunt atestate (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.137).

IB

Partoș (com. Banloc, jud. Timiș). M. ort. ce se află în mijlocul s., pe malul stâng al Bârzavei, inițial înconjurată de păduri și mlaștini. Conform tradiției, neconfirmate, ar data din sec. al XIII-lea, ori în sec. al XV-lea, dar prima sa mențiune certă există din anul 1571 (cu prilejul unei danii de carte). Atunci avea hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil. Nu i se știu ctitorii. Mai multe cărți din sec. XVII, sunt cunoscute, din care o parte de la m. Hopovo. Între anii 1653-1656 s-ar fi ridicat de către mitropolitul Iosif al Timișoarei (1650-1653), lângă o bis. din lemn, alta din zid. Pe atunci, egumen i-a fost Neofit. În anul 1666, egumen era Ștefan. Aici și-a sfârșit zilele și a fost înhumat (până în 1956) Sf. Iosif cel Nou, mitropolit al Timișoarei. La 1744, trece pe aici călugărul Visarion Sarai. Bis. a fost refăcută în anii 1750-1753 (dar cu hramul nou, Adormirea Maicii Domnului), în frumoase forme baroce, prin strădania judelui crăiesc Marcu Muțiu. În anul 1777 erau acolo șase călugări. M. este desființată în 1778, iar viețuitorii ei sunt trimiși la alte m. Inventarul i s-a transferat m. Sângeorge și Mesici. Bis. a slujit în continuare parohia. A mai suportat o reparație în anul 1830. După cercetarea arheologică, desfășu-rată în două campanii (1977 și 1980), vechimea de sec. XIV-XV rămâne doar presupusă. Pentru această perioadă s-au găsit doar șase morminte (cu inventar de sec. XV-XVII), o așezare, dedusă din materialele arheologice, ca fiind din sec. al XIV-lea, și resturile unei fundații superficiale din cărămidă cu mortar.

Lăcașul m. este o bis.-sală, cu un naos pe trei travei egale, boltite *a vela*, pe arce dublouri și pilaștri. Prima are o turlă îngustă. Pronaosul este boltit semicilindric și surmontat de turn. Absida altarului este semicirculară și acoperită cu o semicalotă.

În sec. al XVII-lea se ridică o bis. paraclis, din bârne de stejar, cu umpluturi din cărămidă. Nava are o fundație din cărămidă de aproximativ 0,35 metri adâncime, dar altarul are bârna din lemn pusă direct pe nivelul de construcție. În zid au fost surprinse și cărămizi refolosite. În același paraclis, picturile conservate ale iconostasului par să dateze din sec. XVII-XVIII (*Szentkláray*, p.58-60; I. Lotreanu, *Monografia Banatului*. I, 1935, p.315-316; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.226-228; V. Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*. Timișoara, 1947, p.37-38; *MB*, VIII, nr.1-3, 1958, p.192; *MB*, XIX, nr.7-9, 1969, p.421; I. B. Mureșianu, *Mănăstirea Partoș*. Timișoara, 1971; *Stoicescu*, p.116; Luminița Munteanu, *Date arheologice preliminare despre mănăstirea Partoș*, în *MB*, XXVIII, nr.10-12, 1978, p.718-726; eadem, *Cercetări arheologice de la Mănăstirea Partoș*, în *MB*, XXX, nr.10-12, 1980, p.747-757; Adriana Buzilă, *Biserici baroce din Banat*. II. Cluj-Napoca, 1998, *sub voce*; M. Porumb, *Dicționar*, p.280, 282).

AR, IB

Patalan (Pathlan, localitate dispărută). M. paul. întemeiată la 1329 de către familia nobiliară Chibak (Czibak) de Mindszent, la 12 km sud-vest de Hodișu (pe lângă Huedin, jud. Cluj), la locul numit "Remete". După alte opinii ar fi fost amplasată pe domeniul Țețchea (jud. Bihor). Aceiași ctitori i-au alungat pe călugări în anul 1382, în urma unor litigii de moșie.

Biserica mănăstirii Coc

Nu posedăm alte date despre m. (*Guszsik-Fehervâry*, p.13, *DocArtPaul*, II, p.159; V. Rus, *Syllogimacorum*, II, p.245; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.50).

AR

Parva, vezi **Rebra Mare**.

Pădureni (Coc, com. Tritenii de Jos, jud. Cluj). M. românească cu începuturi și hram tăinuite. În anul 1774, de când avem singura atestare, avea un singur călugăr gr. cat. Șt. Meteș publică imaginea unei bis. pe care o socotește a fostei m. Este vorba despre o construcție de lemn, cu altarul mai scund, acoperit separat, peste naos-pronaos, cu un turn relativ înalt, cu coif piramidal ascuțit, și cerdac pe toată latura de sud.

Cercetarea mai nouă nu a putut confirma identificarea (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.152; Ioana Cristache-Panait, *Bisericile de lemn*, p.225).

IB

Păduriș (Strâmba Fizeșului, com. Hida, jud. Sălaj). Într-o scrisoare redactată în anul 1761, egumenul m., Nichifor, susține că, potrivit unei inscripții aflate acolo, ar fi veche de 300 ani. Datarea de la 1470, sugerată în istoriografie, nu poate fi argumentată prin alte dovezi. Hramul probabil este cel al Sf. Fecioare. Cea mai veche dată certă pare să provină din surse moldovene, care relatează că ep. Pahomie al Romanului s-a refugiat în fața tătarilor, în anii 1716-1717, la această m., înainte de a călători mai departe, spre Polonia. O tradiție consemnată la începutul sec. XX, susține că bis. a fost ridicată din lemn, de o văduvă, la 1727. Pe lângă ea erau și câteva case. La 1755, m. era gr. cat. Revine la ort. în timpul frământărilor din vremea lui Sofronie, în timpul egumenului Nichifor (1761-1763). Cu același prilej, pământurile m. sunt uzurpate de către judele român din Sânpetru. Ritul gr. cat. este impus prin brațul administrației civile. În anul 1765 avea un egumen și doi călugări. Tot atunci se consemnează în averea ei, patru case și cu pământuri alături. Din același an, Gherontie Cotorea a fost aici în pedeapsă canonică, trimis de către ep. Atanasie Rednic. La 1779 avea doi preoți, aflați în conflict. O altă informație de sec. XIX, știe de existența ei din anul 1795, cu funcționarea unei școli pentru 15-20 elevi gr. cat. A funcționat ca unică școală rurală românească din

comitat, până în 1848. După mijlocul sec. al XIX-lea, averea fostei m. a fost utilizată pentru diferite scopuri (parohia din Fizeș, Apahida, școlile din Blaj). Nu cunoaștem date despre arhitectura bis. m. (*Kádár* III, p.490; A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1761 până la 1764*. Blaj, 1902, p.342-344, 460-463; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.168; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.147-148; T. Ciuruș, *Două mănăstiri istorice din Valea-Bârgăului*, în *Renașterea*, 18, nr.3, 1940, p.1-2; Ioana Cristache-Panait, *Bisericile de lemn de pe valea Almașului*, în *MI*, III, 1969, p.142; I. Godea, Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice din Eparhia Oradiei*. Oradea, 1978, p.355-358; M. Porumb, *Dicționar*, p.112-113).

IB

Păltineasa (Păltinoasa, com. Spermezeu, jud. Bistrița-Năsăud). M. românească arsă anterior anului 1800. Nu se cunosc alte date (G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.589).

IB

Păltiniș (jud. Sibiu). Sc. de călugări, ridicat în perioada interbelică, de către mitropolitul Nicolae Bălan. Posedă o bis. de lemn. Renovat în anii '80 (M. Păcurariu, *Din trecutul Mitropoliei Ardealului*, în vol. *Arhiepiscopia Sibiului - pagini de istorie*. Sibiu, 1981, p.57-58; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.191).

IVL

Pătrânjeni (Negraia, com. Zlatna, jud. Alba). M. ort. amplasată pe o colină împădurită, la un kilometru de șoseaua Alba Iulia – Zlatna. Are hramul Buneivestiri. O bis. de piatră a fost edificată în anul 1909, parțial și din materialele m. Valea Mică. Funcționarea ca m. de maici s-a oficializat din anul 1991 (P. V. Olea, *Mănăstirea Bulzu*, în *Îndr. Past.*, XVII, 1993-1994; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.212).

IVL

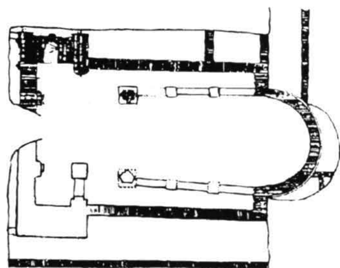
Păuca (jud. Sibiu). M. paul., cu hramul Sf. Maria, construită și înzestrată de către Ladislau, canonicul și preotul de Dobârca, în anii 1416-1418. Ctitorul făcea parte dintr-o familie nobiliară locală. M. a suferit distrugeri la o incursiune turcească de la mijlocul sec. al XV-lea. După intervenții pe lângă papă, patrimoniul i-a fost cedat, de către Nicolae de Ocna Sibiului, vicevoievod al Transilvaniei, fr. observanți (1448). Se pare că totul a rămas la nivel de proiect. De la acest moment, știrile sunt contradictorii. Cu prilejul trecerii pe seama fr., m. ar fi fost rectitorită, dar soluția nu s-a dovedit viabilă. Un urmaș al ctitorilor, Baltazar de Păuca, era în 1496 în căutarea unui ordin cu care să o populeze. Conform cu o parte a surselor, a încercat să o redea paul., invitându-i pe cei din m. de lângă Budaszentlörinc, însă oferta i-a fost respinsă. Beke A., vorbește totuși de protestul aceluiași patron, la 1496, adresat capitlului din Alba Iulia, față de tratamentul aplicat de paul. bunurilor m. Aceștia ar fi vândut din moșii, ca și din inventarul liturgic (care se pare că includea și vase din metal prețios), și au părăsit m., refuzând să se întoarcă sau să trimită pe alții în locul lor. În aceeași plângere se invocau și intervențiile, lipsite de consecințe, ale ep. și voievodului. Drept urmare, pentru preluarea m. erau din nou vizați călugării fr. Mai mult ca sigur că demersurile au

rămas fără rezultat, deoarece la 1516, m. era socotită pustie. La adunarea generală a ordinului din 1533, se precizează că la Păuca nu au m. (*Karácsonyi*, I, p.228; *Entz* 1996, p.161, 423, 523; Beke A., *Fragmente de documente ale vechilor prebendii preoțești*, manuscris din Biblioteca Muzeului Național din Alba Iulia, p.11-12; *Entz* 1996, p.423, 523; *DocArtPaul*, II, p.304; V. Rus, *Syllogimacorum*, II, p.245).

ML, IB

Pâncota (jud. Arad). M. situată la poalele dealului Copaci (Kopász = Pleșuvul), la circa 200 metri distanță de cimitir. Locul a mai fost denumit și "Cetatea Turcească". Documente din intervalul 1177-1202-1203, dovedesc deja prezența unui s. al m. Ea însăși este atestată direct în anul 1217, cu hramul Sf. Fecioare. Abații ei sunt menționați în anii 1215 și 1217. În anul din urmă, poseda un patron pe nume Andrei. Acest personaj a fost bănuit a fi Andrei, fiul lui Fărcaș, din neamul Igmand, cu bunicul Laurențiu, pe care, doar o parte a istoriografiei critice, îl acceptă ca fost voievod al Transilvaniei. Un prețios document din arhivele papale, ne spune că în anul 1425, Mihail, fiul lui Grigore Barast, locuitor (*cives*) al Pâncotei, văzându-i starea dezolantă, ce dura de câtva vreme, s-a învrednicit să o refacă (*reedificare*). Pentru ca lucrurile să fie puse în ordine, el solicita papei ca bis. să fie înzestrată cu drepturi la pelerinaje, în așa fel încât să-și procure cele necesare. Tot atunci, ni se spune că bis. m. era socotită filie a celei parohiale, cu hramul Sf. Laurențiu, aflată în târg, iar patronii ei erau nobilii din familia Losonczi Bánfy. Cel puțin la informația din urmă se poate comenta prin aceea că patronajul legal era departe de a se înscrie în normalitate, atât timp, cât un alt locuitor al Pâncotei săvârșise repararea și ajunsese până la Curia romană pentru a-și întregi ctitorirea. Ceea ce rezultă din actul comentat, este evidentul dezinteres pentru starea m. de la Pâncota.

Anul care marca încheierea primului sfert al sec. al XV-lea, a fost ultimul care ne-a transmis vreo informație documentară utilă privitoare la existența m. Folosirea ei ca fortificație este evidentă încă din perioada de început. Dar, este de presupus, datorită materialelor arheologice disparate, semnalate în bibliografia veche, că rostul de cetate a devenit prevalent în ultimele decenii de viață a complexului. Incendiată de către turci în anul 1565, nu s-a mai refăcut.

Complexul mănăstiresc de la Pâncota. Variantă de sec. XIX

Atracția exercitată de ruinele de la Pâncota a fost deosebită. Motivația acestui fapt nu poate fi explicată simplu doar prin aglomerarea intereselor unor pasionați din partea locului. Acțiunea directă și masivă asupra ruinelor a început atunci când s-a decis construcția unei noi bis. catolice în centrul comunei. Ridicarea s-a produs între anii

1806-1809, terminându-se odată cu finalizarea unei școli alăturate. Ruinele au fost utilizate atunci drept carieră și, este foarte posibil, ca tot atunci să se fi descoperit unele lucruri care au stimulat fantezia localnicilor. Procesul de demolare a fost însă constant și continuu. Cercetarea prin săpare a pornit, după informațiile noastre, încă din clipa în care s-a extras masiv piatra. Apoi, în anul 1847, are loc o acțiune îndreptată deja doar pentru recuperarea "comorilor". Etapa cea mai importantă a fost înregistrată prin intervențiile lui Lajos Medgyaszay, meșter brutar din Pâncota. În sfârșit, în sec. XX, ruinele nu au mai fost atinse într-o formă care să producă date noi. La 1892, o serie de piese sculpturale se mai aflau încă pe teren. Cert este că ultima oară când au fost văzute a fost anul 1934. În urma vechilor cercetări au fost publicate de către Márki două relevee: unul mai vechi, din anul 1885, deși mai fidel, a rămas aproape necunoscut; cel mai popularizat (inclusiv în istoriografia românească), este cel care a văzut lumina tiparului în anul 1892. Un altul, până de curând inedit, deși cel mai elaborat, provine din fosta Arhivă a Monumentelor din Budapesta. Pe baza informațiilor coroborate din aceste relevee, vom încerca o prezentare sistematică a ruinelor și a materialelor.

Bis. este descrisă ca având o lungime de 22,50 metri și o lățime de 11,45. În rest, majoritatea dimensiunilor trebuie să le extragem din planul de la 1885, care are o scară grafică. Deja o corecție se impune: lungimea navei, măsurată la exterior, ca și toate celelalte dimensiuni pe care le vom oferi, este de 19,50 metri, toată bis. are 24,50 metri. Lățimea este corect desenată. Fațada de vest (14,50 metri) are o deschidere în ax (4 metri). În planul din 1892, este tratată cu trei retrageri, însoțite de tot atâtea trepte. La 1,60-1,70 metri de locul fostului portal, pe ambele părți, se găseau doi pilaștri (?) adosați (1 x 0,40 metri). Turnurile sunt diferit redate de la un plan la altul. În planul din Budapesta, scările sunt reprezentate ca fiind practicate în grosimea zidurilor laterale ale turnurilor, spre nord și spre sud. În planul vechi avem de-a face cu lățimi exterioare de 3,50 metri, pe laturile de nord și sud. La interior, zidurile se opreau la 3,40 metri, fără să fie închise dinspre bis. În 1892, ca și planul de la Budapesta, forma turnurilor este mai amplă și închisă și spre interior. O altă diferență este cea privitoare la absidarea închiderilor de nord și sud (1885), față de pereții drepți (1892). În extremele laterale sunt figurate câte trei trepte de piatră, spiralate. Textul ne spune (1885) că doar cele de nord se păstrau. Este posibil ca cele din partea opusă să fi fost desenate prin simetrie ori să fi ieșit la iveală mai târziu. Nava evolua spre est încă circa 3,80 metri (la nord). Urma apoi un transept cu brațele de 1,30 x 3,20 metri. În fapt, dimensiunile se dovedesc a fi mai potrivite pentru niște nișe de altare laterale. În continuare situațiile sunt diferite. La nord, după 4,50 metri, ne întâlnim cu o ușă (lățimea de 1,10 metri) ce dădea într-o încăpere laterală (sacristie), la sud, zidul era întreg până la umărul altarului, pe o lungime de 8,30 metri. Umerii altarului erau scurți (0,80 metri), după care urma arcul de cerc al absidei altarului (raza de 5 metri). Sacristia are dimensiunile de 3 x 5,70 metri. Din planul din Budapesta reiese că sacristia era dublată de un alt zid, paralel, spre est. Zidurile aveau grosimi cuprinse

între 1,90–1,13 metri (la vest, în zona turnurilor) și 0,85 metri la navă. Tot acolo apare desenat un zid mai vechi (?) care cade perpendicular pe absidă și nu formează acea încăpere pătrată ca în alt releveu. Absida era ridicată pe un soclu. Spațiul navei principale se îngustează spre est. El a fost despărțit prin stâlpi cu secțiuni diferite. Stâlpul profilat, din care se pare că a găsit un fragment, este poziționat primul, în zona nord-vestică a navei. Prin analogie (?) i-a reprezentat și perechea, spre sud. Ceilalți stâlpi, dinspre est (două perechi), aveau secțiuni pătrate (0,53 metri). Alți doi stâlpi pătrați au fost presupuși (?) între navă și turnuri.

În desenele de la Budapesta două piese (una romanică, alta gotică) pot să provină de la un sistem de boltire. Despre pavimente nu se spune, nicăieri, nici un cuvânt. Descoperirea unei cărămizi cu două animale patrupede, redate în opoziție, a fost, pe bună dreptate, socotită ca fiind legată de ornamentica pavimentală. Datarea sa se înscrie, potrivit analogiilor, care se află doar spre vest, cândva în interiorul sec. XII-XIV. O altă informație, astăzi imposibil de verificat, ne spune că alături de cărămida decorată cu animale, fuseseră descoperite și piese decorate cu plante. Ni se mai spune despre urme de decor parietal, dar nu sunt date detalii. Oricum, înălțimea la care zidurile se vedeau, îngăduia observații de acest tip. Este destul de neclar la ce anume au servit cele cinci tipuri diferite de cărămizi, din cele șase semnalate. Un fragment de țiglă (?) cu smalț verde, apare atestat alături de șase tipuri diferite de țigle comune. Restul schițelor sec. al XIX-lea, cuprind: un fragment de marmură (?), folosit la paviment (?), cu un desen ce imita tabla de șah, obținut probabil prin cioplire; piese romanice din piatră cu toruri, care pot să provină de la socluri ori coloane; fragment dintr-o ogivă, care după profil, poate fi încadrată stilistic; un fragment din mulura unei ferestre gotice; piesă cu inscripție (lățimi de 0,45-0,27 metri), o parte având câmpul împărțit în două registre (lungimi: 1,37-1,57metri), sus s-a descifrat: *ABS ...SS*, iar în cel de jos, *...CC...*; la capăt, sus, ***BELA*** (?); baze de stâlpi cu profil circular (diametre de 0,18 metri și de 0,24 metri), dar cu toate retragerile în unghiuri drepte sau cu teșituri; detalii ale coloanei romanice, cu secțiune și schița bazei de coloană, cu galb, toruri și scotii; se pare totuși că ultima a fost găsită în poziție primară. Se mai menționează fragmente de clopote, două cruci, una de argint, alta de bronz, o reprezentare a Sf. Fecioare, fragmentele unei cristelnițe de piatră, cahle smălțuite și nesmălțuite. Foarte importantă este reconstituirea mesei altarului: în față cu două colonete circulare în secțiune, cu baze, un picior adosat (?) în partea opusă, antablament ornamentat (0,32 x 0,73? x 0,65 metri); totul pe un soclu simplu, fără retrageri; două detalii ale frizelor decorative (fața și laterala stângă), care aveau motive diferite. Este, în mod categoric, una dintre cele mai vechi și mai frumoase mese de altar semnalate până în prezent pe teritoriul de vest al României. Anexele m. se grupau la sud. Se pare că și ele au fost ridicate din pietre fățuite. La 1862 se vorbea despre patru clădiri, turnuri și o fântână. Complexul a fost înconjurat cu un zid de incintă, amplasat, la rândul său, la adăpostul unor mari valuri de pământ.

Au fost săpate 58-79 de morminte exterioare, cu inventar bogat (accesorii vestimentare, cruciuliţe, pinteni), din care o parte se păstrează în Muzeul Arad, fără a putea fi identificate cu precizie. Mormintele sunt descrise ca fiind practicate fie în sicrie de lemn, fie în ciste de piatră, acoperite cu lespezi simple. În dreapta, la baza zidului, au fost găsite şase morminte mai importante. Într-unul a fost găsită o mică cruciuliţă de chihlimbar. O singură piatră de mormânt (160 x 47 x 29 centimetri) avea două categorii de inscripţii greu lizibile, pe placă şi lateral. Din cea mai mare, pare să se descifreze numele de *ABS* (*abbas* = abate). Piatra a fost, se pare reutilizată şi de pe câmpul ei s-au mai citit cuvintele *BELA(E ?)* şi *POLO* (?).

M. de la Pâncota a fost des menţionată fie pentru planimetria sa, fie pentru alte speculaţii istorice, cum ar fi o transformare a ritului iniţial. Virgil Vătăşianu consideră sacristia ca elementul de datare cheie, care nu poate data mai devreme de 1260. Totuşi îşi menţinea prudenţa, susţinând că, în cazul Pâncotei, este nevoie de alte cercetări. Or, aceeaşi sacristie era adosată. Suzana Moré Heitel a început analiza, fără să o încheie. Ea ne propune câteva soluţii de încadrare, pentru o parte dintre elementele descrise (planimetria, masa altarului, ceramica decorativă). Pentru ele se face referire la sec. al XI-lea. Pentru principalul altar de la Pâncota există şi analogii care ţin de o ambianţă bizantino-italiană din sec. al XI-lea. Reţinem însă că m. a fost construită în stil bizantin, cândva anterior mijlocului sec. al XII-lea. În a doua perioadă, m., a avut o refacere, datorată probabil b., care a contribuit la reactualizarea sa artistică, în sec. XII-XIII. Peste aproximativ un sec., la m. se lucra din nou. Oricum, atestarea unui castelan, la 1318, pare a fi un indiciu al acestor noi stări de lucruri. Elementele gotice (pietre profilate, cahle) ar corespunde unei perioade de refacere, documentată şi ca intenţie, la nivelul sec. al XV-lea. Prezenţa armelor de foc provine din ultimul segment de existenţă al m., atunci când rosturile militare ale complexului au covârşit, probabil pe cele m.

Astăzi locul fostei m. şi al cetăţii de la Pâncota se prezintă încă impresionat prin denivelările pe care le-a format. Ele lasă să se întrevadă doar părţi din arhitectura complexului. Cea mai mare cavitate se află în extrema de nord a ansamblului, adică acolo unde fusese situată bis. Spre sud, alte cavităţi, mai mici, dau de înţeles că acolo s-ar fi găsit clădiri anexe, dar posibil şi două turnuri circulare. Era înconjurată de un şanţ de apărare şi astăzi apreciabil ca adâncime. Date cu totul noi vor fi însă furnizate de către cercetările arheologice ştiinţifice care au demarat în septembrie 2000 (Márki S., *A pankotai ásatások*, în *Régészeti és történelmi értesitő a Dél-magyarország régészeti és történelmi muzeum társulat közlönye*, I, nr.IV, 1885, p.198; *Márki*, I, p.443-444; Juhász K., *Hajdani monostorok a Csanád egyházmegyében*. Budapest, 1926, p.48-52; idem, *Die Stifte der tschanader Diöceze im Mittelalter*. Münster in Westfalen, 1927, p.251-252; *Vătăşianu*, p.33-34; Zsuzsa Heitelné Moré, *Egyházi építészet a Maros-völgy alsó szakaszán a 11-13. században I*, în vol. *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Szeged, 2000, p.593-618; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din judeţul Arad*. Arad, 2000, p.184-194).

AR

Pescari (Gaura Chindiei, jud. Caraș-Severin). În 1972 a fost descoperită într-o peșteră de lângă Dunăre, având picturi rupestre. Între altele s-au găsit și caractere chirilice, pe peretele de nord-est, în dreapta intrării de la Gaura Chindiei II. Sondajul arheologic din 1973 a dat câteva fragmente de ceramică medievală. Probabil a fost refugiul unui călugăr, dintr-o perioadă istorică nedeterminată (V. Boroneanț, *Arta rupestră din peștera Gaura Chindiei, comuna Pescari (judetul Caraș-Severin)*, în *RMMIA*, nr.1, 1977, p.23-34; M. Comșa, *Inscripția chirilică din peștera Gaura Chindiei, comuna Pescari (județul Caraș-Severin)*, în *RMMIA*, nr.1, 1977, p.35-36).

IB

Peștera (com. Moeciu, jud. Brașov). M. ort., cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, întemeiată anterior anului 1758, dată la care știm că a fugit aici un iobag din Șercăița (com. Șinca, Făgăraș). La 5 noiembrie 1780, beneficiază de o danie de 100 de taleri anuali, dată de către Alexandru Ipsilanti, domnitorul Țării Românești. Dania a fost reînnoită în anul 1797. Nu cunoaștem alte date despre ea (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.66).

AR

Peștiș (jud. Bihor). M. ort., de maici, situată la 19 kilometri nord de comună, în pădure. A fost înființat în anul 1997. Are hramul Sf. Prooroc Ilie. Bis., de piatră, face parte din complexul castelului din Poiana Florilor, datat în sec. al XIX-lea (M. Vlasie, *Drumuri către mănăstiri*, p.237).

IVL

Petreștii de Sus (Petridu de Sus, com. Petreștii de Jos, jud. Cluj). M. ort., amplasată pe un deal din vecinătatea Cheilor Turzii. Începuturile nu i se cunosc, dar hramul inițial pare să fi fost acela al Adormirii Maicii Domnului. După unele opinii ar fi fost deja ridicată în sec. al XV-lea sau în următorul. O tipăritură este donată m. de către mitropolitul Dosoftei al Moldovei, în anul 1687. În anul 1688, într-o altă însemnare, sunt menționați ctitori din Sălicea, Petrid și Valea Arieșului. În cele câteva surse ale sec. al XVIII-lea, se poate deduce că în această vreme a avut o viață monahală restrânsă. În anul 1733, când pare a fi, pentru prima dată, cuprinsă în litera unui document oficial, avea un călugăr, Inocențiu, al cărui nume ne indică că era gr. cat. Mai târziu, în 1765 va fi atestat și egumenul Macarie. Din intervalul 1772-1774, aflăm că la m. rezida tot un singur călugăr. De la 1783, când s-a pus problema desființării sale, știm cu certitudine că era gr. cat., dar fără monahi. Atunci a fost realizat și un inventar cu avuția m. (*Însămnarea bunului Mănăstirii de la Petridul de Sus*), care cuprindea o mică bibliotecă cu manuscrise si tipărituri românești (14) și slavone (4), obiecte de cult (vase, textile și un număr apreciabil de icoane), un mic loc de arat și o pășune. În primele decenii ale sec. al XIX-lea, rămânând fără călugări, a trecut sub administrarea preoților mireni. Se pare că bis. a fost distrusă în revoluția de la 1848, iar o parte a inventarului a fost transferat la bis. parohială. Ruinele m., cu urmele unui eleșteu și ale unei mori au fost găsite de către Orbán B., care le-a legat de atestarea unei m. ort. de la 1417. În zona în care tradiția a păstrat amintirea m. s-a ridicat, prin grija preotului Vasile Sinu, în 1936, o capelă. Și acest lăcaș, care avea hramul Schimbarea la Față, a dispărut după al doilea război mondial (Orbán B., *Torda város és környeke*. Budapest, 1889, p.399;

Csánki, V, p.725; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.153-154; Gh. Moldovan, *Însemnări despre mănăstirea Petrindului*, în *MA*, XXVI, nr.1-3, 1981, p.149-161; M. Porumb, *Documente inedite privind vechi ctitorii românești din Transilvania*, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.112-114; idem, *Dicționar*, p.288).

IB

M. ort. de călugări, cu hramul Schimbării la Față, refăcută după anul 1998, care a fost așezată la circa patru-cinci kilometri de vechiul amplasament, la distanță de un kilometru și jumătate de s., pe dealul "La curmături".

IVL

Petridu de Sus, vezi **Petreștii de Sus**.

Petrilaca (com. Cuci, jud. Mureș). M. gr. cat., despre care nu știm nimic altceva decât că a existat în a doua parte a sec. al XVIII-lea (1774) și la începutul celui următor (1804) (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.53; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.205).

IB

Petrova, vezi **Bistra**.

Petrova-Bistra, vezi **Bistra**.

Pianu de Sus (jud. Alba). M. de călugări refăcută în anul 1993.

IVL

Piatra Fântânele (com. Tiha Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. de călugări, existentă în perioada interbelică. A avut hramul Nașterea Maicii Domnului. A funcționat o vreme cu un singur monah. Nu cunoaștem momentul desființării.

M. de maici, cu hramul neschimbat, înființată în anul 1994, care continuă tradiția vechiului lăcaș (M. Păcurariu, *Mănăstirile și bisericile ortodoxe române din Transilvania și Banat în sec. XVIII*, în *BOR*, XCIII, nr.1-2, 1975, p.211; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.202).

AR, IVL

Piatra Scrisă, vezi **Armeniș**.

Pintic (com. Tulgheș, jud. Harghita). M. românească despre a cărei distrugere se menționează la 1785. Nu posedăm alte date despre istoria ei (Ioana Cristache-Panait, *Valori de cultură și artă ce evocă răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan*, în *RMMIA*, XII, nr.2, 1984, p.11-20).

AR

Plosca, vezi **Ghelari**.

Pocrov, vezi **Sângeorz-Băi**.

Poiana (com. Sohodol, jud. Alba). M. ort. cu hramul Înălțarea Sf. Cruci, întemeiată după anul 1990.

IVL

Poiana Florilor, vezi **Peștiș**.

Poiana Ilvei (com. Măgura Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud). Sc. cu hramul Schimbarea la Față, întemeiat în anul 1992.

IVL

Poiana Muntelui, vezi **Vulcan**.

Ponoarele (Călugări, Izbuc, com. Cărpinet, jud. Bihor). M. ort., de călugări, ridicată între

anii 1928-1930, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. În anul 1947 este ținta unui atac banditesc, în urma căruia obștea este distrusă. Viața a continuat mai atenuat, fără să se întrerupă. Posedă un paraclis de lemn, cu hramul Izvorul Tămăduirii, monument istoric din sec. al XVIII-lea, adus dintr-un s. vecin. Numeroase construcții noi s-au ridicat după anul 1985 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, p.235-236).

IB

Popteleac (com. Gârbău, jud. Sălaj). M. românească cu începuturile, localizarea și hramul necunoscute. Menționată prima oară în anul 1763, ca m. gr. cat. În 1774 nu mai avea călugări (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.145-146).

AR

Poptelec, vezi **Popteleac**.

Porcești, vezi **Turnu Roșu**.

Pordeanu (com. Beba Veche, jud. Timiș). M. aparținând unui ordin călugăresc necunoscut. La 1247 este atestată pentru prima oară, doar sub forma unui toponim (*Pordanymonostora* = M. lui Pordan, Prodan ?) pe moșiile nobililor din familia Cenad. S-a avansat și opinia asocierii posibile de numele de *Prasna* (1278). Ruinele ei erau încă vizibile la 1866. Din acel moment nu mai deținem nici un fel de date privitoare la ea (*Györffy*, I^3, p.867; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.52).

AR

Porumbacu de Jos (jud. Sibiu). M. românească construită pe domeniul fiscal, cu amplasare neprecizată, hram necunoscut. Întemeiată anterior anului 1748, când apare cu un preot, trei călugări și o călugăriță. Ultima menționare provine din anul 1765, când îl cunoaștem pe egumenul Rafail (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; St. Metes, *Mănăstirile*, p.83).

AR

Porumbacu de Sus (com. Porumbacu de Jos, jud. Sibiu). M. românească ridicată în pădurea s. cu numele de Purcărița. Anterioară anului 1748. Probabil m. de călugărițe, căci după incendierea ei, în 1761, una dintre viețuitoare s-a obstinat să trăiască pe ruinele ei (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.83).

AR

Poșaga de Sus (jud. Alba). Sc. ort. pe care tradiția locală îl leagă de un toponim mai vechi, numit "la m.". Bis. din lemn, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, a fost (re)ctitorită în anul 1935, de către Alexandru Rujdea. A fost renovată între anii 1980-1989. Repictată în 1987 (Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.113; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.213).

IVL

Predeal (jud. Brașov). M. ort., cu hram necunoscut, datată în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. A avut inițial două bis. de lemn. S-a construit apoi o primă bis. de piatră, în anii 1818-1820, cu clopotniță ridicată în anul 1827. A doua s-a clădit între anii 1833-1836. Au fost afectate de primul război mondial (1916). Ulterior au fost reclădite. Desființată în vremea comunistă (?). M. de maici refăcută

în anul 1993 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.190).

IVL

Prilog (com. Orașu Nou, jud. Satu Mare). M. ort. de călugări, nouă, cu hramul Maica Domnului de la Muntele Athos (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.187-188).

IVL

Prislop, vezi **Silvașu de Sus**.

Putna (Putna-Almaș, com. Progor, jud. Caraș-Severin). M. ort. de călugări, cu hramul Schimbarea la Față, ridicat din anul 1996 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.311).

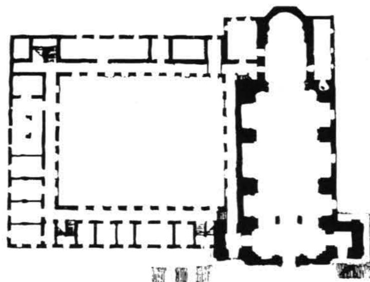
IVL

Racovița (jud. Sibiu). M. cu loc topografic neprecizat, întemeiată, se pare, doar în sec. al XVIII-lea, pe moșia sa, de către Oprea Doican. Despre acesta, ep. Petru Pavel Aaron scria, în anul 1761, că a trecut de câteva ori la gr. cat. și la ort. Date despre funcționarea m. cunoaștem din 1766, 1769 și 1774, când, de fiecare dată, apare câte un singur călugăr, a cărui apartenență la un cult sau altul este cercetată. Nu se cunosc hramul și împrejurările desființării (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.163; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.138-139).

AR

Radna (Máriaradna) (or. Lipova, jud. Arad). M. fr. capistrană, situată pe malul drept al Mureșului, la baza dealului Cioaca Igriș. Momentul apariției unei rezidențe fr. aici se situează în sec. al XVI-lea (1522 sau după 1551), după strămutarea unora dintre călugării de la Lipova. Inițial s-ar fi ridicat pe locul actualei m. o capelă care era înconjurată de bordeie. A rezistat, cu intermitențe, dominației turcești. Începutul reconstrucției sale datează de după anul 1642. Lucrările se datorează lui Andrei Stipancsics. Despre claustru se știe că a fost plasat pe un teren cumpărat în 1647. Finalizarea era consemnată de o inscripție chirilică din anul 1668. Lăcașul, cu hramul Învierii, a început să fie mai cunoscut în sec. al XVII-lea, după ce a fost dăruit (1668) cu o gravură pe hârtie, devenită foarte populară, de către bosniacul Gheorghe Virchnossa. În jurul imaginii s-au țesut o seamă de legende în care era înzestrată cu puteri taumaturgice. Gravura, ilustrată cu chipul Fecioarei și al Pruncului, ar

Mănăstirea de la Radna

fi fost singurul obiect din m. ce a supraviețuit unui incendiu devastator (1695), provocat de turci în ultimul deceniu al sec. al XVII-lea. Se cunoaște o reînnoire, pentru care guardianul Mihai de Timișoara a primit îngăduința pașei, la 1668. Curând va fi însă jefuită de către soldații turci. Minunile din jurul icoanei s-au notat din anul 1707. Treptat, m. s-a transformat într-un important loc de pelerinaj.

Un nou convent fr. a luat acolo ființă la 24 iunie 1730. Între 1722-1747 s-a reparat vechea bis. și s-au ridicat construcții pe partea nordică, ca și pe cea de sud-vest. Lucrările la o nouă bis. încep după 1756 și durează un deceniu. Istoria m. a fost în sincopă între anii 1784-1789. Unele reparații au fost făcute în anul 1805. Între 1823 și 1828 se

reconstruiește din temelii aripa de sud-est a m., cea care avea se pare, o existență mai veche. În 1889 pelerinajele au fost interzise de autorități. Activitatea lăcașului se întrerupe în 1949 când m. este oficial desființată. În 1992 a fost ridicată la rang de Bazilică Minoră.

Bis. construită între anii 1756-1767, este o clădire uninavată, amplă (circa 57 metri pe axa est-vest). Fațada principală este străjuită, dincolo de lățimea navei, de două turnuri-clopotniță. În interior urmează un spațiu acoperit de o tribună. Pe laterale, două perechi de stâlpi masivi, adosați, separă trei locuri pentru altare. Corul este prelung, cu o absidă închisă semicircular în interior și poligonal la exterior. Este străjuit pe sud de o încăpere paralelă, iar spre nord, de sacristie. Un coridor, aflat între sacristie și umărul navei asigură una din trecerile în claustru; o alta a fost amenajată prin unul din turnuri. Claustrul, etajat, este ridicat pe un plan aproape pătrat (circa 51 x 49 metri) (Kaizer F., *Geschichte der Franziskaner-Kloster...zu Maria-Radna*. Budapest, 1895; Magyary P., *Mária-Rádna és Boldogságos Szüsz hegyletes képének története*. Temesvár, 1902; Elena-Rodica Colta, *O colecție arădeană mai puțin cunoscută - biblioteca franciscanilor de la Radna*, în *Biblioteca și cercetarea*, 10, 1986, p.313-325; Harangozó I., *Radna Fényes csillagó*. Ujigyós, 1990, p.24; Barna G., *A kunszentmártoniak radnai búcsújárása*, în *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 3, 1991, p.209-243; Gh. Lanevschi, *Mănăstirea franciscană Maria Radna - păstrator de valori culturale*, în *Sargetia*, XXVI/1, 1995-1996, p.637-643; M. Roos, *Maria-Radna ein Wallfahrtsort im Südosten Europas*. I-II, Regensburg, 1998).

IB, AR

Răchitova (jud. Hunedoara). Grup de chilii aparținătoare unui sc. (?) românesc, aflat în hotarele dinspre Lunca Cernii, la locul denumit "Chilii". Ele sunt consemnate în sec. al XIX-lea, dar par să se fi întemeiat în succesiune, după dispariția m. de la Negoiu (Cerna), respectiv cândva între mijlocul sec. al XVII-lea și sec. al XVIII-lea. Un sondaj arheologic, efectuat acolo în 1986, a condus la descoperirea unei dintre acele chilii, însă fără elemente concludente de datare (Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.92-93).

AR

Râciu (de Câmpie, jud. Mureș). M. românească, cu origini și hram rămase necunoscute. Toponimie legată de m. este menționată la 1900. Atunci se vorbește însă numai despre "pădurea m.". Prima consemnare datează din anul 1765. Se pare că mai funcționa și în anul 1795, atunci când Gheorghe Șincai se referă la averea ei. Funcționarea unei școli este de asemenea cunoscută. În 1819 se mai vorbește despre clădirile școlii din m., fără să avem siguranța că m. propriu-zisă mai funcționa sau nu (*Șematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900*. Blaj, 1900, p.472; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.163; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.135; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.266).

IB

Râciu de Cîmpie, vezi **Râciu**.

Râmeți, vezi **Valea Mănăstirii**.

Râoaia, vezi **Lăpuș**.

Râpa de Jos (Braniște, com. Vătava, jud. Mureș). M. românească, ctitorită în sec. al XVIII-lea de către Petrică Pintea și familia sa. Poartă numele și de m. "Braniște". Locul de amplasare exactă și hramul i-au rămas necunoscute. Se pare că nu a fost distrusă la începutul deceniului al șaptelea al aceluiași sec. Nu cunoaștem alte date despre ea (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.163; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.135; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.300).

AR

Rebra Mare (com. Rebra, jud. Bistrița). M. inițial ort., cu hramul Bunavestire, așezată în Valea Vinului. Avea o icoană, socotită de sec. XVII, păstrată la bis. ort. din Parva, cu o însemnare pe spatele panoului: *mult smeritul și robul lui Dumnezeu, ieromonahul Samoil... din m. Rebrea Mare, unde este hramul Bunavestire.* A devenit gr. cat., după cum rezultă din consemnarea din conscripția ep. Micu-Klein, în anul 1733. În anul 1762 nu are călugări, dar în anul următor, la vizitația ep. Aaron, ei se găsesc acolo. În 1774, din nou nu are călugări. Nu avem date despre amplasamentul ei exact (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.63; M. Porumb, *Dicționar*, p.331).

AR

M. ort. care a adoptat numele de Parva-Rebra, de călugări, nou înființată la 1993, cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.201-202).

IVL

Rebra Mică (jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. despre care știm doar atât că la anul 1767 era locuită de un preot de mir. Toate celelalte date esențiale, legate de întemeiere, amplasament, funcționare și desființare nu le cunoaștem (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.63).

AR

Recaș, vezi **Sacoșu Turcesc**.

Recea (Vaida Recea, jud. Brașov). M. românești cu datare și hramuri necunoscute. Ceea ce știm despre ele sigur datează doar din anul 1748. Una se afla pe moșia Cantacuzinilor, cu trei călugări și o călugăriță, alta în centrul s., numită și "a Luchi", după numele ctitorului ori a vreunui preot slujitor odinioară, lângă care se aflau un preot, 11 călugări și două călugărițe. Se pare că au fost distruse definitiv în anul 1761. În anul 1767 m. se întindea, cu chilii cu tot, pe o suprafață restrânsă, având 60 pași în lung și trei în lat (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.169; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.100; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.33).

AR

Recea (com. Ungheni, jud. Mureș). M. ort. de călugărițe, întemeiată după anul 1991. Ansamblul s-a organizat în jurul unei capele ridicate în 1982, de către fostul paroh de la Vidrasău, Ioan Lazăr. Din anii 1995-1996 s-a dat în funcțiune și o bis. de zid mai încăpătoare (30 x 16 metri), cu hramul Nașterea Maicii Domnului. M. mai cuprinde și un paraclis din cărămidă și o clopotniță - ambele

din 1992. Din 1989 a început și înălțarea unor anexe, mult amplificate ulterior. Actuala clădire a chiliilor, aflată la dreapta față de bis., a fost construită cu un etaj, pe un plan în formă de L, începând cu 1993. Posedă o colecție muzeală, ca și spații destinate adăpostirii oaspeților și bolnavilor ("bolnița" Sf. Andrei).

IB

Reghin (jud. Mureș). M. a. incertă, despre care ne relatează un grup de documente din anii 1382-1387. Aflat la curia papală, Ladislau de Losoncz, în calitate de sol al reginei, a solicitat transformarea vechii bis. parohiale, cu hramul Sf. Fecioare, ridicată de către strămoșul său Toma, la 1330, în bis. a m. a., care avea să fie întemeiată. Proiectul nu a fost realizat, cu toate că începutul unei aripi de m., s-a conservat într-o capelă sudică. În anul 1452, în localitate se menționează bis. parohială cu hramul vechi, ceea ce poate constitui dovada că tentativa de transformare în m. nu a reușit (*Csánki*, V, p.681-682; *Entz* 1996, p.55, 454).

AR

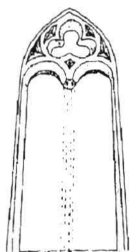
Remetea Mare (jud. Timiș). M. ort. situată în preajma acestei localități. A avut hramul Sf. Gheorghe. Menționată în defterele turcești din anii 1569-1579. Probabil era o m. întemeiată de către sârbi, la o dată necunoscută. A dispărut fără să știm în ce împrejurări (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.133-134).

AR

Remeți (jud. Maramureș). M. paul. de eremiți, construită pe malul stâng al Tisei, la 20 kilometri de Sighetul Marmației, în dreptul localității Teacevo (Teceu, Ucraina), probabil în anul 1363, de către regele Ludovic I. Hramul ei a fost acela al Sf. Fecioare. În acte apare sub numele de *Maramaros*. Data sa de întemeiere a fost contestată pe temeiul faptului că în hotărnicirea Teceului, din anul 1389, m. încă nu apare. Totuși, m. funcționa deja cel puțin în anul 1368, dată la care primea o moară (confirmată apoi în 1387, 1389 și 1421). La 1426-1430, priorul m. este deja implicat în procese de stăpânire ale unor pământuri vecine, de la Săpânța și Sarasău. Aceste conflicte s-au derulat pe o perioadă de timp îndelungată. A posedat mori (1406, 1481), iazuri (1461), vii (1492); a fost scutită de dări (1419), a deținut cote părți din sarea regală (1493). Se cunoaște o danie de carte din 1444, făcută de către călugărul Bereck, ales prior general al ordinului paul., constând în Constituțiile și Regula ordinului (*librum Constitutionem et Regulam*). Printre donatori se număra Ludovic I, regina Beatrix, a lui Matia Corvin, Toma, plebanul de Werocze. Hotarele m. au fost descrise în actele emise de Ludovic I și Sigismund de Luxemburg. În 1465, Andrei, priorul general al ordinului, corectează hotarele posesiunilor ce aparțineau m. O congregație generală a ordinului a avut loc aici în anul 1543. A funcționat până la 1554. Cu acel prilej i se face un inventar al bunurilor vecine locului, care conținea: 12 sesii iobăgești locuite de 24 de familii de iobagi și șase jeleri, cu 39 de cai, 18 boi, 40 de vaci și 25 de porci, suprafața de teren avea 117 iugăre regale, trei mori, o vamă, o casă în târgul Sighetului.

Din vechiul edificiu medieval se păstrează o parte a

planimetriei sanctuarului, închis poligonal, pornirea bolţilor gotice, de pe console, ancadramentele de piatră ale unor ferestre. După descrierea de la mijlocul sec. al XVI-lea, nu a existat un claustru, ci o serie de clădiri izolate care permiteau existenţa retrasă a vieţuitorilor ei. Urmele acelor construcţii au fost dezvelite recent de lucrări de reamenajare neavenite. Bis. m. a devenit ulterior bis. parohială calvină, cel puţin în sec. XVI-XVII.

Ancadrament de fereastră de la biserica paulină din Rimeţi

Apoi a fost predată ort. ruteni. Peste vechiul monument s-a adăugat, la vest, un turn clopotniţă şi un fel de pridvor (Kisbán E., *A magyar pálosrend története*. I. Budapest, 1937, p.97; R. Popa, *Despre începuturile mănăstirii Remeţi-Maramureş*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.67-68; *Guszsik-Feberváry*, p.13; *DocArtPaul*, II, p.312-313; M. Diaconescu, *Catolicismul în Maramureş (I) – Mănăstirea eremiţilor*, în *Satu Mare. Studii şi comunicări*. XIV, 1997, p.123-132).

AR, ML

Retezat, vezi **Clopotiva**.

Ribiţa (jud. Hunedoara). Bis. ort. cu hramul Sf. Nicolae a fost ridicată în mijlocul s., de către familia nobiliară românească locală. Pisania ei s-a conservat sub tabloul votiv de pe peretele de sud al naosului. Ea ne spune că jupanul Vladislav, cu soţia Stana, fraţii Miclăuş (Nicolae), cu soţia Sora, Matia, şi copiii lor, au ridicat şi zugrăvit o "m." cu hramul menţionat. Implicat fusese şi preotul Dragosin. În legătură cu citirea datei, s-au formulat unele obiecţii, propunându-se anul 1414, nu 1417, cum fusese citit iniţial. Funcţia de m., pe care ctitorii o proclamau, trebuie admisă, în condiţiile unui lăcaş modest. În momentul terminării edificiului, el a fost înzestrat cu o superbă frescă, interioară şi exterioară (aceasta acum complet dispărută), dezvăluită treptat şi incomplet. Pe lângă ciclurile iconografice obişnuite, pe peretele de nord, în faţa scenei cu ctitorii, alături de Sf. Gheorghe, au fost pictaţi cei trei regi sfinţi maghiari (Sf. Ştefan, Sf. Emeric şi Sf. Ladislau), în asociere cu o inscripţie (dispărută ori încă acoperită de zugrăveli simple), care îi amintea pe vlădica Anastasie (al Severinului ?) şi pe papa Grigore (al XII-lea).

Biserica mănăstirii de la Ribiţa

Cercetările arheologice sistematice, care s-au derulat în anul 1989, nu au adus nici un fel de date care să dezvăluie elemente noi privitoare la existenţa m. Funcţia a fost pierdută probabil foarte repede, probabil în sec. al

XVI-lea, după ce urmașii ctitorilor s-au catolicizat, apoi calvinizat și maghiarizat. A devenit bis. parohială. Se păstrează și astăzi cu majoritatea elementelor ei medievale (Liana Tugearu, *Biserica Sf. Nicolae din com. Ribița (jud. Hunedoara)*, în vol. *Pagini de veche artă românească.* V/1, 1985, p.129-148; Adrian A. Rusu, *Biserica românească de la Ribița*, în *RMI*, LIX, nr.2, 1990, p.3-9; Ecaterina Cincheza-Buculei, *Ipoteze și certitudini în frescele descoperite la Ribița (jud. Hunedoara)*, în *Ars Transsilvaniae*, V, 1995, p.85-92; M. Porumb, *Dicționar*, p.335-336).

AR

Rimetea (jud. Alba). M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Arhangheli, nou înființată.

IVL

Rimetea, vezi **Bucova**.

Rohia (Târgu Lăpuș, jud. Maramureș). M. ort. situată la circa 900 metri de centrul s., spre Târgu Lăpuș. Amplasamentul este excepțional, fiind vorba despre un amplu și adânc amfiteatru natural, protejat de pădure. Întemeiată în anul 1923, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, în forme modeste, prin ridicarea unei bis. dedicate Sf. Ana și a două-trei anexe din lemn, de către parohul Rohiei, Nicolae Gherman. Bis. a fost refăcută apoi din piatră. Corpul de chilii s-a extins mai ales în ultimele decenii, de când s-a alcătuit și un muzeu cu inventar bisericesc și de asemenea o bibliotecă. Posedă o bogată colecție de icoane pe lemn și sticlă și una dintre cele mai mari biblioteci mănăstirești ort. ale Transilvaniei (peste 25.000 volume). Tot aici se află "Casa poetului", respectiv locul în care și-a trăit aici ultimii ani de viață, în calitate de călugăr, Nicolae Steinhardt (Șt. Dascălu, *Mănăstirea Sfânta Ana din Munții Lăpușului*, în *Beiușul*, 12, nr.48, 1943, p.4; A. Faur, *Mănăstirea Sfânta Ana din Robi-Robia.* Cluj, 1944; S. Man, *Mănăstirea Rohia.* Cluj-Napoca, 1981; Iustinian Maramureșanul, *Din istoria Mănăstirii "Sf. Ana" de la Robia*, în *MA*, XIX, nr.7-9, 1974, p.409-413).

AR, IB

Rohiița, vezi **Boiereni**.

Rohonczamonostor (Roance, Rohonca, jud. Arad sau Timiș). M. cat., amplasată lângă Mureș, posibil în vecinătatea Semlacului, a cărei istorie documentară se derulează pe un interval scurt de timp, din prima jumătate a sec. al XIII-lea. Prima dată, apare în acte în anul 1232. Aparținea nobililor din familia Cenad. Pe seama ei erau lăsate trei s., din păcate nici unul bine identificat. În anul următor, regele Andrei al II-lea o înzestrează și pe ea, alături de alte m. riverane Mureșului, cu un tain de 4000 de bolovani de sare. Toate acestea îndreptățesc socotirea sa ca o m. prosperă. În jurul anului 1239, avem șansa să aflăm că hramul ei era acela al Sf. Mihail, iar priorul ei se numea Adam. Era și loc de adeverire, documentul emis în acel an fiind înzestrat cu sigiliul, din legenda căruia, s-a mai citit: + *SIG .... <RO ?>HOCENSIS* +. Tăcerea documentelor după anul 1241, a îndemnat pe exegeți să considere că poate figura pe lista obiectivelor lichidate de către tătari. După acest moment, în localitate, se regăsește în informația documentară doar bis. parohială, în sec. al XIV-lea, care, poate nu întâmplător, avea tot hramul Sf. Mihail (Juhász K., *Hajdani monostorok a Csanád*

egyházmegyében. Budapest, 1926, p.62-67; idem, *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Münster in Wesftalen, 1927, p.88-95; *Györffy*, I[3], p.868).

AR

Românești (Izvorul Miron, com. Tomești, jud. Timiș). M. ort. de călugări, ctitorită de către viitorul patriarh Miron Cristea, între anii 1910-1912. Terminată în anul 1929 și sfințită, în anul 1931, cu hramul Sf. Prooroc Ilie. Restaurată între anii 1980-1991. Posedă o colecție de artă bisericească (*Mureșianu*, p.133-135; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.291).

AR, IVL

Rona de Jos (jud. Maramureș). M. ort. întemeiată anterior anului 1652, când ni se spune că preotul Ioan a încercat să întărească o danie obținută de la nobilul Ioan Petrovai. Fusese amplasată în locul numit Iriștea. Bis. ei de lemn a fost incendiată la începutul sec. al XVIII-lea (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.177-178; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.167; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.119).

AR

Rona de Sus (jud. Maramureș). M. ort. ucraineană, de maici, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, întemeiată în anul 1992. Are o bis. de lemn (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.321).

IVL

Roșia (com. Dieci, jud. Arad). Sc. ort. de maici, cu bis. de zid, cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, deschis în anul 1995 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.301).

IVL

Rozavlea (jud. Maramureș). M. ort. ridicată în anul 1661. În anul 1733 nu mai era în funcție. Bis. ei de lemn a fost mutată în s. Strâmtura, cândva în intervalul anilor 1717-1771. A fost acolo reparată în anul 1771, iar la 1837 a fost extinsă spre vest. În cursul sec. al XIX-lea (1885 ?) a fost tencuită (Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.96-99).

AR

Rudna (com. Giulvăz, jud. Timiș). M. ort. localizată lângă s. A avut hramul Sf. Dimitrie. Menționată în defterele turcești din anul 1579. După acest moment nu mai avem informații despre soarta sa (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.133).

AR

Rugășești (com. Cășeiu, jud. Cluj). M. ort., cu date de început și hram necunoscute, menționată ca distrusă la începutul deceniului șapte ale sec. al XVIII-lea. Era situată la toponimul Dealul Podului, la nord de s. Ctitori se pare că i-au fost membri familiei Pop din Copalnic Mănăștur. Prima atestare cunoscută este printr-un călugăr Ghervasie care lasă o însemnare manuscrisă pe un *Nou Testament de la Bălgrad*. Despre alte cărți, din sec. al XVIII-lea, care au aparținut m., se cunosc câteva date. A fost distrusă în 1761, iar cărțile ei au ajuns la bis. gr. cat. din

Popeni. S-a refăcut însă, căci apare în conscripția din 1772, și apoi la 1783. Pare să se fi pustiit definitiv pe la 1785, ultimele ei cărți transferându-se bis. parohiale din jur. În 1936 se mai distingeau pietre din fundație și masa altarului. M. posibil confundată cu cea de la **Căşeiu** (v. și acolo) (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.142; G. Mânzat, *Vechile mănăstiri din ținutul Someșului*, în *CC*, XVI, nr.10, 1936, p.586-587; A. Pădurean, *Chiuiești – o istorie a credințelor religioase*. Dej, 1999, p.49-52).

AR, IVL

Runcu, vezi **Hodac**.

Rupea (jud. Brașov). M. a fr. întemeiată în anul 1761. Atunci, Andreas Glotz, membru al Consiliului orășenesc din localitate, lăsa prin testament un teren pentru construirea unei bis. de călugării fr. Cu sprijinul Curții din Viena și cu aprobarea acesteia, s-a clădit mai întâi, pe parcela dăruită, o capelă. Tot pe acest loc, capela va fi înlocuită de o mică bis. Aceea a fost mărită în anul 1779. Arsă în anul 1802, în locul ei a fost construită alta, în anul 1807-1808.

Monumentul, cu hramul Sf. Ana, are planul unei bis. sală compusă dintr-o navă rectangulară, altar semicircular în răsărit și un turn clopotniță alipit fațadei apusene. Bis. a fost modernizată în anii 1909-1913. Clopotul a fost turnat în 1812. A funcționat și în perioada interbelică (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.290; György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben*. Cluj, 1930, p.258-259; *Léstyán*, II, p.304).

NS, AR, ML

Rus (jud. Sălaj). M. ort. de maici, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, nou înființată, în anul 1997.

IVL

Rușii Munți (jud. Mureș). M. ort. despre care se știe doar că a funcționat în sec. al XVIII-lea. Nu a fost distrusă în timpul prigoanei instituite de către generalul Buccow. Cauza pentru care nu a fost lichidată ar putea fi existența școlii de aici. După unele opinii ar fi dăinuit până la începutul sec. XIX (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.135; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.269).

AR, IB

Sacoșu Turcesc (Cheri, Chery, jud. Timiș). Localizarea este foarte aproximativă, unii autori amplasând-o și lângă Recaș. M. a fr. observanți, întemeiată de regele Ludovic I de Anjou, în jurul anului 1366. Hramul purtat era al Sf. Fecioare. În 1384-1385 apare printre m. custodiei bulgare. La 1378, papa Urban al VI-lea, le oferă călugărilor de aici unele privilegii. În anul 1411, doi călugări cer capitlului de la Cenad transcrierea și o copie a privilegiilor amintite. În anii 1428, 1433 și 1478, regele Sigismund de Luxemburg, papa Eugen al IV-lea, iar apoi regele Matia, îi întcrește pe fr. observanți în posesia acestei m. În 1516 nu mai apare pe lista m. din provincia fr. observanți. A fost distrusă de către turci (*Karácsonyi*, II, p.25, 88, 109; L. Wadingus, *Annales minorum*. IX. Quaracchi, 1932, p.294-295, Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.41; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.19).

ML, AR

Salva (Izvorul Tămăduirii, jud. Bistrița-Năsăud). M. de maici, cu hramul Izvorul Tămăduirii, întemeiată în anul 1994 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.203).

IVL

Santău (Sântău, jud. Satu Mare). M. ort. datată, după unele surse, în sec. al XVII-lea, de când ar exista informația că un clopot de mici dimensiuni a fost turnat "pe seama M. Santăului". Vechimea propusă rămâne neverificată, m. regăsindu-se în alte izvoare doar din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. La 1760, aici a avut loc un sinod local, al ort., fapt care ne-ar indica un lăcaș monastic activ, dar un an mai târziu, rămâne cu un singur călugăr, pe care proprietarul (de pământ ?) îl și alungă. La plecare, călugărul a luat cu sine o parte din inventar. Se pare că acesta a fost momentul în care m. Și-a schimbat apartenența cultică. În 1765 se găseau la m. doi preoți mireni. Certitudinea că ea a trecut pe seama gr. cat. o avem din 1767. Despre hramul m., locul de amplasare sau despre clădirile ei nu se cunosc date. Se știe doar că în jurul anului 1772, cel puțin bis., necesita reparații. În acest an, un egumen, Grigore, era autorizat să strângă mile pentru astfel de lucrări. Tot atunci ni se spune că era nevoie de un nou clopot, căci cel vechi fusese pierdut în mișcarea lui Sofronie. Odată cu pierderea acestei piese, lăcașul a mai suferit, probabil, și alte pagube. Un clopot nou exista în 1775. Distrugerea m. ar fi survenit în anul 1786 (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.178-179; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.394; I. Godea, Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei. Biserici de lemn*. Oradea, 1978, p.439-440; Ioana Cristache-Panait, *Valori de cultură și artă ce evocă răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan*, în *RMMIA*, LIII, nr.2, 1984, p.11).

IB, AR

Saravale (jud. Timiș). Ruină de bis. (10 x 5 metri), din cărămidă, asociată cu o clădire (17 x 7 metri), compartimentată în patru încăperi, din care au ieșit mai multe fragmente de pietre profilate, de marmură și gresie, care a fost socotită ca aparținătoare unei m. Ea ar fi fost transformată în casă parohială. Argumentele puse la dispoziție sunt prea puține pentru a avea vreo certitudine. Atestările documentare nu sprijină, nici ele, supoziția existenței vreunei m. (Gh. Cotoșman, *O altă mănăstire străveche în Banat*, în *Luceafărul*, 2, nr.5, 1936, p.297-300).

AR

Satu Mare (Mintiu, jud. Satu Mare). **M. fr.** cu hramul Sf. Fecioare, a fost fondată înaintea anului 1285. La 1316 este atestată ca fiind sub îndrumarea guardianului de la Eger. La 1328, regina Elisabeta, soția regelui Carol Robert, a rectitorit-o major, fără să putem înțelege în ce anume a constat operațiunea. Se pare că, în anul 1370, la cererea aceleiași regine, a fost resfințită cu hramul Sf. Elisabeta. În 1380 ajunge sub conducerea guardianului din Oradea. În istoria m. a intervenit o cezură, căci, în 1448 li s-a îngăduit fr. să revină în ea. Este însă tranferată de la conventuali, la observanți. În anul 1531 este atestată ca pustie, probabil pentru scurtă vreme. În 1533 sunt din nou acolo conventualii din custodia Oradiei. În același an este numit, ca organist, Ioan Budai. Printre donatori se numărau membri familiei Csaholyi (1335), Mauriţiu Medgyesy (1349), Nicolae Bakócz (1510), canonicul de la Oradea, Ștefan Kamonczy (1552). M. a deținut o moară și o parte dintr-o altă moară pe Someș, precum și venitul unui vad (!) situat tot pe Someș. În 1556, în urma conflictului dintre cele două ramuri ale Batoreștilor (de Șimleu și Ecsed), m. a fost distrusă. Nu peste mult timp, locuitorii au devenit reformați, iar fr. nu s-au mai întors. A dispărut fără urme undeva în perimetrul orașului actual (*Rupp*, II, p.347-348; *Csánki*, I, p.469; *Karácsonyi*, I, p.265-269).

AR, ML

M. d. cu date de existență foarte precare. Hramul probabil este cel al Sf. Dominic, sub numele căruia m. este atestată în 1339. La 1339, pare că a servit drept azil unui falsificator de monede, care a fost scos cu forța din ea, pentru a suferi supliciul rezervat celor de teapa sa. În 1554 se menționează doi iobagi ai d. din localitate. A fost părăsită probabil în anul 1569. Pentru situarea ei, pot fi avute în vedere două amplasamente, din care unul a aparținut sigur fr. Unul dintre acestea, este situat cu aproximație în strada Ady Endre, pe locul unde a fost Primpretura. D. ar fi avut loc și pe strada Enescu, unde se afla m. de călugărie (*Rupp*, II, p.348; *Csánki*, I, p.469; Bagossz B., *Szatmár-Nemeti monográfiaja*, p.178; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.47).

M. d. a **călugărițelor**, a fost întemeiată în evul mediu târziu, probabil nu foarte departe de m. călugărilor. Amplasamentul exact este necunoscut. După 1540 a fost lăsată în părăsire (Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött*. Debrecen, 1938, p.110).

M. iez. Au fost așezați de la Carei, în bis. din cetatea Sătmarului, de către împăratul Ferdinand al II-lea, anterior anului 1643. Acolo ar fi ridicat o capelă. La 1636, pun bazele unui colegiu, activ din 1639, și care ajunge să

dețină o bibliotecă însemnată. Treptat au fost înzestrați cu diferite donații aflate în nord-estul fostului regat al Ungariei. În timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea, iez. au fost obligați să se refugieze. Au revenit înainte de încheierea păcii. M. și spitalul lor au fost construite cu sprijinul ep. János Hám. Au continuat să activeze până în anul 1773, când o parte din fostele lor misiuni religioase au fost preluate de către paul. (*Rupp*, II, p.349-354; Bura L., *A jeszuiták Szatmáron*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, XIII, 1996, p.269-282).

AR

M. paul. a fost instalată în fosta m. iez., în anul 1777. Tot atunci, călugării au preluat și gimnaziul, cu clasele sale. A fost însă lichidată foarte repede, respectiv în anul 1786, prilej cu care i se face un inventar amănunțit. La această dată, numai patru călugări paul. formau colegiul profesoral (*DocArtPaul.* II, p.384-385).

AR, ML

În timpul ep. János Hám (mijlocul sec. al XIX-lea) a avut loc o tentativă de readucere a **fr.** la bis. Hildegarda (închinată Sf. Ioan Evanghelistul). Bis. a fost terminată în anul 1914. În anul 1913, ep. Sătmarului, Tiberiu Boromisza, dă fr. capistrani, m. și bis. înființată de János Hám. În anul 1927 a fost preluată de fr. din Transilvania, însă după călugării capistrani au urmat acolo ștefanienii (*Rupp*, II, p.347-348; *Csánki*, I, p.469; *Karácsonyi*, I, p.265-269; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.59).

Despre **m. ursulinelor** știm doar atât că ar fi fost întemeiată anterior celei de la Oradea (circa 1770) (*Rupp*, III, p.138).

Călugărițe lazariste, au avut m. închinată Sf. Fecioare Imaculate. A fost construită între anii 1837-1843 și sfințită în 1846. Nu cunoaștem alte date din istoria ei.

AR

Săcădate (com. Avrig, jud. Sibiu). M. gr. cat. localizată pe Valea Mică, în "pădurea parului (părului ?)". Întemeierea este atribuită cu probabilitate anului 1737. Câteva icoane, datate în anul 1761, ar fi făcut parte din inventarul acestei m. Prima atestare directă o avem doar din anul 1774, când m. este înregistrată cu un singur călugăr. În anul 1786 se pomenește despre demolarea ei (*Telegraful român*, nr.127, 1910; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.139; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.393).

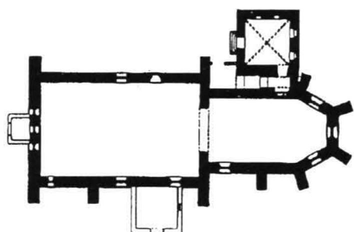
AR, IB

Săcel (jud. Maramureș). M. românească cu amplasament, hram și începuturi necunoscute. Fusese amplasată în Dâmbu M. sau Valea Bistriții. La 1715, domnitorul Ștefan Cantacuzino a dăruit m. un pocal. În anii 1746-1754, bis. de lemn a fost mutată la Sighet, servind ca bis. gr. cat., iar în anul 1787, m. era dată ca părăsită (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.178; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.167).

AR

Sălard (jud. Bihor). M. a fr. observanți. Întemeierea a pornit de la o bis. parohială, pe care, Nicolae Csáki, comite al mai multor comitate, a transformat-o în m. Evenimentul s-a produs în primii ani ai sec. al XV-lea, curând după ce ctitorul a primit târgul ca danie regală (1395). A avut hramul Sf.

Fecioare. Fondatorul și-a rezervat, evident, dreptul de a fi înmormântat în ea. Mențiunile documentare din timpul funcționării sunt puține la număr, dar diverse în conținut. În anul 1468 are loc aici adunarea generală a fr. observanți din Ungaria. Dintre utilitățile conventului sunt semnalate, în anul 1533, infirmeria și biblioteca. La 1537 avea 22 de viețuitori, din care 12 preoți, trei novici și șapte auxiliari. De frica turcilor, o parte a inventarului a fost mutat în cetatea Ecsed, unde este descris încă în anul 1617. M. a suferit distrugeri, atât din partea turcilor (1556), cât și din partea unui urmaș al ctitorilor, Farkas Csáki, care, în 1558, năvălește aici, îl ucide pe guardian și transformă bis. în templu protestant. Edificiul rămas a fost din nou afectat de un incendiu provocat de turci la 1660. Refaceri ale acoperișului și turnului se cunosc din primele decenii ale sec. al XVIII-lea. Tot atunci, fosta sacristie a bis. a fost împărțită pe verticală, în două încăperi separate.

Biserica mănăsirii franciscane de la Sălard

Elementele ei stilistice pledează pentru o datare bis. în a doua treime a sec. al XV-lea. Are o navă simplă, de la care contraforturile, împreună cu elementele de boltă, au dispărut. Fațada de vest era prevăzută cu un portal realizat din baghete încrucișate, având deasupra trei ferestre. S-a păstrat și ancadramentul de acces al călugărilor dinspre anexele de nord ale m. Cinci ferestre gotice sunt astupate pe o treime din înălțimea inițială. Altarul, despărțit de un arc triumfal, este închis poligonal. Acolo se mai păstrează singura fereastră cu menoul despărțitor. Consolele de pornire ale arcelor de boltă au fost distruse. Ogivele fuseseră pictate cu decor geometric. În sud se păstrează o nișă de pastoforiu și o bancă de ședere tripartită, cu închideri semicirculare, astupată cu o lespede funerară din sec. al XV-lea. Părți mari de pictură au fost, de asemenea, regăsite. Pe peretele de sud se distinge imaginea Fecioarei în glorie, încadrată de sfinți regi, apoi o Sf. Ecaterina. Pe peretele opus ar putea să existe scene cu Adormirea Maicii Domnului. O intrare cu arc frânt conducea la culoarul de sub turn, cu acces către o capelă privată, iar pe o scară de lemn, la încăperile turnului. Aceasta din urmă (5,25 x 5,30 metri) are blazonul familiei Csáki pe o cheie de boltă, iar la limita inferioară, trei console decorate cu capete bărboase, amintind și ele de blazonul familiei de ctitori. Două ferestre înguste, cu închideri trilobate, luminează sacristia dinspre est. Cavoul familiei Csáki a fost jefuit deja la sfârșitul evului mediu. S-a conservat un fragment de piatră de mormânt din anul 1570.

Complexul monastic, din care nu s-a mai conservat nimic la suprafață, se extindea probabil la nord de bis. Construcția a fost realizată din cărămidă, doar ancadramentele și ogivele fiind de piatră. O restaurare practicată de către parohul local (1991-1993),

fără asistență de specialitate, a scos la iveală elemente originale numeroase și a operat unele reîntoarceri la formele și decorurile inițiale. Tot atunci au fost răscolite, pentru necesitățile noii case parohiale, resturile subterane ale anexelor, ca și unele morminte (*Rupp*, III, p.293-294; *Bunyitay*, II, p.449-456; *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974, p.238-239; Borzási Gy., Emödi T., *Szalárd református templom*. Kolozsvár, 1996).

AR, IB

Sălciua de Jos, vezi **Sub Piatră**.

Săliște (jud. Sibiu). Sc. ort. cu începuturi incerte. În anii 1923-1925 s-a construit o bis. de piatră, închinată eroilor primului război mondial. S-a refăcut, după o perioadă de întrerupere (?) sub forma unui sc. de călugări, închinat Sf. Oprea Miclăuș (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.139; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.192).

AR

Săliștea de Sus (jud. Maramureș). M. ort. amplasată în Gruiul Ciorii. Menționată în anul 1650, dar arsă și desființată la invazia tătară din anul 1717. Se pare că nu s-a mai refăcut.

IVL

Sălsig (Făget, jud. Maramureș). Sc. ort., situat în nord-vestul localității, pe șoseaua dintre localitățile Gârdani și Rodina. Bis. nouă de piatră are hramul Înălțarea Domnului. În anul 1911 se consemna existența, la nord de s., a unui toponim "La m.".

IVL

Săpânța (jud. Maramureș). În anii 1745-1750 se vorbește despre o m. românească care ar putea să se construiască acolo. Nu știm ce a urmat după această perioadă.

O m. nouă, cu hramul Sf. Iosif Mărturisitorul este în construcție (I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*. București, 1909, p.169, no.619, 521, 173, no.21, p.175, no.631; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.162-163).

AR

Săraca, vezi **Șemlacul Mic**.

Săsăuș (com. Arpașu de Jos, jud. Sibiu). M. românească cu dată de întemeiere, hram și localizare necunoscute. Prima informație, din anul 1762, ne semnalează prezența unei călugărițe. În 1765, la m. era un călugăr. O însemnare de carte, relatează despre existența lăcașului și în anul 1782. Nu știm când a încetat să funcționeze (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.139-140).

AR

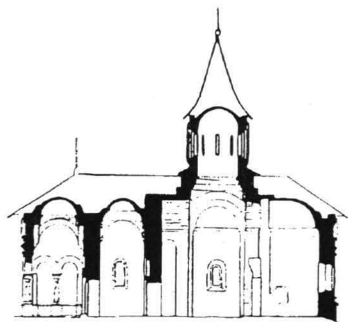
Săsciori (jud. Alba). M. ort. cu începuturi, hram și localizare topografică necunoscute. Datorită agitaților ort., provocate de către călugării ei, la incitarea ep. gr. cat. Atanasie Rednic, judele suprem al comitatului a organizat împotriva ei o adevărată expediție polițienească, în anul 1767. În urma ei, m. a fost distrusă (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.140).

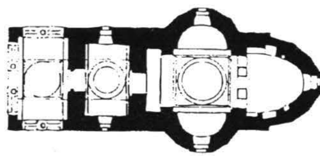
AR

Sâmbăta de Jos (com. Voila, jud. Brașov). M. românească ale cărui începuturi, poziție în teren, hram și istorie sunt

necunoscute. Este menționată la 1748, când avea un preot și doi călugări. În 1755 apare ca m. ort. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.83).
AR

Sâmbăta de Sus (com. Voila, jud. Brașov). M. ort. cu vechime și evoluție destul de greu de descifrat. A avut hramurile Adormirea Maicii Domnului și Izvorul Tămăduirii. A fost amplasată aproape de munte, într-o mică depresiune delimitată de dealuri, străbătută de un pârâu. Primele indicii certe pentru existența ei provin din prima jumătate a sec. al XVII-lea și se referă mai întâi la un hidronim, "apa M. din Sâmbăta" (1637), iar apoi chiar la m. Și la un preot al locului, devenit călugărul Albul (1637, 1646). Se presupune că m. din sec. al XVII-lea a funcționat pe locul celei cunoscute drept ctitoria Brâncoveneștilor, dar legătura nu a fost încă stabilită cu certitudine. Între 1654-1658 s. s-a aflat în posesiunea lui Preda Brâncoveanu. Deoarece există informația că marele vornic ridica la 1657 o m. în Transilvania, s-a dedus că acesta este ctitorul unei refaceri a m. din Sâmbăta. Posibil ca moartea lui Preda să fi intervenit prea repede. Mai sigură este transformarea lăcașului pe vremea egumenului Ioan din Pojorâta, prin contribuția ctitoricească a lui Constantin Brâncoveanu, voievodul Țării Românești. Refacerea urmează altor acte de ctitorire și donații făcute de voievod peste munți (1697) și s-a petrecut în jurul anului 1701. Dar etapa de construcție datorată lui Constantin Brâncoveanu nu se cunoaște nici ea în detaliu. Datorită unei lungi perioade în care s-a aflat în ruină, între 1785-1934, configurația generală a ansamblului nu se mai recunoaște, la mijlocul sec. al XIX-lea anexele fiind deja date ca dispărute. Doar aspectul bis. mai poate fi reconstituit, ruina sa păstrându-se până la restaurare. Era un edificiu triconc de tradiție muntenească cu pridvor, naos și pronaos acoperite cu semicalote, altar semicircular în interior, poligonal la exterior și cu turlă pe naos (lungimea 18, lățimea 6 metri). Structura ei va fi model pentru e serie de construcții de cult din zonă, apărute la sfârșit sec. al XVIII și începutul sec. al XIX-lea. La 1748, m. continua să se afle sub protecția ctitorilor Brâncoveni, cu un egumen, cinci călugări și cinci călugărițe. Alți Brâncoveni, Nicolae și Manolache, au sprijinit ulterior (1766) realizarea picturii bis., în interior și la exterior, pe vremea unui foarte activ egumen, Visarion. Lucrarea aparține preotului Ionașcu Pană Mihai (sau preotului Ionașcu și lui Pană Mihai. Pictura exterioară se mai vedea și la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Biserica mănăstirii din Sâmbăta de Sus

M. a avut o activitate foarte intensă până la data desființării, fiind un important releu al importului de carte religioasă dintre Țara Românească și Transilvania, și totodată un bastion al ort. în fața ofensivei cultului gr. cat. A sprijinit atât mișcarea lui Visarion, cât și pe aceea a lui Sofronie. Legăturile ei cu ort. din Țara Românească au fost, întotdeauna, foarte strânse. Reacția ep. de la Blaj a fost mereu nefavorabilă și tot ei i s-a datorat întreruperea temporară a vieții monastice. A fost desființată în noiembrie 1785 (după ce moșia Sâmbăta a ieșit temporar, între anii 1772-1802, din stăpânirea Brâncovenilor), în ciuda intervenției la guvern a ctitorilor, Nicolae și Efrem Brâncoveanu.

O tentativă de refacere ca m. de maici este cunoscută din anul 1817, dar cererea nu a fost aprobată. A rămas în stare de ruină aproximativ 140 de ani. Lucrările de refacere s-au deschis în anul 1934, prin grija mitropolitului Nicolae Bălan. Porțiuni din turlă au fost atunci repictate. O parte a mobilierului liturgic și a icoanelor, datând din sec. al XVIII-lea, au fost aduse de la Bran. Lucrări, ample, trasformatoare, s-au derulat între anii 1984-1993. A fost și este cea mai importantă m. ort. din Țara Făgărașului (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.164-165; Șt. Lupșa, *Din trecutul mânăstirii brâncovenești dela Sâmbăta de Sus*, în *RT*, XXI, 1931, p.126-133; *Principele Basarab Brâncoveanu și reclădirea Sf. Mânăstiri dela Sâmbăta de sus, jud. Făgăraș*, în *Telegraful Român*, LXXV, nr.7-8, 1927, p.1-2; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.84-96; Gr. Marcu, *Mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbata de Sus*, în *MA*, I, nr.3-4, 1956, p.300-302; Eugenia Greceanu, *Țara Făgărașului, zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.38; V. Tohăneanu, *Mănăstirea Brîncoveanu – Sîmbăta de Sus*. Sibiu, 1981; N. Stoicescu, *Mănăstirea Brâncovanu din Sîmbăta de Sus. Un simbol al legăturilor religioase și culturale dintre Transilvania și Țara Românească*, în *MA*, XXXI, nr.1, 1986, p.77-91; nr.2, p.208-226; A. Lukács, *Antecedentele mănăstirii brâncovenești de la Sîmbăta de Sus*, în *RI*, II, nr.9-10, 1991, p.587-589; V. Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*. (Ed. N. Sabău). Cluj-Napoca, 1996, p.145-152; M. Porumb, *Dicționar*, p.234-235; A. Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu. Secolele XIII-XVI*. București, 1999, p.133).

IB, NS, AR

Sâncel (jud. Alba). M. românească, descrisă la anul 1759, cu o mică capelă de lângă pădure. Nu cunoaștem hramul ei. La 1762-1769 era gr. cat. și cu un singur călugăr. Alte date despre istoria sa lipsesc (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.165; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.151).

AR

Sâncraiu de Mureș (jud. Mureș). M. paul. întemeiată la 1350, de nobilii Ioan Toth și Ladislau Bulgar, prin concedarea unei bis. mai vechi, de piatră, fostă parohială, aflată pe un dâmb în mijlocul localității, împreună cu terenuri arabile și păduri. În documente apare și sub denumirea de Székelyháza. A avut hramul Sf. Fecioarei. În anul 1391 se pare că nu era încă terminată, deoarece donația făcută de magistrul Semlyen, fiul lui Simion de Tușinu specifica clar termenii donației: a zecea parte trebuia folosită pentru ridicarea și repararea m.

(*edificationem et reparationem dicti claustri*). A primit numeroase danii, moșteniri și a făcut cumpărături în sec. XIV-XVI, care au constat în posesiuni iobăgești (1474), teren arabil (1370, 1376, 1378, 1379, 1403, 1410, 1413, 1420, 1420, 1427, 1483, 1493, 1504), drepturi de minerit (1472), vii (1378, 1381, 1391, 1403, 1462, 1493), păduri (1370, 1372, 1379, 1382, 1403, 1411, 1413, 1474, 1483, 1489, 1493, 1510), pășuni (1378, 1403, 1405, 1413, 1420, 1424, 1508), iazuri (1372, 1403, 1425, 1478, 1483, 1489, 1500), mori și locuri de moară (1378, 1380, 1382, 1391, 1395, 1408, 1420, 1448, 1449, 1453, 1475, 1489, 1500, 1509) din vecinătăți, precum și din averi mobile (1448, 1449). Lista, impresionată, este una dintre cele mai detaliate pe care o avem despre bunurile unei m. cat. din Transilvania. Ele trădează totodată o stare de prosperitate de care nu s-au bucurat alte m. ale ordinului. Priorul Martin este unul dintre puținii conducători pe care îi cunoaștem (1498), pe documentul căruia s-a conservat și pecetea m. reprezentându-l pe Sf. Paul Eremitul. Dintre locuitorii m. mai sunt cunoscuți priorul Vincențiu (1467), priorul Anton Wechey și scribul Ioan Szolnoki (1535). Datorită vechimii, clădirile m. au fost refăcute în anul 1520, de către ep. Dionisie de Argeș, sufragan de Transilvania. Același personaj a fost îngropat acolo în anul 1526. În 1529, călugării Andrei de Alba Iulia și Matei de Crasna se opuneau, în numele m., lui Petru Mihálffy, care a ocupat, în Tofalău, primipilatul aparținând m. Ultima mențiune cunoscută provine din anul 1535. A fost dăruită de către principele Ioan Sigismund lui Paul Baki. În 1573, a obținut-o, prin schimb, Francisc Alárd. A fost arsă de un incendiu. În anul 1578 zăcea în ruine. În sec. al XVII-lea ruinele erau continuu spoliate. O parte lor a ajuns în cetatea nouă a Târgu Mureșului. La mijlocul sec. al XIX-lea, Orbán B. a văzut încă traseul fundațiilor și o criptă subterană în altar. A dispărut apoi fără urme (*Rupp*, III, p.233-235; *Orbán*, IV, p.186; *DocArtPaul*, II, p.447-451; Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék müvészeti emlékei*. București, 1981, p.35; *Entz* 1996, p.56-57, 378-379).

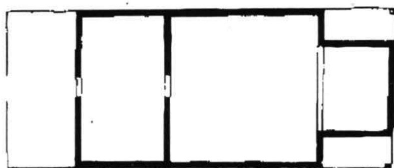
AR, ML

Sângeorge, vezi **Mânăstire**.

Sângeorz-Băi (Pocrov, Sângeorzu Român, jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat., cu hramul Buneivestiri, situată pe valea Porcoaia. Conform unei însemnări de carte, a lui Grigore Maior, ar rezulta că a fost ridicată de către preotul Constantin (călugărit Climent) zis Tinău, din Sângeorz, ajutat de Misail, ep. de Rădăuți, cândva în preajma anului 1733. M. i se spunea atunci și Pocrov, probabil după m. moldoveană. Într-o anchetă din anul 1752, se afirmă că fusese ridicată ca bis. de m. în Valea Mărului, între anii 1749-1751. La anul 1767 nu mai era acolo nici un călugăr. Curând după aceea, bis. este mutată "peste apă", iar în jurul anilor 1860 a fost trasă pe tălpi, până în locul în care se află astăzi situată.

Ceea ce a ajuns până la noi este o construcție din lemn înzestrată cu un pronaos tăvănit, despărțit de naos printr-un perete plin, un sanctuar scurt, rectangular și decroșat (9 x 4,80 metri). Acoperișul este unitar pe tot monumentul, fiind sprijinit suplimentar, la altar, de doi stâlpi. Pridvorul deschis de pe vest este un adaos din vremea ultimei

strămutări. Iconostasul a fost isprăvit în 1751, de mâna popii Constantin, prin contribuțiile preoților, Iacob și Grigore. A avut icoane din 1784, ca și unele sfeșnice vechi.

Planul bisericii din Sângeorz Băi

M. ort. nouă, de maici cu hramul Buneivestiri, datând din anul 1994 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.165; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.63-64; Z. Pâclișanu, *Măruntișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.393; V. Șotropa, *Mânăstiri și călugări în Valea Rodnei*, în *Arhiva Someșană*, nr.27, 1939, p.122-125; *Monumente istorice*, p.173-175).

IB

Sângeorzul Român, vezi **Sângeorz-Băi**.

Sâniob (jud. Bihor). **M. b.** cu hramul Sf. Dreaptă (*ecclesiae S. Dextera* sau *S. Jog*). Era situată în preajma Barcăului, la nord de s. Unele surse indică, drept loc de amplasament cimitirul din localitate. A fost înființată în 1084 de către regele Ladislau I, al Ungariei, pentru a adăposti mâna dreaptă a regelui Ștefan I, cel Sfânt, al Ungariei. Cu aceasta ocazie, m. construite din lemn, i se face o bogată donație constând, printre altele, din vama localităților Szalacs și Sătmar, precum și în târgul localității Sâniob. Primul abate cunoscut este Mercurius (1084). Ridicarea în piatră s-a făcut de către ducele Almos (a doua jumătate a sec. XII). În timpul regelui Coloman devine m. privată, a fiilor palatinului Paul, până când, regele Geza al II-lea, o ia din nou sub îngrijire regală. După moartea aceluiași rege, fiii lui Paul jefuiesc și distrug m. Regele Ștefan al III-lea o reînființează, acordându-i și un privilegiu prin care abatele este subordonat doar regelui și arhiepiscopului de Strigoniu. Cu aceasta ocazie se face și un inventar al posesiunilor m. Privilegiul va fi întărit de regii Bela al IV-lea și Carol Robert de Anjou.

Sigilii ale mănăstirii Sâniob

În 1236, abatele este amintit ca trimis papal. Ca loc de adeverire a fost activă cel puțin din anul 1239, an din care îi cunoaștem sigiliul. M. a funcționat și ca loc de practicare a ordaliilor. A fost pustiită de către tătari, dar comunitatea, împreună cu principalele moaște conservate, au avut timp să se refugieze, iar apoi să revină. M. plătea patru mărci ca dijmă papală pentru anii 1333-1337. În anul 1449, abatele Blasiu lua parte la adunarea omologilor săi b. de la Szeksárd. La 1458 m. se găsea într-o stare cu totul jalnică, fiind practic, părăsită. Ep. de Oradea, Ioan Vitez, o repune în funcție, reobținându-i

dreptul de loc de adeverire. După acest moment, ajunge pe mâna unor administratori laici sau mireni, numiți de către ep. de Oradea. La 1475 este menționată o fortificație (*castellum seu fortalitium*) a m., folosită și ca locuință abațială. În 1486 își pierde din nou dreptul de loc de adeverire, căzând în ruină. S-a pus problema cedării ei călugărilor paul. În 1498, se restituie b. și se reafirmă dreptul ei de loc de adeverire, dar călugării paul. au rămas acolo.

Se cunosc moșiile ei, averile în oameni și bunuri, o listă de abați, trei variante ale sigiliului ei. Un cântec religios din 1484 este considerat unul dintre cele mai vechi documente de limbă maghiară tipărite (*Rupp*, III, p.167-170; *Bunyitay*, II, p.317-349; Hélene Balogh, *Le édifices de bois dans l'architecture religieuse hongroise*. Budapest, 1941, p.12; Mikó A., *A szentjobbi monostor és a vár történetéhez*, în vol. *Váradi kötöredékek*. Budapesta, 1988, p.251-252).

M. paul. este fosta m. b. În 1493, papa Alexandru al VI-lea desființează abația b. Și a atribuit-o paul. În 1498, același papă, la cererea regelui Vladislav al II-lea și a abatelui comendator, Petru de Oradea, emitea un document prin care m. este dată paul. cu restricția ca abatele va beneficia în continuare de bunurile abației. În anul următor paul. sunt introduși în stăpânirea m. și a bunurilor ei. Cu ocazia răscoalei de la 1514, este amintit un frate laic care a fost luat în captivitate și decapitat la Oradea. În 1525, paul. cumpără posesiunea Szent Miklós. Înainte de 1531 ei primeau ca donație, de la Andrei Tar, o casă de piatră în Debrețin, pe care, la data menționată, o dau în chirie orașului, pentru 20 de florini anual. Acest contract a funcționat până în 1555. A fost părăsită de călugări pe la 1556. În 1580 Cristofor, vicarul din Máriavölgy, și totodată vizitatorul ordinului paul. în Ungaria de Sus, vindea casa de piatră a m. pustii, orașului Debrețin, pentru suma de 500 de florini. În 1586, posesiunile părăsite ale m. sunt donate, de către Ferdinand I, lui Sebastian Paulóczy și Ștefan Taróczy.

Ruinele de cărămidă ale m. au fost utilizate mai întâi la construcția orașului, iar apoi la ridicarea bis. parohiale din Sâniob (1745). Un clopot medieval se mai păstra încă la bis. parohială, la sfârșitul sec. al XIX-lea. După ce a fost utilizată multă vreme, a fost transformată în cetate, în jurul anului 1550, pentru a servi în luptele împotriva turcilor sau în războiul civil (sec. XVI-XVII). Pe un perimetru de circa 100 x 80 metri, se vedeau, la 1903, urmele unor construcții de bis. și ale altor anexe. Pe lângă cărămidă, fusese înzestrată și cu pietre profilate (un capitel din sec. XIV). Peste vechea m. se instalase un conac de sec. XVI, la rândul său distrus (*Bunyitay*, II, p.471-479; Mikó A., *A szentjobbi monostor és a vár történetéhez*, în vol. *Váradi kötöredékek*. Budapesta, 1988, p.252; *DocArtPaul*, II. p.395-399).

AR, ML

Sânmărtin (Băile Felix, jud. Bihor). Sc. de călugări, cu hramul Pogorârea Sf. Duh, nou înființat. Are o bis. de lemn din sec. XVIII, strămutată de la una din localitățile din jur (?) (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.238).

IVL

Sânmărtinu de Câmpie (com. Râciu, jud. Mureș). M. gr. cat. cu hramul Sf. Arhangheli. În anii

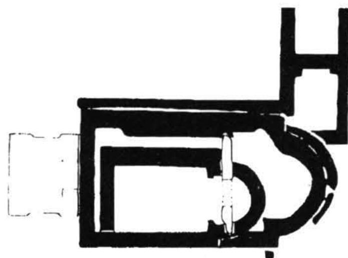
din care are primele menționări cunoscute, 1765 și 1772-1774 la m. se afla câte un singur călugăr. A fost desființată în anul 1782. La 1900 se găsea în ruină, dar ulterior s-a refăcut ca bis. parohială. Bis. din lemn are altar poligonal decroșat, acoperit cu o semicalotă, naos boltit, pronaos dreptunghiular cu turlă deasupra și o prispă adăugată mai târziu pe partea sudică. În inventarul ei se păstrează icoane datate în sec. al XVII-lea, ceea ce ar putea constitui un indiciu asupra vechimii m.

Bis. s-a restaurat în anul 1977, iar m. a fost refăcută (1990) ca ort., de călugări, cu hramul Adormirii Maicii Domnului (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.165; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.71; M. Porumb, N. Sabău, *Vechi inscripții românești din județul Mureș*, în *Marisia*, XVIII, 1979, p.111; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.477-478; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.267-268).

AR, IB, IVL

Sânnicolau de Beiuș (jud. Bihor). M. cat. de familie, ridicată la mijlocul sec. al XII-lea, pe locul unei bis. de familie mai vechi și, la rândul ei, distrusă de o reconstrucție care a avut loc către mijlocul sec. al XIII-lea. În succesiune, m. urmează în faza a doua a monumentului. Bis. avea dimensiunile de 20 x 10,80 metri (la exterior, cu grosimea zidurilor de 1,10 metri), cu absidă semicirculară și turn pe fațada de vest.

Complexul se dezvolta spre nord de absida altarului, unde au fost înregistrate trei încăperi, fără să fi fost descoperit arheologic în întregime. O cercetare arheologică sistematică, care a descoperit bis. Și o parte a anexelor, a fost condusă aici de către Radu Popa. Din păcate, până la decesul său, nu au fost publicate rapoarte amănunțite. Singurele date care au fost publicate sunt cele de arhitectură. În sec. al XIX-lea era semnalat și

Mănăstirea benedictină de la Sânnicolau de Beiuș

un șanț în jurul complexului (*Bunyitay*, II, p.364-367; Al. Avram, *In memoriam Radu Popa: Săpăturile arheologice de la Sânnicolau de Beiuș - locul "La turn". Considerații asupra bisericilor-sală romanice cu absidă semicirculară din Bihor*, în *Crisia*, XXV, 1995, p.73-74, 86, pl.I).

AR

Sânpaul (jud. Harghita). M. paul. medievală incertă, presupusă pe baza tradiției și a denumirii localității (Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék müvészeti emlékei*. București, 1981, p.35).

AR

Sântău, vezi **Santău**.

Sântimreu (jud. Bihor). M. cat. cu hram și ordin călugăresc necunoscute. Bunyitay o suspectează de a fi fost o abație b., de familie. La 1220 exista. Numele s. poate indica hramul bis. m. (Sf. Emeric = Henric). El face trimitere către fiul primului rege creștin maghiar și, din acest motiv, a fost

bănuită ca fiind de o mare vechime, respectiv ridicată pe locul unde acela decedase, în prima jumătate a sec. al XI-lea. Oricum hramul, dacă a fost cel real, este rar. În 1312 m. este în proprietatea capitlului de la Oradea. În 1340 este menționată m. Sf. Emeric, ca fiind proprietara unei jumătăți de vie din Oradea, însă nu se știe cu certitudine dacă m. amintită este identică cu cea menționată în 1220. Nu se cunosc cauzele dispariției sale. În s. exista o movilă a cărei nume părea (sec. XIX) că trimitea către ea (*Bunyitay*, II, p.378-379; *Györffy*, I[3], p.667).

AR, ML

Sântioana (com. Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. înființată anterior anului 1765. Din 1775-1776, posedăm o numire a unui preot la m. Nu i se cunoaște hramul și nici amplasamentul nu este sigur. La 1781 și 1864 s-au consemnat unele toponime legate de lăcaș ("pădurea m.", "Calea m.", "La m."), dar care, neverificate, nu dau certitudinea funcționării într-un anumit loc sau într-o limită de timp (*Kádár*, VI, p.72; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.65).

AR, IB

Sântion (jud. Bihor). M. b. ridicată anterior anului primei menționări (1215) de către nobilii din neamul Huntpazman, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul. Patronii i-au chemat însă pe călugării cistercieni, în anul 1249. Prezența lor este sigură în anul 1259, nu însă și în ultimul deceniu al sec. Drept urmare, exegeza de specialitate nu a considerat-o niciodată ca o fostă m. cisterciană. Pe atunci (1294), se pare, că a fost reluată de către b. Este amintită de documente în cele două sec. următoare. În timpul înregistrării dijmelor papale, din preajma mijlocului sec. al XIV-lea, nu avea abate. Apoi sunt menționați abații Petru (1382), Ioan (1403-1437 ?), Dominic (1459). A stăpânit pământuri din vecinătăți. A fost probabil grav afectată de către răsculații lui Doja (1514). La 1518 era administrată deja de un preot mirean.

După ocuparea Budei de către turci, călugărițele din insula Sf. Margareta (de lângă Buda) s-au mutat în clădirile ei, beneficiind și de fostele ei moșii (ante 1549-1563). În anul 1557 localitatea a fost donată unor credincioși laici ai reginei Izabella. Călugărițele au plecat în Slovacia, după anul 1567. Ruinele, acoperite cu pământ, se aflau la sud-vest de s., pe malul drept al Crișului Negru. Un toponim, de forma Movila m., aflat însă pe malul stâng, a servit drept reper pentru un sondaj arheologic efectuat înainte de 1955. Acolo nu s-au găsit decât 15 morminte și o monedă bătută în vremea regelui Ladislau I (1077-1095) (*Bunyitay*, II, p.380-384; 499-502; Sörös P., *Az elenyészett benczés apátságok*, în vol. *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*, XII/B, p.451-452; A. D. Alexandrescu, *Săpăturile de salvare de la Sântion (r. Oradea, reg. Crișana)*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, VI, nr.3-4, 1955; *Györffy*, I[3], p.667-668).

AR

Scărișoara Nouă (com. Pișcolt, jud. Satu Mare). M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, început din anul 1991.

IVL

Scorei (jud. Brașov). M. ort. atestată indirect într-un act de la Mircea cel Bătrân (27 decembrie 1391), în care este pomenit un

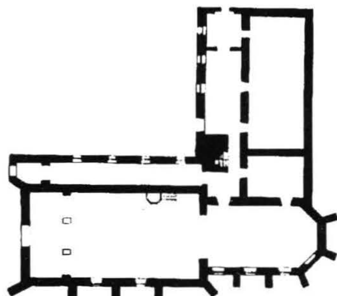
egumen Stanciul și un frate Călian. Documentul este o copie din sec. XIX. Datele istorice din perioadele de timp următoare lipsesc. Nu știm ce hram a purtat. Abia în anul 1748, m. veche ori una refăcută (?) avea un preot, opt călugări și o călugăriță. Se pare că distrugerea m. în 1761, nu s-a soldat, cel puțin atunci, cu desființarea ei imediată, căci despre o școală de acolo se vorbește la 1765, iar ultima știre o înregistrăm pentru anul 1785. Săpături arheologice, au fost efectuate la ruina bis., de către diletanți, în urma cărora planul bis. este doar în mare redat, iar restul informației istorice compromisă definitiv (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.96-97; A. Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu. Secolele XIII-XVI*. București, 1999, p.129, 132).

AR

Sebeș (jud. Alba). **M. d.** a cărei înființare a fost decisă în anul 1322. A fost amplasată în colțul de nord-est al incintei fortificate a orașului (actuala stradă C. Dobrogeanu-Gherea). La 1368 era în funcțiune. Hramul ei posibil a fost acela al Sf. Nicolae. A avut sigur de suferit în urma cuceririi orașului de către turci, în anul 1438, necesitând reparații. Pietrele profilate păstrate lângă m. par să indice și o altă restaurare majoră la sfârșitul sec. al XV-lea și la începutul celui următor. În 1524 aici este înregistrat un număr restrâns de călugări, anume șapte.

Ultima mențiune cunoscută este din anul 1539. A fost secularizată după Reformă, la o dată necunoscută, tot așa cum la felde necunoscută i-a rămas istoria, până în sec. al XVIII-lea. În anul 1731 a fost cedată fr.

Actualmente se mai păstrează bis., mult transformată, cu bolți de factură barocă, anexele de est, dezvoltate la nord de bis., pe două nivele, și un coridor care

Componente ale mănăstirii dominicane de la Sebeș

putea face parte dintr-un vechi portic. Toate elementele medievale au fost înlăturate, singurele părți conservate fiind doar părți din ziduri. A devenit bis. parohială pentru comunitatea rom. cat. (Th. B. Treitfeld, *Das Mühlbacher Dominikanerkloster*, în *SV*, 58, 1935, p.58-68; Mihaela S. Salontai, *Mănăstirea dominicană din Sebes (jud. Alba)*, în *Ars Transsilvaniae*, VI, 1996, p.27-32).

M. fr. a fost întemeiată în anul 1731, în vechiul claustru d. Inițiatorul a fost groful Francisc Wallis. El face, de altfel, donația terenului cu clădirile și un lot vecin. Starea ruinelor medievale nu a îngăduit decât o locuire provizorie și amenajarea unei capele în anexe. Restaurarea completă s-a produs după anul 1740, până în anul 1769. A rezultat un monument barocizat, cu elemente decorative puține. Nu a depășit nivelul unei rezidențe. Fr. existau încă la anul 1903. Deserveau și bis. parohială a

orașului (Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.339; *Léstyán*, II, p.148).

AR, ML

Secășel (com. Ohaba, jud. Alba). M. ort. de călugări, nouă, cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil.

IVL

Seini (jud. Maramureș). M. gr. cat., de maici, aparținătoare ordinului Buna Vestire, întemeiată în anul 1997.

AR

Semlac (*Abtonmonustura* = M. lui Ahtum, jud. Arad). M. ort. ori b. întemeiată de către Ahtum (sf. sec. X – încep. sec. XI) sau unul dintre urmașii săi direcți ori colaterali. Se afla situată la nord de râul Mureș, la 11 km nord-vest de Pecica, în punctul "Hăblău" (= insulă). Posibil inițial grecească, ulterior cat., are atestările concentrate în prima jumătate a sec. al XIV-lea (1315, 1329). Ultima sa mențiune datează din anul 1355. Atunci face, de mai multe ori, obiectul unor transferuri de proprietate, niciodată însă ca m., totdeauna ca simplă moșie. Din această conjunctură nu se poate deduce dacă mai funcționa efectiv sau nu. Monumentul a fost distrus definitiv cu prilejul schimbării cursului Mureșului, probabil în cursul sec. al XV-lea.

Fațada sa de vest se află astăzi în malul înalt al râului, iar alte urme de ziduri se disting în undele Mureșului, atunci când nivelul lor este coborât. Un edificiu mai vechi a fost datat în sec. al XI-lea, datorită inventarului unui mormânt. Planimetria și plastica sa decorativă sunt databile în jurul sec. al XII-lea. El a fost apoi înlocuit cu altul, probabil după preluarea sa de către călugării b. În sec. al XIII-lea fațada de vest a fost dotată cu două turnuri. Pe lângă piatra majoritară, s-au utilizat în construcție și cărămizi dreptunghiulare. Piese de mozaic de trei tipuri (pișcot, migdală, unghiulare ?) au servit la decorul pavimental. O parte dintre pietrele bis. au fost refolosite la construcția unui pilon de pod de epocă turcească (?). Numeroase pietre profilate au fost identificate de către Suzana Moré Heitel. În anii 1993-1994, Radu Heitel a efectuat cercetări arheologice rămase nepublicate (*Györffy*, I[3], p.846; *A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban*. Szeged, 1996, p.34; *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*. Timișoara, 1999, p.98).

AR

Sibiel (com. Săliște, jud. Sibiu). M. ort. cu începuturi și hram necunoscute. Ruine aflate în locul numit "la m." sau "la chilii", au fost semnalate de Kurt Horedt lui Virgil Vătășianu. Ele se găsesc la cinci kilometri de vatra s., în susul văii omonime. Erau alcătuite din ziduri cu grosimea de 60 cm, realizate din piatră brută, cu amestec de cărămidă. A fost sondată arheologic de către Petre Munteanu Beșliu, fără ca să fie publicate, până în prezent, rapoarte de cercetare. Unele tipărituri din sec. XVI-XVII au fost asociate acestei m., fără ca să-i poată stabili vechimea exactă. La 1716, ieromonahul Varlaam Moldoveanu, scrie în m. un Triod. A avut de suferit în anul 1761, se pare că fără să dispară complet. La 1786 este, din nou, pusă pe listele m. care trebuiau lichidate. Cu toate acestea, în anul 1792, pentru folosința ei se zugrăvește un prapore, pictat de Vasile Munteanu. M. ort. de maici, reînființată în anul

1991 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166-167; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.140-141; *Vătășianu*, p.80; I. Bembea, *Însemnări despre Mănăstirea Sibielului*, în *MA*, VIII, 1963, nr.9-10, p.655; Z. Oancea, *Biserica monument istoric din Sibiel*, în *MA*, XVII, nr.5-6, 1972, p.444-458; M. Porumb, *Dicționar*, p.365).

AR

Sibiu (jud. Sibiu). **M. premon.** atestată doar în anii 1234-1235, cu prilejul unei vizitații canonice, efectuate de către abatele Frederic de Hamborn. Documentul s-a păstrat într-o copie din sec. al XV-lea. M. a fost distrusă definitiv de tătari, în anul 1241. Nu s-au păstrat urme de la ea (Jakó Zs., *Erdélyi okmánytár.* I, Budapest, 1997, p.180, nr.176).

M. d. a fost amplasată în afara incintei fortificate a orașului, în fața porții Sf. Elisabeta. Locul ar corespunde astăzi celui pe care se află gara centrală a orașului. A fost distrusă cu prilejul invaziei tătare din anul 1241. Datorită repetatelor distrugeri provocate de către turci, a fost părăsită definitiv, în favoarea unui alt amplasament, aflat la adăpostul zidurilor orașului. În anul 1282 este amintit vicarul Petru, de la conventul d. din Sibiu și pecetea conventului său. Hramul a fost acela al Sf. Cruci (1300). Prima sa menționare este din anul 1282. În anul 1444, papa Eugeniu al IV-lea acordă drept de pelerinaj m. d. din Sibiu. În anul următor, consiliul orașului cerea papei îngăduința de a demola m. d. aflată în afara zidurilor orașului, pentru ca, într-un eventual atac turcesc, aceștia să nu o poată folosi împotriva orașului. De aceea intenționează demolarea bis. până la cor, piatra astfel rezultată, fiind utilizată la întărirea zidurilor orașului. Din același document reiese că m. era apărată de un zid de piatră cu două turnuri. Cererea orașului a fost aprobată de papă în același an, pentru supervizarea lucrărilor de demolare, fiind numit abatele de la Cârța. Tot atunci papa hotărăște reclădirea m. d. în interiorul zidurilor chiar si dacă acest lucru ar stârni împotrivirea plebanului. În 1447, papa Nicolae al V-lea ordonă plebanului să pună la dispoziția d. un teren pentru construirea m. Sf. Cruci. În acest document papal m. d. este pomenită ca observantă, adică aparținând curentului reformator din interiorul ordinului. Clădirea cea nouă a fost plasată aproape de zidul estic al incintei a III-a a orașului. În 1474 se condiționa mutarea d. în cetate de către Sfatul orașului: priorul m. Și majoritatea călugărilor trebuiau să fie "teutoni". Știm că în anul 1502 a beneficiat de o donație, a bibliotecii preotului Matei de *Ruppas*. La 1524 erau 27 de călugări. În anul 1525 s-a înființat în un *studium generale*. Se cunosc numele primilor profesori. Potrivită unor înțelegeri ale sașilor, cu m., călugări nu puteau fi, și ei, decât germani. Conventul a fost desființat în anul 1543. Din dotările lui provine un monumental crucifix de piatră, executat în anul 1417 de către Petru Landreen din Austria, conservat în capela din fața gării. Pe locul ei se ridică, în 1733, m. ursulinelor.

Planimetria bis. este cea gotică, fapt vizibil mai ales la sanctuarul cu închidere poligonală. Din aceeași perioadă, aproape de colțul nord-vestic al navei, se conservă foarte bine două capele cu ferestre gotice trilobate și bolți stelate. Portalului de vest, păstrează și el elemente aparținătoare goticului târziu.

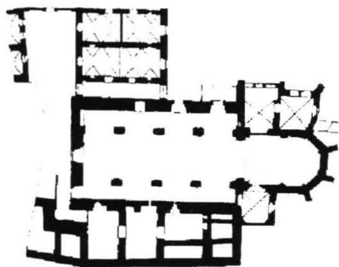
ML, AR

M. d. a **călugărițelor**, a avut hramul Sf. Maria Magdalena și se afla în spatele m. călugărilor. Prima atestare documentară cunoscută este din anul 1502. Beneficiează de donații în anii 1502, 1506, 1523. La 1510 avea 24 călugărițe. Bis. avea un cor mai scurt, închis poligonal. Bis. a fost transformată în stil baroc (P. Munteanu-Beșliu, *Zur Geschichte einer Hermannstadter Klosterkirche aus der zweiten Hälfte des 13. Jarhunderts*, în *Zeitschrifts für siebenbürgische Landeskunde*, 16 (87), nr.1, 1993, p.17 și urm. -; *Entz* 1996, 174-175, 407; Al. Avram, în vol. *Topografia monumentelor din Transilvania. 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric.* Köln, 1999, p.83-84).

AR, ML

M. ioanită s-a presupus că și-a păstrat clădirile pe actuala stradă a Azilului, la nr.4. Ar putea să fie vorba, nu despre ioaniți, ci de slujitori ai ordinului Sf. Spirit. Datele istorice despre funcționarea sa sunt foarte sumare. La 1292 se face mențiunea că spitalul fusese utilizat "de multă vreme". Săpăturile arheologice au confirmat că, într-o primă fază, sub cor au existat fundații de piatră, de la altă bis. (?), iar spre vestul navei actuale a fost o mare construcție de lemn. Nucleul complexului de astăzi ar putea fi raportat la o informație din anul 1386, care vorbește de un șantier aici, în timpul căruia s-au montat și geamuri (vitralii ?) de sticlă. În anul 1414 este atestat un frate Mihail, magistru al spitalului. La sfârșitul sec. XV și începutul sec. următor sunt înregistrate lucrări de reparații. În 1523 este din nou menționată.

Complexul este dominat de o bis. construită din cărămidă, sub forma unei hale, cu trei perechi de pilaștri centrali, adăugați probabil în sec. al XVIII-lea. Latura de sud a fost dublată de un șir de încăperi

Planul mănăstirii ioaniților din Sibiu

cu pivnițe și două nivele supraterane, în comunicare cu nava bis. Corul, aproape pătrat, este închis poligonal către est și flancat de încăperi: două spre nord, una spre sud. Bolțile lor în cruce, și-au pierdut ogivele. Bis. și o parte din încăperile alăturate au bolți baroce. Spre nord, se mai afla o clădire compusă din patru încăperi (G. Entz, *Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn*, în *Actes du XXII Congrès International d'Histoire de l'Art.* Budapest, 1972, p.487-492; *Entz* 1994, p.136; idem, A. Avram, în vol. *Topografia monumentelor din Transilvania. 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric.* Köln, 1999, p.88-91).

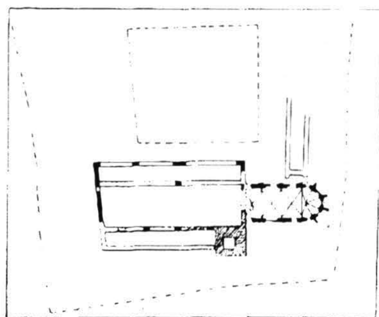
AR

M. fr. a existat sigur anterior anului 1300. Dovada cea mai bună a acestui fapt este relatarea din anul 1302, care susține că greavul Wasmund ar fi jefuit m. fr. și cea d. din Sibiu. Or, la 1300, același făptaș era deja mort. A fost populată cu frați conventuali veniți de pe valea Rinului. Clădirile lor au fost situate, cu probabilitate, la unghiul format de străzile Elisabeta și Sării.

Hramul a fost acela al Sf. Elisabeta. În 1323 este amintit guardianul Conrad, iar în 1426, Sigismund. Acesta din urmă este amintit în legătură cu un conflict izbucnit între fr. și plebanul local, privitor la dreptul de spovedanie și de înmormântare al fr. M. a avut de suferit în urma incursiunilor turcești din 1432 și 1441. Știm, din mărturia arheologică, că edificiul a fost demolat, în parte, prin bombardare cu ghiulele de piatră. Prin indulgența papală din 1444, credincioșii au fost chemați la refacerea m., obținând, în schimb, indulgențe. La 1506, pentru a face reparațiile necesare, sfatul orașului acordă m. un subsidiu de zece florini. El este repetat, identic, peste șapte ani. O bogată donație este lăsată m. de către Clara Tóbiássy, soția lui Marc Pemflinger. În 1529, consiliul orașului le solicită plecarea din oraș, dar în 1531 erau prezenți. Au fost alungați definitiv în 1556. O vreme a fost utilizată drept școală. După o serie de opinii, a fost demolată în anul 1868. După altele însă, bis. zisă a fr. (strada Șelarilor nr.14) are o veche planimetrie medievală.

Bis. care se afla la colțul străzilor Elisabeta (9 Mai) și Sării (Constituției), pare să le fi aparținut. După folosințe civile, din sec. XIX-XX, ceea ce a mai rămas din fosta bis., respectiv corul, a fost demolat în 1987, din totalul dispreț al autorităților municipale față de relicvele arhitecturii istorice. Cercetarea de arhitectură s-a făcut sub presiune, iar cea arheologică s-a derulat între anii 1987-1989. Pe suprafața vechii m. s-au ridicat blocuri de locuințe.

Mărturia documentară care ni s-a conservat deasupra solului, indică un cor prelung, închis poligonal. La parter se păstrau relicte din console, în forma unor trunchiuri de piramidă, de la care porneau nervurile bolții. Contraforturi în trepte se păstrau la fiecare unghi dinspre răsărit. Ferestrele prelungi, au avut închideri ogivale.

Biserica mănăstirii franciscane (?) din Sibiu

Au fost descoperite urme ale picioarelor arcului triumfal. Nava a fost descoperită doar în pământ. Închiderea de vest a fost orientată oblic, de la nord-vest, către sud-est, probabil pentru o adaptare la rețeaua stradală din vremea construcției. Spre nord, aproxi-mativ paralel cu zidului corului, a fost identificat un șir de stâlpi (din care cinci au fost văzuți), aflați la o distanță de doi metri unul de celălalt. În partea simetric opusă, unde ar fi fost normal să iasă la lumină șirul paralel de stâlpi, care să definească o bis. trinavată, a fost găsit un zid continuu. Totuși, șanțul colateralei sudice a fost descoperit, condiție în care se poate aprecia că el a fost util, întreaga colaterală fiind demolată ulterior, din rațiuni bănuite, dar păstrând încă funcționalitatea

ansamblului. Podirea a fost a fost realizată cu cărămizi din generații deosebite. Sub ele se conservau urmele unor amenajări de cavouri pentru morminte. Lungimea totală a bis. a fost estimată la 51 de metri. Spre sud, lângă umărul navei, se afla un turn. A fost construită din piatră de carieră și de râu. Unele detalii par să sugereze că anexele se extindeau odinioară către nord. Săpătura mecanică a relevat că erau două ziduri paralele, la o distanță de 6,50 metri între ele, care evolua, cea de vest, până la 24,20 metri, iar cea opusă numai până la 19. O singură încăpere, adosată corului, a fost observată (8 x 6,50 metri).

Cimitirul aferent este, în general, unul plan. Un singur mormânt a fost înregistrat ca fiind tăiat de fundația turnului, fapt ce ajută la datarea sa relativă. Faptul că majoritatea scheletelor analizate antropologic a sugerat doar prezențe masculine, ni se pare a fi un argument serios de avut în vedere pentru atribuirea m. călugărilor, nu călugărițelor. Din inventarul mărunt se remarcă o cahlă de sobă cu reprezentarea Fecioarei cu pruncul (sec. XV).

S-a sugerat că evoluția arhitectonică ar putea fi înscrisă în formula rezumată mai jos. Din proiectul unei bis. cu trei nave, a fost ridicat, probabil, la sfârșitul sec. al XIII-lea, doar corul; în sec. al XIV-lea, planul inițial a fost revizuit potrivit unor noi reguli ale ordinului, realizându-se doar un spațiu cu două nave și un masiv turn la sud; distrugerea navei, probabil în sec. al XV-lea a determinat abandonarea ei și folosirea, în continuare, doar a corului. (*Karácsonyi*, I, p.205-207; *Entz* 1994, p.44, 136; *Entz* 1996, p.36-37; P. Beșliu, *Istoria unei biserici de mănăstire din Sibiu*, în *Revista Monumentelor Istorice*, LIX, nr.1, 1991, p.78-84; Al. Avram, în vol. *Topografia monumentelor din Transilvania. 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric*. Köln, 1999, p.87-88).

AR, ML

Conventul **clariselor** era amplasat pe strada Sf. Elisabeta și are atestări de la sfârșitul sec. al XV-lea și din prima jumătate a celui următor. A primit donații în bani, de la primarul și sfatul orașului (1497, 1507). M. mai este menționată și la 1536. După ce a fost incendiată în 1556, o parte a construcțiilor sale au fost scoase la vânzare tot atunci. La 1560 erau depozitate acolo grâne. Sigerius susține că în sec. XVIII, a fost acolo o manufactură de mătase, a italianului Galleratti. (*Entz* 1996, p.407; H. Fabini, *Un monument medieval din Sibiu, astăzi dispărut*, în *Revista Monumentelor Istorice*, LIX, nr.1, 1991, p.74-77).

AR

Revenirea **fr.** s-a produs în anul 1716, însă pe locul claustrului clariselor, pe o parcelă din zona actuală a străzii șelarilor, prin sprijinul generalului Ștefan Steinwille. La acțiunea au mai participat guvernatorul Sigismund Komis, consilierului gubernial Rosenpels și senatorul Andreas Hock. Cheile lăcașului au fost predate călugărilor fr. Anton Schirmer și Modest Szigrai (*custos provincialis*). În 5 septembrie 1716, în temeiul unui act semnat la Roma, de Iacopo Varchi, se concede fr. dreptul de a reconstrui, în spirit baroc, vechea bis. m. care era de tipul sală, cu cor și absidă poligonală de tip planimetric vechi. Refacerea a însemnat realizarea unor bolți semicilindrice, cu penetrații și arce dublou la navă și în cor, bolți *a vela* sub tribuna din partea de

apus. De asemenea, două capele laterale, cu bolți semicilindrice, se alipesc zidului de nord al bis. Sunt de foarte bună calitate, decorul interior, de factură barocă, cu monumentele funerare generalului conte Damian Hugo de Virmond (1666-1722) și al baroanei Arianna Adlern, născută Engelshoffer († 1700). Pentru construcția m., Jozef Weber, va achiziționa, cu suma de 166 florini, parcela învecinată bis., pe care va fi edificată, în 1720, o parte a aripii nordice a m. Tot atunci, generalul Ștefan Steinwille va ajuta șantierul cu materiale. În 1721 mica rezidență este ridicată la rangul de convent. Aripa sudică a m. va fi construită în 1720, cu sprijinul lui Johann Hajs, ce cumpără parcela învecinată bis., cu suma de 150 florini. Pentru întregirea construcției conventului vor fi cumpărate parcelele din zona apuseană, pentru suma de 279 florini, 45 creițari. În 1723 sunt definitivate aceste construcții. Etajul aripii apusene va fi completat abia în anul 1839.

Bis. m. a înregistrat o importantă refacere în urma prăbușirii bolților corului, în anul 1776. Edificiul m., alipit bis., este o construcție de plan pătrat, circumscrisă unei curți închise. În interior, un coridor perimetral străbate clădirea. Din portic se accede la celele călugărilor. M., pe două nivele, parter și etaj, este accesibilă prin ușa amplasată la parterul turnului clopotniță. Încăperile parterului sunt boltite în cruce sau semicilindric, cu penetrații. În cripta bis. fr. se afla numeroase monumente funerare din piatră, ale unor personalități transilvane, piese decorate cu blazonul defuncților, dar și plăcile funerare simple, ale călugărilor.

Bis. m. a înregistrat o importantă refacere (1776) în urma prăbușirii bolților corului, în 28 decembrie 1775. Două cronostihuri consemnau acest tragic eveniment: *haeC est eCCLesla sanCtI/ franClsCI patrls nostrl seraphICI/ eXpensls Marlae thereslae/ restaVrata/ reglnae pletate sVas obLIta/ rVlnas ... pla franClsCI stat/ renoVata DoMVs.* Mobilierul liturgic vechi a fost donat de către generalul Steinwille (altarul principal), de Johann Friedrich Kaurmann, magistrul suprem al poștelor din Transilvania (Altarul Mariei, 1718), de Georg Neunhard, șeful visteriei trupelor imperiale din Transilvania (Altarul Sf. Anton, 1720) și de căpitanul baron Mitropsky (Altarul Sf. Ioan Nepomuk, 1722). Edificiul m., alipit bis., este o construcție de plan pătrat, circumscrisă unei curți închise. În interior, un coridor (portic) perimetral străbate clădirea. Din portic se accede la celele călugărilor. M., ridicată pe două nivele, parter și etaj, este accesibilă prin ușa amplasată la parterul turnului clopotniță. Încăperile parterului sunt boltite în cruce sau semicilindric, cu penetrații. M. lor funcționa și la 1903 (V. Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen.* Strassburg, 1906, p.19, 35; Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek.* Cluj-Kolozsvár, 1927, p.108-109; György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben.* Cluj-Kolozsvar, 1930, p.295-299; N. Lupu, *Cetatea Sibiului.* București, 1966, p.54; N. Sabău, *Biserica și mănăstirea franciscană din Sibiu*, în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania. jud. Sibiu* (manuscris), p.1-32; idem, *Der Bildhauer Anton Schuchbauer (1719-1789).* Cluj-Napoca, 1979; idem, *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII.* București, 1992, p.76, 112; Al.

Avram, V. Crișan, *Sibiu - ghid cultural-artistic*. București, 1998, p.106-107)

După anul 1688 se îngăduie călugărilor **iez.** să oficieze liturghia cat. pentru militarii garnizoanei austriece, încartiruiți în Sibiu. În 1689, generalul Caraffa a încercat achiziționarea clădirii breslei croitorilor, pentru a edifica în locul ei noua bis. iez., dar Sfatul orașului s-a opus. Între anii 1687 și 1703 nu este semnalat nici un superior al iez. în Sibiu, călugării fiind probabil împrăștiați în oraș. Primul superior, Joseph Bardia este menționat în 1703. Dintr-un document din 1721, rezultă că frații locuiau împreună în două case din vecinătatea breslei croitorilor. În anul 1721, generalul Hugo de Virmond obține aprobarea conducerii orașului de cumpărare a clădirii breslei negustorilor. După 1726, orașul a cedat temporar ordinului, *Schullerischehaus*-ul, pentru școala cat. În 1735 se cumpăra casa lui Abraham von Ehremburg, pe locul căreia se va ridica o parte a m. Lucrările de edificare se amână până în 4 iulie 1726, când se așează piatra de temelie a noului lăcaș. În răstimpul construirii bis., magistratul a îngăduit oficierea slujbelor cat. în clădirea breslei aurarilor. După refacerea m. ursulinelor, călugării s-au mutat temporar în acel loc. În 25 aprilie 1727, Sfatul orașului aproba cumpărarea unei părți din farmacia orașului, loc pe care urma să se ridice turnul clopotniță. În anul 1733, lăcașul de cult este aproape isprăvit. O perioadă, conducătorul lucrărilor lăcașului a fost Franz Tobias Kallmann, *rei armatoriae in Transilvania prafecti*, apoi, în 1731, se semnalează prezența reputatului constructor Valentinus Scherzer (1676-1740), activ pe șantierele bis. iez. din Trencsen (1712-1713), Trnavia (1714-1716), Cluj (1721-1728), Ungvar (1730), Târgu Mureș (1731), Kosice (1734-1738 și 1740). În 1733 sunt ridicate în turn și cele două clopote, înlocuite ulterior cu un clopot din 1737, turnat de Johann Lorenz Schmit, din Sibiu, și un clopot mic, din 1712, cu imaginile în relief ale Maicii Domnului și a Sf. Donatus. Bis. m. a fost sfințită în 13 septembrie, de ep. de Alba Iulia, Georg von Zorger. În 13 septembrie 1739, se ridică crucea deasupra coifului turnului. În 1750-1751, sculptorul bavarez Anton Schuchbauer (1719-1789) ridică monumentul din piatră al generalului Otto Ferdinand Traun, în valoare de 604 florini. Inventarul din anul 1774, încheiat după desființarea ordinului iez. consemna opt altare; altarul principal, Altarul Bunei Sperante *(Bona Spes)*, provizoriu, cu statuia Maicii Domnului, până la ridicarea altarului Sf. Treimi. Pentru acesta s-au făcut numeroase donații, între care mai importantă aceea a ofițerului Mathias Becher, în valoare de 1725 florini. Noul altar principal este înălțat în timpul P. Lehmann, având o frescă de bună calitate, realizată de Anton Steinwald (1741-1786), originar din Wels (Austria). Tabernacolul a fost confecționat de Johann Paul Huttig și lăcătușul Johann Fruchtner. Podoabele altarului principal sunt dania negustorului armean Gregor Isekut. Inventarul menționează o serie de altare laterale, din care unele au fost ulterior înlocuite: altarele Maicii Domnului (Maria Zell), Sf. Francisc Xaver, Sf. Iosif (pe latura Epistolei), Sf. Francisc de Paola, Sf. Ignatiu de Loyola (capela pe latura Epistolei), Sf. Cruce (capela pe latura Evangheliei), Sf. Ioan Nepomuk.

Bis. iez. este de tip sală, de formă rectangulară, în care s-a cuprins și sanctuarul încheiat într-un dreptunghi. În fațada apuseană se ridică turnul clopotniță, ce are la parter un pasaj de trecere. Fațadele sobre sunt străpunse de ferestre ample, în arc semicircular, surmontate de altele mai mici, rectangulare. Pilaștri, cu capiteluri dorice, compartimentează fațadele laterale. În interior, altarele laterale, câte trei pe fiecare latură, sunt plasate în spații compartimentate de coloane dorice, masive și geminate, ce susțin un antablament bogat profilat. Deasupra antablamentului apare o balustradă curbată, ornată cu motive aurite. Decorul baroc este completat de triglife, volute, scoici, triglife și modillon. Tema frescei altarului este Maria cu Iisus copil în glorie, sub un baldachin străjuit de îngeri adoratori și îngeri cu motive simbolice (stea, turn, carte, felinar, cădelniță etc.). Altarul lateral, sud-estic, cu arhitectura barocă, este decorat cu statuile Sf. Carlo Borromeo și Francisc Xaver, îngeri adoratori sau sprijinitori ai cartușului cu inscripția: *COR JESU / FLAGRANS AMORE / NOSTRI. INFLAMMA COR NOSTRUM / AMORE TUIS.* Altarul din mijlocul lateralei sudice, dedicat Sf. Iosif, este marcat de statuile Sf. Ioachim și o sfântă neidentificată, iar la fronton, de relieful Logodna Fecioarei. Pictura tabloului reprezintă pe Iosif în atelierul său de tâmplar. Altarul lateral sud-vestic este închinat Sf. Anton Eremitul (pictura), flancat de îngeri adoratori. Altarul lateral nord-vestic este consacrat Sf. Petru, având și inscripția: *Super hanc petram/ aedificabo ecclesssiam meam* (Mat. 16. 18). Altarul Sf. Cruci, cu arhitectura barocă, este decorat cu tabloul Răstignirea, flancat de statuile Sf. Ana și Ioan Botezătorul (?), iar la fronton, simboluri din ciclul patimilor tratate în relief (trei zaruri, tunica lui Iisus, măciuca, buretele, felinarul, vasul cu ulei, Sf. Năframă a Veronicii, frunze de palmier, vasul cu apă, frânghia, iar pe filacteră, inscripția *Ecce Homo*. Altarul Sf. Ioan Nepomuk este nou. Decorul a fost întregit, în altar, prin fresce realizate de către Anton Steiwald, între 1774-1777. Vitraliile sunt datate în anul 1901.

Lucrările de construcție ale claustrului s-au desfășurat în paralel cu cele ale bis. În 1733, călugării se mută în clădirea parțial isprăvită. Potrivit inscripției comemorative, lucrările se încheie în 1739 (*I.H.S. - M.D.CCXXXIX*). M. este un edificiu de plan rectangular, pe două nivele, ce încadrează curtea interioară (*quadratum*). Fațada, orientată spre Piața mare, prezintă șase axe de simetrie, marcate de tot atâtea ferestre. Parterul prezintă o succesiune de arcade semicirculare, ce mijlocesc accesul spre încăperile boltite *a vela*, sau cu bolți semicilindrice, cu penetrații. Etajul întâi este marcat cu ferestre rectangulare, decorate cu sprâncene de cornișă, iar etajul doi cu deschideri asemănătoare. Fațada dinspre Piața Mică are nouă axe marcate de ferestre simple, la toate etajele. Cea vestică este marcată de trei axe, iar fațadele dinspre curte de câte cinci axe la nord și cinci la sud. Odinioară, pe cele patru laturi, curtea era încadrată de foișoare boltite, pe arce dublou. Câteva dintre încăperi au pânzele bolților împodobite cu ornamente din stuc, într-un repertoriu divers, ce cuprinde motive vegetale, dar si heruvimi, inițialele Mariei, Chrisma, Biblia, potirul cu ostie sau Tablele legii (refectoriu). La parter, la casa scărilor, se întâlnesc Porumbelul Sf. Duh în Glorie, inițialele Mariei,

panglica cu inscripția *SALVE SPES NOSTRA* și de asemenea, rame din stuc, ce încadrau odinioară tabloul Maria și casa din Loretto, un raft cu cărți, *PEDES SAPIENTIAE*, cădelnița – *INSIGNE DEVOTIONIS*; Balanța, Spada și Coroana – *SPECULUM IUSTITIAE*; Coroana, Sceptru, înconjurate de nori decorativi, simbolizând cerul sau stăpânirea pământească și cea cerească – *REGINA / COELI ET TERRE*; Florile de crin – puritatea, castitatea – *VIRGO VIRGINIUM*; Mâna cu inel – *VIRGO FIDELIS, MATER AMABILIS*.

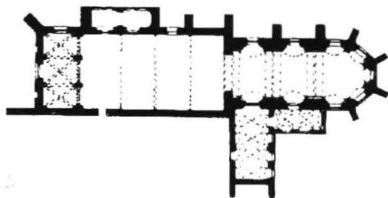
În curtea fostei m. a fost adusă monumentala statuie din piatra a Sf. Ioan Nepomuk (*collosum*), după cum glăsuiește inscripția comemorativă de pe soclu, ridicată în 1734, în Piața Mare a orașului. A fost restaurată în anii 1971-1975 (*Historia Domus Parochiae Cibiniensis intra muros.* I, Sibiu, f.a., p.76-89; Biró J., *Traun Otto grof Sibiu-i siremleke*, în *Magyar Lapok*, nr.1467, 31 ian. 1937; N. Lupu, *Cetatea Sibiului.* București, 1966, p.43; N. Sabău, *Der Bildhauer Anton Schuchbauer 1719-1789.* Cluj-Napoca, 1979, p.61-62; idem, *Sculptura barocă în România. Secolele XVII-XVIII.* București, 1992, p.36, 78, 133, 149; Al. Avram, V. Crișan, *Sibiu - ghid cultural-artistic.* București, 1998, p.89-90; Al. Avram, în vol. *Topografia monumentelor din Transilvania. 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric.* Köln, 1999, p.79-82).

NS

În anul 1728, bis. m. d. (?) a fost preluată de călugărițele **ursuline**. A fost populată de către un grup de călugărițe venite de la Bratislava. S-a folosit parțial și ca școală. Existau acolo și la 1903.

Restaurări majore, cu schimbarea vechilor bolți, au avut loc în anii 1985-1988. Actualmente anexele aparțin Colegiului pedagogic "Andrei Șaguna"

Planimetria bis. este cea gotică. Mai bine conservat este altarul, închis poligonal. Se conservă foarte bine două capele, amplasate aproape de colțul nord-vestic al navei. Ele au ferestre gotice trilobate și bolți stelate.

Mănăstirea ursulinelor din Sibiu

Elementele portalului de vest, aparținătoare goticului târziu, se mai conservă doar parțial. Bis. a fost reamenajată în stil baroc, iar claustrul, de formă rectangulară, a fost ridicat spre vest de bis. Din el s-au conservat mai trei corpuri. Decorația păstrează elemente baroce și eclectice (*Hazai s Külföld*, II, 1833, p.14; *Transilvania*, 1862, p.21; Al. Avram, în vol. *Topografia monumentelor din Transilvania. 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric.* Köln, 1999, p.84-85).

AR

M. ort. de maici, refugiată de la Cluj, în anul 1940. A fost nou reamenajată cu hramul Sf. Mare Mucenic Dimitrie (I. Buiu, *Reorganizarea mănăstirilor din eparhie*, în *Renașterea*, nr.26-27, 1946, p.8-9).

AR, IVL

Sic (jud. Cluj). Intenția edificării unei m. fr., în Sic datează

din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, din inițiativa lui Konrad Weiner, dar realizarea dezideratului se va amâna pentru câteva decenii. În anul 1741 este cumpărată, cu suma de 56 florini, o parcelă pentru construirea bis. Piatra de temelie a lăcașului a fost așezată în 3 iunie 1753, sfințirea bis. având loc în 12 mai 1758. Bis. a fost ridicată prin contribuțiile împărătesei Mariei Terezia. Nava și sanctuarul nu au fost unite decât în 1795. În anul 1749, bis. este grav afectată de un incendiu. Toată m. a fost arsă la 1850. Ar fi continuat să funcționeze până în primii ani ai comunismului, numai cu titlu de rezidență. Călugării deserveau și parohia.

Ea se prezintă cu aspectul unei construcții din faza barocului târziu, fiind alcătuită, în plan, dintr-o navă rectangulară, cu sanctuar decroșat în răsărit și turn clopotniță de forma unei prisme, cu secțiunea plană pătrată, în fațada apuseană. Turnul, alipit navei, este încoronat cu un coif de morfologie barocă. Clădirea m., care avea doar câteva încăperi, se racordează laturii de nord a navei. Bis. m. fr., este lipsită de ornamente semnificative. Parterul turnului este striat orizontal, iar în axa principală a fost deschisă intrarea, cu ancadrament rectangular, încălecat de un coronament articulat cu volute. La nivelul superior al turnului, marcat pe colțuri de simple lesene, este practicată o nișă ce adăpostește statuia din piatră a Sf. Ioan Nepomuk înveșmântat în haine de canonic, dar și o inscripție: *R.T.A. 1891*. În interior, nava bis. este boltită cu calote suspendate pe dublouri. Altarul a primit însă o boltă în cruce, cu muchiile aparente. Aranjamentul actual datează din sec. al XIX-lea, dar cristelnița și orga bis. aparțin celei de a doua jumătăți a sec. al XVIII-lea (Szabó Gy. P., ***Ferencrendiek a magyar történelemben***. Budapest, 1921, p.350; Boros F., *Az erdélyi ferencrendiek*. Cluj, 1927, p.135; ***Kádár***, VI, p.416-417).

NS

Sighetu Marmației (jud. Maramureș). **M. piar.** a fost fundată în anul 1730. Bis. a fost terminată în anul 1736 și dedicată Sf. Carol de Borromeo (?). Curând, călugării și-au ridicat și un colegiu, cu sprijinul administrației locale a minelor de sare. A continuat să funcționeze și în sec. al XIX-lea (***Rupp***, II, p.388-391).

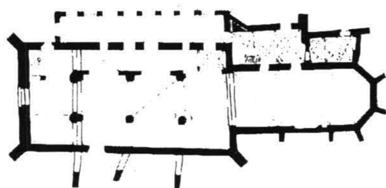
M. fr. întemeiată în preajma anului 1776, prin construcția unei capele. A dispărut apoi la incendiul din 1802, al târgului. A fost înlocuită cu o bis., anexe și o școală gimnazială. La rândul lor, acestea au fost incendiate în anul 1871. Bis. a fost renovată și pictată până în anul 1887. Hramul ales a fost acela al Sf. Carol Borromeo (***Rupp***, II, p.388-391).

M. gr. cat. de maici, aparținătoare ordinului Maicii Domnului, cu hramul Maica Îndurerată. A fost constituită în 1996.

AR

Sighișoara (jud. Mureș). **M. d.** cu hramul Sf. Fecioară, întemeiată anterior anului 1298, an în care, pentru vizitarea ei, se acordau credincioșilor indulgențe. În 1320, ep. Transilvaniei îi reînnoiește privilegiul. M. a fost amplasată la marginea incintei fortificate a orașului, în vecinătatea Turnului cu Ceas. De la această m. s-a păstrat o listă a donatorilor de la sfârșitul sec. al XV-lea – începutul sec. al XVI-lea. Este unul

dintre cele mai generoase documente privitoare la înzestrarea unei m. d. din Transilvania. În general, sursele scrise se concentrează în aceeași perioadă, care pare să fi cuprins momentul de maximă înflorire a m. Conținutul lor însă este foarte variat și se referă la unele moșii (1499), curți (1465), iazuri (1499), mori (1480), la grădina împrejmuită a m. (1516), subvenții regale anuale (1501, 1531), amplificarea bibliotecii (datorită unui testament din 1502), refaceri de clădiri și dotări interioare. Se cunoaște și lista celor patru altare care existau aici (Tuturor Sfinților, Sf. Cruci, Sf. Dominic, Sf. Francisc). De asemenea, este semnalată și o capelă separată (Sf. Hupert și Uldaric), situată lângă intrarea în bis. Cu această ocazie se constatăm că bis. era dedicată Sf. Fecioare, ca și Sf. Dominic și Francisc. Informații despre populația m. provin din prima parte a sec. al XVI-lea. La 1524 erau înregistrați aici 24 de călugări, între care un croitor, un cizmar, un bucătar, un măcelar, un zidar, un butnar și un administrator.

Biserica mănăstirii franciscane din Sighișoara

Construcția existentă în sec. al XIII-lea a fost masiv refăcută la sfârșitul sec. al XV-lea și începutul sec. următor (circa 1482-1515), astfel că din prima perioadă ni se păstrează foarte puține elemente (probabil părți din zidurile navelor). În afara lucrărilor de la bis. (în mare parte, susținute material de canonicul Gabriel Polnar), din care sunt atestate, înălțări de pereți și bolți, înzestrarea cu fresce, orgă, vitralii, piese liturgice, ca și realizarea sacristiei, cu bolți în rețea (ce pare să dateze din anul 1510), se cunosc și cele de la clădirile m. Claustrul a fost mărit în anii 1508-1511. Se ridica la nord de bis. (în zona actualei clădiri a Primăriei), pe un plan rectangular, ordonat în jurul unui portic, împreună cu care delimita o curte interioară. Pe consolele fostei săli capitulare, s-au poziționat inscripții cu numele lui Anton Fabri, prior între anii 1504-1518, și ale pietrarului Benedict. Pe latura de sud a bis. au existat, de asemenea, construcții gotice, demolate în sec. XIX. M. a fost desființată în anul 1556, iar bis. a devenit ulterior parohială, deservind pe luterani. Ca urmare a unui incendiu devastator, bis. fost refăcută masiv în anii 1677-1678. Alte renovări importante de la bis. sunt consemnate în anii 1804, 1859 și 1928-1929.

Partea medievală cea mai bine păstrată este corul dreptunghiular, dezaxat către nord, continuat de o absidă poligonală. Spre cor sunt încă vizibile urmele unui letner. Bolțile navei centrale, împreună cu stâlpii dintre nave, datează din 1680-1682 și sunt în cruce, cu muchiile marcate. Stâlpii au fost refăcuți cu secțiune cruciformă și sunt legați cu arce dublouri. Bis., cu dimensiunile apreciate la 44,50 x 12,60 metri, se încadrează acum tipului hală, având trei nave de înălțime egală. Planul este unul neregulat, adaptat configurației terenului sau unei construcții preexistente. Acoperișul este înalt, cu pante abrupte, iar fațada vest se încheie cu un pinion

triunghiular. Se mai păstrează ferestrele cu ancadramente și menouri gotice (câte 2-3), ca și contraforturile. Posedă o tribună vestică și două laterale, ultimele rezultatul unor intervenții din anul 1928. La aceeași dată, când bis. a fost reparată, în zidul de nord a fost încastrat un portal cu caracteristicile Renașterii târzii (1570, atribuit lui pietrarului Toma din Sibiu). La portalul sudic s-a conservat ușa din lemn, de factură renascentistă. Se cunosc și câteva piese din inventarul bis. De aici a fost dus la muzeul municipal un altar dedicat Sf. Martin, datat pe criterii stilistice în jurul anului 1515. Decorația panoului central și a celor două canaturi care se păstrează, cuprinde imagini din viața Sf. Martin din Tours, alături de figurile Sf. Rege Ștefan și ale Sf. Nicolae și Vasile. Actualul altar, aflat în absidă, datează din 1680 și este, ca și orga, opera unor artiști peregrini. Predela a fost pictată cu *Iisus între apostoli*, iar panourile centrale cu *Iisus pe cruce* și *Punerea în mormânt*. Pe laterale au fost așezate sculpturi ale apostolilor Petru și Pavel însoțite de doi îngeri cu simbolurile patimilor. Coronamentul prezintă scena *Înălțării Domnului*. La această bis. a fost adusă de un alt lăcaș medieval și o cristelniță din bronz, turnată în 1440, de către meșterul Iacob. Din anexele la care s-a folosit cărămida, se mai conservă, spre nord, refectoriul, precum și un coridor paralel cu nava (parte a fostului portic ?). Restul ansamblului, după ce a fost folosit de Sfatul orașului, a fost demolat în anii 1886-1888, pentru a face loc actualei clădiri a Primăriei (Fr. Müller, *Archäologische Skizzen aus Schäßburg*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, II, 1855, p.381-430; K. Fabritius, *Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, V/1, p.1-40; V. Roth, *Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen*. Strassbourg, 1905, p.89; Fr. Lez, *Ueber den Umbau der Schäßburger Klosterkirche (1928/29)*, în *Kirchliche Blätter*, 1930, p.416-417; E. Dubowy, *Sighișoara, un oraș medieval*. București, 1957, p.63, 73-77; V. Drăguț, *Cetatea Sighișoara*. București, 1968, p.31-34, 43; *Entz* 1996, p.438-439; Sanda Mihaela Salontai, *Unele observații privind arhitectura mănăstirii din Sighișoara*, în *ActaMN*, 35-36/II, 1999, p.347-357).

M. călugărițelor d. se pare că a fost ridicată în ultimul deceniu al sec. al XV-lea, cu hramul Sf. Sebastian. S-au păstrat puține indicii documentare în legătură cu ea. Unele îi atestă existența în 1506, ca și în 1510, când avea 12 călugărițe. Se pare că a fost amplasată în partea vestică a Orașului de Sus, aproape de zidul de apărare. A fost desființată probabil în anul 1556 (Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött*. Debrecen, 1938, p.110-111; E. Dubowy, *Sighișoara, un oraș medieval*. București, 1957, p.63, 73-77; fig. 20; V. Drăguț, *Cetatea Sighișoara*. București, 1968, p. 37; *Entz* 1996, p.181, 439).

IB, ML, AR

M. fr. a fost înființată în anul 1723. Atunci, comandantul corpului de armată imperială, Josef Königsegg, va obține din partea magistratului orașului ca bis. și m. medievală, unde anterior era depozitat fân și ovăz, să fie eliberată și dată pe seama călugărilor fr. Bis. se afla în apropiere de Turnul Lăcătușilor, lângă zidul cetății, orientată spre

râul Târnava Mare. Consiliul ordinului fr. transilvănean, din 1-3 noiembrie 1723, acceptă starea de fapt, preluând vechiul așezământul m. deteriorat. Va numi drept superior Konrad Weiner. Noul convent va fi închinat Sf. Iosif (*ad S. Josephum Sponsum BMV, et Jesu*

Imagine a bisericii franciscane din Sighișoara

Christi Nutritium). Lucrările de refacere și de restaurare s-au realizat în bună parte în timpul lui Konrad Weiner, după cum consemna și inscripția în acrostih aflată sanctuarul refăcut: *Restaurata in honorem Divi Josephi Nutrici Christi.* Din aceeași perioadă datează inscripția unui adagiu plasată *sub effigie Crucifixi Jesu*, cu următorul conținut: *Aut amor aut furor est, qui te pie Christe peremit, / Est amor et furor est, hic meus, ille tuus.* Prin două aprobări succesive, din 8 martie 1743 și 1 februarie 1744, împărăteasa Maria Tereza confirmă *de jure* funcționarea acestei m. Documentul din 1 februarie 1744 precizează și poziția topografică a parcelei și a clădirilor, în zona Turnului Cizmarilor (*Turrim Cerdorum*), spre răul Târnava, și în vecinătatea casei lui Daniel Philippi. M. a funcționat până în anul 1863, când își încetează activitatea, călugării mutându-se în m. fr. din Mediaș, cel din urmă superior al m. din Sighișoara fiind Josef Elsasser (1859-1863). În ultimul sfert al sec. al XIX-lea bis. și m. fr. sunt demolate, în anii 1886-1888 sau în 1894, iar o parte din material utilizat la construirea bis. rom. cat., parohiale.Bis. pare să fie uninavată, cu dimensiuni medii și cu unele caracteristici gotice. Patru perechi contraforturi sprijineau nava, iar pe vest avea o "absidă" semicirculară care, după forma unei deschideri, pare mai târzie. Altarului nu se

poate preciza forma. O mică turlă, de deasupra vestului navei, adăpostea probabil clopotul. În continuare se vede o parte din claustru. După unele surse, în localitate a funcționat și o altă m. medievală, a călugărițelor fr., a cărei bis. a trecut în slujba parohiei rom. cat. (Henszelmann I., *Uti jegyzetek a királyföldröl,* în *AÉ*, XIII, 1879, p.341; R. Schuller, *Altschassburg*. Ed. III, Sighișoara, 1934, p.21 și urm.; György J., *A ferencrendiek élete és müködése Erdélyben*. Cluj-Kolozsvár, 1930, p.305-308; E. Dubowy, *Sighișoara, un oraș medieval*. București, 1957, p.61, 63; fig. 20, 40; *Vătășianu*, p.538; V. Drăguț, *Cetatea Sighișoara*. București, 1968, p.37).

NS, IB, AR

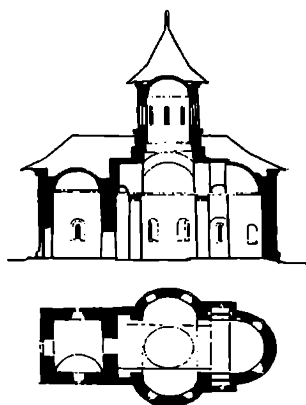
Silivașu de Cîmpie (jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. cu data de întemeiere, hram și amplasament necunoscute. Prima atestare directă este din anul 1765, când acolo exista un ieromonah și un dascăl. În anii 1772-1774 este conscrisă fără călugări, dar cu o mică avere, ce va fi mai târziu (1902) folosită de gimnaziul din Blaj (A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*. Blaj, 1902, p.348; Z. Pâclișanu,

Vechile mănăstiri, p.166-167; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.71).

AR

Silvașu de Sus (Prislop, jud. Hunedoara). Situată pe valea Silvașului, la șapte kilometri distanță de s. Este pusă de tradiție pe seama ctitoririi Sf. Nicodim de la m. Tismana (sfârșitul sec. XIV-începutul sec. XV). Această tradiție este consemnată prima oară în anul 1763. Hramul ei a fost schimbat în cursul timpului. Cel mai des ne întâlnim cu Sf. Ioan Teologul, apoi cu Sf. Treime (1629). Planimetria de triconc a bis. actuale a fost și este revendicată atât pentru sec. al XV-lea, cât și pentru sec. următor.

Este vorba despre un lăcaș de 13,60 metri lungime, care cuprinde un altar închis semicircular, naos (4,25 x 3,30 metri), cu abside laterale și acoperit cu o turlă pe pandantivi, precum și un pronaos (3,20 x 4,25 metri) boltit semicilindric. Pe bis. există fragmentele unei picturi, realizate în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, de către zugravul Simion din Pitești. Pe fațada de vest fusese o compoziție care o reprezenta pe domnița Zamfira și fețele bisericești

Biserica mănăstirii Prislop

care se implicaseră în restaurare, ținând macheta bis.

La mijlocul sec. al XIX-lea au fost menționate ruine la circa 200 metri nord de clădirea actuală a bis., cercetate arheologic neconcludent, în anul 1984.

Ctitorii laici ai m. ort. au aparținut familiei nobiliare românești locale, originate în s. Ciula și Densuș. Aceștia au înzestrat-o cu un patrimoniu imobiliar, făcut cunoscut în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. Urmașii lor, catolicizându-se și trecând la Reformă, au decăzut din dreptul de ctitori. În jurul anului 1580, Zamfira, fiica fostului domnitor Moise Vodă al Țării Românești, reface m., îngrijindu-se de pictare, înzestrare cu moaște (o mână a Sf. Ioan Gură de Aur, degete ale "voievodului împăratului Constantin", un diptic și o cruce ferecată în aur), sfințire și de mormântul ei, ai cărui componente s-au conservat parțial în varianta slavonă și integral în cea latină. Sfințirea s-a produs în ianuarie 1580, în prezența ep. Ghenadie. Ca femeie, și fără statutul de proprietară la Silvașu, Zamfira nu putea acționa decât asupra unei m. de călugări preexistentă. Egumenul Ioan de la Prislop a devenit ulterior ep. al Transilvaniei († 1605). Domnitorul Mihai Viteazul trece prin m. în decembrie 1600, în drum spre Praga. Alt călugăr de la m. care ajunge ierarh, la Vad, a fost Teofil (circa 1615-1622-1623). A urmat o perioadă confuză, nu lipsită de greutăți, care au pus la îndoială însăși existența lăcașului. În 1629, egumenul Antonie, împreună cu alți doi monahi, încercau, se pare fără succes, să obțină sprijinul rușilor pentru salvarea m. De la 1614, datorită unor grafite exterioare, avem cunoștință despre derularea unei

activități școlare. Aceleași tipuri de grafite, continuă și pentru sec. următoare.

Devine gr. cat. imediat după unire religioasă, fără să știm data exactă. La 1745 se cunoaște o incendierea provocată de reformații maghiari din Hășdat. În 1749, episcopia Blajului l-a trimis acolo pe egumenul Varlaam, care va avea mari merite în refacerea vieții călugărești și a m. A încercat recuperarea averilor imobiliare și mobiliare, a construit opt chilii, iar în una dintre ele a redeschis școala de la m. Bis. a fost pictată în anul 1759, de către Simion din Pitești și ucenicul său Nicolae, prin grija aceluiași egumen Varlaam Toplițan și a ep. gr. cat. Petru Pavel Aaron, cu un tablou votiv înfățișând-o încă pe Zamfira. Numeroase scene ale picturii s-a mai păstrat încă în pronaos și doar câteva fragmente pe fațada de vest. În anul 1762, ca urmare a aderării lui Varlaam și a călugărilor săi la mișcarea de revenire la ort., a lui Sofronie, chiliile au fost dărâmate, bis. incendiată, iar bunurile m. mobile au fost confiscate și duse la Blaj. În anii 1765 și 1772 este consemnată fără călugări. Reluarea vieții monahale, gr. cat., s-a făcut din anul 1775. Revendicarea bunurilor a început tot atunci, dar icoana Maicii Domnului, considerată făcătoare de minuni, a fost readusă la m. doar în anul 1913. S-au redobândit unele bunuri, printre care și parte din cele aparținătoare m. Plosca, care fuseseră ținute o vreme la bis. parohială din Izvoarele. A fost oficial desființată în 1785, astfel că la 1795 era, din nou fără călugări. La 1810 exista acolo un singur viețuitor, iar dotarea m. era extrem de precară. În următoarele decenii este încredințată spre administrare unor preoți mireni, care au adunat o serie de bunuri și au mărit biblioteca cu un cerdac-pronaos. Prin colectă publică s-a realizat o restaurare în ultimii ani ai sec. al XIX-lea. Alta s-a făcut apoi în anii 1908-1909, prilej cu care s-a deschis mormântul Zamfirei, tot atunci construindu-se clădirea stăreției, din vecinătatea de vest a bis. În 1911, m. a fost repusă în activitate. O nouă restaurare a fost făcută în anii 1923-1924. În preajma anului 1933, a încetat să mai funcționeze ca m. gr. cat.

A devenit m. ort. în anul 1948. În 1950 a fost transformată în m. de maici. În 1952 s-a ridicat o clopotniță pe o coastă stâncoasă, la sud-est de bis., la care s-au mai adăugat apoi, pe rând, alte anexe. O altă restaurare masivă s-a petrecut în 1954. Existența i-a fost întreruptă în intervalul 1959-1976, perioadă în care a adăpostit un azil de bătrâni. Cea mai importantă noutate arhitectonică a fost construcția, în anul 1986, a unui nou corp de anexe, distonat prin proporții, conceput aproximativ după tradiția brâncovenească. Nu a funcționat între anii 1959-1973. Actualmente este o m. de maici. În incintă s-a întemeiat și un liceu de fete (A. Pop, *Mănăstirea Prislopului. Un loc de închinare. Povestea ei pentru popor*. Lugoj, 1923; Gh. Balș, *Despre biserica Prislopului*. Vălenii de Munte, 1932; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.103-128; M. Porumb, *Biserica mănăstirii Prislopului (jud. Hunedoara) – un monument din secolul al XV-lea*, în vol. *Studii de istorie a artei*. Cluj-Napoca, 1982, p.124-127; M. Păcurariu, *Istoria Mănăstirii Prislop*. Arad, 1986; Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.122-134).

AR

Simișna, vezi **Șimișna**.

Sita Buzăului (com. Întorsura Buzăului, jud. Covasna). M. ort., cu hramul Schimbarea la față, nou înființată.

IVL

Slamina, vezi **Mica**.

Slatina-Nera (com. Sasca Montană, jud. Caraș-Severin). M. ort. de maici, cu hramul Cuvioasa Paraschiva, întemeiat după anul 1990.

IVL

Socolu de Câmpie (com. Cozma, jud. Mureș). M. ort. nouă, de maici, cu hramul Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul.

IVL

Solovăstru (jud. Mureș). M. românească, care a ființat în punctul numit "La locul dealului", pe valea Gurghiului, la o dată necunoscută. La fel de necunoscut îi este și hramul. Cea mai veche știre despre ea este marcată pe o carte, cu data anului 1766. Este însă de notat că însemnarea nu vorbește explicit despre m. noastră. În anul 1772 era deservită doar de un singur călugăr. Averea m. s-a transferat bis. parohiale din s. (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.167; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.135; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.283).

IB

Someșeni, vezi **Cluj**.

Someșu-Rece (Cătunul Talienilor, com. Gilău, jud. Cluj). Fostă m. românească, despre care nu avem nici un fel de date istorice precise. În perioada interbelică continua un pelerinaj la locul știut de existență a unui lăcaș dispărut (*Actele Adunării eparhiale ortodoxe a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului*. Cluj, 1938).

AR

Soporu de Câmpie (com. Frata, jud. Cluj). M. ort. nouă cu hramul Sf. Treimi, înființată în anul 1996.

IVL

Stâna de Vale (jud. Bihor). M. ort. de călugări, cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel, în construcție din anul 1992.

IVL

Stânceni (jud. Mureș). M. gr. cat. de maici, aparținătoare ordinului carmelit de rit bizantin, întemeiată în anul 1997. Are hramul Sf. Cruce și este filie a m. Sf. Ilie din Saint Remy, Franța.

AR

Stoboru (com. Cuzăplac, jud. Sălaj). M. românească, cu hram și poziție topografică sau limite cronologice de funcționare rămase necunoscute. Se știe doar că era de mici dimensiuni și ridicată din lemn de către Broina Urs (pictor muralist, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea), înainte de anul 1787, data desființării oficiale (*Răvașul*, I, Cluj, 1903, p.28, supliment; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.73-74; Ioana Cristache-Panait, *Semnificația istorică și valoarea artistică a bisericii de lemn din Vechea (jud. Cluj)*, în *RMMIA*, XLV, nr.2, 1976, p.52; M. Porumb, *Dicționar*, p.60).

AR

Straja, vezi **Lupeni**.

Straja (com. Berghin, jud. Alba). M. românească cu hram și rit necunoscut, care a funcționat până la 1760. După acel an, bunurile au fost acaparate de către laici (Z.

Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.168; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.62).

AR

Strâmba, vezi **Păduriș.**

Strâmba (com. Josenii Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. de maici, cu hramul Sf. Ierarh Spiridon, întemeiată în anul 1999.

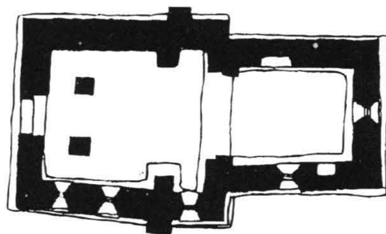
IVL

Strâmba Fizeșului, vezi **Păduriș**.

Strâmbu (Cășiel, com. Chiuiești, jud. Cluj). M. gr. cat., întemeiată de către nobilul Filip Pahomie Georgiu, nobil de Strâmbu, în anul 1765, prin ridicarea unei bis. de piatră, inițial cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1867), apoi al Înălțării Sf. Cruci (1900). Familia ctitorului prezumtiv este atestată acolo de la începutul veacului al XVII-lea, ceea ce poate conduce la ipoteza unei m. mai vechi, doar refăcute în piatră în anul 1785. Este amintită (în aceeași localitate ?) și o veche bis. de lemn, arsă la 1823, dar refăcută ulterior. La m. a fost trimis în exil, între anii 1834-1854, Vasile Bonifaciu Erdélyi, canonic și profesor de la Blaj. În intervalul amintit, el a organizat o școală cu bune performanțe. În anul 1864 este consemnat un singur toponim "La m.". M. era vacantă în anii 1867 și 1900. Bis. a fost arsă în anul 1923 și refăcută în anul 1925 de către preotul Atanasiu Georgiu, cu ajutorul lemnului cumpărat din bis. s. Dumbrăveni. O m. de călugărițe s-a înfiripat aici din nou, în anul 1955, dar a fost desființată în anul 1957 sau 1959. S-a refăcut în anul 1991, tot ca o m. de maici (*Siematismul 1867*, p.4; *Șematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900*. Blaj, 1900, p.26; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.168; St. Meteș, *Mănăstirile*, p.148; A. Pădurean, *Chiuiești – o istorie a credintelor religioase*. Dej, 1999, p.59-62).

AR, IVL

Streisângeorgiu (or. Călan, jud. Hunedoara). Bis. ort. din s. este una dintre cele mai vechi edificii ecleziastice, de piatră, din România. Era deja ridicată înainte de anii 1313-1314, ani în care, o pisanie, mărturisește o rectitorire. Cimitirul din jurul ei începe deja de la mijlocul sec. al XII-lea. De mici dimensiuni, cu o navă de 4,60 x 4,20 metri, atașată la un altar dezaxat, cu dimensiunile de 3,20 x 2,80 metri, posedă încă particularitatea unui turn clopotniță ridicat pe doi stâlpi și peretele de vest al naosului. Urmele ale stratului de pictură de la începutul sec. al XIV-lea nu se văd decât din petecele de tencuială simplă, întâmplător căzute ori înlăturate. Ele indică însă cel puțin prezențele unor sfinți militari și a unei Judecăți de Apoi. Aceeași pereți sunt tapetați cu sgrafite chirilice dintre cele mai interesante.

Biserica mănăstirii de la Streisângeorgiu

Pe latura din naos a turnului se află cea de-a doua pisanie, cu data 1408. Ea ni s-a transmis repictată în sec. al XVIII-

lea (1743). Lectura ei ne dezvăluie faptul că jupanul Chendreşu, cu soţia Nistora, şi copiii, au zidit "m." în cinstea Sf. Gheorghe. Termenul folosit nu a fost luat în seamă de istoriografia românească, din reţineri formale şi clişee de interpretare. Noi însă socotim că el reflecta o stare de fapt, asociată bis., cel puţin pentru o perioadă de timp scurtă, ca şi în cazul Densuşului ori Ribiţei. Posibil ca m. să fi funcţionat doar atât cât ctitorii ei, din familia cnezială locală, i-au susţinut existenţa, după care a redevenit bis. parohială (G. Mihăilă, *Cele mai vechi inscripţii cunoscute ale românilor din Transilvania (1313-1314 şi 1408, Streisîngeorgiu – oraşul Călan, judeţul Hunedoara)*, în *RMMMIA*, XLVII, nr.1, 1978, p.37-38; V. Drăguţ, *Streisîngeorgiu. Observaţii preliminare privind picturile murale*, în *RMMMIA*, XLVII, nr.1, 1978, p.39-42; R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului*. Bucureşti, 1988, passim; Adrian A. Rusu, *Ctitori şi biserici*, p.94).

AR

Strungari (com. Pianu, jud. Alba). M. ort. de maici, cu hramul Tăierii Capului Sf. Ioan Botezătorul, întemeiată în anul 1997. Amplasarea ei, în Valea Pianului, a fost în legătură cu o chilie de pustnici care a existat acolo de la începutul sec. XX.

IVL

Stupini, vezi **Păduriş**.

Sub Piatră, vezi **Subpiatră**.

Subpiatră (Ocăşeşti, Sub Piatră, com. Sălciua, jud. Alba). M. românească, amintită ca gr. cat. de o însemnare pe carte (*Cazania lui Varlaam*) din anul 1727. Un alt document ne mărturiseşte că la 1765 a fost ocupată de către ort. Tradiţia susţine că a fost arsă de Buccow şi dar s-a refăcut la scurt timp. Din anul 1767 sunt cunoscuţi preoţi şi monahi.

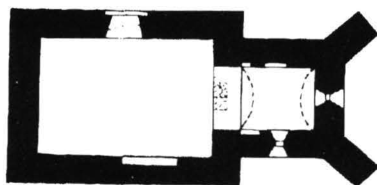
O m. ort. de maici, cu hramul Sf. Parascheva, a fost recent înfiinţată (Z. Pâclişanu, *Măruntişuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.394; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn*, p.124).

IB, IVL

Suciu de Sus (jud. Maramureş). M. ort. nouă, de maici, cu hramul Sf. Treimi, amplasat pe locul unui sc. mai vechi, lichidat în timpul comunismului.

IVL

Suseni (Colţi, com. Râu de Mori, jud. Hunedoara). M. ort. dedusă indirect prin analiza complexă a mai multor tipuri de surse, dintre care unele cu amintirea conservată şi de către tradiţie. A fost construită către sfârşitul sec. al XIV-lea de către familia nobiliară a Cândeştilor din Râu de Mori. La mijlocul sec. al XV-lea, unul dintre vieţuitorii ei pare să fi fost Nicolae-Nicodim de Râu de Mori, mort în luptele cu turcii, în pasul Vulcan. A funcţionat probabil până către mijlocul sec. al XVI-lea. Atunci, familia ctitorilor (numită acum Kendeffy), despărţită de credinţa ort., a desfiinţat m.

Biserica mănăstirii Râu de Mori

Clădirea a fost mult timp părăsită, conservându-și totuși, în foarte mare parte, elementele originale. Se păstrează bis. compusă dintr-o navă simplă și altar cu închidere rectangulară, suprapus de un turn, cu ancadramente și muluri fine de piatră, gotice, și un coif piramidal, din plăci de piatră. Turnul are particularitatea de a fi asemănător cu un turn-locuință de fortificație, cu accesul la nivelul II, dinspre sud. Ultimul nivel posedă, de asemenea, guri de tragere pentru arme de foc, de forma unor găuri de cheie de broască răsturnate. În interior, mai ales în altar, a posedat o zestre de pictură de foarte bună calitate, astăzi foarte distrusă. Printre altele, ea dezvolta amplu, în imagini, Imnul acatist. În interior a fost îngropat un stareț ori vlădică cu numele de Ghenadie (?) (1505), a cărui lespede funerară este păstrată lângă bis. parohială din Râu de Mori.

Cercetările arheologice din anul 1980 au descoperit, în interior, câteva urme de morminte răvășite, aparținătoare familiei ctitoricești, iar în exterior, circa 15 morminte călugărești, cu inventar sărac.

Refăcută din anul 1995, ca m. ort. de călugări cu hramul Duminica Tuturor Sfinților. Toate operațiunile de restaurare sunt, din păcate, un bun exemplu pentru felul în care acestea nu ar fi trebuit fi făcute (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Le programme iconographique des églises à Rîu de Mori et Densuș*, în *RRHA*, XIII, 1976, p.81-103; Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p.108-120).

AR

Suseni (jud. Mureș). M. fr. ctitorită de către Ioan Losonczi, în anul 1427, când este deja menționată de o scrisoare papală, semnată de Martin al V-lea. În același document, ni se spune că a fost populată cu călugări veniți din m. Sacoșu Turcesc, după anul 1431. Aparținea custodiei transilvane a observanților. A avut hramul Sf. Mihail. M. a fost amplasată probabil la nord-vest de s., pe o movilă. Cele câteva alte atestări pe care le are, nu trădează decât funcționarea ei continuă. În 1471 sunt amintiți călugării ei în testamentul lui Andrei Toldalagi. În 1531 apare doar ca o simplă rezidență. La 1535, era locuită de 17 călugări, printre care unul era confesorul beghinelor. Tot atunci patru novici învățau aici. Elementele din urmă dau de înțeles că devenise convent. Starea pe care o avea la anul 1540, o făcea de nelocuit și se spera în intervenția familiei ctitorilor pentru o refacere. Se implică în operațiune Farkas Bethlen și Francisc Kendy, dar fără succes. Mai mult decât atât, același Francisc Kendy o transformă în fortificație în anul 1541, dar primindu-și înapoi cetatea de la Brâncovenești (1542), o abandonează, condamnând-o la ruinare. După toate probabilitățile, fiind lăsată în părăsire, s-a distrus treptat (*Karácsonyi*, II, p.47-49, 549; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.251; *Entz* 1994, p.123; *Entz* 1996, p.94, 376, 378, 516, 528; *Léstyán*, I, p.120-121; P. Benedek F., *Csíksomlyó*. Kolozsvár, 2000, p.229).

AR, IB, ML

M. beghinelor. În 1535 este amintit confesorul fr. al beghinelor. Alte date nu știm despre ea (*Karácsonyi*, II, p.549).

ML

Svinița (jud. Mehedinți). M. ort. construită pe undeva în jurul localității. A avut hramul Sf. Nicolae. Este menționată în

defterele turcești din anii 1569-1579. Numai avem alte date despre ea (Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.134).

AR

Ș

Șag (Timișeni, jud. Timiș). M. ort. de maici, construită lângă pădurea Girocului. Ridicată la 1944, cu hramul Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul, ca o ctitorie a lui Vasile Lăzărescu, mitropolit al Banatului. Bis. m. a fost adusă în anul 1968, din s. Gherman. A fost sfințită în anul 1972 (*Mureșianu*, p.136-138).

AR

Șemlacu Mare (com. Gătaia, jud. Timiș). **M. b.** amplasată de dealul Sümeg. A fost întemeiată anterior anului 1152, cu hramul Sf. Rege Ștefan. M. a fost desființată cândva în cursul sec. al XIII-lea. Posibil ca bis. ei să fi fost în continuare utilizată ca bis. parohială, cel puțin în sec. al XIV-lea. Topografia medievală a fost complet modificată în urma incursiunilor și a ocupației turcești (*Györffy*, III, p.493-494; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.43).

AR

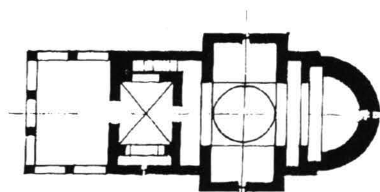
M. a. întemeiată de către regele Bela al IV-lea, în interiorul intervalului cronologic 1256-1270. A avut hramul Sf. Toma Becket. Nu se cunoaște amplasamentul ei sigur, unele interpretări o localizează chiar în preajma Gătaiei. În anul 1278, abatele ei se numea Iacob. Potrivit unei transcrieri falsificate, din 1300, regele Ștefan al V-lea a dat a. eremiți, lângă Bârzava, o moară cu posesiunea și cele aparținătoare, descriind și hotarul acestora. În detalierea hotarului este amintită capela Sf. Maria ridicată în insula Berzava. În listele papale din 1332-1337 nu apare abatele m., doar preotul localității, ceea ce poate însemna și faptul că m. nu mai funcționa sau era într-o stare jalnică. Încetarea activității ei s-a produs dintr-un motiv necunoscut (*Györffy*, III, p.494-495; D. Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*. Timișoara, 1998, p.378).

AR

Șemlacu Mic (Săraca, "Șemliug", com. Gătaia, jud. Timiș). M. ort., situată în afara s., pe malul pârâului Lunca. Este cunoscută cu hramul Intrarea Sf. Fecioare în Bis. Tradiția o consideră ridicată de urmașii despotului sârb Gheorghe Brancovici (mijlocul sec. XV). Este posibil ca m. să se regăsească menționată în defterele turcești din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. (vezi **Moravița**). Cercetarea arheologică (1973) confirmă datarea bis. actuale în sec. al XV-lea, dar până la jumătatea sec. al XVIII-lea referințele scrise certe, despre m., lipsesc. Se pare că în perioada 1660-1666, m. nu avea nici un călugăr deoarece nu figurează ca restul localităților din jur și ca alte m., în catastiful de mile de la Ipek. O pisanie așezată deasupra ușii, amintește despre o restaurare și o pictare sau repictare integrală a bis. din anul 1730, în vremea ep. Maxim Nestorovici, a egumenului Simeon și a ctitorului sârb Giuriciko Lazarevici, cu fiii. Zugravi au fost, conform unei inscripții din absida altarului,

Andrei, cu fiul omonim, împreună cu Iovan și Chiriac. Pictura murală realizată de această echipă este socotită înrudită cu cea brâncovenească. La 1753 s-ar fi copiat o icoană mai veche de la această m. De la 1771 se cunoaște în linii generale configurația ansamblului monahal. Bis. se afla în centru și era construită din piatră și cărămidă. Pe latura sudică era încadrată de două corpuri de chilii din cărămidă, cu pivnițe, iar pe cea nordică, de trapeză, bucătărie, depozite, cramă și alte anexe. Toate aceste clădiri erau înconjurate de o incintă din cărămidă. În 1771-1775 la m. se găseau doar șapte-opt călugări. Datorită veniturilor modeste a fost desființată în anul 1777. Bis. a fost dată spre administrare parohiei Butin, iar bunurile sale s-au transferat m. Mesici (Iugoslavia). În anul 1782 a fost vândută de către stat, împreună cu domeniul, familiei lui Ioan Ostoici. Bis. a devenit astfel, din 1838, necropola acestei familii, care a dărâmat o parte a anexelor. În anul 1865 se găsea în stare de ruină. Construcția a fost ulterior reparată, mai întâi în jurul anului 1929, apoi în anul 1934, când i s-a dat și hramul Schimbarea la Față. La acel moment fusese răscumpărată de la unul din urmașii lui Ostoici și trecută în posesia eparhiei Caransebeșului. Între 1948 și 1987 a servit ca bis. parohială. A fost reparată și în anii 1965-1969.

Clădirea bis. (15 x 5/8 metri), construită din piatră și cărămidă, cu bolți de cărămidă, prezintă un plan în cruce greacă, cu abside lateralele pătrate, pronaos de mici dimensiuni și altar în hemiciclu, completat de un pridvor deschis, pe latura de vest, adăugat în sec. al XVIII-lea. Componentele laterale sunt boltite semicilindric, iar la intersecția lor se ridică tamburul turlei, de secțiune circulară în interior și octogonală în exterior, terminată printr-o cupolă.

Biserica mănăstirii Săraca

Altarul este boltit printr-o semicalotă și un semicilindru, iar pronaosul cu o boltă cu dublă curbură. Pictura murală, realizată de către Andrei, împreună cu fiul său Andrei, Iovan și Chiriac, a fost socotită ca fiind înrudită cu cea brâncovenească (*Szentkláray*, p.60-63; *FD*, XXXVII, nr.51, 1922, p.2-4; XXXVIII, nr.1, 1923, p.3-5; I. Miloia, *Mânăstirea Săraca centru de cultură și artă bănățeană*. Timișoara, 1932; At. Popa, *Mănăstirea "Săraca" (prezentare iconografică)*. Timișoara, 1943; V. Vlăduceanu, *Mănăstirea Săraca*, în *Biserica Bănățeană*. Timișoara, 3, nr.31, 1942, p.6-9; V. Țigu, L. Oprișa, *Mănăstirea Săraca*. București, 1971; *Stoicescu*, p.133; G. Cantacuzino, *Date arheologice privind trecutul unei mănăstiri bănățene. Mănăstirea Săraca din Semlacu Mic*, în *MB*, XXIV, nr.4-6, 1974, p.299-309; *Mureșianu*, p.87-103; Liana Roșiu, *Aspecte privitoare la. conservarea arhitecturii la biserica mănăstirii "Săraca"*, în *MB*, XXXIX, nr.1, 1989, p.80-86; C. Moisescu, *Biserica Mănăstirii Săraca – secolul al XIV-lea – din Semlacul Mic (jud. Timiș). Considerații privind arhitectura monumentului*, în *RMMIA*, XX,

nr.2, 1989, p.66-72; Tereza Sinigalia, *O ipoteză privitoare la soluțiile planimetrice și structurale ale bisericii mănăstirii Săraca*, în *Analele Banatului. Arta*, III, 1998, p.27-37; Dorina Pârvulescu, *Câteva reconsiderări privind pictura bisericilor mănăstirilor de la Săraca și Bezdin*, în *Analele Banatului. Arta*, III, 1998, 115-159; M. Porumb, *Dicționar*, p.233-234).

IB

Șercăița (com. Șinca, jud. Brașov). M. românească cu amplasament, hram și vechime necunoscute. Cea dintâi menționare este din anul 1744. La 1748 erau acolo un preot, trei călugări și o călugăriță, dar peste exact un deceniu, la m. este conscris doar un singur viețuitor. A dispărut la o dată neștiută, de după 1767, când se consemnează că întreaga suprafață a m. era de 80 pași în lungime și 50 în lățime. Nu cunoaștem în continuare destinul ei (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.166; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.97; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românescă*, în *BMI*, XXXIX, nr.2, 1970, p.33).

AR, IB

Șieu-Măgheruș (Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. (?) ridicată la marginea unei păduri, lângă o capelă dedicată Sf. Ladislau. La începutul sec. XX, când era socotită pustie de 60 de ani, se mai observau urme de fundații. Icoane cu imaginea Sf. Ladislau au fost mutate la bis. parohială, unde mai erau vizibile în anul 1837 (*Kádár*, VI, p.26-28; Z. Pâclișanu, p.160; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.143).

AR

Șilea (com. Fărău, jud. Alba). M. ort. de călugări, nouă, cu hramul Sf. Treimi.

IVL

Șimișna (com. Rus, jud. Sălaj). M. românească atestată la 1763. O sursă mai veche oferă o informație, nesigur legată de această m., despre prezența a doi preoți în anul 1658. Viața m. ar fi încetat în primii ani ai sec. al XVIII-lea, când, potrivit tradiției, ultimul călugăr a fost spânzurat de către un român din Pustuța, iar bis. de lemn a m., a fost mutată tot acolo. Dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr astfel, atunci ele trebuie plasate cândva după 1763, când este încă înregistrată pe loc. Poziția m. nu a fost identificată, deși două toponime legate de ea au fost înregistrate în sec. al XIX-lea (*Kádár*, V, p.493; VI, p.87; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.167; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.146).

AR

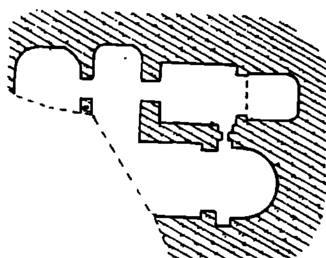
Șimleul Silvaniei, vezi **Bic**.

Șinca Nouă (com. Poiana Mărului, jud. Brașov). M. românească, care făcea parte dintr-un grup de lăcașuri de acest fel, aflate până în 1761 în hotarul aceleiași comune. Datorită surselor foarte precare și separării localității în șinca Nouă și Veche, m. nu pot fi clar identificate. Cea care a ajuns să aparțină de șinca Nouă a fost menționată la 1748. Se găsea pe o moșie fiscală și avea un ieromonah, cinci călugări și o călugăriță. În 1755 era socotită m. ort. Dintr-o informație din 1859 reiese că bis. m. a fost din lemn și a ars la 3 iunie 1761. Pe locul ei s-a ridicat apoi bis. parohială, și aceasta abandonată în favoarea unei bis. din cărămidă. La o renovare a bis.

din lemn s-ar fi aflat, în fundament, un fragment dintr-o piatră inscripționată despre care se susține că provine de la fosta m. Textul pisaniei, citit astfel: "*(Această Sf. mănăstire)...e întru cinstea sf(în)tului apo(s)tol Petru în(tr)u zilele înă(l)țatului (împărat) Carol (VI) și s-a nevoit (a clăd)i jupanu (Bi)aca iunie 29, 7237/1729*", nu poate fi însă un indiciu sigur pentru același lăcaș, în zonă existând mai multe m. De asemenea, putea să se refere și la o bis. parohială (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.97-99; V. Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*. Cluj-Napoca. 1996, p.18-21).

IB, AR

Șinca Veche (com. Șinca, jud. Brașov). M. românești atestate în sec. al XVIII-lea. Numărul lor diferă în funcție de ani sau surse.

Mănăstirea rupestră din Șinca Veche

La 1748, era înregistrată una în partea de jos a s., pe un pământ deținut de boieri, locuită de un preot, patru călugări și două călugărițe și cu o avere foarte restrânsă. Ca și în cazul celei din șinca Nouă, nu se știe cu care dintre trimiterile toponomastice de mai târziu se poate identifica. O m. cu funcționare certă, a fost cea săpată în stâncă, în dealul Pleșul (la 1758, "Crețul"). M. rupestră dispunea de două spații considerate bis. și de o încăpere de locuit. Unul din spațiile de cult are altar, naos și pronaos, celălalt doar naos cu absidă semicirculară.

Destinația celei de-a treia încăperi a fost stabilită pe baza urmelor unui sistem de încălzire. Vechimea sau hramul nu i se cunosc. Datarea propusă pentru sec. al XIV-lea, rămâne discutabilă. O sursă din 1789, atestă existența m. și o descrie foarte sumar. În prima parte a sec. XX i se preciza gradul de degradare. În locurile numite "Strâmba" (1758) și "Trestioara" s-ar fi aflat alte două edificii populate cu călugări. După o informație din 1859, dispuneau de câte o bis. de zid și câte o moșie. Alte m., la fel de dificil de localizat și cu informații doar despre numărul viețuitorilor, mai sunt menționate în punctele "Plopoasa" (1758), "Gura Fătăciunii" (1758), și "Valea lărguță". Sursele sec. al XVIII-lea au folosit probabil pentru aceleași m. toponime diferite. De la m. provine inscripția cu cărbune (?) "*ieromonahul Mihai, anul 1675*" (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.167; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.97-99; Ioana Cristache-Panait, *Datarea bisericii de lemn din Șinca Nouă*, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, București, 1967; V. Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*. Cluj-Napoca. 1996, p.18-21; A. Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, 1999, p.133-134).

IB, AR

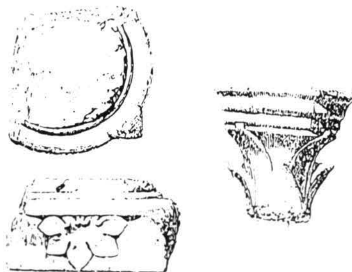
Șiria (Feredeu, jud. Arad). Sc. ort. de călugări, întemeiat probabil în sec. al XVIII-lea (fără

date concludente), cu hramul Sf. Gheorghe, în extrema de sud a Șiriei, la mai puțin de un kilometru est de șoseaua către Ghioroc. Data certă de întemeiere este anul 1931. Refăcut din anul 1987, dar pe un amplasament aflat spre nord, în fața ansamblului vechi. Posedă o bis. de zid reparată și pictată, alături de un corp de clădiri anexe (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 1999, p.255).

IVL, AR

Șoimi (Buzgow, jud. Bihor). M. paul. construită de familia Borșa, menționată în anul 1327, cu prilejul împărțirii dreptului de patronat. Localizarea sa a fost pusă în dificultate de reperul folosit pentru amplasarea sa, respectiv cetatea Șoimi. Ori, o parte a cercetătorilor i-au asociat numele cu acela al cetății de lângă Aleșd (*Solyomkö*, Șinteu, Piatra Șoimului), uitând că o a doua cetate cu același nume (*Solyomkö*) se afla pe teritoriul comunei Șoimi, în sudul aceluiași județ. Dualitatea este marcată în documente, prin afirmația publicată încă în sec. XIX: *castrum Solyomko, in comitatu Bihar, olim duplex*. Hramul era al Sf. Nicolae. S. a fost donat ulterior (1333) ep. și capitlului de Oradea. A fost distrusă în anul 1424 de către fostul voievod al Transilvaniei, Iacob Lackfi. Moșiile ei (patru) și cele două mori au fost confiscate. Cunoaștem doi priori ai ei: Paul (1361) și Ioan (1424).

M. fusese situată pe un grind (Cristor) păstrat la confluența albiilor Crișului Negru cu Șoimul. M. ocupa partea de răsărit a sa. Posibil ca unele descrieri mai vechi să se refere la ea, nu la Sânnicolau de Beiuș. În cazul din urmă a avut două turnuri. Cercetări arheologice parțiale (1972), efectuate de o echipă condusă de către Radu Popa, au rămas nepublicate. Au fost descoperite urmele bis., construită extrem de îngrijit, cu pietre ecarisate. Nici o altă informație nu ne-a fost accesibilă.

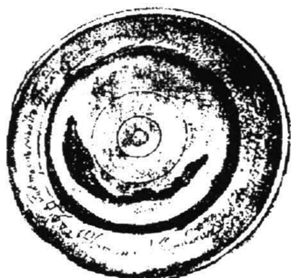
Elemente decorative din mănăstirea de la Șoimi

Bunyitay oferă desenele a trei pietre profilate: o consolă sau un capitel cu frunze și două retrageri, și două baze, una de colonetă și alta de coloană, ultima decorată cu motive vegetale. Piesele aparțin sculpturii romanice, fapt ce indică o categorică vechime mai mare decât cea oferită de atestările documentare. În localitățile apropiate se mai conservă urme de ogive gotice și alte pietre profilate. În preajma m. a fost descoperit un depozit de unelte și arme de fier (*AÉ*, 1897, p.313; *Bunyitay*, II, p.364-365; 480-482; *Csánki*, I, p.595, 597; *Magyarország vármegyei. Bihar vármegye*, p.48, 466; *Györffy*, I^3, p.606; *DocArtPaul*, I, p.21; I. Emödi, *Un depozit de unelte medievale descoperit la șoimi (jud. Bihor)*, în *Crisia*, X, 1980, p.534-537; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.17, cu localizarea eronată).

AR

Șoimoș, vezi **Lipova**.

Șomcuta Mare (jud. Maramureș). M. ort. dispărută, al cărei amplasament este trădat de toponimul "La m.". Începuturile și hramul nu sunt cunoscute. La 1717, boierul Toma Cantacuzino dăruiește "m. grecești a Șomcuții", un discos, confecționat la Brașov și decorat cu portretele familiei sale.

Discos al mănăstirii din Șomcuța Mare

M. este atestată la 1777, de o însemnare de donație a unui octoih. S-a mai presupus că o icoană din anul 1778 i-ar fi aparținut. Nu cunoaștem data desființării și modalitatea dispariției clădirilor (N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*. II, București, 1906, p.190; Viorica Ursu, *Un document inedit privind relațiile Chioarului cu Române în evul mediu*, în *Marmatia*, IV, 1978, p.79-83; M. Porumb, *Pictori maramureșeni din secolele XVII-XVIII în colecțiile Muzeului de Artă din Baia Mare*, în *Ars Transsilvaniae*, VI, 1996, p.55).

AR

Șopteriu (com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. cu hram necunoscut, înființată anterior anului 1765, când deja nu mai avea viețuitori, ci doar un preot mirean. Situația era neschimbată în anul 1774. Desființată în anul 1782, când bis. era socotită în stare bună, însă dotările ei nu mai existau, iar livada înconjurătoare era socotită bătrână și tăiată de către ort. Totuși, despre folosirea fostelor sale averi, de către gimnaziul din Blaj, se știa încă la 1902 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.168; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.74; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.478, 483).

AR

Șugag (Țeț, jud. Alba). M. ort. de maici, înființată în anul 1955, cu hramul Sf. Gheorghe. Refăcut în anii 1997-1999.

IVL

Șumuleu, vezi **Miercurea Ciuc**.

T

Tauț (jud. Arad). M. incertă, intrată în istoriografie prin interpretarea eronată a unui singur documente papal din anul 1187. Apartenența călugărilor ei nu a putut fi stabilită. S-a discutat totuși, fără nici un temei care să reziste criticii, despre ioaniți. Ipoteza s-a sprijinit, în egală măsură pe prezența, în localitate, pe dealul cetății, a unui complex fortificat. În centrul său s-a aflat o bis. cu altar decroșat, construită din piatră și cărămidă. Ea a fost înconjurată, mai întâi, de o incintă aproximativ pătrată, de piatră, iar apoi de valuri și șanțuri de pământ. Descoperirile întâmplătoare nu fac decât să sugereze folosirea locului cel puțin până în sec. al XV-lea, fără să întărească supozițiile legate de prezența acolo a unei m. ori numai a unui simplu lăcaș de cult (*Márki*, I, p.383; 431; Kovách G., ***Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII-lea***, în ***Ziridava***, XII, 1980, p.198; Adrian A. Rusu, G. P. Hurezan, ***Biserici medievale din județul Arad.*** Arad, 2000).

AR

Tălmaciu (jud. Sibiu). În anul 1369, trupele lui Vlaicu Vodă, domnitorul Țării Românești, distrug o m. închinată Sf. Nicolae. A fost construită de ctitori necunoscuți. A fost socotită fie o m. paul., fie una a călugărilor crucigeri (ioaniți) sau a fr. Nu a mai fost refăcută. Fusese amplasată pe strada principală, aproape de colțul cu Langgasse. Pe partea opusă a străzii se găseau urmele unui turn rotund, cu diametrul de opt metri, a cărui urme au fost înlăturate în anul 1911 (*Fuxhoffer*, p.146; N. Iorga, în *RI*, VI, p.190; *Entz* 1996, p.78, 418; H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen.* I. Hermannstadt, 1998, p.724; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.66).

AR

Tăuți (com. Meteș, jud. Alba). M. paul. situată sub cetatea ep. din aceeași localitate, pe valea Ampoiului. A avut hramul Sf. Fecioare. Sursele numesc fondatori diferiți. După unele, întemeierea aparține ep. Dionisie Szécsi, după altele (care au urmat probabil tradiția din sec. al XVI-lea), ep. Gobelinus (1384), în acest ultim caz fiind amplificată sau sfințită (1386-1389) de către ep. Emeric, succesorul lui. Ipotezele par să fie însă contrazise de un document din 1299, care menționează deja o moșie a eremiților în s. învecinat, Micești. I se cunosc apoi alte câteva posesiuni (1384, 1519). În 1402, m. beneficiază de o indulgență papală. Se cunosc numele unor locuitori ai m.: priorii Ioan (1445-1450) și Anton (1504), Ștefan, vicar general (1520), călugării Benedict, Anton (1504), Benedict și Andrei (1504) și frații laici Mihail (1460), Dumitru și Francisc (1520). Andrei a fost și vicar transilvan (1508). În anul 1508 este făcută, pe seama sa, o bogată donație din partea preotului Blasiu din Cojocna, constând într-o capelă ridicată în cinstea Sf. Ecaterina din Cojocna, cu tot echipamentul

necesar (cărți religioase, haine preoțești, pocal), precum și două vii, două heleștee, o casă și cai de rasă. La începutul sec. XVI, m. era încă înfloritoare, deoarece cumpăra, pentru 150 de florini, toate părțile de posesiuni ale lui Gașpar, fiul lui Ioan Horváth, aflate în Oarda, Galtiu și Fahid. Printre donatori se număra și Francisc Várdai, ep. Transilvaniei (1520). Unii susțin că la 1521 a fost atribuită mai întâi capitlului din Alba Iulia și apoi episcopiei (1553), datorită lui Ferdinand I. La 1532, i se confirma încă o danie de sare, în valoare de 100 de florini, de la cămara din Turda, făcută de către regele Ioan I Zápolya, în anul 1531. În 1556 a fost secularizată. La 1579, revenirea călugărilor era urgentată de către voievodul Cristofor Báthory. În 1580, m. se mai pomenește într-o danie a lui Cristofor Báthory, ca fiind transformată în depozit. În anul 1586, clădirea fiind părăsită, a fost donată colegiului iez. din Alba Iulia. Ultimele forme mai închegate, din vechiul ansamblu au fost văzute în sec. al XVIII-lea, dată după care a dispărut cu totul (*Rupp*, III, p.235-236; Cserni B., *A Szentmihálykői zárdának felfedezéséről*, în *AÉ*, XIX, 5, 1899, p.398-400; Veress E., *Báthory István királyi*. Budapest, 1937, p.52; P. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p.453; *Guszsik-Fehervàry*, p.8; *DocArtPaul*, I, p.177-179; II, p.433-434; Balogh Jolán, *Kolozsvári köfaragó mühelyek XVI. század*. Budapest, 1985, p.275; *Entz* 1994, p.44, 113, 158; II, p.471-472; V. Rus, *Syllogimacorum*, II, p.245).

AR, ML, IB

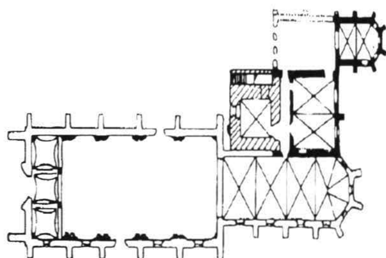
Tăuni (com. Valea Lungă, jud. Alba). M. ort. de maici, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, nou întemeiată.

IVL

Târgu Mureș (jud. Mureș). M. deținută cu probabilitate de către **fr.** observanți. Prima dată, respectiv anul 1316, a fost considerată ca nesigură pentru existența ei. Prima atestare a m. este din anul 1332. S-a pretins, în istoriografia mai veche, că începuturile i-au fost puse de către d. (1303), care, dintr-un motiv necunoscut, au părăsit locul în favoarea fr. Nu avem însă nici un indiciu în acest sens. Atestarea ei certă ar fi, după unele opinii, anul 1332, după altele, anul 1400. M. a avut probabil trei faze de construcție, până acum identificate. Prima fază datează de la mijlocul sec. al XIV-lea, când s-a construit, din cărămidă, capela m., având ca cea mai apropiată analogie sanctuarul m. b. din Cluj-Mănăștur. Alte elemente ale acestei perioade au dispărut. A doua fază se încadrează aproximativ între anii 1390-1410. Un document din 1400 menționează terminarea altarului principal al bis., prilej cu care fr. au primit o indulgență papală, cu acordarea dreptului de pelerinaj. Acest drept a fost păstrat până la Reformă. El pare să explice, cel puțin în parte, mărimea neobisnuită a bis. m. (56 x 10 metri), ridicată toată din cărămidă, bis. care a fost cea mai mare din Transilvania, până la construirea m. din Cluj, la sfârșitul sec. al XV-lea. În a doua fază se construiește de asemenea sacristia, altarul și nava bis., împreună cu ancadramentele și portalurile. Acestea din urmă sunt de o mare sobrietate. A treia fază de construcție se leagă de fr. observanți, care preiau m. de la

conventuali, în anul 1444, prin intermediul cardinalului și nunțiului apostolic Giuliano Cesarini și cu ajutorul lui Ioan de Hunedoara. În această perioadă s-a construit turnul bis. și s-a extins aripa estică a m., identificată cu ocazia săpăturilor arheologice. Cu același prilej, s-a identificat coridorul central din corpul anexelor de nord. În jurul anilor 1480, m. a fost fortificată, sub pretextul pericolului turcesc. Acest lucru este evidențiat astăzi prin două turnuri medievale păstrate, refolosite mai apoi, în cursul sec. XVII, la cetatea orășenească. Se pare că tot atunci, clădirea capelei era inclusă în sistemul de fortificație, primind un nou etaj și fiind transformată astfel în turn de apărare. Limitele de nord ale fortificației, identificate tot arheologic, se aflau destul de aproape de anexele m. La inventarierea din anul 1535 era populată de 24 de călugări. Împărțirea vicariatului transilvan, petrecută în același an, a avut drept consecință stabilirea uneia dintre cele două capitale noi, de custodie fr., aici. M. fiind dintre cele mai bogate din Transilvania, era bine echipată și bogat decorată, avea orgă, vitralii, se presupune că avea un altar zburător, fresce în interior și în exterior, un crucifix de la începutul sec. al XVI-lea, sculptat de faimosul meșter Weit Stoss. El fusese comandat de către Nicolae Apafi. Din vechile fresce medievale a mai ajuns până la noi doar o reprezentare a Sf. Leonard, aflată pe timpanul portalului de sud. În capelă se conservă, până astăzi, câteva fragmente de fresce, reprezentând sfinți ep. Dată fiind importanța m., foarte probabil, aici funcționa o școală și un scriptoriu. Printre cei mai importanți donatori se aflau familia Apafi, Dionisie Veres (1453), Andrei Toldalagi (1471), Leonard Barlabássi, vicevoievod al Transilvaniei (1525) și alții.

M. fr. din Târgu Mureș a fost dăruită, de către principele Ioan Sigismund, anterior anului 1550, lui Paul Baki, care nu a beneficiat de pe urma ei, deoarece, la 1550, ea a fost arsă. Distrugerea definitivă a fost împlinită de către oamenii lui Petru Petrovici (1556). Ulterior (1581) a fost folosită de către luterani și în final, până astăzi, de către calvini. La 1610 clădirea bis. era încă descrisă cu multe clopote și un ceas mare. Bolțile ultimei bis. de m. au dispărut la începutul sec. al XVII-lea. O serie de diete ale principatului s-au ținut în această bis.

Planul mănăstirii franciscane din Târgu Mureș

Cercetările arheologice sistematice, începute din anul 1999, au demonstrat că anexele se desfășurau către nord pe două tracturi, despărțite de un culoar central. Faza inițială a fost depășită, către mijlocul sec. al XV-lea, prin ridicarea unei bis. impresionante ca dimensiuni, comparativ cu edificiile anterioare. Altarul, astăzi vizibil, încalecă alte fundații anterioare care nu par să aparțină altarului vechi, care a fost sigur mai mic și mai apropiat de anexe. S-au

descoperit componente ale anexelor de nord, dispuse, așa cum s-a precizat deja, de-o parte și de alta unui culoar central. Osuarul m. a ieșit la iveală în preajma peretelui de nord al capelei. Cimitirul, cuprinzând schelete de maturi, fără nici un fel de inventar, a fost regăsit spre nord de nava bis. Din inventarul mărunt sunt de menționat sticlăria (inclusiv de construcție), cahlele și piesele mici de bronz (*Karácsonyi*, I, p.203; II, p.114-116; *Entz* 1994, p.127; *Entz* 1996, p.104-105 și passim; *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*. București, 1993, p.108; F. Romhányi Beatrix, *A Ferencrendiek Marosvásárhelyen. A magyarországi kolostorok XIV. századi jegyzékének datálási problémái*, în vol. *Marosvásárhely történetéből*. Marosvásárhely, 1999, p.191-193; cercetări arheologice inedite Adrian A. Rusu și colaboratorii).

AR, ML

M. d. nesigură. Este posibil ca d. să fi început construcția unui convent (anterior anului 1303), dar, dintr-un motiv necunoscut, au părăsit locul în favoarea fr. (F. Romhányi Beatrix, *A Ferencrendiek Marosvásárhelyen. A magyarországi kolostorok XIV. századi jegyzékének datálási problémai*, în vol. *Marosvásárhely történetéből*. Marosvásárhely, 1999, p.191-193).

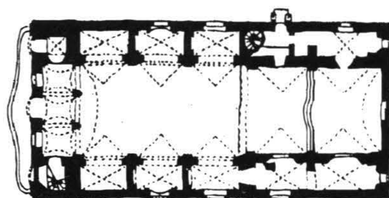
AR

M. beghinelor fusese amplasată probabil la est de cetate, pe strada numită a M. (Klastrom). Amintită doar în documente de secol XVI, cu cea mai veche dată 1503. Se cunosc donații din anii 1525 și 1549, care au fost suspectate că s-au îndreptat, de fapt, către o m. a clariselor, nu a beghinelor. Ultimele două beghine și-au vândut, în 1576, casa de piatră cu chiliile, preotului reformat, cu condiția să poată locui acolo până la moarte. Codicele Teleki (începutul sec. al XVI-lea) a fost scris parțial de către viețuitoarele de aici. În sec. al XVII-lea a fost demolată și a servit ca material de construcție pentru cetate (Keresztes Gy., *Marosvásárhely régi épületei*. Marosvásarhely, 1998, p.24; Léstyán F., *Marosvásárhely katolikus múltja*, în *Marosvásárhely történetéből*. Marosvásárhely, 1999, p.160-161).

AR, ML

M. iez. s-au instalat în târg imediat după cucerirea habsburgică. În 24 octombrie 1702, Simon Boer semna, la Făgăraș, un act de donație potrivit căruia o parte a casei sale din Târgu Mureș era transformată în capelă cat. Între 1703-1704 se construiește o capelă din lemn spre folosul iez. În timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea, lăcașul suferă unele deteriorări. În vederea edificării noului lăcaș de zid, iez. recuperează materiale din ruinele vechii bis. Sf. Nicolae; se cumpără casa cu etaj (datată în 1623) de la moștenitorii cronicarului Nagy Szabó Ferenc (1719-1720) și apoi alte două parcele cu case cuprinse între casa Boer și casa cronicarului. În 1722 se obține autorizația de edificare și o donație de 70.000 de cărămizi din partea lui Gabriel Haller. Încă după anul 1703, companiile iez. din Viena și din Nagykanizsa dăruiesc confraților din Târgu Mureș unele obiecte de cult și icoana Maicii Domnului cu pruncul Iisus, lucrare ce se află azi sub pictura altarului principal. În 8 august 1728 a fost așezată piatra fundațională a bis., a cărei construcție a fost încredințată arhitectului Valentin Scherzer și maestrului constructor Konrad Hammer din Schwalbach, stabilit în Cluj. Între 1729-1732 se înalță

sanctuarul. În anul 1732 va fi expediată din Viena pictura altarului principal, datorată, potrivit însemnărilor din *Historia Domus*, unui *Appelles Vienensis*. În 1733 s-au achiziționat alte 300.000 de cărămizi și 10 vase de var. Între 1734 și 1760 se ridică pereții navei, iar în 1747 coifurile celor două turnuri din fațadă sunt învelite cu tablă. Galeria și dalele din piatră ale pavimentului bis. sunt definitivate în 1749. La 4 octombrie 1750, ep. Sigismund Szroyka sfințește bis. iez. După anul 1750 începe amenajarea definitivă a interiorului: montarea altarelor secundare în capelele adiacente navei, încoronarea altarului principal cu blazonul de alianță al familiei Haller și Daniel (1755). În 1757 se încheie lucrările la amvonul bis., pe a cărui baldachin se afla odinioară inscripția: *GR. BETHLEN MUKLOS ÉS NEJE GR. CSÁKY KRISZTINA PÉNZEN, SCU/CH/BAUER AN/T/AL ÉS NACHTIGALL JÁNOS 1757* (sic!). Acum se păstrează un cartuș cu blazonul de alianță al familiilor Bethlen-Csáky. În 1762 este montată orga bis., o donație a lui Toma Monus. După desființarea ordinului iez., edificiul devine bis. parohială (8 octombrie 1773). Lăcașul va înregistra câteva refaceri și completări (etajare în 1781-1782), atunci au fost montate vitraliile de firma "Glasmalerei/ von A.L. Turke/Grotari", iar maestrul Szirmai Bela execută fresca de pe bolta bis. (Înălțarea Maicii Domnului, Închinarea Regilor Magi etc.). În 1899 s-au definitivat lucrările de restaurare ale lăcașului, la care a participat și Henrik Altenbucher. O altă importantă restaurare se întreprinde între 1933-1935: *DOM. EXTRUCTA A. RESTAURATA A. 1933-35*. În cripta bis., menționată din anul 1732, au fost înmormântați o serie de nobili care au donat pe seama m.

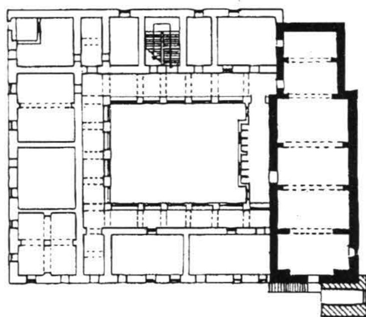
Biserica mănăstirii iezuite din Târgu Mureș

Bis. m. iez. este o construcție de plan rectangular, cu lungimea de 40 metri și lățimea de 19,80 metri. Sanctuarul, aflat în prelungirea navei, se încheie printr-o absidă rectangulară. Fațada vestică este marcată de două turnuri clopotniță unite printr-un fronton compus din segmente de arc surmontate de un coronament în unghi drept. Interiorul bis. mai dezvoltă, pe una dintre laturi, trei capele laterale, pe cealaltă patru capele. Sanctuarul este flancat de câte o sacristie. Deasupra acestora se află oratoriile. Nava și sanctuarul au primit bolți semicilindrice cu penetrații, capelele bolți în cruce, cu muchiile teșite, iar sub tribuna orgii apar bolți *a vela*. Altarul principal, Botezul Domnului, reprezintă o valoroasă lucrare a pictorului Michelangelo Unterberger. Altarele laterale au ca temă Sf. Ladislau, Sf. Iosif cu micuțul Isus, Sf. Ioan Nepomuk, Răstignirea cu Magdalena. În medalioanele unei rame baroce apar figuri de sfinți martiri ai ordinului iez.: Ignațiu de Loyola, Francisc Xaver, Ludovic Gonzaga etc. Cristelnița din piatră, datează din anul 1733 (*Historia Missionis Societatis Jesu cum ingressu eiusdem in oppidum Siculicale M.-*

Vasarhely Anno 1702 inchoata et subsequis continuata I. *Domus Historia*, p.1, 2, 5, 7, 12, 29, 45, 55, 92, 158, 167, 187-188, 202-203, 211, 215, 242, 255-256, 263, 272; Tr. Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*. Tg. Mureș, 1932, p.245-246; B. Nagy Margit, *Rénészánsz és barokk Érdelyben*. București, 1970, p.184, 187, 202, 237-238, 241, 249-250; N. Sabău, *Biserica rom. cat., Sf. Ioan Botezătorul din Târgu Mureș*, în *Repertoriul monumentelor istorice din Transilvania, jud. Mureș* (manuscris). Cluj-Napoca, 1973, p.33-43; *A marosvásárhelyi Keresztelö Szent János Plébania* (Pal Antal S., Márton Judit). Târgu Mureș, f.a.; Keresztes Gy., *Marosvásárhely régi epületei*. Marosvásárhely, 1998, p.26-27).

NS

M. fr. s-a început a fi construită între anii 1745-1747, pe latura de vest a Pieții Mari. A fost finalizată la 1777, iar turnul-clopotniță în 1802. Este edificată în stil baroc clasic. Hramul ales a fost acela al Sf. Emeric.

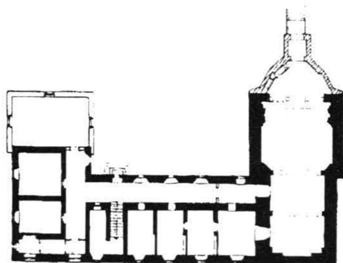

Mănăstirea franciscanilor din Târgu Mureș

Astăzi este conservat doar turnul clopotniță, restul clădirilor m. fiind demolate în anii 1971-1972, cu prilejul construcției Teatrului Național. Ferestrele cu vitralii și statuile au fost remontate la bis. catolică din Piața Libertății. Viața mănăstirească a fost reluată după anul 1990 (*Rupp*, III, p.279; Keresztes Gy., *Marosvásárhely régi épületei*. Marosvásarhely, 1998, p.31-32).

AR

M. fr. minoriți au venit în anul 1726. Inițial s-au amplasat în cetate, dar autoritățile militare s-au opus construcției acolo a unui claustru. Bis. lor a fost amplasată pe o mică înălțime aflată deasupra Pieții Mari. Au beneficiat de sprijinul ducelui Lobkovitz. La 1740 era deja în funcție, împreună cu claustrul. A fost sfințită în anul 1757, în cinstea Sf. Anton de Padova. Lucrările la claustru s-au prelungit până în 1767. În cripta ei s-au efectuat înmormântări până în anul 1901.

Mănăstirea minoriților din Târgu Mureș

Bis., așezată paralel cu axa străzii, este înzestrată cu o singură navă. Din proiectul inițial, a fost realizat doar o parte. Se compune dintr-o singură travee, acoperită de calote pe dublouri, sprijinite pe pilaștri cu capiteluri compozite și o cornișă greoaie, puternic profilată și lărgită de o friză nedecorată. Arcul de triumf a fost reușit greoi, susținându-se pe pilaștri cu profil dublat. Tribuna, realizată mai

târziu, se sprijină pe patru coloane înzestrate cu capiteluri corintice imitând marmura. Corul în schimb, a fost finalizat larg, prelung și închis dreptunghiular. Are ferestre alungite, cu închideri semicirculare. Bolțile sunt realizate în maniera celor din navă. Este decorată cu un baroc sobru, reprezentat de stucaturi. Frontonul posedă un decor în platbandă, străbătut de trei ochiuri rotunde. Inițial nu a avut decât un turn clopotniță din lemn, amplasat în curte. Un turn nou și scund a fost ridicat în 1902, iar în anul următor s-au lărgit anexele și s-a efectuat etajarea (Kelemen L., *Erdélyi épitéstörténeti adatok a XVIII. százév közéröl*, în *Erdélyi Múzeum*, 1946, p.112-114; Keresztes Gy., *Marosvásárhely régi épületei*. Marosvásarhely, 1998, p.30).

NS, AR

M. clariselor a fost întemeiată după anul 1889, pe baza unui lăsământ al ep. Mihail Fogarassy. M. și școala ei a intrat în funcțiune în anul 1893. A avut un gimnaziu și o școală elementară, care s-au extins treptat (Léstyán F., *Marosvásárhely katolikus múltja*, în *Marosvásárhely történetéböl*. Marosvásárhely, 1999, p.167-168).

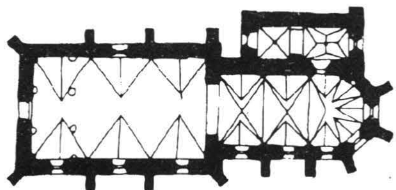
AR

Târgu Secuiesc (Canta, Kanta, jud. Covasna). M. fr. din sec. al XVIII-lea, despre care istoriografia mai veche consideră că a continuat o tradiție medievală. Asemenea antecedente n-au fost însă confirmate de critica modernă. Conventul a fost ridicat în Canta (Kanta), suburbie a orașului Târgu Secuiesc. Anterior anului 1692, familii locale donează terenuri pentru mutarea aici a m. și a școlii din Estelnic. Primele construcții de lemn s-au terminat la 1696. Tot atunci și-au deschis porțile primul gimnaziu minorit din Transilvania. Construcția bis. a început în 1722, dar s-a încheiat abia între 1779-1795, când a fost isprăvită nava. Planimetric, este o bis. sală cu altar decroșat și turn clopotniță în fațada apuseană, agrementat de ornamente de factură clasicizantă. Interiorul este boltit semicilindric la nivelul navei și bogat ornamentat în stuc aurit. Altarul principal al bis., cu hramul Sf. Treime, este decorat cu tabloul *Încoronarea Maicii Domnului* și statuile Sf. Francisc, Anton, Bonaventura, Ecaterina, Simion, Iuda Tadeu, Sf. Arhangheli Gavril și Mihail, Maica Domnului, ca și cu blazonul familiei de donatori Csáky, în relief. Altarele laterale au fost închinate sfinților patroni Ecaterina, Ioan Botezătorul, Ioan Nepomuk, *Mater Dolorosa*, Francisc și Sfânta Familie. În cripta aflată sub sacristia bis. este înmormântat ctitorul bis., Mózes Nagy. Claustrul, de forma unui patrulater, a fost ridicat în mai multe etape, începând cu anul 1701 (aripile de sud și de est). Patrulaterul construcției este închis în 1827, odată cu ridicarea internatului pentru băieți. M. prezintă două nivele, parter și etaj. Intrarea în m. este marcată de un fronton cu statuia Maicii Domnului. Complexului m. i-a aparținut și o mică capelă, cu hramul Sf. Ioan Nepomuk, construită lângă pârâul Turiei. În vecinătatea capelei, – demolată în 1975, – a fost plasată statuia Sf. Ioan Nepomuk (1755). Clopotele bis. m. sunt din anii 1750, 1768, 1769, 1771 și 1792. Orga, din 1894, aparține maestrului Otto Rieger. Au funționat până în epoca interbelică (*Karácsonyi*, II, p.432-433; Bodó I., *A kantai templom története* (manuscris). Târgu Secuiesc, f.a.; Savai J., *A csiksomlyoi és kantai iskola*

története, în *Documenta Missionaria,* II/II, Szeged, 1997).

NS, ML

Teiuș (jud. Alba). **M. fr.** întemeiată de către Ioan de Hunedoara, care, de altfel dispune și așezarea pe fațadă a unei inscripții votive. Documentele fac mențiuni încă din 1450, despre *domui de observantia in loco Dyogh ... quam Johannes de Huniad ... fundavit,* apoi 1454-1455: *constructio claustri Thewys.* Posibil ca la edificare să fi participat meșterul pietrar Konrad din Brașov. În anul 1535, se aflau în ea 18 călugări, iar în 1542, doar cinci. O succesiune de testamente li se adresează în anii 1523, 125, 1531. Surse târzii susțin că a fost lichidată în anul 1551, cu concursul nobilului Menyhart Balassa, dar principele Sigismund Báthory i-a adus înapoi pe călugări, pentru o scurtă perioadă de timp, în anul 1598. În actul princiar, acordat fr. Francesco Passis, se specifică că m. a fost timp de 40 de ani nelocuită. La 1603 bis. a fost distrusă de către soldații lui Moise Székely, rămânându-i doar pereții. Din vechile obiecte liturgice, unele piese au fost transportate și apoi folosite, după anul 1619, în bis. m. din Szécseny (Ungaria). La începutul sec. al XVIII-lea se spunea despre ea că zăcuse peste un sec. în părăsire.

Biserica fostei mănăstiri franciscane din Teiuș

Din vechea m., bis. (aflată pe strada Ion Creangă) conservă elemente gotice certe. Lăcașul m. este o bis. sală (31,2 x 11,2 metri) cu cor pentagonal, sacristie pe latura de nord a corului și un turn-clopotniță alăturat sacristiei cu etaj. Intrarea principală, din fațada vestică are un portal în arc de factură gotică. Două console arcuite susțin lintelul ușii pe care a fost săpată inscripția votivă: *AN(no) D(omi)NI MCCCCXXXXVIIII IOHANNES DE HUNYAD R(e(G(n)I HUNG(a)R(ie) GUB(ernato)R.* În lunetă este așezată stema Hunedoreștilor înscrisă într-un chenar patrulob. Portalul este surmontat de o fereastră în arc frânt. Pereții de nord și de sud ai lăcașului sunt sprijiniți de contraforți. Fațada sudică este străpunsă de trei ferestre în arc frânt, cu muluri trilobate și cvadrilobate mascate la exterior de vitralii. În fațada nordică se deschide un al doilea portal, în arc frânt, cu profiluri continue. Corul pentagonal, compus din trei travee, este ranforțat de cinci contraforți treptați. Bolțile, ca și ancadramentul intrării de nord, par să dateze doar din a doua jumătate a sec. al XV-lea. Sacristia de pe latura de nord mai păstrează deschiderile gotice, la fel și turnul clopotniță din vestul sacristiei (la nivelul al treilea deschideri trigeminate cu muluri trilobate). Interiorul navei și al corului, au fost complet transformate la începutul sec. al XVIII-lea, de la vechile ogive păstrându-se în pereții laterali doar pornirile acestora. În cor însă se mai văd consolele conice treptate, de factură gotică. Acum interiorul este acoperit cu bolți semicilindrice cu penetrații. Tribuna pentru orgă, din capătul vestic, are parapet din piatră traforată, bolți în cruce sprijinite spre interior de arcuri

frânte ce zac pe doi pilaştri şi doi stâlpi octogonali, cu baze pătrate. Amvonul, din piatră cu cupa octogonală articulată, cu nişe oarbe în arc frânt, se sprijină pe un picior octogonal. Arcul de triumf este cu traseu curb, la fel şi portalul ce mijloceşte accesul în sacristia acoperită cu o boltă stelară şi cheia de boltă decorată cu motivul *Agnus Dei*. Sacristia comunica cu parterul turnului printr-un portal în arc frânt. O boltă în cruce, decorată cu blazonul Corvineştilor acoperea parterul turnului. Pe contrafortul sud-vestic al absidei bis. se mai vede un ceas solar cu data de 1535. (*Rupp*, III, p.237-239; Römer Fr. Fl., *A tövisi templomok*, în *AÉ*, III, 1870, p.93-94; Orbán B., în *Századok*, 1886, p.309-321; *AÉ*, 1889, p.274, 1896, p.316, Förster Gy., *A hunyádiak siremlékei*, în *Magyarorsyág müemlékei*. I, Budapest, 1905, p.63; Möller I., *Épitészeti emlékek Hunyadi János idejeböl*, în *Magyarorsyág müemlékei*. I, Budapest, 1905, p.123; *Vătăşianu*, p.250-251, 546; *DocArtPaul*, III, 1978, p.38-41. *Entz* 1996, p.493).

NS, AR, ML

M. beghinelor a fost întemeiată probabil de către Ursula Perényi, în deceniul 1520-1530. Din anul 1526 provine codicele pe care fr. Andrei Nyújtódi l-a dăruit sorei sale, Iudita, beghină la Teiuş. A fost amintită documentar doar în anul 1551. Nu se cunosc hramul şi amplasamentul ei (*Karácsonyi*, II, p.558; 605-606; F. Romhányi Beatrix, *Kolostorok*, p.68).

AR

Prima menţiune a unei noi **m. paul.**, datează din 1700, când misionarul apostolic al ordinului paul., Eusebiu Radován, înştiinţează că a obţinut pentru ordin două case şi bis. în Teiuş şi Ilieni. În 1701, Ştefan Apor decide să o refacă, în urma unui jurământ. Aşadar bis., cu hramul Sf. Fecioare, este redeschisă în anul 1703, în folosul călugărilor paul. În 1704, acelaşi Ştefan Apor, în testamentul său, face o donaţie rezidenţei, arătând că el i-a adus pe paul. la Teiuş, prin urmare el trebuie să se îngrijească de ei. De remarcat mărimea care însoţea donaţia: trei sau patru fraţi pot trăi din ea "onest". Primesc o vie şi o moară la Teiuş. Pentru lucrările altarelor şi a altor "lucruri sfinte" nefăcute până atunci şi pentru lucrările interioare şi exterioare din bis., lasă 1000 de florini. Se arăta de asemenea că şi în anii anteriori rezidenţa a primit câte 100 de florini anual, împreună cu hrana necesară fraţilor. A fost sfinţită de către ep. transilvan Andrei Illyés, în anul 1713. Tot de atunci datează inventarul sacristiei rezidenţei din Teiuş. La acea dată o locuiau trei călugări. Altarul principal a fost ridicat de către Gheorghe Mixa, în 1730. În 1737 a fost reparat (?) ceasul solar de pe contrafortul din colţul de sud al corului. În anul 1761, ep. transilvan Sigismund Anton Stojka se îngrijeşte de repararea exterioară a bis. şi de turn, iar la 1775 s-au făcut două altare laterale şi s-a realizat podirea cu lespezi de piatră. Curând după înfiinţare ajunge la rangul de priorat, fiind singura instituţie paul. de acest gen din Transilvania la vremea respectivă, fiindu-i subordonate rezidenţele misionare de la Turda şi Ilieni. Va rămâne în funcţie până în anul 1786, la data desfiinţării generale a ordinului. Clădirile şi bunurile au trecut până astăzi în folosinţa parohiei cat.

Clădirea m. de odinioară se compune din două aripi: aripa de răsărit, alipită turnului şi sacristiei şi aripa de nord mai scurtă. Amândouă aripile au un coridor (portic) spre curte, acoperit cu bolţi

boeme, despărțite de arce dublou și ferestre rectangulare. Cele nouă încăperi ale m. sunt boltite cu bolți boeme, de factură barocă. Cea de a șaptea încăpere, din aripa răsăriteană, are o boltă în formă de calotă alungită, susținută de arcuri în formă de mâner de coș. În interiorul corului, pe peretele sudic, sunt încastrate trei fragmente de lespezi funerare. Cea din stânga este decorată cu vrejuri aplatizate și o lalea stilizată, următoarea are un armoar cu coif cu coroană și o roată cu spițe, a treia este decorată cu motivul panglicilor împletite și un fragment de inscripție, parțial descifrabilă. Cristelnița este o lucrare de morfologie barocă (*DocArtPaul*, III, p.38-41).

NS, AR, ML

Telciu (jud. Bistrița-Năsăud). M. ort. situată lângă apa *Byrckes*, pe stânga drumului, între Hordou și Telciu. Documentul ei de reînființare datează de la anul 1523, an în care preoții Matei, Șandor și Petru, împreună cu unii cnezi din valea Rodnei, adresează magistratului orașului Bistrița o solicitare în acest scop. Cererea le-a fost aprobată în septembrie 1523. În 1526, m. ar fi fost jefuită de Sigismund Nagy. După unele surse m. ar fi servit drept rezidență pentru ep. Ilarion. Lărgirea privilegiilor, din partea orașului Bistrița, s-a produs la 1533, când a primit o pădure, o moară, libertate de pescuit și loc de pășunat. A dispărut fără alte urme documentare, iar pe teren, doar un toponim, "Valea m.", mai oferă un palid indiciu privind amplasamentul. Se afirmă că în 1904 a fost descoperit clopotul ei, împreună cu un tezaur monetar. Clopotul ar fi în posesia bis. parohiale (A. Bunea, *Vechile episcopii românești*. Blaș, 1902, p.22; N. Iorga, *Stefan cel Mare, Mihai Viteazul și mitropolia Ardealului*, în *An. Acad. Rom. Mem. Seț. Ist.* Ser. II. Tom. XXVII, 1904, p.18-20; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.65).

IB, AR

Tileagd (jud. Bihor). M. a fr., despre care istoriografia mai veche a acreditat ideea că a fost preluată, în 1333, de la alt ordin (posibil templieri). M. a fost întemeiată de către Cenad de Tileagd, ep. de Eger, anterior anului 1329. Amintită la 1335, ca aparținând fr. conventuali, cu hramul Sf. Fecioare. La acea dată, din m. era terminată doar bis. Dotarea cu celelalte clădiri necesare s-a făcut, se pare, până în 1347, deoarece în acest an m. a putut găzdui adunarea generală a ordinului. O altă adunare are loc în 1369. Mai târziu, doi frați din familia ctitorilor, Nicolae și Mihail Telegdi, cu religii diferite, au împărțit bunurile m. între ei. Acțiunea a prilejuit și o inventariere a averilor. Pe lângă unele părți de moșii, o curte și două grădini, sunt înșirate valori de aur, argint, pietre prețioase și alte lucruri, estimate la 1200 de florini. În finalul disputei celor doi Telegdi (1561), m., împreună cu o parte a obiectelor liturgice, a fost redobândită de Mihail, cel care era de religie cat. În 1575 a fost definitiv abandonată în favoarea reformaților. Claustrul este considerat dispărut, dar actuala bis. reformată este bănuită că ar fi fost m. O inscripție îi atestă înălțarea în anul 1507. Data s-ar confirma prin prezența unor elemente de arhitectură gotică în structura ei, deși bis. a suferit mai multe intervenții în sec. XVIII-XX. Pe de altă parte, informații de la începutul sec. XX susțin că m. a fost demolată undeva la est de castelul

de odinioară (*Fuxhoffer*, I, p.297-298; II, p.164; *Rupp*, III, p.171-172; *Bunyitay*, II, p.457-459; III, p.428; *Karácsonyi*, I, p.203-204; Balogh Jolán, *Az Erdélyi Rennaissance*. Budapest, I, 1943, p.27 și urm.; *Vătășianu*, p.87; *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974, p.171, 248-249).

AR, IB, ML

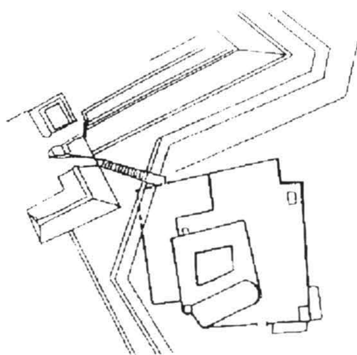
Timișeni, vezi **Șagu**.

Timișoara (jud. Timiș). **M. d.** despre care posedăm o singură sursă sigură, cea care doar o menționează la 1329. Este posibil ca fondatorul ei să fi fost regele Carol Robert. O m. dedicată Sf. Fecioare, atestată în localitate în vremea lui Sigismund de Luxemburg și care a încetat să funcționeze în anul 1526, ar putea fi m. d. În nici unul din cazuri nu s-au păstrat indicii topografice (Harsányi A., *A domonkos rend Magyarországon a reformáció elött*. Debrecen, 1938, p.81).

AR

M. fr. a fost amenajată dintr-o moschee (fostă anterior bis. ?), după anul 1716, în orașul exterior. În anul 1723 cele două construcții existente au fost demolate, fr. primind în schimb o bis. aflată în ruină, tot în afara cetății, care servise anterior ca depozit de sare și pulberărie. S-a transformat în convent în anul 1726. O nouă bis., cu anexele m. au început să se clădească alături de locul pe care îl primiseră. Se pare că hramul ei a fost acela al Sf. Ecaterina.

Probabil că aceasta este m. al cărei plan a fost conservat, foarte sumar, pe unul dintre proiectele de amenajare ale cetății. Conform acestuia, bis. m. era amplasată la

Planul mănăstirii franciscane din Timișoara înaintea demolării de la mijlocul secolului al XVIII-lea

sudul unei incinte de claustru. O caracteriza sanctuarul nedecroșat și închis printr-o absidă în arc de cerc. Se cunosc dotările ei interioare (altarul principal al Sf. Cruci, al sfinților Francisc, Anton de Padova, Ioan Nepomuk). Exista și o criptă. La colțul de nord-vest al bis. apare figurat un turn circular. Claustrul este integrat în alte două curtine mai ample, una spre est, alta spre vest, al căror rosturi sunt greu de imaginat. A funcționat acolo și o școală. După căderea Belgradului sub turci, clădirea a fost pregătită pentru a fi demolată prin explozivi, iar conventul a fost degradat la rang de rezidență. Autoritățile militare au oferit fr. posibilitatea de a se muta la Vârșeț ori în cartierul Fabric.

În 1743 a redevenit convent, și s-a solicitat reamplasarea în perimetrul cetății. Solicitarea li s-a împlinit în anul 1752, când li s-a concedat o veche moară și o clădire alăturată. În anul următor s-a început construcția noii m., în paralel cu demantelarea celei aflate în afara zidurilor. Vechea

construcție a fost demolată cu prilejul ridicării cetății la 1757. Pe locul ei s-a ridicat, în 1763, un obelisc comemorativ. Arhitectul noii m. a fost Johann Lechner. Fr. li s-a ridicat o nouă bis., cu hramul Sf. Fecioare (1772-1774), care, la 1806, a devenit bis. parohială. Pe turnul ei a fost instalat, în anul 1838, primul ceas public al orașului. Bis. a fost reconstruită în cursul sec. al XIX-lea (Iványi I., *Adatok a temesvári Szent Katalinról czimezett templom és zárda történetébez, 1717-1759*, în *Történelmi és régeszeti értesitő*, V, 1879, p.71-78).

M. iez. au început prin a prelua bis. Sf. Gheorghe, transformată în moschee de către turci. Ea a fost ridicată în anul 1726. Au dispărut la ciuma din 1738. M. le-a fost preluată de fr. Fațada a fost transformată apoi între anii 1754-1769, prin meșterul Anton Platel (*Rupp*, III, p.96).

M. fr. bulgari au fost aduși în locul lăsat liber de către iez., în 1724, respectiv în fosta m. fr. a orașului, care devenise, în timpul ocupației turcești, principala moschee. Refacerea s-a produs pe vechiul amplasament. Bis., începută în anul 1733, s-a sfințit în 1736, dându-i-se hramul Sf. Ioan Nepomuk. Pe o hartă a orașului, realizată în anul 1758, de către C. Al. Steinlein, m. este poziționată în colțul nord-estic al Pieței Principale, mărginită la nord de strada Fr., la est de strada Krumpe, iar la sud de Theresia. Bis., situată în nordul complexului, este desenată cu altar poligonal amplu, de lățimea navei, urmat de o navă prevăzută cu câte două capele laterale, ieșite din linia laturilor. Spre vest, contururile dau impresia a două turnuri. Claustrul nu prezintă altă particularitate decât aceea că avea corpul de vest ceva mai lat. A fost desființată în anul 1788, iar bunurile ei date piar. Clădirea fostei m. a fost avariată în 1849 și reparată la 1855. M. a fost închisă în 1901, iar bis. dărâmată la 1911. În evidența Monumentelor Istorice, din anul 1955, fostele ei anexe figurează pe strada Em. Ungureanu, transformate în școala Tehnică de Muzică (Urban Fr., *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S. P. Francisci*... Cassovia, 1759, p.156-161; *Rupp*, III, p.96; Iványi I., *Adatok a temesvári szt. Katalinról czimet templom és zárda történetébez*, în *Történelmi és régészeti értesitö a Délmagyarországi történelmi* ..., 1879, p.71-78; Bart A., *Die königliche Freistadt Temeswar, eine monographische Skizze*. Timișoara, 1902, p.120; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.357-358; V. Vătășianu, *Icoana Maicii Domnului din Muzeul Institutului de Studii Clasice din Cluj*, în *Omagiu fraților Lapedatu*. București, 1936, p.863-868; K. Juhász, *Die Franziskaner im Banat in den Jahren 1716-1806*, în *Südostdeutsches Archiv*, IV, 1961, p.30-41; *Stoicescu*, p.172).

IB, AR

Toplița (jud. Harghita). M. ort. cu hramul Sf. Prooroc Ilie, este așezată lângă pârâul Doamnei, în interiorul orașului. Începuturile nu îi sunt cunoscute. Icoana din 1677, pe care o posedă s-ar putea să provină de la m. Moglănești. La 1763 exista acolo un călugăr ort. Figurează însă ca fiind desființată în anul următor. Actuala bis. de lemn, cu plan trilobat și închiderea de vest tot poligonală, are un pridvor deschis spre sud, peste care s-a pus o clopotniță. Arhitectura prezintă puternice influențe moldovenești.

Este datată 1847 și provine, potrivit unor surse, din s. Stânceni, de unde a fost mutată în anul 1910. Aceasta este data la care se consideră ca m. a fost reînființată, de către viitorul patriarh Miron Cristea. Stăreția s-a clădit în 1928. Inițial a avut statut de stavropighie patriarhală, ulterior a trecut în administrarea episcopiei Clujului. Restaurări și extinderi au fost efectuate în anii 1975-1976, 1985-1990. Posedă un muzeu, din anul 1994, în care au fost grupate vechile sale colecții de artă bisericească, carte veche românească, obiectele personale ale primului patriarh al României (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.169; D. Antal, *Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, XVI, nr.4, 1926, p.93-94; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.136; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn - Alba*, p.334-338; M. Goia, I. Gașpar, M. Sârlea, *Mănăstirea "Sfântul Proroc Ilie" din Toplița*, în *Augustia*, II, 1997, p.437-446).

AR, IB

Treznea (com. Agrij, jud. Sălaj). M. românească, gr. cat. și ort. În localitate sunt atestate două m.: una la "Măgura", alta la "Șanț". Hramurile nu ne sunt cunoscute. Nu aveau călugări nici în 1772, nici în 1774 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.169; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.148-149).

AR

Turda (jud. Cluj). **M. a.** întemeiată anterior anului 1331, de către regele Carol Robert. A avut hramul Sf. Fecioare. A avut pe lângă ea o școală. În 1391 i se menționează poarta. În 1459, în stăpânirea ei se consemnează o moară; alta, cu trei pietre, urmează în 1507; o a treia, pe Arieș, aproximativ în aceleași vremuri. O casă de piatră din târg este notată în izvoare, la 1515. Singurii săi priori cunoscuți au fost Blasiu, care apare în anul 1493, și Martin, la începutul sec. XVI. Părăsită la mijlocul sec. al XVI-lea, a fost distrusă la începutul sec. al XVII-lea. Pe locul ei s-a ridicat bis. reformată din Turda Veche (*Csánki*, V, p.687; *Entz* 1996, p.489-490; *Torda város tanácsi jegyzőkönyve. 1603-1678.* Cluj, 1993, p.15-16).

AR

Considerată de unii singura reședință a **ioaniților** din Transilvania. Aceștia sunt menționați documentar pentru prima oară în 1274, prin prezența unui frate Frustanus. La 1276, este atestat și un Iacob de Wechelyny, magistru al casei cruciaților, dar, cu toate acestea, circumstanțele apariției sau dispariției m. sunt necunoscute. În anul 1323 li se spune cruciați ai Sf. Rege. A fost unul dintre cele opt locuri de autentificare din perioada arpadiană, ale Ungariei medievale. Posedăm despre ea mențiuni și din anii 1295, 1297, 1299, 1323, 1360. În 1525 se vorbește despre un spital cu hramul Sf. Elisabeta văduva, care nu pare a mai avea legături cu vechea instituție. Mai târziu (continua ?) să existe un spital cu numele Sf. Fecioare (?), pus în legătură cu activitatea lor. Au fost implicați și în exploatarea sării din împrejurimi. Singurul care discută un posibil amplasament este László Kővári, care văzuse încă ruine în preajma bis. luterane și cunoștea o serie de toponime semnificative (Kővári L., *Erdély épitészeti emlékei.* Kolozsvártt, 1866, p.263; Reiszig E., *A jeruszálemi Szent János lovagrend Magyarországon.* II, Budapest, 1928, p.139-141; K. Kozák,

Constructions dans la Hongrie des XII-XVe siècles des ordes de chavalerie et d'hospitaliers et leur influences, în *Acta Arheologica*, 36, 1982, p.119; *Entz* 1994, p.161; Zs. Hunyadi, *The Hospitallers in the Kingdom of Hungary: houses, personnel, particcular activity up to c. 1400*, în curs de publicare).

IB, AR

În anul 1531, **fr.** au primit aici o casă. Călugări fr. salvatorieni sunt menționați acolo la 1535 și 1542, fără să știm exact ceva despre claustrul lor. Alungați la Reformă, s-au întors în anul 1735. După 1740 au început să-și ridice un nou claustru în Turda Veche. Privilegiile de constituire, în forma unei rezidențe, au fost obținute la 1743. În aceeași formă au funcționat până la reformele administrației comuniste. Nu cunoaștem detalii despre spațiul lor de viețuire (Hunfalvy P., *Magyárország és Erdély képekben*. III, p.21-26; Szabó Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Budapest, 1921, p.360-361).

AR

M. paul. constituită, după părerea unor istorici din sec. XIX, în sec. al XIV-lea (?), probabil prin preluarea bis. ospitalierilor. Nu există date sigure pentru această ipoteză. (Re)întemeiată după anul 1714. Inițial a funcționat într-o casă donată de către comitele Mihai Mikes, confrate al ordinului paul. În 1729, călugărul misionar Martin Gálffy de la Teiuș, recâștigă de la calvini bis. Sf. Ana. Cunoaștem o reparație majoră care a avut loc în anul 1755. La cererea călugărului Anton Horváth, primesc de la Tezaurariatul regal, 150 de florini pentru repararea bis., și câte 30 de florini anual pentru următorii ani. A fost desființată, împreună cu celelalte m. paul., în 1786. La data desființării, doar doi călugări trăiau în rezidența de la Turda. Clădirile ei sufereau de vechime și umezeală. Nu cunoaștem alte date despre destinul ei (*DocArtPaul*, III, p.35).

AR, ML

Turnu Roșu (Porcești, jud. Sibiu). M. ort. întemeiată "pe valea caselor în Curechiuri". Ep. rutean gr. cat. Mihail Olsavszky, cerea, în anul 1747, alungarea călugărilor ei, socotind că făceau propagandă împotriva unirii religioase. Alte date, privind hramul și istoria ei, nu se cunosc.

Sc. de călugări, reînființat în anul 1994, cu hramul Adormirea Maicii Domnului (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.138; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.191).

AR, IVL

Ţeghea (com. Craidorolt, jud. Satu Mare). M. ort. de maici, ridicată la sud-vestul localităţii, cu hramul Naşterea Maicii Domnului. A fost sfinţită în anul 1994.

IVL

Ţeţ, vezi **Şugag**.

Ţichindeal (Valea Hârtibaciului, com. Nocrich, jud. Sibiu). Sc. de maici, nou înfiinţat, început din anul 1990 (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.193).

IVL

U

Uioara de Jos (Ciunga, jud. Alba). M. gr. cat. întemeiată anterior anului 1759. În 1765 este localizată în pădurea Chereucului. În anul 1774 se știe că avea doi călugări și puțin pământ. Avariată de Buccow (?) și apoi refăcută, în anul 1780 fiind în funcțiune. Pe atunci deținea un destul de bogat teren arabil și pădure (101 iugăre). Se cunoaște egumenul Teodosie, care a păstorit între anii 1775-1783. Pomenită și la 1793. Despre cumpărarea unei păduri a m. aflăm în anul 1799. Alte date ne lipsesc. Dispare prin anul 1940 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.156; Ioana Cristache-Panait, *Bisericile de lemn*, p.102).

IB

Ulieș (jud. Harghita). M. paul. medievală incertă, suspectată doar pe baza tradiției (Dávid L., *A középkori Udvarhelyszék müvészeti emlékei*. București, 1981, p.35).

AR

Urisiul de Sus (com. Chiheru de Jos, jud. Mureș). M. românească probabilă, despre care nu avem alte date decât cele ale tradiției locale consemnate în perioada interbelică, dar, de atunci, fără alte temeiuri suplimentare descoperite sau publicate (D. Antal, *Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului*, în *RT*, XVI, nr.4, 1926, p.97).

AR

Urmeniș (jud. Bistrița-Năsăud). M. românească cu hram și amplasament necunoscute. Bis. m., realizată din lemn, ctitorită de către nobilul Andrei Călbaze, ar aparține anului 1673. A devenit gr. cat. Posedăm date despre ea în anii 1772-1777, când nu avea decât unu-doi călugări, o mică proprietate de teren și obținuse dreptul de a strânge milostenii. Bis. se pare că se mai păstra la 1900 (*Șematismul jubiliar al mitropoliei Blajului din anul 1900*. Blaj, 1900, p.211-212; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.162; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.70-71).

AR, IB

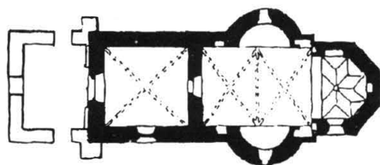
Urșua, vezi **Orșova**.

Vaca, vezi **Crişan.**

Vad (jud. Cluj). M. ort. situată în centrul s. A avut hramul Adormirii Maicii Domnului. S-a întemeiat probabil pentru a sprijini episcopia care a fost plasată în acelaşi loc, prin grija voievozilor Moldovei, la sfârşitul sec. al XV-lea ori la începutul celui următor. Pe de altă parte, un document din anul 1553, susţine fără echivoc că ar fi fost clădită de către Petru Rareş. Se cunoaşte sigiliul ei redactat în limba slavonă. Voievozii Moldovei i-au dăruit, ei şi episcopiei, s. Vad, Bogatele şi Suarăş. Ep. de Vad au rezidat aici până în sec. al XVII-lea, chiar şi după încetarea dominaţiei moldovene. Foarte probabil că bis. le-a servit ca necropolă. La sfârşitul sec. al XVII-lea şi în prima jumătate a sec. al XVIII-lea m. este distrusă. Apariţia unui grafit, din anul 1719, semnat de un călugăr moldovean, ar putea să însemne doar trecerea sa pe aici, fără ca m. să funcţioneze. O tentativă de refacere a avut loc în preajma anului 1754. Bis. a stat în ruină până în 1838, când este reparată şi resfinţită de către gr. cat. La începutul sec. al XX-lea, se susţinea că ar fi avut şi o incintă de piatră.

Bis. a fost ridicată din piatră, cu naosul şi altarul pentagonal dispuse într-un triconc moldovenesc. Era prelungită spre vest de un pronaos. Cel puţin altarul a fost boltit în reţea, structură care se păstrează şi astăzi în forma originală. Părţile superioare ale naosului şi pronaosului au suferit de-a lungul timpului numeroase intervenţii, dar acoperirea lor cu bolţi gotice, chiar dacă mai pot fi invocate indicii în acest sens (existenţa unor fragmente de nervuri gotice, aflate în naos şi pronaos, ca şi a unei chei figurate heraldic), este negată de cercetarea de parament şi de cea arheologică.

Biserica mănăstirii Vad

Se susţine că iniţial, cele două compartimente au fost tăvănite, iar sistemul de boltire pe ogive, deşi început, a fost un proiect abandonat. Drept urmare, restaurarea din anii 1973-1975, a menţinut ultimele bolţi găsite în aceste compartimente, care erau semicilindrice şi realizate din lemn. Exteriorul posedă un soclu frumos profilat (scoţie, treaptă şi talon). Din perioada medievală se mai păstrează portalul de vest în arc frânt şi cel dinspre navă care este dreptunghiular, cu baghete. La ambele au fost semnalate urme de zugrăveală policromă. Ferestrele au conservate, de asemenea, mulurile

originale. Nu se cunosc urme de pictură murală. Cercetările arheologice s-au derulat între anii 1969-1972. Cu acest prilej, s-a stabilit că pridvorul și turnul clopotniță din lemn ce se ridică deasupra lui, ca și contraforturile sunt din sec. al XIX-lea. Mormintele nu pot fi socotite ca fiind tipice unei m., dar nici unei necropole episcopale. La circa 30 de metri spre est de absida altarului, au fost găsite tălpile de piatră seacă ale unei construcții de lemn, a cărei utilitate poate fi, în același timp, de reședință episcopală ori stăreție (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.149-151; Z. Pâclișanu, ***Vechi mănăstiri românești de dincolo de munți***, în *Universul*, 60, nr.232, 1943, p.1; nr.246, p.1; Șt. Balș, ***Biserica lui Ștefan cel Mare de la Vad, jud. Someș***, în *BCMI*, XXXVI, 1943; *Vătășianu*, p.567-569; M. Porumb, ***Bisericile din Feleac și Vad. Două ctitorii moldovenești din Transilvania.*** București, 1968; Mariana Beldie, raport în Arhiva Direcției Monumentelor Istorice București; *Monumente istorice*, p.90-93; M. Porumb, în *AIIACluj*, XXVII, 1985-1986, p.475-477; Marina Iliescu, ***Restaurarea bisericii din Vad***, în *Tușnad. 1997*. Sf. Gheorghe, 1998, p. 170-172).

AR, IB

Vaida Rece, vezi **Recea**.

Vaidei (com. Romos, jud. Hunedoara). M. gr. cat., ctitorie a lui Ioan Dumitru Barbu, proprietarul unui mic lot de pământ, numit "Cornul Bârsanului", pe care l-a cedat pentru o mică m. alcătuită din capelă, casă și școală sătească. Întemeierea s-a înfăptuit la 1759 sau 1769. Nu se cunoaște cui a fost dedicată și nici dacă, în afara ctitorului călugărit acolo, au mai fost și alți viețuitori. A fost desființată printr-un ordin emis la 30 septembrie 1782. Clădirile ruinate i-au fost văzute la 1797 (*Dieceza Lugoșului. Sematism istoric*. Lugoș, 1903, p.399-400; Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.169; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.130-131).

IB

Valea Călugăra, vezi **Ciclova Montană**.

Valea Godinovei, vezi **Bocșa**-Vasiovei.

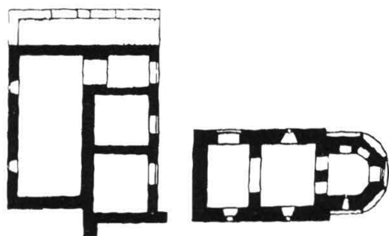
Valea Hârtibaciului, vezi **Țichindeal**.

Valea Mare (com. Barcani, jud. Covasna). M. ort. de călugări, cu hramul Nașterea Sf. Ioan Botezătorul, înființată în anul 1998.

IVL

Valea Mănăstirii (Râmeți, com. Râmeți, jud. Alba). M. ort. amplasată la ieșirea din chei a văii Geoagiului, pe domeniul nobiliar cu același nume. Hramul ei a fost al Izvorul Tămăduirii. Bis. se compune din altar cu absidă semicirculară, decroșată, așezat în prelungirea unui naos. Spre vest, naosul este continuat de un pronaos care, posedă particularitatea de a fi surmontat de un turn clopotniță și o locuință disproporționat de masivă, cu trei etaje. Tot acolo se află și singura intrare, pe latura de nord. Bolțile semicilindrice, sunt dispuse în axul principal la naos, respectiv transversal sub clopotniță. Pentru succesiunea fazelor de construcție există numeroase incertitudini. Dacă planimetria poate fi una arhaică, poate chiar unitară, elevațiile, cu bolțile și turnul, ca și paramentele, au fost refăcute ulterior. Intervențiile sunt trădate și de către numeroasele lucrări la frescă.

Stabilirea unei cronologii mai sensibile a fost ratată odată cu supraînălțarea bis., prilej cu care nu s-au efectuat cercetări arheologice. Analizele straturilor de pictură au identificat șapte refaceri, cronologizate aproximativ, în felul următor: nișa proscomidiei, în jurul anilor 1330-1340, pereții de est ai pronaosului și arcada despărțitoare a pronaosului de naos, pe la 1376, de către zugravul Mihu de la Crișul Alb, în vremea vlădicii (arhiepiscop) Ghelasie, al treilea cu o pisanie din anul menționat, al patrulea databil în jurul lui 1450, următorul în 1600, probabil cu implicarea lui Mihai Viteazul (informație din 1762), apoi din 1741, de o echipă condusă de către Grigore Ranite, în care este decorată absida altarului, și 1809. Arhondaricul a fost datat în sec. al XVI-lea. El posedă ancadramente gotice târzii.

Vechea mănăstire Râmeți

În anul 1614, apare prima oară într-un document oficial special, al principelui Gabriel Bethlen. Într-o cercetare de martori din 1622, reiese că în ultimul sfert al sec. al XVI-lea, m. a avut conflicte serioase cu stăpânii locurilor. A devenit gr. cat. la începutul sec. al XVIII-lea. La 1741, când s-a isprăvit pictura, egumen era Sofronie. În anul 1760 avea doar doi călugări. A fost implicată în mișcările lui Sofronie. Drept represalii, a fost distrusă la 20 august 1762. La 1762 este consemnată cu hramul Nașterii Maicii Domnului. A avut de suferit din nou în anul 1785. La cererea sătenilor de a fi refăcută, în anul 1792, li s-a răspuns că nu se aprobă decât funcționarea ei ca bis. parohială, iar chiliile să fie utilizate pentru școală. Posibil ca atunci să fi avut loc o altă schimbare de hram, în acela al Adormirii Maicii Domnului. În 1826-1827 a fost transformată în bis. parohială ort. A redevenit m. de călugări în anul 1932. Cândva în această perioadă, probabil datorită creșterii nivelului de apă freatică, a primit o a treia schimbare de hram, în acela al Izvorului Tămăduirii. Din anul 1955, până în 1960 a funcționat ca m. de maici. Deși legal desființată, își reia activitatea din anul 1968, iar oficial, din anul 1982. Bis. veche a fost restaurată între anii 1975-1976 și 1987-1989. O bis. nouă, cu hramurile Adormirea Maicii Domnului și Sf. Apostoli Petru și Pavel, a fost terminată în anul 1992. Posedă un mic muzeu istoric, iconografic și etnografic (A. Veres, *Dispoziția guvernului ardelean cu privire la biserica și mănăstirea din Râpa-Râmețului*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, III, 1924-1925, p.572-573; *Mănăstirea de la Râpa-Râmețului. 1486-1827*, în *Calendarul Clujul Românesc*, 14, 1936, p.33-48; S. Stanca, *Mănăstirea de la Râpa-Râmețului. 1486-1827*. Cluj, 1936, 23 p.; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.53-62; Z. Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*, în *CC*, XVI, nr.7-8, 1936, p.393; V. Bologa, *Mănăstirea de la Râmeț (j. Alba)* Sibiu, 1943, 16 p.; *Vătășianu*, p.566, 618, 761; V. Drăguț, *Zugravul Mihu și epoca sa*,

în *SCIA. AP*, XIII, nr.1, 1966, p.36-47; M. Manolache, *Istoricul Mănăstirii Rîmeț din Transilvania*, în *MA*, XIV, nr.7-8, 1969, p.499-500; M. Blăjan, *Colecția muzeală a Mănăstirii Rîmeț (jud. Alba)*, în *Îndr. Past.*, I, 1977, p.198-201; D. Dumitrache, *La consolidation des peintures murales de l'église du Monastère de Rîmeț*, în vol. *Coloque sur la conservation et la restauration des peintures murales*. Suceava, 1977, p.93-99; C. Georgescu, *Mănăstirea Râmeț*, în *MA*, XXVIII, nr.3-4, 1983, p.230-234; M. Porumb, *Inscripții medievale românești din Transilvania*, în *AIIACluj*, XXI, 1978, p.310-311; Liana Tugearu, *Biserica mănăstirii Rîmeț*, în *Pagini de veche artă românească*. V/1, 1985, p.149-173; Eva Mârza, *Colecția de carte românească veche de la Rîmeț (jud. Alba)*, în *Apulum*, XXIII, 1986, p.197-201; I. Șerban, *Mănăstirea Râmeț (județul Alba) – un important monument de arhitectură românească din secolul al XIV-lea. Monumentul în evoluția artei românești din Transilvania*, în *RMMMI*, XVII, nr.2, 1986, p.56-58; Susana Andea, A. Andea, *Mănăstirea Rîmeț în secolele XVI-XVII*, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p.195-203; I. Mârza, *Cultură și sensibilitate în secolul luminilor: mănăstirea Râmeț*, în *Biblioteca și Cercetarea*, XVII, 1993, p.39-49; Al. Moraru, *Mănăstirea Râmeț cetate de rezistență a Ortodoxiei transilvănene*, în *Anuar al Institutului Teologic Universitar Ortodox Cluj-Napoca*, I (1990-1992), 1998, p.173-183; M. Porumb, *Dicționar*, p.230-233).

AR, IB

Valea Mică (Bulzu, or. Zlatna, jud. Alba). Bis. m. s-a aflat în apropierea celei parohiale, iar chiliile erau mai sus, pe Valea Mică. Începuturile vieții monahale nu se cunosc. În sec. al XVIII-lea a funcționat ca m. de călugări și a fost antrenată în conflictele religioase de la mijlocul sec. Între anii 1761-1765 s-a adăpostit acolo egumenul Teodosie Toplițan de la m. Plosca, iar în 1767, se încearcă o anchetă în legătură cu aceeași ședere. Era activă și în 1777, an din care datează un clopot cu inscripție chirilică, turnat pentru m. Și-a încetat activitatea oficial la 1805, după care bis. a fost demolată; urmele i se mai vedeau pe la 1960 (un perimetru cu 11 x 6 m). Una din familiile locului (Dușa), a ridicat o altă m., cunoscută ca "m. Duseștilor" în alt loc, într-un punct situat deasupra școlii. Până la demolare, în 1925, bis. a avut o perioadă în care a fost folosită și ca bis. parohială. În 1927 ar fi fost demolate și zidurile celei de-a doua m. de către parohul localității. Se susține că ambele bis. de m. au avut hramul Buneivestiri (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.44-45; Olea Petru, *Mănăstirea Bulzu*, în *Îndrumător Pastoral*, XVII, 1993-1994, p.194-197).

IB

Valea Popii, vezi **Micești**.

Valea Sasului, vezi **Botiza**.

Vasiova, vezi **Bocșa**.

Văleni (com. Călinești, jud. Maramureș). M. ort. de călugări, cu hramul Nașterea Domnului, închinat Eroilor Revoluției din Decembrie 1989.

IVL

Vălenii Șomcutei (com. Șomcuta Mare, jud. Maramureș). M. românească, cu origini, hram și amplasament topografic necunoscut, pomenită la anul 1765. În anul

1772 nu mai avea călugări (A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*. Blaj, 1902, p.349).

AR

Văliug (jud. Caraș-Severin). Sc. ort. situat pe muntele Semenic, cu hramul Sf. Ilie, fondat în anii 1945-1946. Bis. este de lemn, pe fundații de piatră (interior 11,90 x 5,40 m), dotată cu un cerdac deschis și cu un turn, ridicat pe pronaos, înalt de 20 de metri. S-au efectuat restaurări în anul 1965. Restaurat și după anul 1990, adăugându-i-se atunci anexe. (*Mureșianu*, p.144-146).

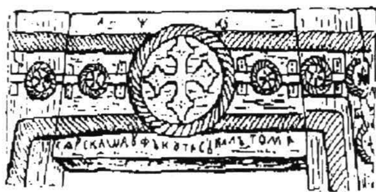
AR

Vărădia (jud. Caraș-Severin). M. ort. O conscripție din anul 1797 menționează, lângă râul Caraș, pe o mică colină, "o mică bis. cioplită într-o singură piatră", descoperită întâmplător, în anul 1753. Topografic, se situa la punctul numit "La chilii". Tradiția, preluată și de istoriografia locală, susține că m. este foarte veche, dar a avut o perioadă în care a fost părăsită; de la sfârșitul sec. XVII și din sec. XVIII sunt citate două încercări nereușite de restaurare. A fost reluată și terminată în anul 1773, din inițiativa ep. Spiridon Știbița. Atunci i s-a acordat hramul de Adormirea Maicii Domnului. Textul unei pisanii de deasupra ușii (?), confirmă datele de mai sus: "Hramul Adormirea Maicii Precesti s-au aflat această bis. anul 1754. S-au sfințit în anul 1773". Bis., cu un altar prelung și naos cu abside laterale, avea o elevație din blocuri de calcar, pe sud-est și din stâncă, pe nord. Chiliile, sub forma unor alcătuiri din stâncă și lemn, se înșirau la sud-vest de bis. Potrivit unor surse, a fost desființată în 1775. Probabil desființată oficial, dar a continuat să adăpostească călugări. După alte lucrări, se sfințește din nou în anul 1796. Viața călugărească a fost extrem de restrânsă (un călugăr la 1800). Reparații sunt semnalate în anii 1836-1839. În sec. al XIX-lea (1872) a fost construit în zonă un mausoleu al familiei sârbe Baici, prilej cu care vechea bis. a fost distrusă parțial (N. T. Velia, *Istorioară bisericească politico-națională*. Sibiu, 1865, p.180-183; Milleker B., *Varadia törtenetéből*, în *Történelmi és régészeti értesitö*, Timișoara, nr.5, 1889, p.141-162; I. Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*. Sibiu, 1900, p.342; P. Nica, *Comuna Vărădia, jud. Caraș. Răspuns la chestionarul arheologic al muzeului Bănățean*, în *Analele Banatului*, I, nr.1, 1928, p.147-154; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.223-224; C. Târziu, *Privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat*, în *FD*, nr.38, 1938, p.6; N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeșului*. Caransebeș, 1940, p.107; I. D. Suciu, *Știri privitoare la romanitatea mănăstirilor Mesici și Vărădia*, în *Revista Istorică Română*, XI-XII, 1941-1942, p.380-381; *Mureșianu*, p.71-73; *Stoicescu*, p.185-186; Luminița Munteanu, *Un vechi monument rupestru din Banat*, în *MB*, XXXVIII, nr.2, 1988, p.77-81).

IB

Vechea (com. Chinteni, jud. Cluj). Sc. românesc, probabil gr. cat., cu o bis. de lemn datată în 1726. Existența lăcașului monahal este atestată doar printr-o inscripție care menționează edificiul drept bis. de sc., ctitorită de către Toma Săcală pentru "40 de florinți". Bis. are hramul Adormirea Maicii Domnului și se află amplasată în marginea de nord a s. Ridicată din

bârne de stejar, se compune din pronaos, naos și un altar decroșat, cu plan patrulater, închis în ax (11,80 x 5 metri).

Fragment de pisanie de la biserica mănăstirii Vechea

Deasupra pronaosului se ridică un turn scund. Portalul de sud este bogat ornamentat, cu rozete, torsade și cruci. A fost pictat în interior, în anul 1748. Se cunoaște o reparație a acoperișului de șindrilă din anul 1789. Nu se cunosc nici un fel de alte date despre acest sc. Deoarece nu este prins în conscrierile din sec. al XVIII-lea ar fi de presupus că a încetat să funcționeze până la jumătatea acestui sec. (Ioana Cristache-Panait, *Semnificația istorică și valoarea artistică a bisericii de lemn din Vechea (jud. Cluj)*, în *RMMIA*, XLV, nr.2, 1976, p.52-57; *Monumente istorice*, p.225-226).

AR, IB

Veneția de Sus (jud. Brașov). M. românească cu origini, amplasament și hram necunoscute. La 1730 exista deja. Călugărul Ioanichie a fost, între 1759-1761, unul dintre cei mai aprigi susținători ai lui Sofronie din Cioara. M. a fost distrusă în 1762 (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.170; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.100).

AR

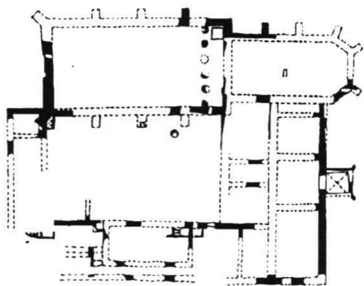
Vidacut (com. Săcel, jud. Harghita). M. românească despre care se cunoaște doar că era populată de 13 călugări la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Informația este neverificată (C. Mușlea, *Proselitism catolic în Țara Bârsei*, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, p.619-620).

IB

Vințu de Jos (jud. Alba). Singura **m. d.** din Transilvania ridicată în afara unui oraș. Locul ales pentru construcție se afla în apropierea Mureșului, spre vest de bis. parohială, acolo unde astăzi se găsesc ruinele jalnice ale castelului construit de către principele Gabriel Bethlen. La 1300, o văduvă de greav din localitate, lasă prin testament, o sumă importantă în vederea ridicării viitoarei m. Este posibil ca să fi beneficiat și de către sprijin regal pentru a se construi. La 1361 funcționa din plin, atunci fiindu-i atestat primul prior. Cu prilejul incursiunii turcești din anul 1438, este distrusă. Refacerea se realizează greu, cu sprijin papal, dar fără să atingă înflorirea anterioară. La începutul sec. al XVI-lea, deja viața în m. este restrânsă, resimțindu-se și din lipsa sprijinului local, al așezării. După 1534, ultimul călugăr este alungat de către nobilul Nicolae Kozar de Zud. M. este transformată în castel. De la nobilul menționat, complexul trece prin mai multe mâini, până ajunge în acelea ale lui Gheorghe Martinuzzi, cardinal ep. de Oradea și guvernator al Transilvaniei. În timpul său are loc o refacere importantă în stilul Renașterii. După moartea violentă a lui Martinuzzi, întâmplată chiar în m. transformată în castel (1551), complexul trece iar la mai mulți stăpâni importanți. La începutul

sec. al XVII-lea, principele Gabriel Bethlen dărâmă cu totul vechiul edificiu, construind în jurul său un castel nou, de plan pentagonal, ale cărui urme, cu adaosuri de sec. XVIII, este încă vizibil.

Ruina m., aflată în pământ, în curtea castelului cel nou, a fost cercetată arheologic, în mare parte, în cursul anilor 1991-1999. S-a determinat astfel că a funcționat o bis. având pe axa vest-est lungimea de 47 metri. Unele dintre elementele ei decorative pledează pentru o fază de la sfârșitul sec. XIII. Corul (10,5 metri) era închis poligonal. Între el și navă, a funcționat un letner, ridicat probabil mai târziu. Nava era boltită cu o rețea de ogive sprijine pe stâlpi adosați și console. Au fost recuperate și două chei de boltă, lucrate de mâini diferite, reprezentând simbolurile evanghe-liștilor. Intrarea de vest era amenajată cu un portal cu trei retrageri.

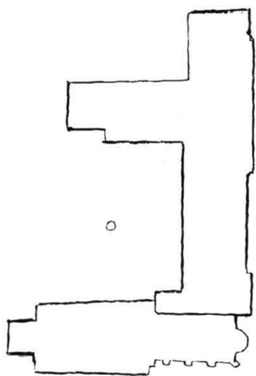
Ansamblul mănăstirii dominicane de la Vințu de Jos

Anexele m. se întindeau către sud. Cele de est, cuprindeau o sacristie (?), un osuar, o sală capitulară, cu o capelă dotată cu un mic altar de plan pătrat și, probabil, locuința abatelui. Spre curte a funcționat un al doilea aliniament de camere. Spre sud, s-a descoperit refectoriul și elemente care făceau parte dintr-un etaj. Claustrul se închidea la vest cu un alt corp de clădire. Totul închidea o curte de 16,5 x 26,5 metri. Nu s-au descoperit urmele porticului. Fântâna a funcționat lângă bis., în vecinătatea colțului de nord-est a curții.

Materialul arheologic este impresionat ca dimensiuni și varietate. Pe lângă pietrele profilate, aparținătoare elementelor arhitectonice, au fost descoperite sisteme de încălzire după principiul hypocaustului antic, urme de sobe decorate cu scene religioase (Sf. Petru și Pavel, Răstignirea). Călugării practicau îndeletniciri de metalurgie neferoasă și alchimia. Obiecte de factură ort., demonstrează implicarea d. de la Vințu în acțiuni prozelite la sud de Dunăre. Suprafața navei este ocupată de mormintele comunității, toate, în mod consecvent, lipsite de inventar (Adrian A. Rusu, *Gotic și Renaștere la Vințu de Jos*. Cluj-Napoca – Satu Mare, 1998).

AR

M. conventuală înființată în anul 1735, de călugării **fr.** misionari, odată cu stabilirea în localitate a unei mici comunități de bulgari cat. Conform datelor, se pare că s-au instalat inițial într-o bisericuță luată cu forța de la români ori folosită împreună cu gr. cat. Edificarea bis. a început în anul 1735, construcția fiind definitivată în 1736, în vremea ep. Ioan Antalffi. În același timp a funcționat și șantierul de construcție a clădirii m. Lăcașul de cult este refăcut la 1743, iar o parte a mobilierului liturgic (altarele) a fost schimbat în 1777. După desființarea acestei m., la 1 ianuarie 1931, ansamblul va deservi parohia.

Contururile mănăstirii franciscane din Vințu de Jos

Clădire m. există și astăzi, în mijlocul comunei, peste drum de vechea parohie gr. cat. Edificiul de cult este o bis. sală cu cor lung decroșat, încheiat printr-o absidă semicirculară în răsărit și un turn clopotniță din fațada apuseană. Pereții laterali ai navei, dar și cei ai corului, sunt străpunși de câte trei ferestre încheiate în arc semicircular. Parterul turnului masiv, prevăzut cu intrări marcate de ancadramente de tipologie baroc târzie, a fost boltit cu o calotă. Etajele turnului sunt marcate de ferestre în arc semicircular. Coiful a primit o formă piramidală. Nava este tăvănită, iar pereții laterali articulați de pilaștri încoronați cu imposte ce sprijină o cornița profilată. Corul, sprijinit la exterior de contraforturi, a primit bolți semicilindrice și o semicalotă în răsărit. Latura nordică a corului este lipită clădirii m. Deasupra ușii ce conduce spre încăperile m. a fost practicată fereastra oratoriului. Mobilierul bis., parțial păstrat până în anii `70, este decorat în manieră rococo. Altarul principal are o pictură barocă închinată apostolilor Petru și Pavel, cărora le-a fost consfințită bis. În nișele traforate din flancuri, se ridică statuile din lemn ale Sf. Ioan Nepomuk și Anton de Padova. Pe spatele altarului se poate citi un fragment din inscripția votivă: */...?../ hanc aram aedificavit/ An(n)o 1777...* În peretele nordic al navei a fost încastrat un epitaf cu decor în *rocaille*, cu inscripția în limba latină, parțial lizibilă: *CONTE/MPLARE VIATOR / ..UO CECIDIT LOS... N/OBILIS ERAM LEANDERI MAZ/ZA GALLI NAT/UM ROMANIA GENEROSE VI/RENS SIGNIFER INCLYTI REG/IMINIS PICCOLOMINI IN TRAN/SYLVANIA SED PAULO VIROR/....MEUM ABSTULIT VIET ILLUM/......FUNESTA MORS CUPID/E NUNQUAM CUM DIXERIT PAX TUNC/ repentius veneti interius/ S. Pauli: †...SES(?) / HES(?) 68(?)....*

M. este un edificiu cu etaj, dispus împreună cu bis. după un plan în forma literei U. Fațada principală este orientată spre vest. Parterul este înzestrat cu un coridor boltit cu calote. Micile încăperi pentru călugări și sacristia au bolți semicilindrice cu penetrații. Fațada vestică are patru axe de goluri marcate de ferestre rectangulare. Fațada curții interioare desfășoară la parter un șir de arcade semicirculare sprijinite pe imposte profilate. La etaj, arcade oarbe alternează cu deschideri în arc semicircular. Etajul m. a înregistrat importante transformări în anul 1931. Din încăperile mici au fost amenajate unele mai mari. Aceste camere sunt tăvănite. Coridorul etajului mai păstra, până la reparațiile de după 1990, pavimentul de odinioară, compus din cărămizi între care mai puteau fi văzute tegule romane cu inscripția *LEG(io) XIII GEM(ina)*. În curtea m. se păstrează o frumoasă

fântână cu parapet octogonal, din piatră, de pe care se ridică două coloane ce susțin o arcadă bogat profilată, de forma unui segment de arc turtit, marcată de un bolțar median și flancată de două mici piramide. În axa centrală a arcadei, deasupra bolțarului poate fi văzută statuia Sf. Ecaterina de Alexandra. Pe unul dintre panourile din piatră ale parapetului se afla o inscripție fragmentară: *N N D M/ D G (?) / M D C C X X X V I*. Actualmente m. este restaurată servind drept bis. parohială și casă de oaspeți (Veszely K., *Az alvincyi plebania*, în *Magyar Sion*, I, 1863, p.432-449, 532-544; Bakk E., *Alvinc*, în *Az Alsofehermegyei történelmi, régé-szeti és termeszettudományi társulat évkönyve*, XIII, 1906, p.43-66).

NS, AR

Viștea de Jos (jud. Brașov). M. românească, consemnată prima oară în 1748, când funcționa cu un preot și trei călugări. Date certe despre întemeiere, hram sau amplasament nu se cunosc, deși pentru cel din urmă se fac trimiteri la un loc boieresc, aflat sub munte. A fost distrusă după mișcarea lui Sofronie (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.170; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.100–101).

AR

Vișeu de Sus (jud. Maramureș). M. românească situată la locul numit "Valea Scradei", a fost ridicată în anul 1719, de către Vasile Grad. Funcționarea ei a încetat după anul 1749. La 1762, bis. de lemn a fost mutată în s. Posedăm o descriere a bis. de lemn din anul 1810.

Într-un spațiu considerat apropiat de locul vechii m. a luat naștere, din 1993, un sc. ort. cu hramul Nașterea Maicii Domnului (Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.178; Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. București, 1940, p.168; Al. D. Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches. A Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*. Lund, 2000, p.112).

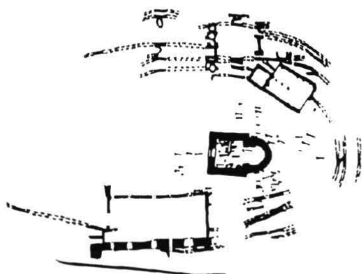
AR

Voivodeni (jud. Cluj). Singura mențiune, pe care o cunoaștem, datează din anul 1468, când se spune că aparținea fraților eremiți (paul.) din m. *Corporis Christi*. Nobilii din Iclod recunoșteau că m. avea drepturi asupra unei pătrimi din s. Voivodeni (s. maghiar) și Stupini (s. românesc). Pare să fie o m. privată a numiților nobili, construită cândva către începutul sec. al XV-lea. Decăderea ei a urmat probabil curând după actul menționat, deoarece familia ctitore și-a divizat moșiile, o parte fiind redistribuite de către rege. Orice urmă sau localizare nu mai este cunoscută (*Entz* 1996, p.498).

AR

Voivozi (com. Popești, jud. Bihor). Complex monastic ort., construit în sec. XII, pe valea Bistrei. Este localizat la patru kilometri în amonte de centrul s., pe un promontoriu al unei poieni. Toponimul "Bisericuța" desemnează locul. Cu excepția unor denivelări, nici un fel de elemente nu se mai regăsesc la suprafața solului. A fost consemnat în subordinea canonică a stavropighiei de la Peri (Maramureșul istoric, astăzi în Ucraina), la 1391. Trecerea sa în domeniul cetății Piatra Șoimului (1406) a provocat, până la mijlocul veacului al XV-lea, abandonarea sa. Caracterul și toată istoria ei o datorăm exclusiv cercetărilor

arheologice desfăşurate acolo, între anii 1972-1973, 1976-1977 şi 1985, sub conducerea lui Radu Popa.

Complexul monastic de la Voivozi

Nucleul îl formează o bisericuţă de zid, cu nava având dimensiunile interioare de 4,30 x 4,10 metri şi un altar închis în potcoavă (2,70 x 3,10 metri), delimitat către navă printr-un arc de triumf. Zidurile ei, ridicate din piatră de carieră, au grosimi de un metru. Este ipotetică o boltire cu cărămidă şi prezenţa unui turn-clopotniţă de lemn. Intrarea era practicată în vest. Probabil doar altarul a fost pictat, nava rămânând simplă. În jurul bis. au fost regăsite 86 de morminte. Posibil ca ea să fi fost precedată de un monument de lemn, databil în a doua jumătate a sec. al XII-lea. Spre colţul nord-vestic a funcţionat o clădire de lemn (16,40 x 6,70 metri), cu pivniţă. La sud-est de altarul bis., la o distanţă de 6,50 metri, orientată oblic faţă de axa est-vest, o nouă clădire, denumită convenţional "stăreţie" (6,70 x 4,50 metri), era confecţionată din materiale combinate, lemn şi piatră cu mortar. Spre vest, se găsea o a treia încăpere (2,50 x 2,50 metri). În sfârşit, în spaţiul incintei, s-au descoperit şi alte urme de locuinţe de suprafaţă. Unele dintre ele erau dotate cu sobe de cahle şi inventar gospodăresc. Ansamblul a fost protejat, pe marginea platoului, de palisade cu cel puţin două trasee, asociate unor şanţuri. S-au înregistrat urmele unui puternic incendiu, care a separat ultimele două faze, din cele patru mari, stabilite de către arheologi. Materialele descoperite sunt diverse şi în cantitate destul de mare (R. Popa, D. Căpăţână, A. Lukács, *Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuţii la istoria Bihorului în secolele XII-XV*, în *Crisia*, XVII, 1972, p.61-105).

AR

M. ort. de maici refăcută în anul 1994, cu hramul Adormirea Maicii Domnului (M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri*, 2000, p.237).

IVL

Vulcan (Poiana Muntelui, jud. Hunedoara). Sc. ort. de călugări, grupaţi în jurul bis. de zid cu hramul Sf. Nicolae, datând din anul 1997.

IVL

Z

Zagra (s., com. Bistrița-Năsăud). M. gr. cat. întemeiată în anul 1718, de către săteanul Vasile Rai. Are o localizare foarte vagă, lângă pădure, pe valea unui pârâu. Hramul nu se cunoaște. A funcționat cu un călugăr și trei laici, până în anul 1723. La această dată a fost impusă la dijmă. Este amintită încă și în anul 1763, cu averea imobiliară (Z. Pâclișanu, *Vechile mănăstiri*, p.170; V. Șotropa, Al. Ciplea, în *Arhiva someșană*, nr.1, 1924, p.29; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.65-66; *Monumente istorice*, p.165).

AR

Zărnești (jud. Brașov). În punctul "Colțul Chiliilor", din masivul Piatra Craiului, s-a aflat un sc. rupestru (10 x 4 metri, cu înălțimea 2-4 metri), populat de câțiva călugări ort. Cea mai veche dată de funcționare este anul 1723. Pe la 1780 cei cinci călugări ai sc. se considerau trecuți la gr. cat. Se pare că fuseseră trimiși acolo de către ep. Grigore Maior. În anul 1781, sc. a fost distrus din dispoziția Sfatului Orașului Brașov (C. Mușlea, *La Colțul Chiliilor*, în *Viața ilustrată*, Cluj, V, nr.1, 1938, p.18-19; Idem, *Proselitism catolic în Țara Bârsei*, în vol. *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului*. Sibiu, 1940, p.616-624).

IB, AR

Zăuan (com. Ip, jud. Sălaj). M. probabil paul., despre care prima știre documentară provine din anul 1300. Ni se spune atunci că m. a fost asigurată cu cele necesare (*eleemozyna*) de către Iacob de Coșeiu. Călugării le făceau concurență preoților parohi locali. Mai târziu, în anul 1440, regina Elisabeta, soția lui Albert de Habsburg, amintește hramul ei, Sf. Gheorghe. Dar, m. era deja în stare de ruină, regina recomandând doar stăpânilor, din familia Bánffy, ca acolo să se mai țină slujbe cu prilejul sărbătorilor religioase. Nu se cunosc date despre amplasarea în teritoriu (*Entz* 1996, p.512).

AR

Zich. M. premon., menționată o singură dată în anii 1234-1235. Localizarea este problematică, arătându-se doar că era situată undeva în perimetrul episcopiei Transilvaniei. Există mai multe propuneri pentru identificarea Zich-ului cu Ciceu (jud. Bistrița-Năsăud), Sic (jud. Cluj) sau Siciu (jud. Sălaj) (Jakó Zs., *Erdélyi okmánytár*. I, Budapest, 1997, p.180, nr.176, 458, sub *Szécs*; informații F. Romhányi Beatrix).

AR

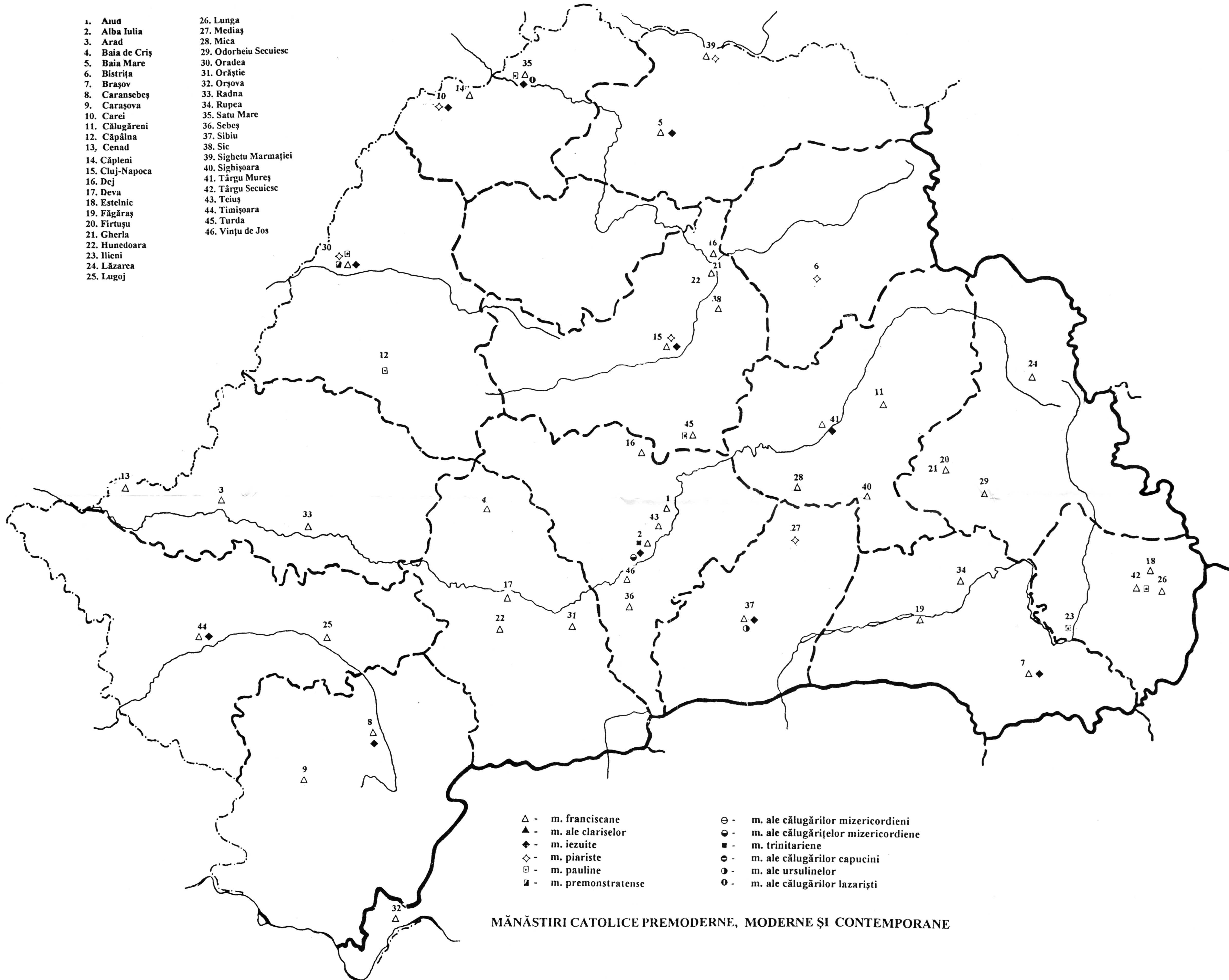
Zlatița (com. Socol, jud. Caraș-Severin). M. ort. sârbească situată la nord de s., pe valea Nerei, aproape de hotarul iugoslav. A avut hramul Sf. Sava. Deși tradiția o socotește ridicată în sec. al XV-lea, date sigure despre funcționarea ei nu avem decât din defterele turcești ale anilor 1569-1579. A stat o vreme în părăsire, până după cucerirea Banatului de către

Habsburgi, după care a fost dărâmată. Restaurarea s-a produs înainte de anul 1738, prin strădania protopopului Miclău de la Răcășdia și a unor săteni. Între anii 1760-1770, din nou a fost ruinată și reclădită. Doi călugări sunt înregistrați aici în anul 1771. Fiind afectată în războiul din 1788, m. a fost reparată iarăși în 1791. În anul 1812, averea ei a fost unită cu aceea a m. Baziaș și Cusici. A fost incendiată în anul 1848. Și după acest moment și-a încetat probabil activitatea. Cercetările arheologice ale Luminiței Munteanu nu au fost publicate. Bis. este alcătuită dintr-o navă simplă, cu un mic transept la est, și un altar pentagonal, închis astfel atât la exterior, cât și în interior. Un turn clopotniță, cu grosimea retrasă de la al doilea nivel, se atașează la extrema de vest a navei. Ipotetic, după planimetrie, bis. s-ar data în sec. al XV-lea. Clădirea actuală, rămasă multă vreme fără acoperiș, este datată în sec. al XVIII-lea. M. în curs de refacere, aparținătoare de vicariatul ort. sârb (N. Tincu-Velia, *Istorioară bisericească politico-națională*. Sibiu, 1865; *Szentkláray*, p.53; Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p.224-225; Eugenia Greceanu, în vol. *Etudes byzantines et post byzantines*, I, p.208-209; *Stoicescu*, p.57, nota 41; Engel P., *A temesvári és moldovai szandzák törökkori települései (1554-1579)*. Szeged, 1996, p.29).

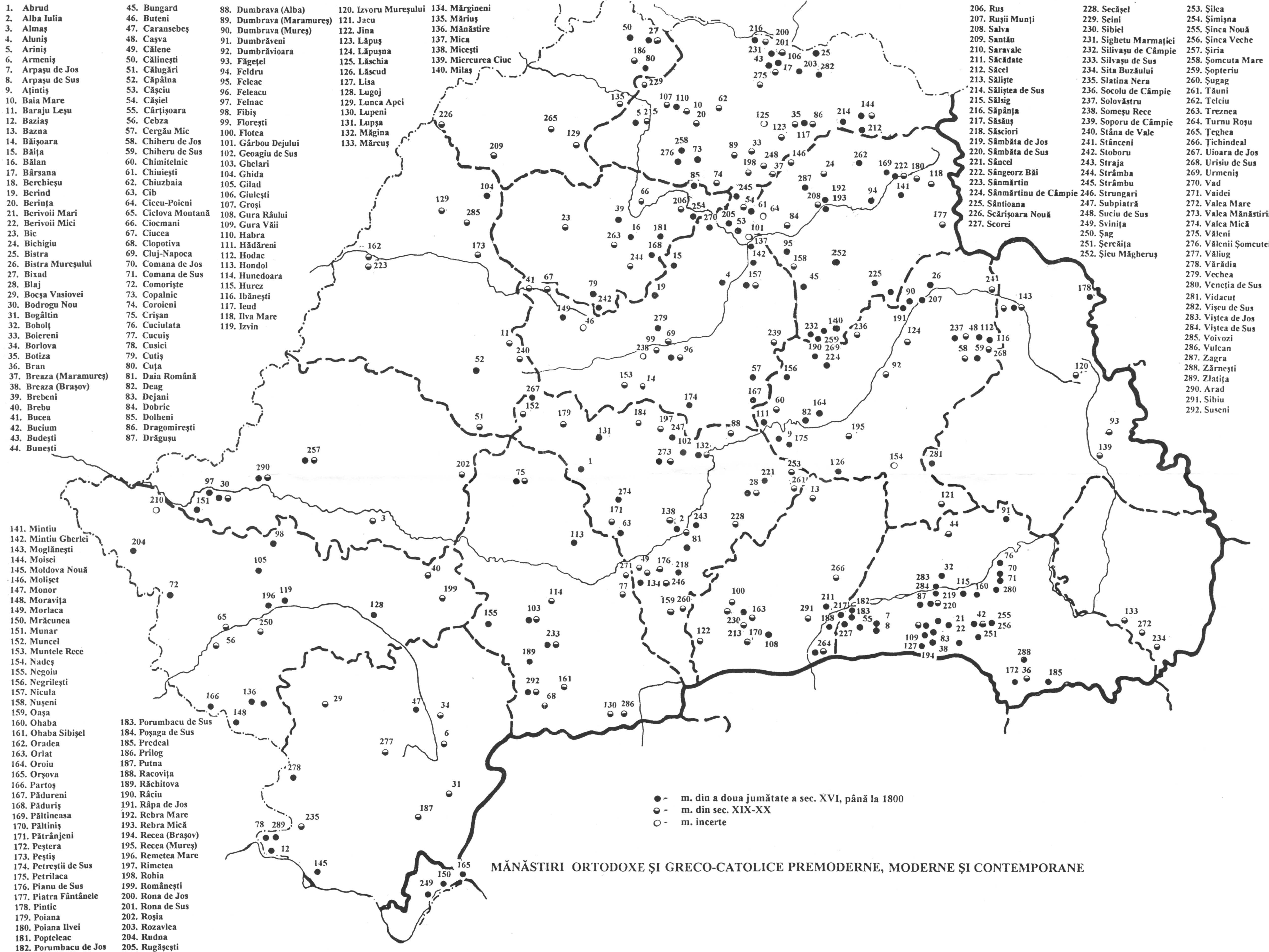
AR

1. Abrămuț
2. Acâș
3. Alba Iulia
4. Albești
5. Almașu
6. Baia Mare
7. Batăr
8. Baziaș
9. Bădăcin
10. Bârsana
11. Bistra Mureșului
12. Bistrița
13. Boarta
14. Bocșa
15. Bogrogu Nou
16. Bodrogu Vechi
17. Bogdan Vodă
18. Brașov
19. Bucova
20. Bulci
21. Caransebeș
22. Căpleni
23. Cârța
24. Cenad
25. Chelmac
26. Cherechiu
27. Cheresig
28. Cladova
29. Cluj-Napoca
30. Comoriște
31. Coșeiu
32. Crișcior
33. Cusici
34. Dej
35. Densuș
36. Dienesmonostora
37. Egyedmonostor
38. Ermen
39. Făgăraș
40. Feleacu
41. Frumușeni
42. Gătaia
43. Geoagiu de Sus
44. Gilad
45. Gura Râului
46. Harale
47. Hațeg
48. Herina
49. Hoghiz
50. Hunedoara
51. Igriș
52. Ineu
53. Izvin
54. Kemenche
55. Lancrăm
56. Lipova
57. Lupșa
58. Mănăstireni
59. Mănăștiur
60. Mănăștur
61. Mânăstire
62. Mediaș
63. Medieșu Aurit
64. Meseș
65. Miercurea Ciuc
66. Moldova Nouă
67. Moravița
68. Munar
69. Negoiu
70. Nușfalău
71. Odorheiu Secuiesc
72. Oradea
73. Orăștie
74. Orșova
75. Partoș
76. Patalan
77. Păuca
78. Pâncota
79. Pordeanu
80. Recaș
81. Remetea Mare
82. Remeți
83. Ribița
84. Rudna
85. Satu Mare
86. Sălard
87. Sâncraiu de Mureș
88. Sâniob
89. Sânnicolau de Beiuș
90. Sântimreu
91. Sântion
92. Scorei
93. Sebeș
94. Semlac
95. Sibiu
96. Sighișoara
97. Silvașu de Sus
98. Streisângeorgiu
99. Suseni (Mureș)
100. Suseni (Hunedoara)
101. Svinița
102. Șemlacu Mare
103. Șemlacu Mic
104. Șoimi
105. Tauț
106. Tălmaciu
107. Tăuți
108. Târgu Mureș
109. Târgu Secuiesc
110. Telciu
111. Tileagd
112. Timișoara
113. Turda
114. Ulieș
115. Vad
116. Valea Mănăstirii
117. Vințu de Jos
118. Voivodeni
119. Voivozi
120. Zlatița
● - m. ortodoxe cu vechime certă
○ - m. ortodoxe cu vechime incertă
□ - m. de călugări benedictini
■ - m. de surori benedictine
✷ - m. de călugări cistercieni
⊛ - m. de călugărițe cisterciene
◪ - m. premonstratense
✚ - m. ioanite
⊡ - m. pauline
▿ - m. augustine
▼ - m. de călugări dominicani
▽ - m. de surori dominicane
△ - m. de călugări franciscani
▲ - m. de clarise
⊠ - m. ale beghinelor
⍰ - m. cu aparenență incertă
MĂNĂSTIRI MEDIEVALE

MĂNĂSTIRI CATOLICE PREMODERNE, MODERNE ŞI CONTEMPORANE

1. Abrud
2. Alba Iulia
3. Almaş
4. Aluniş
5. Ariniş
6. Armeniş
7. Arpaşu de Jos
8. Arpaşu de Sus
9. Aţintiş
10. Baia Mare
11. Baraju Leşu
12. Baziaş
13. Bazna
14. Băişoara
15. Băiţa
16. Bălan
17. Bârsana
18. Berchieşu
19. Berind
20. Berinţa
21. Berivoii Mari
22. Berivoii Mici
23. Bic
24. Bichigiu
25. Bistra
26. Bistra Mureşului
27. Bixad
28. Blaj
29. Bocşa Vasiovei
30. Bodrogu Nou
31. Bogâltin
32. Boholţ
33. Boiereni
34. Borlova
35. Botiza
36. Bran
37. Breaza (Maramureş)
38. Breaza (Braşov)
39. Brebeni
40. Brebu
41. Bucea
42. Bucium
43. Budeşti
44. Buneşti
45. Bungard
46. Buteni
47. Caransebeş
48. Caşva
49. Călene
50. Călineşti
51. Călugări
52. Căpâlna
53. Căşeiu
54. Căşiel
55. Cârţişoara
56. Cebza
57. Cergău Mic
58. Chiheru de Jos
59. Chiheru de Sus
60. Chimitelnic
61. Chiuieşti
62. Chiuzbaia
63. Cib
64. Ciceu-Poieni
65. Ciclova Montană
66. Ciocmani
67. Ciucea
68. Clopotiva
69. Cluj-Napoca
70. Comana de Jos
71. Comana de Sus
72. Comorişte
73. Copalnic
74. Coroieni
75. Crişan
76. Cuciulata
77. Cucuiş
78. Cusici
79. Cutiş
80. Cuţa
81. Daia Română
82. Deag
83. Dejani
84. Dobric
85. Dolheni
86. Dragomireşti
87. Drăguşu
88. Dumbrava (Alba)
89. Dumbrava (Maramureş)
90. Dumbrava (Mureş)
91. Dumbrăveni
92. Dumbrăvioara
93. Făgeţel
94. Feldru
95. Feleac
96. Feleacu
97. Felnac
98. Fibiş
99. Floreşti
100. Flotea
101. Gârbou Dejului
102. Geoagiu de Sus
103. Ghelari
104. Ghida
105. Gilad
106. Giuleşti
107. Groşi
108. Gura Râului
109. Gura Văii
110. Habra
111. Hădăreni
112. Hodac
113. Hondol
114. Hunedoara
115. Hurez
116. Ibăneşti
117. Ieud
118. Ilva Mare
119. Izvin
120. Izvoru Mureşului
121. Jacu
122. Jina
123. Lăpuş
124. Lăpuşna
125. Lăschia
126. Lăscud
127. Lisa
128. Lugoj
129. Lunca Apei
130. Lupeni
131. Lupşa
132. Măgina
133. Mărcuş
134. Mărgineni
135. Măriuş
136. Mănăstire
137. Mica
138. Miceşti
139. Miercurea Ciuc
140. Milaş
141. Mintiu
142. Mintiu Gherlei
143. Moglăneşti
144. Moisei
145. Moldova Nouă
146. Molişet
147. Monor
148. Moraviţa
149. Morlaca
150. Mrăcunea
151. Munar
152. Muncel
153. Muntele Rece
154. Nadeş
155. Negoiu
156. Negrileşti
157. Nicula
158. Nuşeni
159. Oaşa
160. Ohaba
161. Ohaba Sibişel
162. Oradea
163. Orlat
164. Oroiu
165. Orşova
166. Partoş
167. Pădureni
168. Păduriş
169. Păltineasa
170. Păltiniş
171. Pătrânjeni
172. Peştera
173. Peştiş
174. Petreştii de Sus
175. Petrilaca
176. Pianu de Sus
177. Piatra Fântânele
178. Pintic
179. Poiana
180. Poiana Ilvei
181. Popteleac
182. Porumbacu de Jos
183. Porumbacu de Sus
184. Poşaga de Sus
185. Predeal
186. Prilog
187. Putna
188. Racoviţa
189. Răchitova
190. Răciu
191. Râpa de Jos
192. Rebra Mare
193. Rebra Mică
194. Recea (Braşov)
195. Recea (Mureş)
196. Remetea Mare
197. Rimetea
198. Rohia
199. Româneşti
200. Rona de Jos
201. Rona de Sus
202. Roşia
203. Rozavlea
204. Rudna
205. Rugăşeşti
206. Rus
207. Ruşii Munţi
208. Salva
209. Santău
210. Saravale
211. Săcădate
212. Săcel
213. Sălişte
214. Săliştea de Sus
215. Sălsig
216. Săpânţa
217. Săsăuş
218. Săsciori
219. Sâmbăta de Jos
220. Sâmbăta de Sus
221. Sâncel
222. Sângeorz Băi
223. Sânmărtin
224. Sânmărtinu de Câmpie
225. Sântioana
226. Scărişoara Nouă
227. Scorei
228. Secăşel
229. Seini
230. Sibiel
231. Sighetu Marmaţiei
232. Silivaşu de Câmpie
233. Silvaşu de Sus
234. Sita Buzăului
235. Slatina Nera
236. Socolu de Câmpie
237. Solovăstru
238. Someşu Rece
239. Soporu de Câmpie
240. Stâna de Vale
241. Stânceni
242. Stoboru
243. Straja
244. Strâmba
245. Strâmbu
246. Strungari
247. Subpiatră
248. Suciu de Sus
249. Sviniţa
250. Şag
251. Şercăiţa
252. Şieu Măgheruş
253. Şilea
254. Şimişna
255. Şinca Nouă
256. Şinca Veche
257. Şiria
258. Şomcuta Mare
259. Şopteriu
260. Şugag
261. Tăuni
262. Telciu
263. Treznea
264. Turnu Roşu
265. Ţeghea
266. Ţichindeal
267. Uioara de Jos
268. Urisiu de Sus
269. Urmeniş
270. Vad
271. Vaidei
272. Valea Mare
273. Valea Mănăstirii
274. Valea Mică
275. Văleni
276. Vălenii Şomcutei
277. Văliug
278. Vărădia
279. Vechea
280. Veneţia de Sus
281. Vidacut
282. Vişeu de Sus
283. Viştea de Jos
284. Viştea de Sus
285. Voivozi
286. Vulcan
287. Zagra
288. Zărneşti
289. Zlatiţa
290. Arad
291. Sibiu
292. Suseni
● - m. din a doua jumătate a sec. XVI, până la 1800
◐ - m. din sec. XIX-XX
○ - m. incerte
MĂNĂSTIRI ORTODOXE ŞI GRECO-CATOLICE PREMODERNE, MODERNE ŞI CONTEMPORANE

Monasteriologia este o subdisciplină a istoriei ecleziastice care se ocupă cu studiul devenirii și funcționării mănăstirilor. Pentru spațiul de care ne ocupăm, el a fost utilizat încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca preocupare specială, fără a fi definită ca atare, ea nu a fost niciodată o constantă, cel puțin în istoriografia română provincială. Însuși termenul nu a făcut nici un fel de carieră în interiorul aceleiași istoriografii.

Oricine știe că o mănăstire s-a vrut și chiar a fost, o mică lume aparte. Dar insularitatea monastică era, totdeauna, statuată social și legal, astfel încât trebuie să vorbim mereu despre arhipelaguri monastice care s-au supus unor deveniri istorice. De ce despre mai multe grupuri de insularitate? Foarte simplu, căci, sciziunea lumii creștine medievale, transferată până în veacurile moderne, era firesc să se oglindească și între călugări, fiecare cult creștin major promovând câte un monahism polimorf.

Isbn 973-8095-70-0